

JELLENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

Férfi-projekt – kortárs lengyel irodalmi összeállítás

- PÁLFALVI LAJOS: Gondban a kislovag (*szerkesztői bevezető*) 129
KRZYSZTOF VARGA: Műmárvány síremlék (*regényrészlet*) 130
ANNA BOLECKA: Az éretlenség kora (*elbeszélés*) 141
MARCIN ŚWIETLICKI versei 152
ANDRZEJ SOSNOWSKI versei 153
AGNIESZKA WOLNY-HAMKAŁO versei 155
PAWEŁ HUELLE: Abulafia (*novella*) 157
JERZY PILCH: Az Öreg Kubica és a sötétség (*elbeszélés*) 161
WŁODZIMIERZ KOWALEWSKI: A Dengler-ház (*elbeszélés*) 165
HENRYK GRYNBERG: Menekültek (*részlet az önéletírásból*) 181

*

- MARNO JÁNOS versei 196
LÁZÁR BENCE ANDRÁS versei 200
SZABÓ MARCELL versei 203
AYHAN GÖKHAN versei 207
FÁJ ATTILA: Két Iliasz-epizód árnyéka Janus Pannonius sorsán
(*tanulmány*) 209
M. NAGY MIKLÓS: Túlélőknek (*Csaplár Vilmos: Hitler lánya*) 215
OLASZ SÁNDOR: Iszméné arca (*Sándor Iván: Az Argoliszi-öböl*) 220
KRUPP JÓZSEF: Se nem gettő, se nem rózsaszín köd (*Varga Mátyás:
hallásgyakorlatok*) 225
BÍRÓ-BALOGH TAMÁS: „Ki a többiek is látja önmagában és
önmaga által” Újabb Kosztolányi-kiadások kérdései (*Kosztolányi
Dezső Pesten és Budán – Kosztolányi Dezső: Pesti utca* 229
Budapesti Negyed 2008/61.–62.)
NÁNAY FANNI: Temetésregények (*Krysztof Varga: Tequila;
Fejlődésregény*) 246

MELLÉKLET

- JANUS PANNONIUS: De laudibus Renati Siciliae regis libri tres –
Renatusnak, Szicília királyának dicséretéről szóló három könyv
(*Jankovits László bevezetőjével*)

2010

FEBRUÁR

Diomédész és Glaukosz fegyvercseréje 213

Szarpédón halála 214

Glaukosz halálos sebesülése Akhilleusz holtteste mellett 214

FRANCESCO ROSSELLI: Nápoly látképe (Tavola Strozzi) m/55

E számunk kortárs lengyel összeállítását a budapesti Lengyel Intézet támogatta.

*Folyóiratunk az Oktatási és Kulturális Minisztérium,
a Nemzeti Kulturális Alap,
Pécs Város Önkormányzata,
a Baranya Megyei Önkormányzat
és a Magyar Szak- és Szépirodalmi Szerzők és Kiadók Reprográfiai Egyesülete
támogatásával jelenik meg.*

OKM

nka
Nemzeti Kulturális Alap

A *Jelenkor* a LAPKER újságospavilonjain kívül a következő könyvesboltokban is megvásárolható:

VIDÉKEN: Debrecenben: SZIGET Egyetemi könyvesbolt.

PÉCSETT: PTE Bölcsészkar, Ifjúság útja 6. – Művészetek és Irodalom Háza, Széchenyi tér 7-8. – Pécsi Kulturális Központ Információs Irodája, Széchenyi tér 1.

BUDAPESTEN: Vince Könyvesbolt, I., Krisztina krt. 34. – Ráday Könyvesház, IX. Ráday u. 27.. – Gondolat Könyvesbolt, V. Károlyi Mihály u. 16. – Írók Boltja, VI., Andrássy út 45.

www.jelenkor.net

690,– Ft

JELENKOR

9 770447 642002

1 0002

JELENKOR

LIII. ÉVFOLYAM

2. szám

Főszerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

*

Szerkesztő
NAGY BOGLÁRKA, SZOLLÁTH DÁVID

Tördelőszerkesztő
DÉCSI TAMÁS

Szerkesztőségi titkár
KOZMA GYÖNGYI

A szerkesztőség munkatársai

BERTÓK LÁSZLÓ
főmunkatárs

BALLA ZSÓFIA, CSUHAI ISTVÁN, PARTI NAGY LAJOS,
TAKÁTS JÓZSEF, THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 7–8.
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673, 215-305, 510-752, 510-753.
e-mail: jelenkor@t-online.hu

Arra kérjük a folyóiratunkban még nem publikált szerzőket, hogy közlésre szánt műveiket kinyomtatva, postai úton juttassák el a szerkesztőség címére. Az elfogadott kéziratok szerzőit a küldeményhez mellékelt válaszborítékban vagy a megadott e-mail címen értesítjük. Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány
(Pécs, Széchenyi tér 7–8. Telefon: 72/310-673),
az Oktatási és Kulturális Minisztérium, a Nemzeti Kulturális Alap,
Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata és
a Baranya Megyei Önkormányzat támogatásával.
Felelős kiadó: dr. Hargitai János, a kuratórium elnöke.

Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok.
Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága.
(1008 Bp., Orczy tér 1.)

Előfizethető közvetlenül a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján,
(Tel.: 06 80 444-444; fax: 06 1 303-3440; e-mail: hirlapelofizetes@posta.hu)
valamint közvetlenül vagy levélben kért postautalványon a szerkesztőség címén.

Előfizetési díj az I. félévre 4140,- Ft, a II. félévre 3450,- Ft,
egy évre belföldre: 7590,- Ft;
a Magyar Posta Rt.-nél külföldre: az aktuális díjszabás szerint.
Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.
Nyomtatta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécsset.
Index: 25-906, ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

VEKERDI LÁSZLÓ (1924–2009)

2009. december 27-én, 86. életévében elhunyt Vekerdi László József Attila- és Széchenyi-díjas író. Művelődéstörténeti munkássága számos területet ölelt fel, egyebek közt az orvostudomány története, matematikátörténet, fizikátörténet, csillagásztörténet, tudományfilozófia, nem utolsósorban az irodalomtörténet, művelődéstörténet és nyelvtörténet jelentős kutatója volt.

DEÁK LÁSZLÓ (1946–2009)

2009. december 30-án éjjel hosszan tartó, súlyos betegség után elhunyt Deák László József Attila- és Füst Milán-díjas költő, szerkesztő, képzőművész, az Orpheusz Kiadó igazgatója.

Első kötete 1979-ben jelent meg. 1990-től az elsősorban kortárs magyar költőket megjelentető Orpheusz Kiadó vezetőjeként dolgozott.

PÉCS – EURÓPA KULTURÁLIS FŐVÁROSA. Január 10-én a Széchenyi téren ünnepélyes keretek között hivatalosan is megnyílt a 2010-es kulturális rendezvénysorozat. A megnyitón *Bajnai Gordon* miniszterelnök és *dr. Páva Zsolt*, Pécs város polgármestere mondott beszédet.

MÉSZÖLY MIKLÓS emlékére január 19-én ismét megrendezték az író szülővárosában, Szekszárdon a *Mészöly Miklós Emléknapot*. Az egész napos rendezvénysorozat középpontjában a szerző meseírói munkássága állt. A Mészöly-díjat ebben az évben *Péterfy Gergely* írónak adták át, laudációt mondott *Fogarassy Miklós* irodalomtörténész.

*

MÉHES KÁROLY *Túl élő* című új prózakötetéről beszélgetett a szerzővel *Ágoston Zoltán*, a Jelenkor főszerkesztője és *Sz. Koncz István* újságíró január 21-én Pécsen, a Művészetek és Irodalom Házában.

*

MOLNÁR FARKAS KONFERENCIÁT rendezett a Pro Pannonia Kiadói Alapítvány és a Művészetek és Irodalom Háza Pécsen, január 26-án. A Bauhaus egyik mesterének életművéről *Bajkay Éva*, *Várkonyi György*, *Annemarie Jaeggi*, *Bakos Katalin*, *Rosch Gábor* és Cs. *Plank Ibolya* tartott előadást.

*

SOLYMOSI BÁLINT *Tiszta sor* című kötetét mutatja be a szerző, továbbá *Takáts József* eszmetörténész és *Ágoston Zoltán*, a Jelenkor főszerkesztője február 4-én Pécsen, a Művészetek és Irodalom Házában.

*

SÁNDOR IVÁN *Az Argoliszi-öböl* című kötetéről beszélget az író és *Ágoston Zoltán* február 10-én Pécsen, a Művészetek és Irodalom Házában. Zongorán közreműködik *Sánta Bertalan*.

Szerzőink

Pálfalvi Lajos (1959) – kritikus, műfordító, a PPKE BTK oktatója, Diósdon él.
Kellermann Viktória (1984) – műfordító, Vácott él.
Körner Gábor (1969) – műfordító, kritikus, Budapesten él.
Kertész Noémi (1964) – polonista, műfordító, Budapesten él.
Mihályi Zsuzsa (1968) – műfordító, Diósdon él.
Keresztes Gáspár (1978) – műfordító, Budapesten él.
Marno János (1949) – költő, műfordító, Budapesten él.
Lázár Bence András (1989) – költő, Szegeden él.
Szabó Marcell (1987) – költő, kritikus, Budapesten él.
Ayhan Gökhan (1986) – költő, Budapesten él.
Fáj Attila (1922) – irodalomtörténész, filozófus, esztéta, akadémikus, Firenzében él.
M. Nagy Miklós (1963) – szerkesztő, műfordító, kritikus, Budapesten él.
Olasz Sándor (1949) – irodalomtörténész, kritikus, a *Tiszatáj* főszerkesztője, Szegeden él.
Krupp József (1980) – klasszika-filológus, kritikus, Budapesten él.
Bíró-Balogh Tamás (1975) – író, irodalomtörténész, Szegeden él.
Nánay Fanni (1972) – polonista, műfordító, színházi újságíró, Budapesten él.
Janus Pannonius (1434–1472) – költő, humanista, Pécs egykori püspöke.
Szentmártoni Szabó Géza (1950) – irodalomtörténész, az ELTE Régi Magyar Irodalom Tanszékének oktatója, Budapesten él.
Jankovits László (1964) – irodalomtörténész, a Pécsi Tudományegyetem oktatója, Pécsen él.

P Á L F A L V I L A J O S

GONDBAN A KISLOVAG

Aki figyeli, mi jelenik meg magyarul a lengyel irodalomból, e névsor láttán még azt hihe-ti, az összeállítás az volt a célunk, hogy megkíméljük a meglepetésektől. A hat prózaíró közül négynek van könyve magyarul, hárman már a 2000 szeptemberében megjelent „északi” összeállításban is szerepeltek a *Jelenkorban*. Viszont először jelenik meg magyar fordításban Anna Bolecka, és a Lengyelországban nehezen megközelíthető írószárnak, a rejtett retorikai dimenziókban otthonosan mozgó értelmiségnek és az olcsó szenzációkkal elcsábítható olvasóknak egyaránt kedves Jerzy Pilchnek is ez lehetne a magyarországi pá-lyakezdése.

A nevek tehát nagyrészt régiek (az újaknak is régóta ismerteknek kellene lenniük), de a műveik – együtt és külön-külön is – valami más logikába illeszkednek, amely korábban nem volt használatos a lengyel irodalom magyarországi bemutatásához. Nem azért hiá-nyoznak az összeállításból a pályatársaktól különválasztott öntudatos írók vagy a re-ményteljes ifjak, mert nem bízunk bennük, hanem azért, mert most már ők is ugyanolyan eséllyel jutnak el a könyvpiacra, mint mások (több pályakezdő lengyel író nemzetközi kar-rierje is Magyarországon kezdődött). Nyomokban még felismerhető a „szűkebb haza”, a régió emlékezetét feltáró mitografikus próza, annak is az északi (és sziléziai) változata. Paweł Huelle és Włodzimierz Kowalewski személyében most is van két lengyelül író vi-king szerzője a lapnak.

Egy regény első fejezete, négy klasszikus elbeszélés, és egy memoár részlete. A törté-netek kitalált és valós szereplői mindenekelőtt abban különböznek az elmúlt évtizedek lengyel irodalmi alakjaitól, hogy nincs krónikus izgalmi állapotban lévő, túlfejlett nemze-ti tudatuk. Nem azért jöttek, hogy ne hagyják veszni a lengyel ügyet. Ily nemes feladat hí-ján viszont súlyos megpróbáltatásokat okoznak a férfiszerepekkel kapcsolatos kimondat-lan elvárások. A legnyíltabban épp a valós szereplőket felvonultató Henryk Grynberg beszél erről: közvetlen összefüggést lát a próza és a tesztoszteronszint között, szexuális vonzerőt tulajdonít a jó történetmondásnak, az írói kudarc pedig a szexpiacon is végzete-sen stigmatizál. Ilyen erők mozgatják azokat a Polański környezetében gyülekező lengyel emigránsokat, akik azon a végzetes nyáron ott voltak Kaliforniában.

Jerzy Pilch a felmenői közt találja a vérszomjas sziléziai nőgyűlölőt, aki részeg ámok-futásban puskával vadászik a legközelebbi nőrokonaira, Anna Bolecka pedig spekulatív úton hozza létre a gyűjtögetők melankóliájában szenvedő kispályás liliumtíprót. Mindkét elbeszélést a *Férfiprojekt* (2009) című novellaantológiából vettük át. A szerzőket Justyna Sobolewska és Agnieszka Wolny-Hamkało állította csatasorba (ő válogatta az e számban olvasható verseket is). A két előszóban arról írnak, hogy a „férfias” elbeszéléseket be-

gyűjtve azt figyelték, milyen férfiakat konstruálnak a szerzők. Menekültek a „mai férfi képe” elől, mert az úgyis csak sztereotípiá lehet. Inkább érdekes történeteket kerestek, bár az összkép elég sötétre sikeredett, mintha a férfiasság „karanténba került volna”. Mintha a „férfi” szó ma már eleve provokatív hangzana, idézőjel nélkül pedig röhejes és mélységesen inkorrekt lenne.

Krzysztof Varga regényének első fejezete már egy olyan létállapot örök nyugalmát érzékelteti, ahol alighanem végleg kifogytak a szereplők a libidó energiáiból. Az általunk ismert világ már a 2023-as háborúban elpusztult. A mi korunkban élt nagyszülők egyetlen lánya, Zuzanna tizenöt évvel ezután már férfiúi közreműködés nélkül hozta világra a család történetét lezáró utódot, az „elfuserált Megváltót”, aki krisztusi korba érve, 2071-ben írja a regényt a három nemzedékről.

Bár az összeállítás olvasói alig találkoznak új nevekkal, így is megtudhatnak valamit arról, hogy mi az új a lengyel irodalom most író-dó fejezetében.

K R Z Y S Z T O F V A R G A

Műmárvány síremlék

(regényrészlet)

Ezen a fényképen a nagyszüleim láthatók, amint éppen Horvátországban nyaralnak 2005-ben, több mint harminc évvel a születésem előtt.

Akkoriban mindenki Horvátországba ment nyaralni, nincs ebben semmi szenzáció, ez tényleg nem nagy dolog. Két külföldi turista a nyolcmillióból, mert annyian látogattak azon a nyáron Horvátországba. A nyolcmillióból egymillió lengyel volt, így a nagyszüleim mindig, minden sarkon csak a lengyel nyelv sziszegését hallották, amint egy katyusa tűzerejével szórta a legförtelmesebb szitkokat és a legdurvább káromkodásokat. Ilyenkor elhallgattak, végre találtak ürügyet arra, hogy ne kelljen beszélgetniük. Így lavíroztak a szavak és a csend között, és előfordult, hogy a nem hívők imájában kérték a gondviselést, küldjön egy lengyel családot a nyakukra, foglalja el a szomszéd asztalt az étteremben, vagy kövesse őket a kikötői sétányon. Ilyenkor szótlannul túrhették a többi lengyel hangos és prosztó követelőzését, a feleségek, férjek, gyerekek, pincérek, szakácsok, recepciósök, horvátok, olaszok és németek szemébe vágott szitkokat, és egy fintorból vagy szemvillanásból is értették egymást.

Krzysztof Varga (1968) prózaíró, a Varsói Egyetemen végzett, a *Gazeta Wyborcza* szerkesztője. A Magyarországról szóló *Turulpörkölt* (2009) mellett két kisregénye olvasható magyarul: *Fejlődésregény. Tequila* (2008).

Ezen a fényképen a nagypapa (Springfield póló, 129 złoty, vászonnadrág a Galeria Mokotówból, 199 złoty, HD szandál a Súz Sopból, 299 złoty, Dr. Martens táska a cég Marszałkowska utcai boltjából, kiadás, 99,90) átkarolja a nagymamát (Jackpot vállpántos top, 59,90, no name szoknya a Chmielna utcai second handból, 35 złoty, virágos H&M papucs, 19,75, Max Factor körömlakk a Sephorából, 30 złoty, napszemüveg, Armani utánzat a Belvárosi pályaudvar előtti standról, 20 złoty), és mindketten a Canon PowerShot A95-ös objektívjébe néznek (Media Markt, Ostrobramska utca, 1135 złoty). Ez a fénykép egy darab abból a hétszázhuszmillió emlékfotóból, amelyet 2005 nyarán készítettek Horvátországban ötmillió-háromszáztizennégyezer digitális fényképezőgéppel, ebből egymillió-hétszázhatvanezer-kétszáznegyvenháromat rögtön töröltek is, a többit pedig nyaralás után megmutatták az ismerősöknek. Attól olyan érdekes, hogy a nagyszüleim úgy néznek ki rajta, mintha élnének, pedig kicsit már halottak. Bár csak hosszú évekkel ezután haltak meg teljesen, már ekkor kezdtek valamelyest oszladozni. Különösen a nagypapám, mert ő idősebb és romlottabb is volt.

A Łowicka utcai lakásból hoztam a képet pár könyvvel meg néhány régi cédével együtt, mert szeretem a fölösleges tárgyakat. Tetszik ez a sok nem organikus szemét, mert akármeddig tárolhatom, nem kell attól félnem, hogy kukacok kelnek ki belőle. Szeretem az oxidálódott cédéket és a megsárgult könyveket, mert nem kell zenehallgatásra és olvasásra vesztegetnem az időmet, mégis van valamim, ami jó, és legalább egy kicsit ellensúlyozza azt a rengeteg rosszat, ami jutott nekem. Tiszta ez a szemét, és nem kell senkinek, a hajdani irodalmi, zenei, fotográfiai túltermelésből, a hajdani kommersz és elit művészetekből maradt ránk.

Elvittem hát egy kis szemetet abból a lakásból, ezzel is gyarapítva azt, amit már korábban összeszedtem. Begyűjtöttem Európa autóatlaszát, amely a XX. század végén jelent meg, és feltüntettek rajta minden sztrádát, akárcsak az alpesi sziklákba vájt alagutakat, az IKEA bútoráruház katalógusát és a fiatal lengyel költők antológiáját, amelyet Krakóban adtak ki, nagyjából akkor, amikor az IKEA-katalógust. Egyszer használatos termékek, mind teljesen értéktelen. Öröm nézni a borítójukat, aztán óvatosan átlapozgatni, vigyázva, nehogy széteessenek. Talán nem is maradt fenn több példány belőlük, bár ettől még aligha mozdul el a nulláról a piaci értékük, mert nincs olyan antikvárius vagy gyűjtő, akit érdekelnének ezek a több mint hetvenéves kacatok, és meg akarná venni tőlem Európa autóatlaszát, az IKEA-katalógust és a fiatal lengyel költők antológiáját. Pedig megtudhatjuk ezekből, hogy nézett ki az európai úthálózat, mennyibe került Stockholm, ez a csikos kartondarab, és az az Uppsala nevű, szépen hajtogatott drót, meg azt is, hogy miről szeretne beszélni az a költészet, amely nem mond semmit.

Imádom azokat a különös, abszurd szavakat, amelyeket a cédekhez mellékeltek füzetekben és a versantológiában találok. Nem muszáj értenem, elég, ha érzem, mennyire felfoghatatlanok, elborultak és muzeálisak; ha valaki titáni erőfeszítéssel létre akarná hozni az elfelejtett stílár formák és az annak idején még felismerhető szavak múzeumát, hű cimborára akadna bennem. Borzasztó érdekes látni, milyen ügyetlenül próbálta az emberiség visszaadni a maga egyszerű és ostoba gondolatait metaforákba, hasonlatokba és neologizmusokba öltöztetve.

Mennyit erőlködött csak azért, hogy Möbius-szalaggá tudjon átalakítani világos üzeneteket. Kicsit sajnálom is, hogy már nem kutatja ezt senki, nem próbálják megmagyarázni, miért írtak olyan sokat a magányról, a vágyakozásról és más hasonló, magától értetődő dologról, teljesen érthetetlen szavakat használva. Furcsa dolgokat műveltek akkoriban, furcsa világ volt ez, ostoba és agyatlan, de vajon jó-e, hogy vége lett?

Nem szeretek semmi olyasmit, amit muszáj beszereznem, mert még akkor sem szeretem a muszájt, ha tényleg érdemes, akár kényszerből is, begyűjteni valamit. Nem szeretem a cigarettát, mert rászoktam; ki nem állhatom a napfénytől kifakult ruháimat, mert azokban kell járnom; rühellem az összedrótozott szemüvegemet, mert rossz a szemem, és ezt kell hordanom; utálok borotválkozni, de azt is legalább ennyire utálok, ha szőrös vagyok. Koszosnak érzem magam, amikor nesztelenül és fájdalommentesen előbukkannak a bőröm alól az első szőrszálak, büdösnek és hajléktalannak érzem magam háromnapos szakállal, viszket a pofám, de egyre nagyobb rémülettel tölt el az is, ha már muszáj bekapcsolnom a villanyborotvát. Azt hiszem, van ebben valami paradox, de tényleg szarul viselem ezt a terhet. Nincs túl sok holmim, és nem találok olyat közöttük, amit tényleg szeretnék. Sajnos a legtöbb nélkülözhetetlen, csak a nagyszüleimtől maradt leletek fölöslegesek, legalább ezek ellensúlyozzák valamelyest az összes többi kényszerű ürességét.

Az a horvátországi fénykép a legszebb a fölösleges dolgok közül, mert egy gyönyörű nőt és egy örült férfit ábrázol, a két embert irracionális érzelem köti össze – most ott lóg a Szász ligetben, a konyhában, abban a lakásban, ahová nemrég költöztem. Nem vagyok már hajléktalan, csak éppen annak érzem magam, de ennek amúgy semmi jelentősége, mert mindig is kilátástalannak tartottam a helyzetemet, aztán ahogy múlt az idő, egyre rosszabbul éreztem magam. Honos vagyok, mint a régi emberek, van saját zugom, ahol nyöszöröghetek, panaszkodhatok és meghalhatok. Néma lemezek, könyvek és fényképek között élek, akárcsak a nagyszüleim, bár a Győzelem utcai lakásomban nincs sem szeretet, sem gyűlölet, de még szokványos semleges beszélgetést sem folytat senki arról, hogy kenyeret, újságot, vécépapírt kéne venni. Nincs más bennem, csak egy elefánt nyugalma, ami tudja jól, mihez kezdhet majd magával abban a pillanatban, amikor már közeledik az elefántokra váró öröklét.

Kocsma mellett lakom, ahol illegálisan árulnak krumpliból készült kisüstit és arab cigarettát, ezek pedig, enyhén szólva, hasznos dolgok, a cigaretta meg egyenesen nélkülözhetetlen. Életemben először lakom kocsma mellett, és semmi kedvem lejárni, talán azért nem vonz, mert úgyis muszáj menni. Azért olyan kínos, mert a cigaretta nemcsak tiltott termék, hanem örült drága is. A kocsma is illegális. A Zakopane utca sarkán található, mosodán keresztül közelíthető meg. Azzal kell indítani, hogy „a műnutriabundámért jöttem”. Mire azt felelik: „De hisz műgörénybundát volt szíves leadni”. Erre az a válasz: „Bocs, tévedtem, műnercbunda volt”. Egy hete legalábbis ezek az eszement jelmondatok voltak érvényben, de ha nem teljesen hülyék e mosodai kocsma tulajdonosai, ahová senki sem visz ruhát, ágyneműt, törölközőt vagy függönyt, akkor ma már más-képp kell hangzaniuk ezeknek a mondatoknak. „Hol kaphatnék szorongás elleni tablettát?” – kérdezi a vendég a konspirációs szabályoknak megfelelően. „Fél

a haláltól?” – kérdezik vissza. „Nem, én az élettől félek” – felelem, és már be is bocsátanak, mehetnek oda, ahol fekete villanykörtekkel megvilágított sötét helyiségekben üldögélnek azok az emberek, akiket a rettegés hozott ide, féltik a hajukat, a lábukat, a szívüket; cigarettáznak, és isszák rá a kisüstit, aztán vodkáznak, és nyelik hozzá a dohányfüstöt. Sose láttam, hogy bárki is hozott volna valami mosnivalót, akár pénzt is, szerettem volna hát látni valakit, akinek van bundája, akármiből is csinálták. Aki valami nehezet visz a vállán, ami nem szünni akaró félelem, bizonytalanság vagy csak a legteljesebb lemondás.

Az a baj, hogy nem tudom, mit csinálok, ha tényleg megváltoztatják a jelszót, és elfogy a cigarettám. Igazából nincs jobb dolgom a dohányzásnál. Nyugodt időtöltés, amellyel – legalábbis egy darabig – fájdalommentesen üthetem agyon az időt. Aztán egy adott pillanattól fogva jobban fáj majd, ha ilyesmivel ütöm agyon az időt, sorvad a test, fájdalomszövevé válik a zsír és az izom. Pedig ez az egyetlen, amit még agyon lehet ütni. Minden mást agyonütöttek már. Sosem volt alkalmam kipróbálni azokat a dolgokat, amiket már kivontak a forgalomból. Csak az idő maradt nekem, pukkadásig tömhetem magam vele, kanalizhatom reggelire, mint a tejlevest, nagy véres szeleteket vághatok belőle ebédre, vacsorára meg tömhetem magamba az időszendvicseket, aztán pedig hosszú, nyomasztó órákat tölthetek alvással, amíg csak döntés elé nem állít az újabb reggel, mert akkor el kell döntenem, ma milyen formában táplálkozom az idővel.

Nem ízlik nekem az idő, de laktat, és ez a lényeg. Hosszú évekkel ezelőtt emberek milliárdjai epekedtek utána. Mindig időre fáj a foguk, de csak a resztli jutott nekik, két napirendi pont között, röptében elkapott szabad pillanatok fast foodját tömték magukba. Azért dolgoztak többet, hogy később majd több idejük legyen. Azért próbáltak többet keresni, hogy több pénzt szórhassanak el majd egyszer, ha lesz szabad idejük. De sosem érkezett el az idő rég várt parúziája. Mivel azt tanulták, hogy minden megvásárolható, azt hitték, az időt is pofás kis dobozokban árulják, céges papírzacskóba csomagolják, mert ez környezetkímélő és elegáns is egyszerre. Valóra váltottam az álmaikat, nekem aztán van szabad időm, bár nem tudhatták, hogy ez az álom dögunalmas horrorként válik valóra.

Én nem álmodoztam az időről, mégis jutott belőle bőven. Semmit sem kellett tennem érte. Mintha kaptam volna egyet a pofámba – ingyen, nem is kérdezték, kérek-e. De nem szeretném, ha pofán vágnának, ezért újra kimondom azt a hülye mondókát: „A műnutriabundámért jöttem”, és veszek három doboz arab cigarettát, ahelyett, hogy kimennék a bazárba – öt utcával odébb van –, ott olcsóbban is megkapnám, ha kockára tenném érte az életemet. Inkább én ütöm agyon az időt, mint hogy engem üssenek agyon, ez teljesen egyszerű döntés. Egyszerű döntések elé állított az élet, azt hiszem, ennek örülhetek.

Ez az első saját lakásom, bár nem nagyon merek ebbe belegondolni. Rettegek a tulajdontól, mert olyan nehezen válik meg tőle az ember. Ha hozzászokik a holmijaihoz, elveszíti a bátorságát, bár én nem vagyok biztos abban, hogy bátor voltam, mielőtt e lakás tulajdonosa lettem, ahol csak rövid időre kötök ki, útban egy másik, szintén csak pillanatokig tartó időszak felé. Itt fogok hát lakni, abban a tudatban, hogy ez a ház is nehezen tekinthető véglegesnek.

A tulajdon azzal jár, hogy problémát jelent dönteni. Egész életemben, mindmáig csupa rossz döntést hoztam. S ami még rosszabb, mindig meggyőződés

nélkül, örömtelenül, határozatlanul és bátoratlanul döntöttem. Még embert is bizonytalanul, határozatlanul ölök, és ha lehetne csak egy kicsit, nem véglegesen ölni, akkor szeretném úgy csinálni. Öngyilkosságot is hasonlóképpen szeretnék elkövetni: legyen halálos, de azért élhessek azután is, ha pedig megint elviselhetetlen lesz az élet, ölhessem meg magam újra. Ha képes lennék tudatosan és meggyőződéssel helytelen döntéseket hozni, hibamilliárdos, kudarcok dúsgazdag gyűjtője lennék, de kiderült, hogy ez elérhetetlen számomra. Kis hibáimmal megmaradtam szegény tulajdonosnak. Bár el kell ismerni, hogy a világ újabban még azt sem követeli meg tőlem, hogy magamról döntsek. Nem zavarja meg a nyugalmamat, nehogy aztán amiatt főhessen a fejem, hogy mit kezdjek magammal. A világ feje már régóta a seggében van, onnan pedig nehezebb bárkit is észrevenni. Különösen engem. Felőlem akár mindez így is maradhat.

Szerencsére nincs pénzem, amennyi mégis összejön, az megy csempészett cigarettára meg kávéra, amihez egyre nehezebb hozzájutni. A kávé könnyen beszerezhető törvényesen, nem kell bonyolult titkos jelszavakkal erőlködni. Ezt a szenvedélyt nem üldözik. De borzasztó drága. Sajnos csőddel fenyegető szenvedélyeket választottam, luxusférfi vagyok. Miért nem lettem inkább onániafüggő? Az is gyilkol, mint a cigaretta, de legalább ingyen van. Alighanem arra megy ki itt a játék, hogy nem lehet ingyenes élvezetben részünk. Ha pénzbe kerülne, érdemes lenne törnöm magam érte. Ha titkos jelszó jogosítaná fel az embert az önkielégítésre, rejtett folyosón kellene végigmenni, és ha néha hiány lenne belőle, hosszú, sötét, hideg éjszakákon kellene várni rá, ha több pénzt adnék ki önkielégítésre, mint kávéra és cigarettára, akár még élvezetről is beszélhetnénk.

Lehet, hogy nincs hozzá fantáziám. Elképzelhetetlen dolgokat éltem át, ez pedig kiölt belőlem minden találékonyságot. Inkább legyek nikotinista, mint onanista. A legjobb dohányozni és kávézni. Azt hiszem, ma már senki sem akar onanizálni. Tulajdonképpen nincs is miért. Kár az energiáért. Annak idején alighanem több időt szántak beszélgetésre és többet agyaltak a pénzen. Önkielégítésre is több időt pazaroltak. A pénzszámlálás és a faszverés adott biztos alapokat annak a kultúrának, amely ránk hagyta az IKEA-katalógust és a fiatal költők antológiáját. Mint láthatjuk, annyira szilárdak azért nem voltak azok az alapok, hogy meg tudják tartani a régi világot. Nem olyanok voltak, mint azok, amelyekre a maják és az aztékok templomait építették. A kőpiramisok mellett a futballt is ők hagyták ránk, bár úgy játszották, hogy csípővel passzolták tovább a bőrlabdát. Ez kicsit talán rafináltabb módszer, mint a rúgás, ami pedig az emberáldozatot illeti, ebben is rafináltabbak voltak, ami persze nem jelenti azt, hogy finomabbak is. Mi már finomabban ölünk, talán azért, mert nem olyan nagy meggyőződéssel tesszük. De nem szabadulhatunk a gyilkolástól, mert az szüntiszta fiziológia, mint az evés, az alvás vagy az ürítés. Próbáljunk lemondani az evésről – éhen halunk, hagyjunk fel az alvással – belepusztulunk a kimerültségbe, próbáljunk ellenszegülni az ürítés szükségszerűségének – fölrobbanunk, mint a széttaposott pöfeteggomba.

Maszturbációs alapja volt annak a kultúrának, amelyben a nagyapám élt, de szétporladt a fundamentum, és összeomlottak az építmények, mert a kiszáradt sperma porrá válik, és nem bír el semmiféle palotát vagy várat. Lekonyul az elkínzott hímtag, és abban a pillanatban hanyatlásnak indul a gazdaság és a kultú-

ra, összeomlanak a tőzsdék és a bestsellerlisták, romlásnak indul a világ, minden fonnyadt és aszott lesz, elveszíti feszességét.

A nagyapának főképp a pénz körül forogtak a gondolatai egész életében, alighanem háttérbe szorult nála az onanizálás. Legyen sok abból a pénzből – töprengett a nagyapa –, áldozzon érte a szabadságából és az idejéből, vagy érje be kevéssel, mentesítve ezzel magát minden kényszertől? Vagy szerezzen olyan sokat, hogy ne kelljen semmiféle kényszertől tartania; igen, ez a legtökéletesebb állapot, döbrent rá a nagyapa, hirtelen kiugorva a kádból, de hogyan hozhatna össze ennyit? Úgy belemélyedt ezekbe a gondolatokba, hogy az egész teste vörös lett a durva törölközőtől, mert még most is vadul dörzsölte magát, elfelejtette abbahagyni. Az egész teste vörös volt, kivéve az arcát, amely alig kivehetően, de a legújabb felfedezéstől igen elégedetten derengett a bepárasodott tükörben.

Dolgozza magát halálra napi tizenkét órában egy nagy cégnél, amely termékötleket ad el, harcoljon ki előléptetést, kerüljön kulcspozícióba, vegye át a kontroll-részvénycsomagot, aztán adja el, és éljen élete végéig a banki kamatokból? – töprengett a nagyapa. De mi lesz, ha agyondolgozom magam, mielőtt meggazdagodom? – kezdett aggódni hirtelen. Ha tényleg agyonhajszolom magam, az talán nem rosszabb, mintha belehalnék az unalomba és a megszokásba? És a nagyapa nem tudott egyezsége jutni magával, ha kezdett már gazdagodni, elborzasztotta a gyilkos munka víziója, abba is hagyta rögtön, ahogy a dohányzásról vagy az ivásról szokik le az ember. Azzal a meggyőződéssel, hogy végleg megszabadul tőle, és azzal a homályos tudattal, hogy előbb-utóbb úgyis visszatér a káros szenvedély.

Aztán meg úgy elszegényedett villámgyorsan, hogy megint meg kellett alázkodnia a munkaadók előtt, és kínkeservvel kezdett megint gyarapodni, hogy aztán, amikor már a viszonylagos jólét küszöbére érkezett, megint könnyedén visszazuhanjon a szegénység szakadékába. Észre sem vette a szervezete, hogy leszokott a munkáról, ugyanolyan tempóban emésztett tovább, drága ételeket és alkoholt követelt a bárokban, nem lassította az anyagcseréjét. A nagyapa teste ugyanolyan gyorsan használta el és koszolta össze a ruhákat, mint azelőtt, kénytelen volt új gatyákat, zoknikat, ingeket meg mosóporokat és öblítőket venni. A szegénység kellőképpen visszafogta a nagyapát, aki megtisztulásnak nevezte ezt az állapotot, bár a nyomorban ritkábban mosakodott. Mert, mint kiderült, volt azért pár dolog, amiből kevesebb fogyott: szappanból, zseléből, samponból és peelingből. A nagyapa sokkal intenzívebben koszolódott és izzadt, amikor többet keresett, mert amikor már nem keresett jól, a pórusai visszafogták a véritéktermelést, nem zsírosodott a haja, az arcbőrét sem éktelenítették el pattanások. Mintha még a fülét benövő szőr, az orrlyukaiban burjánzó sörte, a hátán és a mellkasán bokrosodó szőrzet is lassabban, bár ugyanolyan biztosan nőtt volna.

De a nagyapa nem sokáig bírta a szegénységet, és egy-két héttel vagy talán pár hónappal később megint beadta a pályázatát, vitte az életrajzát, telefonált, kérdezősködött, elintézt mindenfélét, és, mint mindig, most is sikerrel járt, újabb munkát kapott, de tíz-tizenöt hónappal vagy két-három évvel később úgy döntött, ettől végleg szabadulnia kell.

Ezek a dilemmák teljesen idegenek tőlem, és ma már persze muzeálisan hangzanak, mint a Nobel-díjas írók könyvei és a szerelmes dalok. Ami engem il-

let, nálam ez az ügy el van intézve – szóba sem jöhet annyi pénz, ami már több a szinte semminél. A kései unoka elérte azt az állapotot, amelyen annyit töprengett a felmenője, megzavarva ezzel az elméjét. Kellett a békeidő meg a háború és a katasztrófa ideje ahhoz, hogy valóra váljanak az álmok, igaz, ez sem úgy történt, ahogy kellett volna.

Bár tudom, hol vagyok, mert tudom, mi a neve a kerületnek és az utcának, ahol lakom, mégsem vagyok sehol sem, mert nem tudom az idő nevét, amelyben élek, és még a legközelebbi jövőt sem látom előre, sem a magamét, sem a környezetemét: az országot, a világot, a világmindenségét és más hasonló baromságokét. Érdekes, hogy valaha látták a jövőt, és még ha rosszul csinálták is, akkor is hittek ezekben a jövőndölésekben.

Igen, még ha a nagyapámnak eszébe járhatott is néha az onanizálás, talán még akkor sem tudta teljesen lekötni a gondolatait. Biztos nem volt elég ideje és energiája a maszturbációra, mert minden elképzelése és ötlete a munkával és a dologtalansággal, a pénzzel és a pénzhiánnyal kapcsolatos ügyekhez kötődött. Kétségkívül a nők körül forogtak a gondolatai, de vajon volt-e folytatásuk a takaró alatt, a zuhanyozóban vagy a vécéülőkén? Nincs kizárva, hogy hullámokban tört rá az onanista elaljasulás az emlékek, a vágyképek és minden olyan dolog hatására, ami abban a pillanatban éppen nem volt igaz, mégis gyorsan és komolyabb erőfeszítések nélkül tette lehetővé azt a múlt vagy a beteljesületlen jövő kis segítségével, hogy visszatérjen a jelenbe. A nagyapa tett néhány kirándulást bizonyos régiókba, mert szűk körben más valóságról fantáziáltak, nem arról, amelyre véleménye szerint ártatlanul ítéltetett, de ezek mindig gyorsan elfojtott lázadással végződtek.

A nagyapa szélsőségesen heteroszexuális volt, nyilván ő is ebben az akkorigban igen elterjedt betegségben szenvedett, nem hiszem, hogy nagyon különbözött volna a döntő többségtől. Olyan nők kellettek neki, akinek nem korpás a fejük, nem gombás a lábuk, sima és ápolt a bőrük, nem törik és ritkul a hajuk; olyan nőket akart, akik tudják kezelni a narancsbőr és a menstruáció problémáját, fehér a foguk, fekete a fehéreneműjük. Igazi nők kellettek neki. E-maileket, esemeseket írt nekik, fölhívta őket, találkozt beszélt meg velük, aztán későbbre halasztotta, bocsánatot kért tőlük – hazudott; videoklipekben látott nők után epekedett, a valóságosakat meg elhagyta, hallgatta a szemrehányásokat, talán még valamiféle lelkiismeret-furdalása is volt, de elhallgattatta egy-két koktéllal, megható dallal vagy francia és koreai filmekkel.

A tévéhíradó után reklámok következtek (vajon szerelmes volt-e a kosztümben, blúzban megjelenő bemondónőbe, tetszett-e a haja, a szempillája és a szemöldöke?), ezekben szép hosszú lábuk volt a lábgombás nőknek, dús, hullámos sörényű szépségek panaszkodtak arra, hogy törik a hajuk. A több száz részes sorozatok epizódjai közti szünetekben a színésznőknél is szebb (ők ruhában jártak, volt szájuk és mellbimbójuk) beteg nők tűntek fel, az ő lábuk még hosszabb és karcsúbb volt, bár visszerektől és bevérzésektől szenvedtek. A kiszáradt bőrű nőknek is olyan sima volt a testük, hogy nagyon szerette volna megérinteni, sőt finoman megcsókolni, nyalogatni, összenyálazni, bár megszólalt egy komoly hang, valahol e nők belsejében, mintha dibuk költözött volna beléjük, és közölte vele, hogy a testük érdes, ráncos, hajlott a hátuk, tele vannak fájdalmas sebekkel.

Mégis szeretne volna beledugni az ujját ezekbe a sebekbe, hogy megvizsgálja, tényleg léteznek-e, és tényleg olyan szörnyű szenvedéseket okoznak-e, mint amilyeneket a lehunytt szemek vagy a fölhúzott felső ajkak sugallnak. A nők, akikre vágyott, szenvedtek, mindkét nagyujjukkal, mutató- és középsőujjukkal masszírozták a halántékukat, lecsukódott a szemük, hangtalan kiáltásra nyílt a szájuk, szép fehér foguk beletört a jégkrémbe, a spagettibe vagy szuvasodni kezdett a csokoládétól.

Biztos ezért találkozott olyan nővel, mielőtt megismerte a nagymamáját, akiknek rövid volt a lábuk és a hajuk, viszont nem látott rajtuk bőrbetegségre utaló tüneteket. Gyakran randevúzott olyan lányokkal, akiknek kicsi foguk volt, amelyeken hosszú évek alatt bevonatot képezett a kávé, a tea és a cigaretta, hiába súrolták ferde kis csonkjaikat az ajánlott fogkrémmel. Nem volt fájós lyukas foguk, nem gyötörték őket visszerek, mert nem volt nekik, sem a rövid, kicsit vastag lábukban, sem a végbélnyílásukban, sem a szájpadlásukon vagy a nyelőcsőjükben. Minden más fáj nekik, különösen a szívük, bár nem voltak koszorúér-bántalmaik. Azért fáj a szívük, mert szenvedést okozott nekik az egész világ, s a világgal együtt a nagyapám is.

Ezért tartotta magát a nagyapám a kulturális lelketlenség túlérzékeny áldozatának. Nem kapta meg azt, amire vágyott, az jött helyette, amit nem nagyon akart. De képes volt sok mindent bebeszélni magának, és ebben sikereket aratott, s mint tudjuk, a siker volt a legfontosabb. A nagyapám arra fordította az energiája nagy részét, hogy meggyőzze magát, s emiatt már nem is volt olyan hitetlen, amikor másokat próbált meggyőzni. Senki sem akart hinni neki, és ez fáj, döbbenetesnek találta, mert ő fenntartás nélkül hitt magának. E speciális területen sikeres volt, befutott, megvalósította önmagát. Tehát megcsinálta azt a három dolgot, ami nekem nem sikerült. Azt hiszem, a nagyapám tökéletes ellentéte vagyok. Az a kérdés pedig nem válaszolható meg, hogy hasonlítok-e apámra, mert nekem nincs apám. Anyám volt az egyetlen szülőm, aki most igazán elégedett lehet névtelen sírjában – mint mindig, most is ő mondta meg a tutit. Nincs mese, csödtömeg vagyok. Csakhogy ez tényleg az én bűnöm-e, vagy megoszthatom-e legalább a felelősség egy részét a XXI. század történetével?

Ó, mindig ő mondta meg a tutit, nem számított, hol és mikor, emelt vagy sújtott, keménykedett vagy engedett – mindig az ő oldalán állt az igazság, még ha hamis volt is, akkor is igazság volt. Rendelkezett egy zseniális képességgel: bármi is történt, mindenkinek be tudta beszélni a környezetében, hogy előre látta, de senki sem akart hallgatni rá, és most, tessék, ez minden baj oka. Földrengés Pakisztánban, tízezerrel pusztulnak az emberek. Hát nem megmondtam? Napokig fosott az alattuk lakók unokája. Hát nem megmondtam? Az a nő a hatos számú lakásban eldobta a kanalat. Hát nem megmondtam? Ezer dollárba kerül már egy hordó olaj. Hát nem megmondtam? Ha mindenki hallgatna rá, még ma is élne az a nő a hatos számú lakásban, és nem lenne rákos, ingyen osztogatnák a benzint, a föld pedig nem merészelne megmozdulni soha és sehol. De ez a hülye világ nem akart hallgatni rá. A fenébe ezzel a világgal. Húzzon a francba! Nem kell nekünk világ. Igazam van? Biztos? Ha nem, hát nem. És tessék – tényleg nincs már világ. Végül is, mint mindig, most is ő mondta meg a tutit.

A legmélyebb, legszentebb meggyőződésem szerint mindig igaza volt. Képes

lett volna előre jelezni minden magától értetődő dolgot és megelőzni bármilyen szerencsétlenséget, ha adtak volna neki esélyt erre. Amikor anyám megértette, hogy ez a meggyőződés a legszentebb, rögtön megértette, hogy ő maga is szent. Van okozat, ezt tehát meg kellett előznie az oknak. A logika volt a gyilkos fegyvere, ezt kíméletlenül használta. A mérgezett környezettől távoli, üvegbura alatti privát nevelés logikája kutyahűségű húsevő növénné fejlődött. Anyám a tányérok és a mosogatószer megkínzott vértanújának és patrónusának, a leégett zsír esküdt ellenségének tartotta magát, mert annak esélye sem volt ellene, a mosogató tisztítására használt súrolópor látnoka volt, magasba emelte a portörőlrongy zászlaját. Marianna volt a konyha barikádján, a klozet Jeanne d'Arcja, a fazekak Emilia Platere, minden zöldség és hús, marhahúsleves és főtt krumpli úrnője, amelynek parancsba adta, hogy főjön puhára, de ne essen szét.

Hogyan csinálta, honnan tudta, hogy rövid életünk melyik pillanatában kell kivenni a vízből a krumplit, mikor kezd puhulni, mikor lesz tökéletes a répa, mikor lesz olyan a zeller, mint a vaj, mikor hozza magát a cékla, mikor a legfinomabb a póréhagyma? Anyám imponáló ismeretekkel rendelkezett a sertés, a marha és a borjú halál utáni tulajdonságairól, a tyúkok és a pulykák hétköznapi tragédiáiról; a halott állatokról és a földből kiszakított zöldségekről szerzett tudásán alapult az a meggyőződése, hogy az emberek és lakóhelyük ügyeiben is bölcsen eligazodik. Aranyat akart csinálni a zsírból, pezsgőt a húslevesből, agyat a gyomorból, tudatosságot a falánkságból.

Most is hallom, ahogy megállás nélkül dübörög a föld alól: ha legalább egyszer az életben hallgattál volna rám, nem itt tartanál. Emberhez méltó, normális életed lenne, mert te is normális ember lennél, nem pedig a franc se tudja, micsoda, aki a franc se tudja, minek él. Mit művelsz az életeddel, az a te dolgod, abba nem akarok beleszólni, de ha hallgattál volna rám, legalább egyszer, nem csináltad volna meg mindazt, amit megcsináltál, mondta, miközben levest merített a tányéromba vagy zöldséget tett a fazékba, gondosan megpucolt krumplit dobott a forró vízbe, miután a legnagyobb precizitással eltávolította a fekete csírakezdeményeket, amelyek barnuló foltokat hagytak maguk után. Úgy kellett megpucolni minden répát, hogy a kosz legkisebb nyoma is eltűnjön róla, ugyanakkor ne vesszen oda egyetlen tiszta héjdarab sem. Az eredmény leleplezte a hibáimat, mert hol voltam én attól a sebészettől, a zöldségápoló órásmester precizitásától? Minden petrezselyem és zeller a balfaszságomat és címeres ökörségemet hirdette. De te persze mindent jobban tudsz, hajtogatta anyám, valahányszor tisztára kapart egy petrezselymet vagy sárgarépat. Címeres ökörségem, amelyre állandóan visszatért, nyilván kapcsolatban állt a leves alapanyagaként szolgáló marhahússal, ezért valahányszor rázendített a romlásomat hirdető konyhadalára, mindig úgy éreztem magam, mint a fazékban, zöldségek társaságában rotyogó felnégyelt tehén. Na, most megkaptad, tette hozzá anyám a fazékba dobált krumplik csobbanásának ütemére, te már biztos lekéstél arról, hogy megtanulj normálisan élni. Hát én aztán megkaptam. Csak azt nem tudom, hogy egyáltalán normálisan él-e az ember. Még meghalni sem lehet normálisan, nem ám élni. És az is elgondolkodtató, hogy mégis miért ne lenne semmi bajom egy világhatasztrófa után.

Szóltanul utáltam a végtelenségig hajtogatott jelmondatot – „hát nem megmondtam” –, állandóan visszatért, mint a prime time-ban vásárolt reklám: „leg-

alább egyszer az életben hallgatnál rám”, kiegészítve néha a törzsvendégeknek járó bónusszal – „de nekem mindig igazam van”. Utáltam azokat az egyértelmű keserves sóhajokat, a sokatmondó nyögéseket, meg ahogy teátrális mozdulattal letörölte a verítéket a homlokáról, a fejéhez kapott, és nyöszörögve rogyott a székre. Szörnyű volt ez a konyhai Sztanyiszlavszkij, a hosszú éveken át, egyetlen nézőnek játszott darab. Ezért nem vonzott soha a színház a maga konvencionális természetével, még iskolás koromban sem érdekelt, pedig akkor még elég vad dolgokért is tudtam lelkesedni, ezek között egy adott pillanatban a pornográfia és az úrhajózás játszott vezető szerepet.

Bár végül is nincs ebben semmi rendkívüli, hisz már senkit sem érdekelt a színház, viszont elég sok olyan diák volt, aki eléggé odavolt a pornográfiáért és az úrhajózásért. Nagypám fiatalkorában állítólag népszerű volt az *Alfa holdbázis* című angol sorozat és a *Kozmosz* nevű orosz cigaretta, ami pedig a pornográfiaét illeti, az sajnos csak német nyelvű változatban volt hozzáférhető. Nálunk, az iskolában mindenki rákattant a *Kozmosz 2222* nevű játékra és a Világűr fantáziánévű italra, ami pedig a cigarettát illeti, nehéz lenne rákattanni valami olyasmire, ami szinte teljesen elérhetetlen. Az ember vágyhat arra, ami nem hozzáférhető, epekedhet utána, de nem kattanhat rá. Olyan mohón és kétségbeesetten szívtuk az országba csempészett, nagy pénzért beszerzett Asszadot és Huszeint, hogy arra már nem maradt sem időnk, sem erőnk, hogy rajongjunk is érte. A szervezetnek szüksége volt a nikotinra, a szájnak a füstre, a kéznek meg valami elfoglaltságra, a szenvedélyt meghagyhattuk annak, amit mindegyikünk megtalált otthon a számítógépében és a hűtőszekrényében. Hosszú éjszakákat és napalokat töltöttünk a képernyő előtt, el nem mozdultunk volna, csak újabb meg újabb Világűrűt bontottunk. Nem jártunk soha színházban, eszünkbe nem jutott volna elmenni. Talán azért nem, mert otthon mindenkinek előadta az anyja a maga konyhai monodrámáit, ez elől akartunk minél messzebbre menekülni, valahová ki a kozmoszba, mégis ott ültünk állandóan a konyhában, hallgattuk a forró vízbe hulló krumplik csobbanását és a valódi szenvedéllyel deklamált zsémbes jó tanácsokat meg az elmaradhatatlan szemrehányásokat.

Dramaturgiailag sokkal érdekesebb dolgok történtek a boltokban és a benzinkutaknál. Ezek borzalmasabbak és veszélyesebbek voltak, mint a színház és a *Kozmosz 2222* együttvéve. Ott szebb nőket lehetett látni, mint a színházban és a számítógépeken, amint habzó szájjal hisztériáznak, rettenetesebb férfiak mutatták meg jellemük sötét oldalát, aljas kurvákká váltak a legbékésebb édesanyák; ott gazdagabbak voltak az érzelmek, bölcsebben szólaltak meg a szereplők, jobb volt a szöveg, a játék és a rendezés, tisztábbnak tűnt a fény és erősebben hatott a zene, mert ez a legvégső színház volt. Ha itt meghalt valaki, akkor tényleg meg akart halni; megfelelő arányban keveredett a vér, a veríték és a szar – mindezt a rémület termelte. Minek kellett volna nekem a dotációból jutó röhejes pénzért eljátszott mesterséges érzelmek, ha egyszer ingyen nézhettem a hétköznapi performance-át.

Más a helyzet a filmmel, jöhet a horror, a rémfilm, a láncfűrész mészárlás, a machetés lefejezés, az elevenen fölfalt áldozat. Szerettünk ilyeneket nézni. Ha már eleget bámultuk a *Kozmosz 2222*-t és megittunk elég Világűrűt, tágra nyílt szemmel lestük a letépett fejeket, a kampóval kirángatott ereket, az agyarakkal

szétmarcangolt zsigereket és a karmokkal kivájt szemeket. Röhögést erőltettünk magunkra, így próbáltuk leplezni azt, hogy a félelmünk igazi, bár a látvány a képernyőn nem az. Nekem is eléggé tetszett, bejött nálam a műzsigerek, az arcunkba fröccsenő agy és a szánkba ömlő vér íze.

Ennek köszönhetem, hogy soha nem akartam megölni anyámat, mert ezekből a filmekből értettem meg, hogy a halál, bármilyen könnyen elérhető is, ocsmány és nem esztétikus, anyám pedig, bármilyen szörnyű is, nem érdemel olyan goromba bánásmódot, mint amelyet majd' minden este láthattam. Én pedig nem akartam bekoszolni vagy túlságosan megerőltetni magam, mert mindig lusta voltam és kerültem az erőfeszítést, már pedig ha az ember felnégyeli, rendesen föl akarja darabolni a holttestet, összetöri a csontokat, szatyorba gyűjti a zsigereket, fölmossa a padlót, aztán az egészség elviszi valahová, és elássa, ahhoz jól össze kell kapnia magát, vesződhet vele eleget, az áldozat pedig csak egy személy lehet.

Nem is bánom, hogy nem tettem meg. Mindannak ellenére, ami hozzákötött, szerető fia voltam. Ő pedig rendes anya lehetett, vagy legalábbis igyekezett, és erősen hitt is ebben. Senki sem mondta nekem soha életemben azt, hogy „a kurva anyád”. Azért ez jelent valamit, nem igaz?

Nem hallgattam rá, megtanultam nem hallani a hangját, felőlem akár torka szakadtából is üvölthetett. Direkt a kedvemért kezdett hangtalanul beszélni, legfeljebb a szájáról olvashattam le a szavakat, de engem egy kicsit sem érdekeltek ezek a szavak. Egyébként kívülről tudtam mindegyiket, a szerencsétlenségek szorzótábláját, a felkelés napján elszavalt hazafias költeményt, a soron következő saját évfordulója alkalmából tartott ünnepélyt. Akkor már inkább néztem; nézés közben meg úgy néztem ki, mintha hallgatnám, bár rögtön benőtte a fületem a láthatatlan pókháló. Egy adott pillanattól fogva úgy néztem rá, mint egy kutya, ha bocsánatot kér, amiért összeszarta a szőnyeget a szobában. Volt ebben valami hamis szólam és voltak valódi érzelmek (ellenszenv, unalom, düh), amelyek a füledt konyhaszagtól bűzlő péppé olvadtak össze a színlelt figyelmes hallgatással, a bizalommal és az ígéretekkel. És láttam, hogy egyre gyorsabban görbül a háta, ráncosodik, fogy és erőtlenedik, erek lila hálója borítja a lábát, a karját meg barna foltok, egyre jobban remeg a keze, alig tudja már megtartani a fazekakat és a nyugalom látszatát, pedig régen erről volt híres. Láttam, ahogy kiveszi a kezét a habzó mosogatóvízből, és elsimítja ritkás hajzatát nedves kézfejével. Állandóan mosogatott, megszállottan sikálta a tányérokat és a serpenyőket, hiányoztak belőle mindazok a szenvedélyek, amelyek betöltötték az apja testét és szellemét, teljesen átadta magát az idegbajának, megállás nélkül mosogatott vagy nedves ronggyal törölgette az asztalt az én Szűz Anyám.

PÁLFALVI LAJOS fordítása

Az éretlenség kora

Már csak néhány hónap választott el a mágikus harminchármas szám átlépésétől.

Harminchárom év. Krisztusi kor. Győzedelmes fiatalságom idején úgy tűnt, ez a kor kötelez. Csakhowy mire, tettem fel magamnak a kérdést. Jó állásra egy külföldi cégnél, házasságra, dolgozó feleségre, aki folyékonyan beszél három nyelven, két gyerekre? Ez nálam fiatalabbaknak is összejött, csak nekem nem.

Albérletben laktam, tolmácsolásból, taxizásból, idegenvezetésből éltem. Szerelmi kapcsolataim mindig rövidek és fájdalmasan beteljesületlenek maradtak. Valójában inkább virtuális nőkről kellene beszélnem. Nőiességük csak valamikor később, a jövőben teljesezhetett ki. De amikor egy lány felkeltette a figyelmem, épp abban a korban volt, amikor azt mondhatta a nagyon fiatal nőkre: csak annyi a különbség köztünk, hogy én fiatalabb vagyok.

Amikor eléjük mentem, az iskolából kifelé sietve a táskájukba rejtették a váltócipőjüket, előkerült a cigi a zsebükből és adták nekem a sikkést. Futó csók, ahogy lazán behuppantak mellém az öreg Mercimbe. Felmentünk hozzám, vagyis a bérelt lakásomba. Ez általában lepukkant garzon volt, zuhannyal, mert kád nem fért volna be a mikroszkopikus méretű fürdőbe. A hűtőben – a legkisebben, amit csak találtam – mindig volt kóla és valami gusztustalan színes lötty, amit úgy szerettek ezek a kiscsajok. Öntöttem nekik valamelyik lónyálból egy pohárba, ami sosem volt elmosva, mert a mosogatás sem volt az erősségem, és mint egy királynőt, beültettem őket a legjobb fotelomba. Aztán felraktam a kedvenc zenéjüket, attól függően, mit is szerettek igazán az én kis barátnőcskéim.

Igazából nem is beszélgettünk, leszámítva azokat a szófoszlányokat, mormogásokat, alany és tárgy nélküli mondatokat, amelyekkel elmeséltük, mi is történt velünk az elmúlt órákban. Részemről ez mindig arról szólt, hogy vártam a találkozásra, ők meg jelentéktelen iskolai dolgokról meséltek.

Közeledési kísérleteimre a félénkebbek határozott „nem akarom”-mal vagy „később”-el feleltek, ami aztán sosem jött el, úgyhogy be kellett érnem aprócska mellük fogdosásával és pézsmailatú testük szagolgatásával. Belementek, nem mintha lett volna kedvük a szexhez, hanem inkább azért, mert kíváncsiak voltak arra, amit még nem élhettek át, megölte őket a felnőtt élet utáni vágy, a türelmetlenség, hogy rögtön feltáruljon a titok egy férfi képében, aki odaátról, abból a varázslatos világból jött.

Anna Bolecka (1951) lengyel szakon végzett a Varsói Egyetemen, majd a Czytelnik kiadóban dolgozott. Legnagyobb sikerét *Kedves Franz* (1999) című, Kafkáról szóló levélregényével aratta. *Concerto d'amore* (2004) című, Varsóban játszódó regénye a szerelem különböző változatairól szól. Sok nyelvre fordítják.

A félszegebbek úgy próbálták legyőzni a félelmüket és a szégyenüket, hogy elterpeszkedtek a széken, vékony vádlíjú gyereklábukat a karfára rakták, és hagyták, hogy a miniszoknyájuk alá pillantsak, ahonnan kivillant fehér vagy fekete bugyijuk. Nem álltam ellen az effajta makacs merészségnek. Félelmükben a végsőig is elmentek volna, én meg nem az a típus vagyok, amelyik megelégszik a gyermeki engedelmességgel.

Az egyik legfélősebb hosszú szoknyákat hordott, de nem volt alattuk semmi a makulátlanul sima bőrű, fehér popsiján és a sűrű fekete szőron kívül. Oda voltam érte, és hat egész hétig tartott a szerelmünk, mialatt beavattam az előjáték rejtelmibe, ő meg elhalmozott forró, lucskos csókjaival, amelyek édesek voltak, mint a gyerekkézben szorongatott cukorka.

Amikor magamra hagytak ezek a jövőbeli szeretőkezdemények, forró vágyam zöldes, éretlen gyümölcsei, kimerülten rogytam az ágyra, és a plafont bámulva fejeztem be a munkát. A meddő élvezet eredményét aztán egyszer használatos zsebkendők nyelték el, tetemes mennyiséget dobtam később a szemétkbe. Végül egy pohár fehér, méghozzá feltétlenül fehér borral beültem a kedvenc fotelomba, és Scarlatti-szonátákat hallgattam. Ahogy az éretlen testek illatának utolsó foszlánya is elillant, minden gondomat elfelejtettem, és belemerültem a csodálatosan egyszerű és érzéki barokk muzsikába.

Mit akartam ezektől a zsenge nőcskéktől? Minek hajtottam őket ilyen lelkesen? És miért hagytak el, miért menekültek előlem, miért kellett nekik helyettem a korukhoz képest túlfejlett vagy éppen alulfejlett testű, béna iskolatársaik?

Ha nem is vallottam be, hány éves vagyok, és még mindig nagyon fiatalnak néztem ki, ráadásul néha pont olyan éretlenül is viselkedtem, azért ott volt a szakadék közöttünk. Kerestem a jelet az arcomon, a testemen, ami azt bizonyítja, hogy nekik már csak egy öregedő faszi vagyok, nem pedig társ a szép reményeikben. Úgy néztem a tükörbe, mint egy nyugtalan nő. Megfeszítettem az izmaidmat, és tapogattam a hasamat, ellenőriztem a potenciám. Minden a legnagyobb rendben volt. Még így is csak csúszkáltam a felszínen, mint a béna korcsolyázó, aki folyton felbukik, és jól seggre esik. De azért mindig újra megpróbáltam.

Más akartam lenni, eredeti, különbözni akartam az ismerőseimtől és a barátaimtól, akiknek az élete – nekem legalábbis úgy tűnt – véglegesen lezárult, mert olyan kerékvágásban haladt, ahonnan már csak a legvégén lehet kiszállni, amikor a halál véget vet ennek a gyászos utazásnak, amelyre csak oda szülő jegyet lehet váltani.

Féltem a haláltól. Nem tudtam gondolni rá. Nem mentem el a temetésekre, és nem olvastam nekrológokat. Szerencsére olyan korban élünk, amikor az átlagos emberi élet majdnem kétszer olyan hosszú, mint akár száz évvel ezelőtt. Mihez kezdtem volna akkor, a negyvenéves vénemberek és harmincéves öregasszonyok szörnyű korában?

Fiatalság, éretlenség, gombrowicz győzelmi lobogó – gyerekbugyik. Egy időben nagyon belemerültem Gombrowicz *Napló*iba. Az volt a bibliám. Ő a fiúkért rajongott, én a lányokért. Futottam utánuk, mint a kopó, ha szagot fogott, zihál, de boldog, még ha nem is magának vadászik, hanem a gazdájának. Mint ahogy én sem magamért csináltam ezt az egészet, hanem valamiért, ami erősebb volt nálam, és amit képtelen voltam megérteni.

Lehet, hogy az anyám tehetett az egészről? Anyám még mindig szép nő. Hét-köznapi is küldök neki virágot, és néha infókat cserélünk telefonon. Nem aggódik értem, nem cseszeget, nem ad tanácsokat, és nem is kér semmit. Nem tudom, eljutott-e a tudatáig, hogy a fiának van saját élete, még ha elhibázott is. Anya csak azokban a rövid pillanatokban vesz észre, amikor véletlenül épp rajtam áll meg az egyik dologról a másikra sikló tekintete. Az a gyönyörű mosoly ragyog fel az arcán, amelyről mindenki ismeri, és azt mondja: „Beszélünk kellene”, de sosem beszélgetünk, mert nincs rá időnk.

Az én imádott anyukám. Miért is hibáztattam volna, amiért képtelen voltam összeszedni egy nőt a való világból, és függő lettem, egyre kevésbé tudtam szabadulni az éretlen lánykák fiatal testétől. Az volt a legrosszabb, hogy egyre fiatalabbak izgattak fel, és rettegvé gondoltam arra, hogy már nem sokáig érem be felsőbb éves gimnazistákkal. Át kell majd térnem az elsősökre, aztán jöhetnek az általános iskolások. Aztán már csak egy börtöncellát láttam magam előtt, ahol engem molesztálnak a lakótársak.

De hát én nem voltam Humbert Humbert. Nem bántottam ezeket a gyereklányokat. Nem manipuláltam őket, nem is gyakoroltam rájuk nyomást, nem alkalmaztam erőszakot, sem fizikait, sem lelkit, ami még rosszabb. Csak ritkán engedélyeztem magamnak a szexet. Csak azt akartam, hogy szeressenek. Igen. Kétségbeesetten vágytam szeretetre, gyengédségre, megértésre. Titokban arra is szükségem volt, hogy gondoskodjak azokról a kis lényekről. Végül is közeledtem a krisztusi korhoz. Nemsokára át kellett lépnem a férfiélet első küszöbét.

Akkortájt képtelen voltam lakást találni. Végigkérdeztem az ismerősöket, hirdetésekre vadásztam, több tucat helyet megnéztem, és mindegyik egyre jobban keserített.

Egyik nap ott álltam az utcán, nem tudtam eldönteni, hogy átmenjek-e a túloldalra, vagy ne – akkoriban kezdett emésztetni a döntésképtelenség kórja –, amikor egyszer csak odaállt mellém egy nő. Meghatározhatatlan korú figura volt, lila ruhában. A haja kócos volt, de lehet, hogy valami fantáziafrizura, amit megtépett a szél. A nő rám nézett. Világosan láttam. És akkor egyszerre látom ám, hogy széttárja a kezét, mint egy magasban egyensúlyozó kötélháncos, aztán felemeli őket, furcsa mozdulatokat tesz velük. Csak pár pillanatig tartott. Senki sem foglalkozott a nővel, aki nyilván ártalmatlan őrült volt, csak én bámultam, mint akit megbabonáztak.

Az volt az érzésem, hogy titokzatos mozdulataival jeleket ad nekem. Hirtelen mozdulatlanra merevedett, szélesre tárva a karjait. Így maradt egy darabig, az arcán erőfeszítés látszott, fáradtabbnak tűnt. Lehet, gondoltam, hogy épp ebben a pillanatban, a szemem láttára hajt végre valami rendkívüli tettet. Lehet, hogy ő tartja egyensúlyban a világot?

A nő leeresztette a kezét, és megindult. Követtem. Arra a környékre ment, ahol csupa régi, elhanyagolt ház áll. Egyszer csak észrevettem, hogy betért az egyik ház kapuján. Gyorsítottam a lépést, még pont láttam, ahogy átvág a kis udvaron, közepén egy Szent Antal-szoborral, és eltűnik a kapuban, amely minden bizonnyal a ház másik oldalára vezetett. Akkor hát úgy döntött, itt ráz le engem, gondoltam, amikor megálltam és szétnéztem.

A lépcsőház faajtáján egy cetli lógott. Közelebb mentem, és kellenlenül átfutottam. „Komfortos szoba kiadó. Első emelet, balra” – olvastam. Lenyomtam a kilincset, és beléptem. A ház belsejének kicsit dohos, poros szaga volt, és volt benne valami, ami a gyerekkorom illataira emlékeztetett.

Kiderült, hogy a szoba egy tágas helyiség végével és mosdóval. Az előszobából lehetett bemenni, ahonnan még két másik lakásba nyíltak ajtók. A magas velencei ablakok, a gipszstukkós mennyezet és a padlót borító világos fenyődeszkák teljesen elvarázsoltak, és úgy döntöttem, azonnal beköltözöm.

Tovább éltem az életem, úgy, ahogy addig. Kötelezettségek nélküli munka, felelőtlen és éretlen szerelem. Olyan éretlen, mint a partnereim. De most már gyakrabban találkoztam olyan lányokkal, akik szívesen beteljesítették forró vágyaim. Nem tudom, hogy a több intuíció vagy a tapasztalat segített, de már tudtam, hogyan kell közeledni ezekhez a fiatal nőkhöz, hogyan lophatom be magam érzelmeik szentimentális, mégis aggasztóan pragmatikus világába.

A gyermeki test szakértője és a szunnyadó érzékiség felébresztésének specialistája voltam. Nem nagyon különböztek egymástól, voltak jólesően csinosak, voltak, akiknek kamaszosan pattanásos volt a hátuk, és vagy a női magazinokból kitépett mintáktól illatoztak, vagy a saját zavaruk szagától. Így aztán egyedi jegyeik szomorú gyűjtőjévé váltam, végül pedig fetisisztává is, ha nem is túl következetessé. Kezdtem összekeverni mindazt a női kacatot, csecsebecsét, plüssállatot és fotót, amit a lányok sora hátrahagyott. Már nem tudtam nevet társítani a dolgokhoz, a nevet meg az emberhez, és így aztán minden összekeveredett bennem és a szekrényemben, teljes volt a káosz.

Egyik nap épp egy találkozóról értem haza. Amikor kinyitottam az ajtót, és beléptem az előszobába, a szemben levő ajtón kilépett egy fiatal nő. Leesett, hogy ő a szomszédom, akivel még nem találkoztam. Ott álltunk szemben egymással, és nem volt mese, meg kellett szólalnunk. Ő volt a gyorsabb.

– Szóval te vagy az új lakó?

– Aha – nyögtem ki, mert abban a pillanatban nem jutott eszembe ennél eredetibb.

– Szuper – mondta. – Dorota vagyok. Szólíts Andreának.

Ahogy elment mellettem, a kezemhez ért, mintha régóta ismertük volna egymást, és még hozzátette:

– Este ugorj át hozzám.

És elment. Egy pillanatig csak álltam, furán felkavart. Bár csak egy pillanat volt az egész, nem tudtam nem észrevenni, hogy a lány nagyon szép, és teljesen más, mint azok, akiket korábban megismertem. Hogy mitől is volt olyan más, nem tudtam volna megmondani. Hiszen még nem is ismertem Dorotát, vagyis tulajdonképpen Andreát, hogyan is lehetett volna határozott véleményem róla, amikor épp csak összefutottunk az előszobában? Elhatároztam, hogy nem töröm ezen tovább a fejem, és hagyom a dolgokat a saját medrükben folyni. Ez sem volt jellemző rám. Kinyitottam az ajtót, és megálltam a küszöbön. A lakásom szomorúnak és lepukkantnak tűnt. Az íróasztalon leírhatatlan rendetlenség uralkodott. Magam sem tudom, hogy boldogultam a fordításokkal, és hogy sikerült időben leadni az anyagot. Újságkivágások, jegyzetlapok, szótárak, régi levelek, fényképek, kétnapos reggelimaradék. Szörnyen éreztem magam. Mindent

összeszedtem, és lesöpörtem a padlóra. Szemétbe az egésszel, döntöttem. Egy papír csúszott ki a többi közül. Felemeltem. Levél volt anyámtól. Még csak nem is emlékeztem, hogy levelet kaptam tőle, és nem tudtam felidézni, miről írt benne. Ész nélkül kapkodok, gondoltam magamban, és olvasni kezdtem. Hamar rájöttem, hogy egyáltalán nem olvastam végig ezt a levelet, elakadtam még az elején, és félretettem későbbre.

„Kedves kis Csacsim, ha Mohamed nem megy a hegyhez, a hegy megy Mohamedhez. Miért nem jelentkezel? Nem tudom, mi van Veled. Csak Cezarytól (az apám) tudtam meg, hogy lakást cseréltél. Ez most valami lényegi változást jelent az életedben? Nem azért kérdelem, mintha magyarázkodnod kellene. Csak úgy, szeretnék eldumálni veled, de tudod, hogy kevés az időm, azért is írtam ezt a levelet. A levél az mégiscsak levél.

Hát, el kell mondanom Neked valamit. Szerelmes lettem, és férjhez megyek. Ilyen tömören és röviden írok erről, pedig mégiscsak egy egész hosszú történet. Nem arról van szó, hogy szükségem lenne a tanácsodra, mert már döntöttem, de Neked mondom el elsőként, mert szóval mégiscsak a Te új... apádat akartam írni, de hiszen már Te magad is apa lehetnél, és remélem, hogy összebarátkozol a leendő férjemmel. El se tudod képzelni, milyen csodálatos ember...” Anyám mesélt tovább a szerelméről, tele lelkesedéssel és, mit tagadjam, őszinte és forró érzelmekkel.

Szóval így állunk, gondoltam. Anyám már harmadszor készül erre az örült-ségre, szerelmes, én meg... Az a mellékesnek tűnő megjegyzése, hogy már nekem is apának kellene lennem, elszomorított és kibillentett az egyensúlyomból. De hogy tényleg gyereket akartam-e nemzeni? Isten őrizz, szó sincs ilyesmiről. Minden létező módszert bevettem, hogy erre ne kerülhessen sor. Akkor meg mi volt a baj?

Freud doktor biztos tudna mondani erről valamit. Hiszen az anyám, akit, ahogy ő mondja, titkos és kielégíthetetlen szerelemmel szeretek, bejelenti, hogy pasija van. Egyáltalán nem érdekel az anyám nemi élete. Őszintén szólva el sem tudom képzelni. Mégis, ez az ismeretlen férfi nem közömbös számomra. Anyám szeretné, ha megkedvelném. Én? Őt? Hiszen már ismeretlenül is utálok. Anyám is érzi, ezért szeretne elsőként lépni. A leendő házassága csak még nagyobb zűrzavart hoz amúgy is zavaros érzelmi életembe. Szex – oké, kaland – rendben, de házasság, felelősség – nem nekem való.

Önkéntelenül is összegyűrtem a levelet. Még csak nem is volt kivel megbeszélnem ezt az egészet. Kis gimnazistáimnak egész más problémáik voltak, meg aztán amúgy sem értették volna. A barátaim, akik nem voltak túl sokan, talán ketten, de az sincs kizárva, hogy csak egy volt, sosem értek rá. Dolgoztak a megélhetésért, meg törtettek fölfele, egy pillanatra sem álltak le, és mindig röviden lerendezték a kételyeimet azzal, hogy „Házasodj meg, öregem.” Úgy éreztem, ezt nem nekem találták ki. Még nem. Majd egyszer, talán.

Aztán hamar lecsillapodtam. Egyébként is volt mit csinálnom, teljesen be voltam havazva, ki se láttam a munkából. Kihúztam valahogy estig, aztán egyszer csak meghallottam, hogy hazajött a munkából a szomszéd lány. Eszembe jutott, hogy áthívott magához. Még vártam egy kicsit, aztán becsöngettem a lakásába. Néhány pillanat múlva nyitott ajtót. Ott állt a küszöbön, csodálkozva nézett

rám, és az volt az érzésem, hogy én vagyok a legutolsó ember, akit várt volna. Már visszakoyni szerettem volna, amikor félrehúzódott, és szélesre tárta az ajtót.

– Miért nem jössz be? Hiszen rád várok.

Most hazudik vagy igazat mond, töprengtem, és akkor még fogalmam sem volt arról, hogy abban a pillanatban a hatalmába kerített, és a kérdés, amelyet mostantól a leggyakrabban felteszek magamnak, pontosan ez lesz: „Hazudik vagy igazat mond?”

Andrea! Az első nap óta nem tudtam kiveni a fejemből. Hallgatóztam, amikor kilépett a lakásból, és valahányszor visszatért, én is úgy tettem, mintha épp elindulnék, hogy láthassam egy pillanatra, és hallhassam dallamos hangját.

– Szia, merre jártál? Nem akarsz beugrani? – kérdezte néha, és én úgy vártam ezt a pillanatot, mint a horgász, aki türelmesen álldogál a parton.

A konyhájába lépve olyan helyre értem, ahol megáll az idő. Az idő – ami folyamatosan sodort engem a felnőttég, az öregedés és végül az elkerülhetetlen vég felé – elvesztette a súlyát, mint egy levegővel teli szappanbuborék, és én néztem a világot, biztonságosan elrejtőzve benne.

Akkor persze nem így gondoltam erre. Egyáltalán nem gondolkodtam. Hosszú idő után először kezdtem a fiatalok normális életét élni. Mert Andrea konyhájában, ahogy az asztalnál ültem, és őt néztem – tényleg fiatalnak éreztem magam. Egy pillanatra sem kalandozott el a tekintetem, őt követtem a szememmel. Amikor kiment a szobából, majd megölt a bánat, hogy ott hagyott, és amikor visszajött, majd szétvetett az öröm, hogy újra itt van.

Az a finom, szív alakú arca felragyogott, ha rám pillantott. Nekem legalábbis így tűnt. Hangosan és röviden nevetett. A mozdulat, ahogy felemelte a kezét, azt jelentette: semmi közöm hozzá. Amikor viszont egy vízszintes mozdulattal hirtelen a levegőbe hasított, az azt jelentette, hogy valami jó, tetszik neki. Amikor mindkét kezét felemelve kicsit megmozgatta az ujjait, az irónia jele volt, kigúnyolt valamit. Észre sem vettem, és máris megtanultam a testbeszédét.

Úgy öltözött, mint a legtöbb vele egyidős lány, csak mindig egy kicsit eltúlozta; ha magas sarkút vett – az magasabb volt a szokásosnál; ha dísz, akkor nagy csomókban; ha rövid felső, akkor olyan, amiből kilátszott lapos, halványarany bőrű hasa, amelyet mintha a nap csókolt volna végig. Aztán mindig a tenyeréig húzta a ruha ujját, úgy, hogy csak az ujjai látszottak ki, mint a sápadt, hosszúkás arcú középkori szépségeknek a képeken. Talán fázott volna a forró nap, a mozgás és a meleg kacaja ellenére? Amikor mintegy véletlenül hozzáértem a kezéhez, hosszú ujjaihoz, csak úgy barátilag, mindig jéghideg volt, mintha épp akkor húzta volna ki a vízből, ahol a napsugarakat kergette.

Beszélt nekem a barátnőiről, a divatról, kenceficékről és férfiakról, de a szexről is, amitől érezhetően felgyorsult a szívverésem.

Andrea két pasival járt. Legalább kettővel. Hamar rájöttem, hogy melyik a szeretője a lakása körül ólálkodó számos fiú közül. A másiktól tőle magától szerettem tudomást. Valószínűleg sikerült benne bizalmat ébresztenem, mert egyik nap azt mondta:

– Szeretek egy fazont, akinek felesége van.

Megkérdeztem, akkor mégis mi köti ahhoz az egyetemista sráchoz, aki szinte naponta felment hozzá.

– Szerelmes vagyok belé.

Hát valahogy így, a minőségüket osztályozva különítette el az érzelmeit. Arra következtettem, hogy a „szeretem” valamivel többet jelentett neki, mint a „szerelmes vagyok belé”, de nem voltam teljesen biztos benne. A srácot, akibe Andrea szerelmes volt, Czareknek hívták. Mindennap lement a konditerembe, látszott rajta, hogy vezérbika; ritkán szólalt meg, és amikor végre kinyitotta a száját, akkor sem vádolhatták kivételes intelligenciával. Szenvedélyes rajongója volt egy hiphopegyüttesnek; csak ült, órákig meg sem szólalt, és szürcsölgette a dobozos sörét. Egy nagy büdös semmi. Én legalábbis annak láttam.

Valamivel később teljesen véletlenül megismertem a másikat is. Mareket. Láttam, ahogy Andrea ránéz erre a férfira, ahogy rámosolyog, ahogy lesüti a szemét, amikor veszélyes tűz lobbant benne, nehogy elárulja ezt a titkos szerelmet. Elhatároztam, hogy közelebből is megismerem az illetőt, ami nem volt túl nehéz, mert voltak közös ismerőseink.

– Művész – mondta Andrea, és tudtam, hogy ez volt a legfőbb ütőkártyája.

Egy művész, az isten szerelmére. Üstdobon játszott valami zenekarban, majdnem két méter magas volt, mafla arckifejezéssel és olyan fellépéssel, amit a nők mackósnak szoktak nevezni.

Andrea fiatalabbik szeretője szerintem idióta volt. Tényleg csodás izomzattal rendelkezett, és az én barátnőm nyilván adott elég sokat Jedrus pár kiló húsáért, de ezenkívül egy nagy nulla volt. Az idősebb, nős baráttal már bonyolultabb volt az ügy. Merthogy megismertem egy kicsit, és megértettem a helyzetét. Sőt mindennek ellenére még meg is kedveltem, ahogy valaki olyasvalakit kedvelhet az ember, aki rábízza a titkát, vagy akinek az akarata ellenére ismeri meg a titkát. Nevetségesek és szánalmasak voltak az ellentétes érzelmek kibékítésére tett kísérletei. Saját maga ellen védekezett, de mivel sötétben tapogatózott, egyáltalán nem tudta, mi is történik vele valójában.

Bebeszelte Andreának, hogy ez nagy szerelem, magát meg azzal nyugtatgatta, hogy csak futó kaland. Néztam, ahogy egyre jobban belegabalyodik, és a csapda foglyává válik, ahonnan már csak úgy tud szabadulni, ha magából is hátrahagy valamit. Nem sajnáltam ezért. Ő akarta, és ezzel fájdalmat okozott a barátnőmnek, ez pedig épp elég ok volt, hogy a vesztét kívánjam.

Andrea egyre gyakrabban hívott át magához, hogy a szerelmi ügyeiről meséljen. Természetesen el kellett titkolnia Mareket Czarek és Czareket Marek elől, ami egyre többször vezetett leküzdhetetlen akadályokhoz, amikor mindkettő egyszerre jelent meg nála. Ilyenkor aztán segítségért könyörgött. Nekem kellett igazolnom a rögtönzött sztori hitelességét. Mit tehettem volna, szomszédja és barátja lévén teljesítettem a kérését. Csak azon csodálkoztam, hogyan sikerült ilyen ügyesen lavíroznia a tengernyi hazugság között.

– Ahhoz, hogy hazudhass, a lehető leggyakrabban kell igazat mondani – közölte egy nap, amikor a két férfi összetalálkozott a konyhában, és ellenségesen méregették egymást, nekem pedig úgy tűnt, semmi sem mentheti meg attól, hogy fény derüljön a hazugságaira.

Egyik nap a konyhájában ültem, és elárultam neki, hogy félek a haláltól. Nem is tudom, mi vett rá erre. Ez tabutéma volt, nem beszéltem erről, még csak nem is gondoltam rá, és hirtelen, ki tudja, miért, azt mondtam:

– Nem tudom elképzelni, hogy egyszer meghalok.
– Na ne már – mondta, és elmosolyodott. – Halhatatlan akarsz lenni?
Nyökögtem valamit érthetetlenül.
– Hallottál már Gilgamesről? – kérdezte.
– Még szép. Nem sikerült legyőznie a halált, még ha ő volt is Babilon legnagyobb királya.
– Nem sikerült, mert nem tudott szeretni – közölte Andrea, és ivott egy kis bort a poharából.

Figyelmesen néztem. Arany sugarak táncoltak zöld szemében, pedig az ablakban vihar szaggatta a leveleiktől megfosztott, szürke ágakat, sötétkék felhőket kergetett az égen.

– Különben is, a történetének éppen hogy fel kellene vidítania, hiszen azt bizonyítja, hogy akiben olyan erős az élni akarás, mint benne, az életben marad. Ma is megtalálod az álmaid az interneten, pedig ötezer éve álmodta őket.

Ahogy kiléptem Andrea lakásából, rögtön elfelejtettem, miről beszélt. Különösen ezt a mondatát: „Nem sikerült, mert nem tudott szeretni.” Elfejtettem, mert fájdalmasan érintett, és valahol mélyen ott bujkált bennem. Én meg éltem tovább az életem, úgy tűnt, magam irányítom, pedig valójában minden abban a másik szférában zajlott, ahol a zavaros érzelmek úrrá lettek a tudatom vékonyka rétegén.

Addigra már minden alkalmi barátnő, iskolás vagy gimnazista lány végleg eltűnt az életemből, már nem jártak hozzám. Ez persze Andrea figyelmét sem kerülte el. „Attól ne félj, hogy nélkülük pillanatok alatt elkezdesz öregedni,” kommentálta a maga módján a fordulatot, amivel teljesen elképesztett.

Andrea naponta több órát is házon kívül töltött, az egyetemen volt a barátnőivel. Reggelente a padlásteri dolgozójában üldögélt. Nem szokta bezárni a lakást, amikor elment. Becsapta a bejárati ajtót, és hozzám már csak a magas sarkú cipője halk kopogása ért el egy pillanattal azelőtt még valós jelenléte utolsó nyomaként.

Vártam ezt a pillanatot. Miért? Ennek egyetlen oka volt. Vártam, hogy belopózhassam a szobájába. Először valami homályos készítésnek engedelmességgel cselekedtem. Fogtam magam, bementem, körülnéztem, és már mentem is onnan, mert nem volt ott. De később már pont az tetszett a legjobban, hogy nincs ott, de ott maradt az illata, a bögre, amelyből ivott, egy sietve a szék karfájára dobott zöld szoknya, valami, ami egyszerre volt ő és mégsem ő. Általában azért rendet hagyott maga után. Az elmosott és megszáradt edényeket sorba rakta a polcon. Levitte a szemetet. Beágyazott, a fürdőben pedig a helyére tette a szivacsot.

Mindezt ellenőriztem, aztán észrevétlenül elhagytam a lakást. Másnap megint bementem, most már rutinosabban; kerestem valamit, ami közelebb vitt volna hozzá. Nemsokára, mint egy állat, érzékennyé váltam a jelenléte minden formájára, vagyis még inkább a tényleges jelenlét hiányára. Különösen az illatot kerestem, a nő, a lány, a gyerek, a meg nem határozható, de vágyott lény sajátos illatát.

A parfümje határozottan emlékeztetett az ibolyára, de nem amolyan lapos és szirupos, divatos, egynyári édes-savanyú kölni volt, ami agresszíven támad a szaglószervekre. Klasszikus volt, könnyű, de egyben végtelenül érzéki is. De a parfümje csak a legfelső rétege volt valaminek, ami mélyebben rejtőzött, sokkal megfoghatatlanabb, mégis közelebb és ismerős volt. Meztelen talpak taposta növé-

nyek, egy sötét, iszapos fenekű tó vize, a menta illata valami édessel és üdével keveredve. Az élet illata és íze. A világ végére is elmentem volna az illata után.

Hamar a szokásommá vált, hogy megérintsem a tárgyakat a lakásában, vagy akár arrébb tegyem őket, látszólag akaratlanul, de valójában valami titkos tervet hajtva végre, amely még előttem sem volt világos. Mindennap megváltoztattam valami helyét. A jelentéktelen mozgás komolyabb mozgást indított el, ez pedig egyre nagyobb területekre terjedt ki. Ú lehetőségeket teremtett.

A félredobott cipőt a ikertestvérehez toltam, és amikor elmentem, mindkettő szófogadóan és fegyelmezetten állt. A könyvben, amelyet olvasott, a következő oldalhoz vagy két lappal arrébb tettem a könyvjelzőt. Szinte semmi, de azért nem egészen az. Felvettem a polcra a kardigánját, abban mászkáltam, aztán mikor mennem kellett, visszatettem a polcra, de egy kicsit másképpen. Leültem az íróasztalához, bekapcsoltam a számítógépét, és nyomokat hagytam magam után egy általa írt szövegben vesszők, kérdőjelek, értelmetlen szavak formájában. Egyre világosabb jeleket hagytam. Persze ellenőrizhette volna a módosítás idejét, és nyilván rájött volna, hogy nem volt otthon, tehát...

Mindez kezdett a szenvedélyemmé válni, függő lettem, egyre nagyobb dózisokra volt szükségem. Tovább növeltem a veszélyt és a lebukás kockázatát. Bele-remegtem a gondolatba, émelyegtem, és kivert a verejték a félelemtől. Mégis folytattam.

Nemsokára már nem csak érdektelen tárgyak áthelyeztetéséről volt szó. Egyszer bebújtam az ágyába. A takaró alatt kitapintottam a hálóingét. Maroknyi, szűziesen fehér, habos csipke volt, meztelen hasamra tettem és lejjebb toltam, de aztán megtorpantam. Túlságosan felizgatott, és robbanás fenyegetett. Végül valamelyik nap levetkőztem, és beültem a kádjaiba. Zuhannyal engedtem a vizet, hogy ne hallatsszon a fenéknek ütődő vízszugár. Így ültem pár percig, de végül már nem bírtam a feszültséget. Kiugrottam a kádból, meg sem töröltem magam, hogy ne maradjanak nedves nyomok a törölközőjén, leengedtem a vizet, felrángattam a nadrágom a nedves testemre, az alsógatyám a zsebembe tömtem, felkaptam a pulóverem, és zokni meg ing nélkül menekültem vissza a lakásomba.

Nem sokkal később hallottam, hogy hazaér, és bemegy a lakásába. Félve gondoltam arra, hogy ott maradhatott a padlón a vizes talpam nyoma. Pokolba az egészszel, ideje leállni, gondoltam. De hogyan? Hogyan tudnék nem gondolni rá, nem venni részt az életében, hogyan tudnám kiengedni a kezeim közül?

Amikor másnap vagy talán még aznap este átmentem – vagy ő nézett be hozzám –, feszülten figyeltük egymást. Nem tudtam, sejteth-e valamit. Beijedtem, de el is szemtelenedtem. Valamiféle feszültséggel teli függőség alakult ki közöttünk, aminek jobban ismertem a természetét, mint ő.

Ami néhány nappal később történt, olyan volt, mint egy rossz álom. Egyébként aznap este tényleg rémálmom volt. Álmomban egy ajtó nélküli, ablaktalan szobában találtam magam. Mászni kezdtem faltól falig, valami apró résre számítva, amin kiláthatnék. De egyetlen nyílás sem volt a szoba falán. Hirtelen nedvességet éreztem. Valahonnan víz ömlött a szoba belsejébe. Mindez nagyon gyorsan történt. Hamarosán felemelkedtem a víz színére, és láttam magam felett a plafont, amint elkerülhetetlenül közeledik felém. Nagyon féltem. Már nem volt me-

nekvés. Hirtelen ért véget az álom, és vele eltűnt a vízzel teli szoba is, ahonnan nem volt kiút. Ez volt a legjobb dolog, ami aznap reggel történt velem, és ehhez is kellett volna tartanom magam. De persze én a legkevésbé sem hittem az álmokban, a megérzésekben vagy a jóslatokban.

Délután átmentem a lakásába. A reggeli élet melege már elpárolgott. A bögre alján ott maradt a kihűlt kávé. Beledugtam az ujjam, és lenyaltam. Az asztalon egy magazin feküdt, hálás című cikkel: *Te is lehetsz zseni*. Minek olvassa ezeket a hülyeségeket, gondoltam magamban, aztán mentem tovább. A fürdőben megrekedt a gőz a forró víztől. A bepárasodott tükörrre írtam a nevét, aztán azonnal letöröltem. A szobában a számítógép üres képernyője meredt rám. Hirtelen megcsörrent a telefon. Megremegtem, egy pillanatra kihagyott a szívem, de csak egyet csörrent, többször már nem szólalt meg. Végül csendben bementem a hálószobába. Leültem az ágygal szemben a fotelba, és gondolkodni kezdtem.

Valójában mit keresek én itt? Mit akarok ettől a kedves és könnyelmű lánytól? Miért üldözöm? És mikor lesz már vége ennek? Nyugtalan lettem. Pont aznap töltöttem be a harminchármat. Mit végeztem? – tettem fel a kérdést. – Mit értem el? Nem dicsekedhetem semmi mással, csak harminchárom évnyi éretlenséggel. Gondolatban játszózni kezdtem a két számjegy adta lehetőségekkel. Három meg három az hat, háromszor három az kilenc, harminchárom év múlva hatvanhat leszek. Akkor majd megváltozik valami? Egész biztosan, de mi? Megpróbáltam felidézni, mit csináltam, amikor huszonhárom, tizenhárom és hároméves lettem, és az a legfurcsább, hogy csak a harmadik születésnapomra, a padlón pörgő piros bűgőcsigára és a szülinapi torta utáni émelygésre emlékeztem.

Szóval visszatérek a valódi életkoromhoz, gondoltam, mert hiszen amikor hároméves voltam, az egész világ nyitva állt előttem, minden lehetséges volt, és nem létezett a halál. Hirtelen görcsbe rándultam, mint mindig, amikor csak arra gondoltam, amitől a legjobban félttem.

Hirtelen meghallottam, hogy nyílik a lakás ajtaja, és bejön valaki. Csapdába estem, a legutolsó szobában, ahonnan nem volt menekvés, legfeljebb kiugorhatam volna az első emeleti ablakból. Nem tudtam rászánni magam.

Ő volt az. Hallottam, ahogy a konyhában kinyitja és becsukja a hűtőt. Bement a fürdőbe. Hallottam a víz zúgását. Villámgyorsan kellett volna cselekednem, de képtelen voltam gondolkodni. Ott álltam a hálója közepén, bénultan a félelemtől. Ha belép, egy illetőt talál nadrágban, de egy csapdába esett vadállat tekintetével. Átvillant az agyamon, hogy adhatnám a holdkórust, aki épp alszik. Hipnotizálhatnám. Vagy szívrohamot tethetnék. Történetesen tényleg közel álltam hozzá. Átkoztam a hülyeségem. Nem kellett volna többször átjönnöm. Mégis megtettem. Kimehettem volna, mielőtt megjött. De nem mentem el. Mit csináljak, mit csináljak? – gondoltam egyre idegesebben. Ágy? Nem. Szekrény? Mint egy rossz bohózat. Bár jó néhány embernek tényleg egy szekrény mentette meg a becsületét, ha nem az életét.

Nem volt vesztegetni való időm. Résnyire nyitva állt a szekrény tolóajtaja. Bemásztam. Belülről olyan gardróbyszerű volt, sötét, tele ruhákkal és dobozokkal, mégis elég mély ahhoz, hogy le lehessen ülni benne. Hátamat a falnak támasztottam, és magam elé húztam valami lenge rongyot, hogy takarjon. Az ajtó szárnyai között maradt egy rés, láttam az ágy sarkát és a függönyt az ablakban.

Nem tudom, mennyi idő telt el, amikor meghallottam könnyű lépteit... és egy férfi hangját. Nem volt egyedül! Kivert a hideg veríték. Ijedtemben behunytam a szemem, és amikor végül kinyitottam, az ajtók közötti résben megpillantottam a lányt. Épp a szoknyáját vette le. Nem volt rajta más, csak egy tanga meg a csipkemelltartó. Azokat is levette. Teljesen meztelen volt. Éreztem, hogy patakokban folyik az izzadság a halántékomon. De nem is én lettem volna, ha akár egy ilyen pillanatban is elmulasztom szemügyre venni a testét. A melle kicsi volt, de formás, finom rózsaszín bimbókkal, mint két, tejszínhabba mártott számoça. Meghatóan simultak össze. Lapos hasán olyan volt az apró köldök, mintha a Teremtő hagyta volna hátra a születésre emlékeztető nyomként. Göndör, vöröses-szőke szálakkal csipkézett szeméremdombja meglepett, hiszen nem volt szőke. De legjobban a kicsit talán széles csípője ragadott meg.

Mit számít, ha mindezt valaki másnak szánta. Még mindig nem jöttem rá, ki is az. Hallottam ugyan, de fojtott hangon beszélt. Suttogtak. Ó, a szerelmesek suttogásai! Nekik valami megismételhetetlen, de bárki másnak, ahogy nekem is abban a percben, a közhelyek csúcsa. A meztelen lány eltűnt a látóteremből. Becsuktam a szemem, és igyekeztem minél halkabban minél több levegőhöz jutni, mert egyre jobban hiányzott. Amikor újra kipillantottam a résen, amin keresztül némi fény szűrődött a búvóhelyemre, az ágy szélét és két pár lábat láttam. Ritmikus mozdulataik alapján csak sejteni lehetett, mivel is foglalatostkodnak a tulajdonosaik.

A szerelmi epizód nem volt éppenséggel rövid, de nekem, aki megszágyenyűlten és félelemmel tele ültem ott, végtelenül hosszúnak tűnt. Andrea és Marek (közben rájöttem, hogy ő az) boldogan hagyták el a hálósobát. Hallottam, hogy először a férfi, aztán néhány pillanattal később ő is elhagyja a lakást, és nem zárja kulcsra az ajtót.

Úgy álltam az idegen hálósoba közepén, mint egy tolvaj. Teljesen összezavarodtam, és mélységesen hamisnak éreztem magam. Mégis mire jöttem rá, mit ismertem meg? Az intim magánéletét? A saját vágyaimat? A féltékenységet? Azt, hogy szép és titokzatos, attól a pillanattól tudtam, amikor először megláttam. Arra, hogy kívánom, majdnem ugyanolyan hamar rájöttem. Féltékeny voltam, pedig erre nem is volt jogom. Örültem féltékeny voltam, és valójában szerettem volna bevonni a megszállott vágyálmaim körébe, a rejtekhelyemre, hogy aztán megérintsem a mellét, a fenekét, hogy megismerhessem, mint egy kisfiú, akinek sikerült elcsalnia kis barátnőjét, hogy a ház homályos zugaiban játszadozhasson vele.

Arra gondoltam, hogy ha nem hagyom abba azonnal ezt a veszélyes játékot, valami rettenetes történik, ezért villámgyorsan elhagytam Andrea lakását. Még aznap felhívtam egy barátomat, és elkértem tőle a vidéki háza kulcsát. Másnap otthagytam az albérletem, el sem búcsúztam, mint aki minél előbb el akar tűnni, és lementem a barátom falusi házába. Később aztán őt kértem meg, hogy hozza el a cuccaimat a lakásból. Hamar elköltöztem a városból.

Amikor két évvel később összefutottam Andreával, kiderült, hogy újra a szép, egyszerű nevét használja – Dorota. Megváltozott. Én is megváltoztam. Találkozzatni kezdtünk.

De ez már egy másik történet.

Félmetafizika

*Verőfénybe kirángatott pince a város közepében,
kifordított zsebek,*

kifordított zsebek, egy melltartó a széken,

*lángoló sötét folt, átbújhatsz rajta szépen –
na arra.*

Rio, hétfő

*Eső bizsereg
kívül, belül
– kettőnk közt – vizes hamutartó
és utolsó, amúgy is kölcsönbe kapott fillérjeimből
egy kávé.*

*Te – fehér, én – fekete, kifárasztott a péntek,
szombat és vasárnap. Nem áll össze semmi.
Az a véletlen tanú nem várja meg a poént,
kiissza a kávé, megy. Itt hagy minket
magunkra, tanácstalanul.*

*Szóval létezésen kaptad
a hullát, hogyan tovább? Lefeküdni
nyilván nem fogunk. Nem kell úgy
hangsúlyozni, hogy vége, bizsereg
az eső, idd meg a kávé,*

egy darabon elkísérlek.

KÖRNER GÁBOR fordításai

Marcin Świetlicki (1961) költő, énekes és krimiíró a Jagelló Egyetemen tanult, harminc éve él Krakkóban, a város nevezetessége. Kultikus figura, aki mégis mintha megmaradna sebzett kívülállónak, aki önkéntes száműzetésbe vonult a hivatalos kultúrából. A nyolcvanas évek végén fontos szerepet játszott a romantikus hagyománnyal való szakításhoz vezető fordulatban. Több lemeze is megjelent a Świetlickivel, versei és dalszövegei érdekesen épülnek egymásra.

A költői szélesség nullfoka

*Talán pont így szeret beléd valaki,
akadt el a hangja az alagútban. De a gondolat
elsuhant fent, keresztül a váltók zaján,
testünket pedig az álom szkafandere
borította, felgyorsultunk, és a szívünk
úgy remegett a torkunkban, mint a könny,
közben a részletek: váltóházak, hangárok, neonok
bevérvése az elsötétült szemekben
úgy csillogott mögöttünk, mint az üstökös csóvája –
valami isten dolgozott ott végső túlórában.
– Hisz könnyek égnek a kezében – kiáltotta X, mire
Én: – Vajon fölker még valaki előszóra
a város telefonkönyvébe? – Erre Z:–
Utószóra inkább. – És senki sem talál meg
minket e fok alatt, hisz könnyűek vagyunk,
mint a fény száguldása az alagútban, a mécses
fényköre a jeltelen sír tetején?
A fény végén ott az alagút.*

Ősz

*Túllépik a mértéket ők is, a polgármester meg az elit
leveleket küldözgetnek tele remek ajánlatokkal,
oly csodás életet kívánnak, hogy a peronokon a csillogás
úgy jár, mint a verkli, és valakiből kirobban a nevetés,
ahogy a szél leszórja a leveleket és felfedi a vért,
amit eddig az ősz aranya rejtett. Sírnom kell,
mert jelentős áldozatok közt szerényen szenvedünk.*

Andrzej Sosnowski (1959) költő és műfordító, egy varsói világirodalmi folyóirat szerkesztője. Angol szakon végzett, többek között Ezra Poundot és John Ashberty fordított. Kilenc verseskötete jelent meg. Igen jellemző erre a költészetre az a tudat, hogy az ember előtt minden létező közvetve, félig fiktív állapotban jelenik meg. Ebben az ámításban a társadalmi intézmények és a média mellett a nyelv játssza a legfotósabb szerepet.

*Van, aki azzal magyarázza, hogy mohón él,
éjjelből sietős hajnalba szökkenve.
És van, aki úgy nyomja el a vonyítást, hogy este,
akár egy kétrészes öltönyt, ironikus mosolyt ölt.
És csak ősszel ismerheted meg az álom
ideoplasztikáját, ahogy felnő a levegő mellett:
in girum imus nocte et consumimur igni
(éjjel a körbe belépünk, s elemészt minket a tűz).*

KERESZTES GÁSPÁR fordításai

fantom

*Fiam parancsol a rétről levonult seregeknek.
A menyét: kém, fenyők közt a menyét
gonosz szeme nedves cukorkaként fénylik.
Kamion kaszálja az utat, tűzcsap fölött holló köröz.
A meleg évgyűrűi zsugorodnak, ledobva pályájukról
az állatok bágyadt, nehéz burkát.*

*Kertek felől húzó légvonatok évada.
Kávé cukor nélkül és aranysárga körték:
meleg kezek szedték a levelek közt.
Az öreg házak eresztették be először a szelet,
s most szívesen szeretkeznénk nyitott ablaknál.
Tágasság. Lassabban lapozod az újságot.*

*Görkorcsolyaként siklik a nap,
fényt fröcsköl a fül.
Mitosz a világ közepébe
egy repülőt helyezett. Lábával
felveri a homokot, dolgozik, érik.
Tótágast áll, nézi a horizontot –
vetített fantom a gyengülő nap fölött.
Vége az audienciának, jó éjszakát, uraim.
Te meg ne szomorkodj, örülj egy kicsit, mama.*

locsogás

*A nap, mint szétfőtt gombóc
zavaros vízben, bágyadt, lomha légy.
Habzó felhők: csimbók, gubanc, porcica –
trükkök a szövegben, levelek az ágyneműtartóban,
papírhéjú alma üres teáspohárban.
Világvége: a város kialvatlan, a nap egyre*

Agnieszka Wolny-Hamkało (1979) öt verseskötetet adott ki, irodalomkritikával és publicisztikával is foglalkozik. Wrocławban él, a *Férfiprojekt* című antológia egyik szerkesztője, ő válogatta ennek az összeállításnak a verseit is.

sötétül. Kertekben gyűjtött első tüzek szagát
érezzük, s idén először kesztyűt húzunk.
A gyapjú samponillatú – alatta van még
valami: bőröved, egy kis gombásodás,
csecsemőláz. Elefántszag eső után.
A szeptember kapargatja a zölddióról a viaszt.
A távolban – városok beszéde: susmorgó saslikárusok.
Nézem az évek óta gyulladt csípéseket.
Te hamar gyógyulsz. Hidat építetek
a leveleken, magamban mosolygok.
Alkony: holdszilánk szítál –
csorba medalion.

KÖRNER GÁBOR fordításai

Michael Jackson halálának napja

és hirtelen színeket fröcsköl az eső,
mint Jackson Pollock, és oly tiszta lesz a környék,
mint a frissen mosott ruha. Reggel
még annyira nem tartunk sehol,
de miközben kihordjuk az újságokat,
rögtön elfog az ábrándozás. Mert az ábrándozás
a legfinomabb, mondanád – hiszen ingyen van.
A szerelmünk nem tart soká, néhány másodperc,
ennyire emlékszik egy aranyhal. És jól
van így. Augusztus van, ma van a születnapom.
Arany lufikat fújunk majd a pincében.
Ambient szivároog a hangszóróból.
Te nem változol, túl sokáig voltál önmagad.
De mégis boldogok vagyunk –
számítógép nélkül, egy szál lélekben, elkésve
a nyár első napján, amikor meghalt
Michael Jackson.

KERESZTES GÁSPÁR fordítása

Abulafia

Mindenütt homok. Nemcsak nyomorúságos fekhelye alatt, nemcsak a tálban. A szeme, a pórusai, a haja mind tele homokkal. Olykor úgy érezte, hogy egész teste csupa szemcséből áll, és meghal, ha egy napon majd szétesnek a részecskék, amelyek valami ismeretlen módon tapadnak egymáshoz. Várta a halált. Egy éve zárhatták ide, talán még annál is régebben. Összezavarodtak a számításai. Hosszú idő telt el, mióta a vizet és ételt hozó őr észrevette a rovátkákat valamivel a döngölt padló fölött, amelyekkel a napok múlását követte. Lerövidítették a láncot, amellyel az ágy lábához béklyózták. Nem léphetett többé az ablakhoz, hogy lábujjhegyre ágaskodva kinézzen. Az ablak egy nagy térre nézett, ahol he-tente egyszer rabszolgá- és tevévásárt tartottak. A téren túl egy erődszerű város fala húzódott, rajta kapu. A nagyon magas, sárral tapasztott falak, különösen napsütésben, egy Grimm-mese homokvárát idézték. Csak két épület emelkedett a fal vonala fölé. A mecset minaretje, és – mint kitalálta – az uralkodói palota kupolája.

Régóta próbálta felvenni a kapcsolatot fogvatartóival. Gesztusokkal jelezte az őrnek, hogy tolmácsot szeretne. Vagy egy könyvet, hogy tanulmányozhassa az itteni nyelvet. Vagy valakit, akinek beszélhetne magáról. A fogatlan arab bólogatott, néha adott neki egy marék datolyát vagy egy adag maniókát, de ez minden.

Nem tudta, ki tartja fogva. Miért éppen itt. Meddig tarthat ez még. Ahogy múltak a hónapok, kénytelen volt megbarátkozni a gondolattal, hogy itt pusztul el, ebben a lyukban, a tetemét pedig kiviszik a sivatagba, és valami sziklahasadékba hajítják, mint egy veszett kutyáét.

Igazán már csak az emlékeiben élt. De nem tudta úgy előhívni azokat, ahogy az ember fellapoz egy fényképalbumot. A saját logikájukat követve bukkantak elő és tűntek tova. Gyakran csak tetézte kínjait, hogy anyjának alakja, vagy akár a dűnék és a fenyőligetek közt a tengerhez vezető dűlőút képe hirtelen elhomályosult és szertefoszlott.

Belátta, megbolondul, ha nem foglalja el elméjét rendszeres feladatokkal. Elégiákat kezdett költeni. Először anyanyelvén formálta meg a verssorokat, aztán egymás után lefordította őket ógörögre, végül latinra. Nehéz feladat volt, hiszen nem tudta lejegyezni a sorokat, így memorizálnia kellett őket. A harmadik elégiájánál tartott, amikor szörnyű dolog történt. Felébredt, és nem tudta felidézni azt a sort, amelyre ráment az előző napja. Néhány egyszerű kifejezés elszállt, ki tudja,

Paweł Huelle (1957) a gdański mitográfiai próza megteremtője. Már az első regénye, a *Weiser Dávidka* nagy nemzetközi siker volt a nyolcvanas évek második felében. Még három regénye olvasható magyarul: *Mercedes Benz. Levelek Hrabalnak* (2003), *Castorp* (2007), *Utolsó vacsora* (2009).

hová. Hiába szavaltta újra a befejezetlen költeményt a kritikus pontig. Hiába ismételtette két korábbi elégiáját. Egy helyben toporgott. Minél több új variánst hozott létre, annál szilárdabban hitte, hogy az elveszett, hiányzó sor rejtje az egyetlen jó megoldást. Zsákutcába jutott. Napokig teljesen búskomor volt. Mikor újra munkához látott, kiderült, hogy a nagy gonddal, három nyelven megszövegezett strófák összekeveredtek egymással, egész passzusok hiányoznak belőlük, és végül csak romhalmaz maradt a precízen létrehozott konstrukcióból.

Kíméletlen őszinteséggel állapította meg, hogy ha az emlékezete cserbenhagyja, akkor már nem számíthat semmire. Az egyetlen megoldás, ha halálra éheztesíti magát. Tovább csökkenti nyomorúságos fejadagját, úgy, hogy az ő ne vegye észre. Mint a jógi, akiről Werfel egyik könyvében olvasott.

Úgy döntött, tesz még egy utolsó kísérletet. Elkezd írni, mondatról mondatra élete könyvét. Rövid, már-már aszketikus szöveget kell alkotnia, az elégiáknál sokkal egyszerűbbet, hogy emlékezete segítségével nap mint nap visszatáljon hozzá. Új módszert fedezett fel. Mielőtt a cellában besötétedett, rövidítve lejegyezte a könyvhöz utolsóként hozzáadott mondatot. A padlót borító homok pont jó volt erre.

A a m r v é d b s k, rajzolta ujjával a homokba, ami azt jelentette, hogy – „*Apám, aki mindig részeg volt és dühös, beíratott a stolpeni kadétiskolába.*” Reggel, még mielőtt az őr beadta a vizet és az ételt, hangosan felolvasta a lejegyzett mondatot, és fejből felmondta az előzőeket. Nagyon megkönnyebbült. Most már nem törtek rá véletlenül és fájdalmasan a múltból felbukkanó képek, úrrá lett rajtuk, kedvére hívhatta elő és parancsolhatta vissza őket. Amit nem adhattak meg a terjengős elégiák, azt meghozta a szikár, ritmikus próza.

A sűrű ködben úszó októberi reggelen indult a vadászat. Horn, a főerdész mélyen meghajolt apja, az idősb Kotwitz előtt, és így szólt: – Báró úr, mindent előkészítettem, csakhogy ezek a kasub disznók leitták magukat tegnap, oszt nem tudni, ma hogy megy nekik a hajtás...

Apja tizenhat másik junkerrel állt a tábortűznél, részegen, pecsenye- és gomba-illat vegyült a füst és a borókapálinka szagával, hazafias nóta harsogott a lövésről vagy a vadászról, aki minden áldozatra kész a Vaterlandért. Sarkantyúpengés, apja dülöngélve vonul a hallon és a szalonon át a hálószobájába. Az anyja, akit megint felpofozott Kotwitz báró, mert rajtakapta, hogy lengyelül beszél a cselédséggel, a nyavalyás polyákokkal. Az anyja, aki egyszer azt vágta a férje fejéhez, hogy a birtokaim, a hozományom nélkül te egy nagy nulla lennél, Kotwitz. Egy német nulla, Kotwitz, egy senki, akárcsak a te pomerániai cimboráid.

A nap, amikor kirúgták a stolpeni kadétiskolából. Ahogy York-Gostowski százados az ő füzetét tartva csúfolódik: – Verseket írogatunk? A fiatalúr katonatiszt szeretne lenni, és verseket ír? Hallgassuk csak, miféléket! – Felpofozza a feljebbvalóját, letartóztatják, tárgyalás, ítélet, utána egy bérelt bricskán haza, apja tombol.

Aztán az a verőfényes nyár, amikor belemerült az olvasmányaiiba, a szótárakba, a lexikonokba, a versekbe és a szerelembe.

Hankának hívták. Szénakaszáláskor pillantotta meg, amikor a tengerről lovagolt hazafelé a fenyvesen át. Lóhere-, tenger- és felhőszaga volt, alig pár mondatot tudott csak németül, mulatságos akcentusa ugyanúgy vonzotta, mint az ajka.

– Úrfi, mire való mindez – vallotta be –, megvan már a hajójegyem, még az őszön Amerikába mék!

Az apja áll a tűzvészben a kastély előtt, alsóneműben, kétcsövű puskáját az égre szegezi: a polyákok megint gyújtogatnak, Bismarcknak igaza volt, egyszer s mindenkorra el kell őket intézni. Egy héttel később halott apja a stolpeni kórházban, kezelőorvosa, Landau doktor széttárja karját – a szélütésre nem tud gyógyírt a medicina.

Egy hónappal később az anyja is meghalt. Tüdőgyulladásban. Magával vitte legnagyobb titkát, a nyelvet, amelyet nem adott át a fiának. A lengyel így számára mindig a kaszálók, a virágzó lóhere, a tengeri szél és a felhők nyelve maradt.

Aztán magány a kastélyban, amelyet gyűlölt, de újjáépíttetett a polyákok által szított tűzvész után. Olykor betértek Krokowskiék vagy más környékbeli junterek. Őket is gyűlölte, mert túlságosan hasonlítottak az apjára.

És végül az örület. A téboly. Amint elolvasta az első cikket az ősnyelvről és Abulafiáról, a zsidó tudósról, aki Dantéval cserélt eszmét e kérdésről, folyóiratokat hozatott Berlinből, Londonból, Szentpétervárról és Párizsból. Elképzelte, ahogy Hillél rabbi levélben győzködi a barcelonai Z'rak'já rabbit, hogy az emberekől elzártan cseperedő gyermek minden bizonnyal héberül fog megszólalni, hiszen ez a természet adta ősnyelv. Z'rak'já persze kineveti: az a gyermek ugatna, mint a kutyák, mert az embernek semmilyen nyelv, még a szent nyelv sem adatik a természettől fogva. Vonzották, lelkesítették és mulattatták a végeláthatatlan filológiai viták. Milyen nyelven szólt egymáshoz Ádám és Éva? Semmiképpen sem németül, habár Schottel 1641-ben úgy vélekedett, hogy tisztaságával a német nyelv közelíti meg a leginkább az ádámi nyelvet. Érezte, az igazság valahol máshol keresendő, így mindent áttanulmányozott, amit a témában írtak, akadémikusokkal levelezett, míg végül a megnyugtató válasz hiányától elcsüggedve újra versírára adta a fejét. Mígnem...

Mígnem egy berlini folyóiratban felfigyelt egy cikke, amely a Szaharában élő, a berberekkel rokon, titokzatos törzsről tudósított. A No törzs nyelve hordozta magában Wieland szerint valamennyi későbbi fejlemény csíráját. Nem a szanszkrit, és nem a héber. Állítólag egy sivatagi oázisban, amely szintén a No nevet viseli, három feliratos kő maradt fenn. Senki sem látta őket, de Plinius és Hérodotosz egyaránt hivatkozik rájuk. A feliratok valamennyi nyelv és írás előképét tartalmazzák. Éva, Ádám, Gilgames, a teutonok, a szlávok és a tatárok ősnyelve egyaránt levezethető belőlük.

Eladta birtokait. Különböző bankokban helyezett el letéteket. Végül Genovába érkezett, hogy onnan egy brit teherhajón jusson el Alexandriába. A város egyik kávéházi teraszán tárgyalt egy Goncsarszkij nevű biztosítási ügynökkel, akit jó kapcsolataira való tekintettel az utazás előkészítésével bízott meg. – Ha bennszülött kísérekkel nekivág a sivatagnak, a legjobb, ha londoni görög utazónak adja ki magát – tanácsolta az ügynök –, legyen, mondjuk, Ariszton Nikiforos, aki ókori szobrokat vagy emléktárgyakat jött gyűjteni.

Londoni görög utazónak adta ki magát, aki szobrokat és emléktárgyakat keres. Semmire sem ment vele. Kirabolták, összeverték, gúzsba kötötték; több napon át vándorolt a rablókaravánnal, mire eljutott e helyre, ahol élete könyvét írta, és felhagyott az elégiákkal.

– Ha megölnek vagy itt pusztulok, semmi sem marad utánam – mondta magában. – Ki voltam? Valaki, aki néhány német filológus írásain felbuzdulva neki-vágott a nagyvilágnak. Vajon mindez a filológia erejét bizonyítaná? Vagy inkább az én gyöngeségemet? Milyen ostoba história. A fogvatartóim még csak nem is hallottak Abulafia létezéséről. Ádám és Éva biztosan nem az ő nyelvüket beszélte. Abulafia végül Messiásnak hitte magát. Ám a halála után semmi sem változott. Az én halálom után sem változik majd meg semmi. Semmi.

Ilyen gondolatok kavargtak a fejében, miközben lassanként könyve végére ért. Nap mint nap felmondta az elejétől. Nem javított bele. A változtatások nem kívánt zavart okozhattak emlékezetében.

Hajnalban két küldönc lépett a cellájába. Leoldották láncait. Új burnuszt adtak rá. Aztán hármasban lovagoltak a sivatagon át. Nem kötözték meg, hiszen hová is menekült volna. Kétnapi lovaglás után sziklás vidékre értek. Leparancsolták a lóról, ellátták vízzel, a legközelebbi, nem túl magas hegyre mutattak, és magára hagyták. Elcsigázva vonszolta magát tovább. Egy kisebb katlanban forrást talált. Mellette egy sátrat látott. Három zsámolyon három öregasszonyt és egy rokkát.

– Szóval így – gondolta magában –, végül mindig három öregasszony.

Nézte az orsóra tekeredő vékony szálat. Aztán leheveredett a forrás mellé, és a csillagokat bámulta. Elaludt. Már kegyetlenül perzselt a reggeli nap, mikor észrevette, hogy a sátor eltűnt. Egyedül volt a tökéletes csendben. Füvek édeskés illata csapta meg, lóheréé és mentáé, amelybe a nedves homok, hínárok és halak szagát keveri a tengeri szél a hazai partvidéken. Sohasem volt még ilyen boldog.

A pomerániai junkerek krónikájában feljegyezték, hogy a Kotwitzok utolsó sarja, Joachim 1899-ben a Szaharába utazott, és ott nyoma veszett, valószínűleg az egyik berber törzs tagjai végeztek vele. Abulafiáról és az ősnyelvről, amelyet Ádám és Éva használt, nem emlékezett meg a krónikás. Ahogy Joachim von Kotwitz édesanyjáról sem, aki Obuchowski lány volt. Az ő családi könyvtáruk-ból való Mangoldt professzor 1896-ban Berlinben kiadott, *Dante és Abulafia* című értekezése, amelyre egy antikváriumban bukkantam rá. A műben ismertetett elképzeléseket Umberto Eco is tárgyalja *A tökéletes nyelv keresése* című munkájában. A Mangoldt brosúrájának hatására állítólag megháborodó Joachim ellenpó-lusa lehetne Umberto Eco racionális okfejtésének. De ez már egy egészen más történet...

KERTÉSZ NOÉMI fordítása

Az Öreg Kubica és a sötétség

Az Öreg Kubica, ha még élne, százöt éves lenne, úgyhogy már semmiképp sem élne. Apám apja volt, a második, jobban mondva az első számú nagyapám, tőle örökölttem a nevemet,* lobbanékony természetemet, szenvedélyekre való hajlamomat, állati testi erőmet és még néhány olyan tulajdonságot, amelyekről egyelőre nehéz lenne bármit is mondanom. Mert példának okáért az Öreg Kubica vérszomjas nőgyűlölő volt, ami némiképp szószaporításnak tűnik, mert hát abban az időben, a huszadik század első felében, azon a fertályon, a züllöttségéről hírhedt Wisła-Jawornik völgyben, a nőgyűlölet alapvető volt, és a nők, ahogy évszázadokkal korábban is, sanyargatva, üldöztetve és megaláztatásban éltek. De az Öreg Kubicát elmondhatatlanul idegesítették még ezek a sanyargatott, üldözött és megalázott nőszemélyek is; talán a sértettségük sértette annyira? Nagyon valószínű. Az Öreg Kubica megalomániában szenvedett, márpedig a nagyság, még ha képzelt is, nem tűrheti a kicsinységet. A megalázott pedig kicsi.

Ha megszállta eme szent igazság démona, leakasztotta a falról a kétszövegű puskáját, és dülöngélve eredt a porta körül rejtőzködő nénék, lányok és öregasszonyok nyomába. Minthogy esetében ez a rituális menyecskevadászat tulajdonképpen túllépte a portyázás határait, megszűnt nemes férfimulatság lenni; inkább vészterhes lépés volt a nőkérdés végső megoldása felé vezető úton. Ha volt ebben a büntény határát súroló örületben valamiféle, bármennyire is aggasztó, de mégiscsak nemes vonás, legfeljebb az lehetett, hogy az Öreg Kubica szerényen a saját családjával és legközelebbi szomszédasszonyaival kívánta kezdeni a női létforma teljes megsemmisítését. Századunk nagy népiertőiből hiányzott ez a szerénység. Merthogy az Öreg Kubica komor, helyenként darwinista és teljességgel antifeminista elképzelése osztozott mindazon eszmék sorsában, melyeknek a tettben kellett megtestesülni. Ám itt hiányzott a tett, a tett sikertelen, elbaltázott, fogyatékos maradt. A lépései bizonytalanok, a mozgása kiszámíthatatlan volt, az elvetélt kivégzések tragikomikus művét az alkoholmámor tejköde lepte be. Apám elbeszélése szerint, aki fiatal szárnysegédként vonult az Öreg Kubica nyomában, hogy égő taplóval világítson a sötétségben, ahol oly gyáván bújtak meg a szebbik nem agyonlövésre kijelölt képviselői; szóval apám elbeszélése szerint a vadászatok során csupán egyetlen lövés dördült el. Valamelyik

Jerzy Pilch (1952) prózaíró és publicista, több filmforgatókönyvet írt. A Jagelló Egyetemen végzett, népszerűségét már a hadiállapot alatt megalapozta a *Na Głos* című hangos folyóirat estjein felolvasott satirikus tárcáival. Anekdotikus prózája Hrabalra és Kunderára emlékeztet, nosztalgia ellensúlyozza a humort. Lengyelországban mindmáig töretlen a népszerűsége, a külföldi olvasókhoz viszont nagyon nehezen jut el.

* Mert ezen a néven, az Öreg Kubicaként ismerte mindenki. A beavatottak viszont tudták, hogy valójában Pilch Paweł volt a neve.

nagynéni, akiből egyébként amolyan női módra teljességgel hiányzott a létfenn-tartás ösztöne, a hajtóvadászat kellős közepén hajolt ki a szénkupac mögül.

– Védd magad, Maryna! – bömbölte az Öreg Kubica, aki nem is nagyon hitte, hogy vágyai hirtelen beteljesültek, leakasztotta a válláról a flintát, és elsütötte. Maryna néni eldőlt, mint egy darab fa, és elkezdett vergődni meg dobálni magát és embertelen hangon visítani, mely viselkedésével csak szaporította az Öreg Kubica tudatában a nők faji alsóbbrendűsége mellett szóló érveit. Végül is ő az első lövést úriemberhez méltó módon mintegy figyelmeztetési céllal adta le, így a lövedék vagy egy méterrel elkerülte Maryna ostoba fejét.

A menyecskevadászat szezonja egyúttal a vég és a megmagyarázhatatlan fájdalom ideje is volt. Az Öreg Kubica életében rövidre szabták a felfelé szárnyalás és a harmónia idejét. Pár évvel ezelőtt egy krakkói galériában a két világháború között készült archív felvételeket mutattak be. Két, de talán három képet is találtam, amelyek a legfelvilágosultabb gurál parasztok svájci útját mutatták be, ezeken felismertem Kubica apó arcélét és jellegzetesen tartózkodó mosolyát. A húszas években a Földművelésügyi Minisztérium ösztöndíjasa volt, megnézte magának, aztán gyorsan eltanulta a svájci gazdaságszervezést, úgyhogy röviddel hazatérte után Jawornikban olyan technológiai és gazdasági szintet ért el (a legendás önítató! a háború előtt! Wisła-Jawornikban!), ami a mai napig ismeretlen és elérhetetlen azon a fertályon. De, mint mondtam, sem korának meghaladása, sem élete felfelé ívelése nem tartott sokáig. Jött valami szerencsétlen tranzakció, valakinek kezeskedett valamiben, aláírta a váltóit, az meg fizetésképtelen lett, és Kubica elvesztette mindenét. Megmaradt a több mint húszhektáros gazdaság, de a teljes haszon ráment az adósság kifizetésére. Így hát az Öreg Kubicának, az embertelen körülmények között végzett emberfeletti munka megszállottjának, az elcsépelet mondás szerzőjének, miszerint nem annyit kell dolgozni, amennyit bírsz, hanem amennyire szükség van (nem amennyit tudol, hanem amennyit köll), beavatást kellett nyernie a valóban embertelen munka misztériumába; az értelmetlen munkába, az antimunkába, a céltalan munkába, a rab-szolgamunkába.

Ha a valódi munkában jelen van a szerelmi elragadtatás (márpedig jelen van, és nem eleme, hanem az alapja), ha tehát a munka a szerelemhez hasonlítható, akkor azt mondhatjuk, hogy az a munka, amelyet nem a megelégedésünkre és fizetség nélkül végzünk, olyan, mint a pénzen vett szerelem; technikáját tekintve ugyanaz, de mégiscsak hiábavaló. Mint azt az örökkön a hatalmas szerelemre vágyó nagy romantikusoktól tudjuk, hisz írásaikból cáfolhatatlanul kiolvasható: hiábavaló és reménytelen az ábránd, hogy titkos bordélyokban csillapíthatjuk az igaz szerelem vágyát.

Nem emlékszem, kicsoda – író, társadalomtudós, értelmiségi, elmés tollforgató –, szóval ki tette azt az éles szemű megfigyelést a táborokról szóló önéletrajzi feljegyzéseiben, hogy paradox módon a természete szerint lusta ember könnyebben túlélte a munkatáborot, mint a természete szerint szorgos. A lustának tulajdonképpen valamennyire mindig mindegy, miféle munkára kényszerítik, de ha a munkaszerető embert értelmetlen munkára kárhoztatják, mindig a gyeheennában érzi magát. Az íróember számára nincs nagyobb szenvedés, mint felesleges dolgokat írni. Franz Kafka például a toll embere volt, és a biztosítótár-

saság irodájában végzett munkája nem másból állt, mint tollforgatásból, de számára pont az alkotó írás és a mechanikus írás eme látszólagos azonossága volt az igazi karkai kínok forrása. Mint már mondtam, az Öreg Kubica megszállottan szerette a munkát, az agrárművészet és az agrárművészet hasztalanságának tapasztalt szakértője volt, és amikor nem maradt más ebből, csak a mechanika, a pusztá technológia, elviselhetetlenné vált a számára.

A vodka mindig is jelen volt az életében, de ekkor vette át felette teljesen a hatalmat. Mintha ettől kezdve fátyolon keresztül látta volna a világot, ami épp csak annyira áttetsző, mint a murci a demizsonban. A reszkető test reggeli csitítgatásával kezdődött. Elkövetkezett a megmagyarázhatatlan fájdalom ideje. Mit lehet tenni? Mit tegyen, ha minden reggel olyan az ébredés, mintha ólomsúlyú narkózisból térne magához a kórházban, súlyos műtét után? Mit tegyen, ha még csak neve sincsen, mit csináljon, ha még a nyelv sem hozhat leíró vagy elvont enyhét, mert mégis honnan, ha egyszer az Öreg Kubicának sosem volt semmilyen műtétje, és kórházban sem volt? Mit csináljon? Az Úrban kell segítséget és reményt keresni, és így is tett az Öreg Kubica, szorgalmasan járt a templomba. És olyankor talán enyhítette is szenvedését az Úr, mert ez a szegény ember gyakran elszundított az istentisztelet alatt. Békés, hisz nem alkoholgőzös, teljességgel jámbor álomba zuhant. És tetszett az Úrnak az ő szunnyadása, de sajnos nem tetszett az én nagyanyámnak (vagyis Kubica nászasszonyának). Merthogy az volt a pechje az Öreg Kubicának, hogy épp a mi padunk mellett volt a padja a templomban, és nagyanyám teljes kérésselhetlen szigorával visszarángatta a valóságba és a fájdalomba, ő meg felé fordult, és rémült tekintetéből könnyű volt kiolvasni, hogy mint mi mindannyian, ő is jobban fél az öregasszonytól, mint a Magasságos Uristentől.

Mit tehet? Mit tehet, aki sehol sem talál enyhülést, vigaszt? Ha az ember nem tud szabadulni a vodkától, tehetetlenségében megpróbál a vodkával élni, sőt bizonyos esetekben akár a vodkából is. Az Öreg Kubica (a másik nagyapámmal együtt) a megszállás alatt ipari lepárlót hozott létre – de hát mit beszélek, szesz-őzdet, vodkafőzdet építettek, igazi vodkafőzdet. A csodálatos szerkezet néhány darabja, például a rézcsövek a mai napig megvannak. Ennek ellenére az elszámolások szerint felettébb jól jövedelmező vállalkozás így is alig tudta a magán-szükségeit kielégítő mennyiségű szérumot előállítani; az már más kérdés, hogy mindkét építőjének jelentős szükségletei voltak. A világfájdalom nem múlt, a világfájdalom erősödött. Az Öreg Kubica az alkoholista azon döntő többségéhez tartozott, amely tagadja, hogy alkoholista lenne. Tudta, hogy a vodka valamiféle enyhülést hoz, de az nem világos, felfogta-e, hogy a vodka hiánya szenvedést okoz. Ezt az egyszerű összefüggést nehéz elfogadni, a szenvedélybeteg gyülekezetének nagyobbik része úgy tesz hát, mintha nem a szer hiányától szenvedne, hanem a világ objektíve létező rosszindulatától, amire a vodka az orvosság; bámulatos gyorsasággal képesek túltenni magukat azon, hogy a vodka okozza és fokozza a világ rosszindulatát.

Az Öreg Kubica kicsit olyan volt, mint a grizzly a Miłosz-versben, aminek egész életében fáj a foga, de számára mindig megmagyarázhatatlan maradt ez a fájdalom, hiszen mégis honnan tudta volna a medve, hogy fáj a foga. Az Öreg Kubica iszákos volt, de azt hitte, valami más okból szenved. Például azért, mert

minden ok nélkül elvesztegette az életét, eltűnt, mint a tavalyi hó. Azt még csak-csak meg lehet érteni, hogy elmúltak a régi szép idők, amikor az osztrák hadseregben szolgált, hogy végül elmúlt a fiatalsága. De hová tűnt a férfikor, hová azok a munkák, esküvők, esküvői köszöntők, mert most ki a vőfély, ha nem az Öreg Kubica, ki mond asztali áldást, ha nem ő (többé-kevésbé ismert nyelvi furcsaságainak köszönhetően az Öreg Kubica imái valóban örök életűek, ahogyan a „Mindennapi kenyerünket, amennyire lehet, add meg, légy szíves, Uram” fordulata is halhatatlan). Ki, ha nem az öreg Kubica olvassa most a könyveket és újságokat, ki az Önkéntes Tűzoltóegylet parancsnoka, ki vezeti a Gazdakört, ki vezényli a kórust Mościcki elnök úr látogatása idején? Nem tudni, ki. Én, vagy nem én, ő, nem ő. De most semmiképp sem ő. Nem az Öreg Kubica. Az Öreg Kubica most éppen nincs itt, hosszú úton jár, még tart a pokoli utazás, amiről talán nem jön vissza, bár nem is tudjuk, hogyan jöhetne vissza. Akkortájt kevesebb módja volt a visszatérésnek. Más kérdés, hogy még ha létezett is volna abban az időben minden mai módszer, eszköz és technika, az egyéni és csoportos terápia, a nyugtatók, a detoxikáló állomások, a pszichiátriák és a pszichológia, a hipnózis, a támogató csoportok és az Anonim Alkoholisták, még ha mindez létezett is volna, az Öreg Kubica akkor is biztosan elutasította volna ezeket, sőt alighanem őrjöngve, a szögön lógó puská után kapva utasította volna vissza. És nem is gögből tett volna így, hanem méltóságból, meggyőződésből, ahogyan a már említett Miłosz írja egy másik versében: „Nem szabad magadnak elnézned, megengedned a semmittevést, a fájdalmadon töprengened, nem kereshetsz segítséget kórházban vagy pszichiáternél.” Nem beszélhetsz róla, még kevésbé szabad felizgatnod magad a bukásod miatt. „Testileg és erkölcsileg is bukott ember vagyok” – mondta az Öreg Kubica röviddel a halála előtt valamikori szárnysegédjének, és vallomásának eme gyámoltalansága híven tanúskodott a közeli végről.

Az Öreg Kubica, ha még élne, százöt éves lenne, úgyhogy már semmiképp sem élne. Negyven éve halott. Majdnem az egész életében halott volt, pedig jól emlékszem rá, emlékszem a temetésére, emlékszem, ahogy a koporsóban fekszik, barna cipőben, a gyászmenetre, ahogy egy meleg napon Jawornikból a főtéri templomba ment, aztán a temetőbe. Írok a fájdalomról, pedig alapjában véve nem is tudok semmit a fájdalomról. Az idegen fájdalom, valaki más fájdalma mindig fantom. Írok az Öreg Kubica elhibázott életéről, mert egy ideje üldöz egy sötétben botorkáló ember képe. Talán ez a kép, talán valami teljesen más. Így vagy úgy, mindenképpen lesz még számos különféle javítás, változtatás és újabb változat.

Az Öreg Kubica megy a sötétben, és előtte lépked egy gyerek az égő faággal, valahol a közelben pedig, nő képében (így kívánja a mitikus gondolkodás) – maga a gonosz leselkedik.

KELLERMANN VIKTÓRIA fordítása

A Dengler-ház

Törmelék lapult az udvar alatt. Hatalmas tűzőkapocs alakú udvar volt, a Krzywicki, a Koszutska és a Stanisław Worcell utca fogta közre három oldalról, ezek a nevek pedig a társadalomért való önfeláldozást és az egyszerű ember iránti szeretetet idézték fel. Az udvaron elvadult gyümölcsfák álltak, a kazánház előtt szénkupacok, az élelmiszerbolt mögött üres dobozokkal megpakolt rámpa, kicsit távolabb hepehupás, homokos grund. Csirke, Vöri és Pereszke, Tudek, Uborka, Adzka, Stachu – mind ott laktunk a háborúban lerombolt épületek helyére telepített panelházakban. Már akkor, a hatvanas években sem tudta senki, hogy néztek ki a régi házak, és kik voltak a lakóik. Hirtelen szakadt meg az időspirál, és valaki, aki mindenhatónak hitte magát, kontár módon, erővel próbálta hozzáhegeszteni a következő, cseppet sem odaillő darabot.

Nem akadt senki sem köztünk, sem a felnőttek között, akik a fél napot az irodában töltötték, a másik felét meg az Aladyn és Koral készülékek kékes képernyője előtt, akit különösebben foglalkoztatott volna ez az elfeledett, elpusztított élet. Megvolt a magunk élete. Olyan egyhangúan és lassan vánszorgott, hogy szinte még a világ végében sem hittünk, amelyet olyan félelmetesen festett le Kwintera atya a hittanórán, a Szent József-templom alagsorában. Reggelenként még sötétben, összeszorult gyomorral siettünk a közeli általános iskolákba, ahol már vártak ránk a rosszkedvű és rosszmájú tanárok; Tudek a tizenegyesbe járt, Stachu az egyesbe, én a Puskin utcai tizenhármassba. Nyáron biciklivel száguldoztunk, fürödtünk a kortówi tóban, a *Földalatti front* típusú sorozatoktól inspirálva háborúsdit játszottunk, bottal csépeztük egymást a közelharcban, berekedtünk, annyit utánoztuk a géppisztolyok és a Schmeisserek hangját, „ásatásokat” végeztünk.

Ásatások – ennek volt igazi kalandíze. Csak hátramentünk, a garázsok mögötti enyhe kis rézsűre, féltéglával bevertünk a földbe egy kihegyezett lécet, megpiszkáltuk a talajt, félretoltuk a zsíros agyagrögöket. Máris találtunk gót betűkkel nyomtatott, elszenesedett könyvfoszlányokat, törött kanalat, spulnin rothadó cérnát, porcelándugót drótdarabkákkal és a már nem létező Waldschlösschen sörgyár nevével. Zygi kiásott egy vitorlás képével díszített tálat, Adzka egy objektív nélküli fényképezőgépet, egy igazi króm Leicát, én pedig pár megzöldült egymarkást. De Tudekre irigykedtünk mindannyian, mert az

Włodzimierz Kowalewski (1956) regényíró, folyóirat-szerkesztő és irodalomkritikus. A toruńi egyetemen végzett, a legutóbbi időkig lengyel tanár volt egy olasz nyelvű gimnáziumban. A *Borussia* című folyóirat köré szerveződő értelmiségi csoport tagja, amely a kilencvenes évek eleje óta tárja fel „Észak Atlantiszát”, Warmia és Mazúria porosz múltját. Magyarul megjelent könyvei: *Visszatérés Breitenheidébe* (2002), *A szép szoba* (2003). A *Dengler-ház* oroszul is megjelent az *Inosztannaja Lityeratura* 2007/5. számában.

összeégett paksaméták, kábelek közül kikapart a szemétből egy cigarettatárcaszerű dobozkát, benne egy pucér nő fotóival, amelyeken egy harmonikával pózolt, és büszkén mutatta a mellét, vaskos combját és monumentális farát. Tudek nagyon vigyázott a kincsére, nem szívesen mutogatta, nem merte hazavinni, de végül így is ellopta tőle valaki ezt a szégyenteljes és izgató csecsebecsét a rejték-helyéről, a pincéből.

Akkor tisztában voltunk azzal, hogy a múlt egyszerűen a lábaink alatt hever, csak a földbe ásott lyukra kell tapasztani a szemünket, és meglátjuk a sötétben, vagy legalább beszívjuk az illatát – a nyirkos homok, a széttört téglák, az elszakított gyökerek nedveinek illatát.

Felismertünk egy másik jelet is a múltból, de ez az ellenkező irányba, az égre mutatott: ez volt a Dengler-ház. A háború nem tett kárt benne, ez az épület zárta le az udvart a Krzywicki utca felől. Mindennap láttam az ablakból. A színtelen, dobozforma épületek között mesebeli várkastélynak látszott, amely az örök jég országából került ide – nyúlánk kéményeivel, csúcsos, piros tetejével, manzárdjával, félköríves erkélyeivel, a téglafallal elkerített apró kerttel, ahonnan kilátszott az almafák koronája. Abba a házba nem vezették be a központi fűtést, ezért a téli estéken egyenes vagy a szellőkésektől hajladozó füstoszlopok szálltak a kéményekből, és akkor úgy éreztem, óceánjáró a ház, kitartóan hasítja a láthatatlan óceán hullámain, titokzatos irányt és célt követ, amelyet csak ő ismer. A bejáratnál fehér tábla hirdette: „Joachim Dengler – fogorvos”. Ugyanez a név volt kiírva a házszám fölött is.

Tizenévesek voltunk, az általános iskola végén jártunk, és mindannyian tökéletesen tisztában voltunk a Gomułka-féle szocializmus mindennapjaival. Ezért csodálkoztunk. „Privát bérház itt, nálunk? Hát az meg hogy lehet?” – csóválta a fejét Stachu, akinek bíró volt az apja. „Sváb, és háromemeletes háza van egy lengyel város közepén? Azok után, amit velünk műveltek? Olvastad a *Füst Birkenau fölött* című könyvet?” – tajtékozott felháborodva a Csámpás, akinek a papája tagja volt a Honi Hadsereg bajtársi szövetségének. Épp hogy fölverték az öregot a Szabadság és Demokrácia Harcosainak Szövetségébe, a hajtókájára tűzött kitüntetéssel mászkált, és nagy hangon mesélte mindenfelé a partizáneposzát, csak azt hagyta ki belőle, amikor „Łupaszkonál”^{*} szolgált, ami nem is csoda.

A tulajdonos finom, jól öltözött, ötvenes úriember volt, vékony aranykeretes szemüveget viselt, ami azért volt feltűnő, mert más nem hordott ilyet. Kettesben élt öreg édesanyjával. Ketten foglalták el a földszinti sokszobás lakást, az emeletet kiadták. Többnyire a Koszutska utca sarkán, a lottózó mellett találkoztam vele, vagy azon az úton, amely a gesztenyefákkal beültetett kis szigetet szelte ketté, ahol derűs napokon nyugdíjas vasutasok üldögéltek. Valószínűleg megszokásból állhatott meg minden alkalommal a régi német hirdetőoszlopnál, az ő háza mellett ez volt a környék egyetlen emléke a régi időkből, és az elejétől a vé-

* „Łupaszko”, valódi nevén Zygmunt Edward Szendzielarz (1910–1951) a Lengyel Hadsereg őrnagya, a II. világháború kezdetétől Anders tábornok hadseregében szolgált. 1943-ban csatlakozott a Honi Hadsereghez, egységével a német és a szovjet csapatok ellen is harcolt. 1945-ben nem tette le a fegyvert, partizánakciókat vezetett a szovjet megszállók ellen. 1948-ban tartóztatta le a lengyel állambiztonsági szolgálat, három évig tartották fogva, majd 1951-ben halálra ítélték és kivégezték.

géig figyelmesen végigolvasta a plakát szövegét; függetlenül attól, hogy a hadseregbe toborzott, motokrosszversenyt hirdetett, vagy szovjet filmekre hívta fel a figyelmet. Mozdulatai lágyak voltak és lassúak, elgondolkodva válaszolt az egyszerű „jó napot”-ra, nem ejtette az „ny” hangot, és keményen megnyomta az ezüstös „r”-t. Azonkívül sajátos módon oldalra billentette a fejét, mintha mély, túlságosan mély tiszteletet fejezett volna ki, ugyanakkor behatóan tanulmányozta az ábrázatát mindenkinek, aki csak üdvözölte.

Az öreg Denglerné alacsony volt és tömzsi, madártollas kalapkákat hordott, kilátszott alóluk rövidre nyírt, ősz haja. Negyedszázad alatt egyetlen szót sem tanult meg lengyelül. Trochimiuk Sezam nevű pékségében, az utca túloldalán, vagy a húsboltban, az önkiszolgáló élelmiszerboltban úgy viselkedett, mint egy külföldi turista – hosszan, türelmesen magyarázta kézzel-lábbal, mit is akar, az eladóval leíratta az árat egy darab papírra, aztán rosszállóan mormogva, nagy nehezen kiszámolta a zlotykat nagyméretű pénztárcájából.

Délutánonként kettesben sétáltak le a Krzywicki utcán, aztán vissza. Úgy néztek ki messziről, mint Stan és Pan. Az édesanyja ilyenkor tréfás játékba fogott. Esetlenül előreszaladt pár lépést, elbújt egy fiatal, frissen ültetett, még a támasztókaróhoz kötözött nyárfacsemete mögé. A fia úgy tett, mintha nem látná, aztán amikor a közelébe ért, az anyja kidugta ősz fejét, és sipító hangon váratlanul rákiáltott: „Achim! Kukucs!”

Dengler évente kétszer-háromszor kinyitotta belülről a kőfalba ágyazott két-szárnyú kaput, és fémesen zörögve kigurult a garázsból egy kiglancolt, kék-fehér Moszkvics, amelynek olyan volt az orra, mint egy röhögő ló pofája. Néha ládákat vagy hatalmas bőrkoffereket pakoltak szuszogva a csomagtartóba, mintha hosszú nyaralásra mennének, aztán benzingőzt eregetve kihajtottak az udvaron át, ki tudja, hová. Mégis minden alkalommal még aznap hazajöttek.

Nem sokan vették észre ezeket a ritka kirándulásokat. Az órák szünet nélkül jártak, a mindent beborító szürke hétköznapióság mindenkit földközelségben tartott.

A nyári szünetben esténként a kazánház melletti alacsony kőkorláton üldögélünk. Eljött az idő, amikor eluntuk szokásos időtöltéseinket. Csöndesen ébredeztek a lányok iránti homályos vágyak, a ködös sejtések, hogy vannak összehasonlíthatatlanul varázslatosabb dolgok, mint az ásatások és a fapuskás harcok. Még nem mertünk beszélni erről egymás közt, az is lekötött minket, hogy figyeltük a Worcell utca két végén elhelyezkedő presszók, a Síneken túl (amelyet a környék lakói csak Hullának hívtak) és a Kedvenc (a helyiek nyelvén Nemgond) között ingázó alkoholistákat. Az akkori piások is erősen különböztek a mai kigyúrt gyíkoktól, akik négy tömény után képesek ripityára törni mindent, ami a kezükbe kerül, vagy a hőmesz-panelproliktól, akik reggeltől estig almabort szívnak a bolt mellett, és olyan szociális követeléseket bömbölnek az Úristennek címezve, hogy másoknak van, nekik meg nincs. Lilászörös képű kárhozottak voltak kopott zakóban, szennyes kabátban, homlokukba húzott svájcisapkában. Piros címkés, krumpliból erjesztett kannástól rúgtak be, azt megküldték buggyant sörrel, a vasúti raktárak drótkerítésébe kapaszkodva, tapogatózva kúsztak előre, vagy csak horpasztottak egyet a kukáknál, lerókázott nadrágszárral.

Egyszer egymásnak ugrott két ilyen alkesz, akik szembementek egymással a drótháló mentén, majdnem szétcsapták egymás képét. Talán nem akart kitérni a

másik elől egyik sem, vagy halálos ellenségét ismerte föl hirtelen az egyik a másikban – mindenesetre verekedni kezdtek. A levegőt csapkodták az öklök, hadonásztak, mint egy cséphadaró a lassított felvételen, erőtlen lábuk alól kiszaladt a talaj. Nem találták el egymást, estek-keltek, homokot köptek. Ahhoz sem volt erejük, hogy gyalázzák egymást, ezért minden karlendülés, esés és elhajlás teljes csendben zajlott, csak a drótkerítés nyikordult meg néha egy-egy eltévedt pofon alatt. Végül a nagyobbik megtalálta valahogy az egyensúlyát, megvetően mérte végig az ellenfelét, aki éppen négykézlábról próbált föltápászkodni, magasra emelte a fejét, két ujjával megfogta az orra hegyét, először előre-, aztán hátrahajlott, így vette célba a másikat – és turházott egy irdatlan. A szürkészöld, ragacsos lövedék szétterült az ellenfél vattakabátján; az bambán nézett végig magán, és szemmel láthatóan rádöbbszent végre, hogy legyőzték, mert ekkor mindketten abbahagyták a heves mozdulatokat, szó nélkül kikerültek egymást, és mindkettő elcammogott a maga célja felé, még mindig görcsösen markolva a drótkerítést.

Politikai vicceket is meséltünk egymásnak. Az egész ország grimaszolva mesélte őket. A LEMP Vajdasági Bizottsága egyik fontos titkárának unokájától, Pereszketől hallottam a korszak legrövidebb és legszürreálisabb viccét. Pereszke, aki valamiért a nagyszüleinél lakott, a szüleivel meg csak ünnepnapokon találkozott, hallgatózott, amikor a nagyapjához eljöttek a cimborái névnapot köszönteni, és vodkázás közben oldódni kezdtek: „Bemegy a vevő a húsboltba. A boltban semmi sincs, akárcsak a többiben, csak két nagy kopasz fej lóg egymás mellett.

– Melyiket parancsolja? – kérdezi az eladónő.

– A jobb oldalt – hangzik a válasz.”

Az absztrakciónak ez a foka teljesen letaglózott bennünket. Nem értettünk semmit. Pereszke viszont zavartan esküdözött, hogy az öreg elvtársak, Kopydlak, Duchota és Ogaruk titkárok egy jó óra hosszat röhögtek nyerítve, a hasukat fogták, aztán újra meg újra elmondták a viccet minden kupicánál, majd’ leestek a székről.

Denglerék mellettünk laktak, de a létezésük csak a legsötétebb unalom perceiben vagy valamilyen váratlan eset kapcsán jutott eszünkbe. Egyszer, amikor végigmentem a ház előtti keskeny járdán, észrevettem, hogy Denglerné ablakot mos. Mindhárom ablak tárva-nyitva volt, talán először a háború óta. Denglerné kötényben, kendőben állt egy asztalkán, súrolta fehérre festett, hámló ablakkereket, és Siluxszal törölte át a sárga és kék üvegtáblákat, amelyek alul, közvetlenül a párkány fölötti részen díszítették az ablakot. Nem lett volna illendő ácsorognom, csak udvariasan odaszóltam: „Jó napot kívánok!”, felugrottam, és szemérmetlenül belestem a szobába.

Mintha a Titkos Kert kapuján bámultam volna be. A szobák a málnavörös, a barna, a sötétzöld összemosódó árnyalataiban játszottak, bearanyozták őket az udvar felől betűző napsugarak. Színes foltok telepedtek meg a mennyezetig érő, fekete, faragott szekrényeken, megcsillant a nagy könyvszekrény üvege, az üvegajtók mögött a luxuskiadású könyvek gerince. Tarka homály sűrűsödött össze az öblös karosszékek körvonalaiban, a lágy lámpaernyők alakjában, könnyű anyagukon átlátszott a falat borító, messziről kivehetetlen képek keretének formája.

Hiszen akkor nem voltak, akkor nem lehettek ilyen lakásbelső! A *Kobra* című krimisorozatban látott díszlet volt az álmok netovábbja, amely a gazdag amerikaiak villáinak nappaliját modellezte, a valóság pedig – a pozdorjalapból készült, polcból átlakítható heverők és szekrény sorok, amelyeket úgy kellett levadászni a boltban, vagy az ötvenes évek stílustalan vacakjai.

Késő este odamentünk Stachhal. Az ablakok persze már be voltak csukva; nagyobb baj, hogy belülről roletta takarta el őket, nem engedett át egyetlen fénycsíkot sem – ugyanolyan vagy ugyanaz a roletta, amelynek szigetelését hivatalból vizsgálta meg a kövér Wachmester a légótalmi elsötétítés alatt. Ez volt a világot kettéosztó első vasfüggöny. Az első határ az életünkben, amelyen nem tudunk átmenni. Keresni kezdjük a módját, egymást tüzeltük, hogy a másik találjon ki valószínűtlen ürügyeket. Nemcsak álmunk, hanem célunk is lett, hogy föllebbentjük a fátylat az ismeretlenről. Vagyis minden este odamentünk, néhányszor óvatosan odalopóztunk az ablak alá, próbáltunk belesni mindenféle szögekből, több helyről. Minden eredmény nélkül. A roletták nagyon szorosan zártak, esélyünk sem volt arra, hogy bármit is lássunk.

Tehetetlenségünkben eldöntöttük, hogy legalább a lépcsőházba behatolunk.

A Dengler-ház az első világháború előtt épült, szokványos bérház volt, ezerszámra építettek ilyeneket, viszonylag kényelmes és barátságos lakások voltak benne a kevésbé tehetősek számára. Nem volt benne lift, hátsó lépcső, teherlift. Egyetlen fölépcső volt, de az kellően széles, vagyis annyira, hogy föl lehessen vinni egy bölcst vagy levinni egy koporsót, és nyikorgott a lábunk alatt. Síkosra és gömbölyűre koptak a lépcsőfokok, könnyen leesett rajtuk az ember. Az utóbbi időben semmit sem újítottak föl, az ajtók és a lambériák évtizedekig ugyanolyan hamuszürkék voltak, csak egyre sötétebbek a portól; senki sem húzta meg a vicces, csavart csengőket, amelyek a biciklicsengőéhez hasonló hangot adtak, és nem nyúlt senki a „Briefe” feliratú postaládákhoz. Nyirkosság, padlófényező paszta és sült hús szaga érződött.

Denglerék ajtaja nem különbözött a többitől, leszámítva azt, hogy réztábla volt ráerősítve, rajta vésett gót betűkkel a név. A félemeleten elkeseredetten próbáltunk belesni az ajtókeret fölötti kisablakon. Csakhogy Denglerék sosem gyújtottak villanyt az előszobában, és nem láttunk mást, csak sűrű sötétséget.

A pincébe vezető ajtó tovább tüzelte kíváncsiságunkat. Vasalt, két patentzárral felszerelt ajtó volt. Arról sajnos szó sem lehetett, hogy megküzdjünk vele. Rögtön lebuktunk volna, ha hosszabban matatunk a záraknál, Stach ötlete pedig, hogy osonjunk be valamelyik krumpliért induló lakó után, teljes képtelenség volt. Azért párszor odalopóztunk, és rémülten hallgatózva, izzadt kézzel végigpróbáltunk minden kulcsot, amit csak meg tudtunk szerezni. Egyik sem illett a zárakba, még bedugni sem tudtuk őket. A zárok öregek voltak, egyediek, biztos a németektől maradtak.

A padlást sem tudtuk átkutatni. Az emberek még nem féltek a többi embertől, főleg az általános iskolás kiskorúaktól, és egy bizonyos Cieniewska asszony, aki a harmadik emeleten meghallotta a lépcső nyikorgását és a gyanús suttogást, azonnal közbelépett: „Mit műveltek?! Takarodjatok, vagy elmegyek anyátokhoz! Feljelentelek a rendőrségen, hogy ágyneműt lopkodtok!” Megalázva, leleplezve, nagy robajjal és korlátrecsegéssel kellett elszaladnunk.

Biztosítottuk egymást, hogy nem feledkezhetünk meg – csak úgy – Dengleréről, mint az udvar egy újabb divatjáról, ha elmegy tőle a kedvünk, mint a tetőn mászkálás, a késes játék vagy az éretlen almákért folytatott harc esetében történt. Hogy izgalomban és idegfeszültségben tartsam Stachot, a következő történetet találtam ki.

Apámat meglátogatta egy munkatársa, akit magunk közt Vadmalacnak hívtak, és rendőrkapitány volt. Tényleg elég gyakran járt hozzánk. Dohányoztak a nagyszobában, diskuráltak. Vadmalacnak – így meséltem – valahogy eszébe jutott egy tizenöt évvel azelőtti történet. Volt egy spicli, egy rokkant, aki az egész napot az erkélyen töltötte, és amit csak látott, mindenről beszámolt a körzeti rendőrnek, de egyszer csak idegenekről kezdett informálni, akik bementek a Dengler-házba, aztán nem jöttek ki onnan, nem bukkantak fel később egyszer sem, mintha eltűntek volna mindörökre. A körzeti rendőr nem vette komolyan ezeket a jelentéseket, ezért a spicli, aki a dolgozó népet szolgáló kémelhárítás legnagyobb ászának tartotta magát, úgy döntött, írásos jelentést küld egyenesen a vajdasági parancsnokságra. Megjelölte benne a dátumokat, időpontokat, még személyleírásokat is adott. Ezek szerint különböző időpontokban jöttek az emberek, egyesek kora reggel, gyűrötten, mintha hosszú utat tettek volna meg, mások délben, keresgéltek a házszámot, megint mások sietve, lopva, sötétben. Valamelyik előjáró úgy ítélte meg, hogy ezek talán mégsem egy hibbant fantáziaszüleményei, és elhatározta, hogy utánajár az ügynek. Átkutatták a pincét, titkos ügynököket küldtek a lakásokba, akik azt állították, hogy a műszaki bizottság küldte őket. Nem találtak semmi gyanúsat, de valamit rebesgettek a parancsnokságon a tartófalak furcsán szabálytalan elrendezéséről és arról, hogy a szennyvízagnát, ki tudja miért, a pincébe telepítették, és a szokásostól eltérő elektromos csatlakozók nyomait is megtalálták. Mégis a váratlan és rejtélyes végkifejlet volt a legkülönösebb az ügyben. Igen hamar, mintha odafönt valaki csúnyán megijedt volna valamitől, rendkívül éles hangú rendelkezés érkezett a minisztériumból, amely a bűnüldöző szervek bevonását „lejáratásnak, az ostobaság és a felelőtlenség megnyilvánulásának” nevezi, azonnal leállítottak minden tevékenységet, a dokumentumokat pedig bekérték a központi hivatalba, „titkos” megjelöléssel.

Stachu egy rövidebb, de kétségkívül hasonló céllal költött történettel vett elégtételt rajtam. Egyszer a bátyjával kikísérték Lucia nénit a Karpaczra induló éjszakai vonathoz. Mire hazaértek, már jócskán elmúlt egy óra. Kihalt volt a környék, aludtak a panelházak, gyengén derengtek a gázfénycsövek, csak a Koszutska és a Worcell utca sarkán viritott a vörös „SAM” felirat, az egyetlen neon a városban, úgy fénylett, mint a Vénusz bolygó. Egyszer csak azt vették észre, hogy Dengler lép ki a házból egy karcsú, világos hajú nővel. Gyorsan mennek a Krzywicki utca bal oldalán, egymás mellett, gyengédségnek nyoma sincs, hangosan, egymás szavába vágva beszélnek. Stachu elhatározta, hogy követi őket; fogalmam sincs, miért egyezett ebbe bele Janusz, aki megfontolt, végzős gimnazista volt, matematikaversenyt nyert. Az Orzeszkowa utca után a pár befordult a vasutasházak sötét udvarába. Óvatosan kellett követni a sötétben elmosódó két árnyalakot. Cikcakkban haladtak. Gazdasági épület, tyúkoló bűze, farakások tűzifának fölhasogatott talpfákból, ezek mögött el lehet bújni lekuporodva. A

holdfény sávjában megcsillant egy autó, egy közönséges Warszawa teteje, a kcsi hátsó fele a poroló és a púposra tömött kukák között szorongott, mintha így akarta volna álcázni valaki. Dengler és a társnője mellette állt, Stachu csak most hallotta meg, hogy... franciául beszélnek. Franciául éjszaka, a síneken túl, nyúltáp- és tyúkszarszagban! Öngyújtó fénye világította meg egy pillanatra az arcokat. A nő szép volt, bár nem fiatal. Sietősen búcsúztak el egymástól, mint két férfi, de Dengler tetován még egyszer kinyújtotta a karját, gyengéden megsimogatta a nő haját a halántékán, aztán szó nélkül megfordult, és eltűnt. A nő megtalálta a táskájában a kulcsot, és beült a volán mögé. Elindult, ügyesen manőverezve a deszkabódék, tárolók és tyúkketrecek között. Szczecini rendszáma volt az autónak, Stachu még a számot is megjegyezte.

Megesküdtünk, hogy minden erőnket összeszedjük, megteszünk mindent, ami telik tőlünk, és kihasználunk minden lehetőséget. Ezért felújítottam az ismeretséget egy bizonyos Bogyóval, aki pont a Dengler-házzal szemben lakott. Bogyó szülei váltott műszakban dolgoztak, ezért bizonyos estéken föntől, az első emeletről is szemmel tarthattuk az elsötétített ablakokat. Stachu a haverját, Csirkét is beavatta. Csirke elhozta otthonról a lövéstávcsövet, amelyet egy német puskából alakítottak át, és az apja, a Motozbyt igazgatója használta vadászatokon.

Már az első kísérlet felélesztette a remény csíráját. A roletta egyáltalán nem zárt olyan jól, mint ahogy letről látszott. A merev papír helyenként kikopott, a legnagyobb ablakban pedig, a felső részén, örömmel fedeztünk fel egy szép, aranyló rést. De nem tudtunk azon nyomban benézni. Csak a fürdőszobából, ha felálltunk a kádra, és fél kézzel a bojler gázcsövébe kapaszkodtunk, a távcsövet kidugtuk a keskeny kisablakon, akkor pillanthattunk meg végre egy kis szeletet Denglerék lakásának belsejéből.

Nem volt valami széles a repedés, csak egy sávot mutatott meg a kivilágított szobából és egy másik, azzal egybenyíló helyiségből, ahol csak egy állólámpa égett. Élesen elvált a konyhaszekrény teteje a barna tapétától, a metszett mintás üvegajtóból is láttunk látható szeletkét. A lámpa megvilágított egy magas támlájú karosszéket. Eleinte úgy tűnt, egy lélek sincs a lakásban. A távcső látómezejében, a beosztás és a célkereszt mögött nem észleltünk semmiféle mozgást, nem érkezett senki, és nem is változtatott helyzetet senki.

Már a harmadik vagy a negyedik alkalomnál jártunk, amikor Bogyó, aki éjjel is végezhetett megfigyelést, bemérté Denglernét.

Esténként azzal az ürüggyel léptünk le, hogy a kertmoziba megyünk, ahol sötétedés után felváltva vetítették a *Fantomast* és *A nők köztársasága* című vígjátékot. Gondosan végeztük a megfigyelést, többször átadtuk egymásnak a távcsövet és a helyet a fürdőszoba kisablakánál. A halványzöld fényben, amelyet a nagy, alacsonyan függő lámpaernyő szórt szét, élesen és világosan rajzolódott ki Denglerné mozdulatlan arcéle, mint egy pénzérmén vagy egy réges-régi könyv borítóján. Egyenes orr, kiálló toka, hátrafésült, ritkás haj.

Mindennap megismétlődött ez a helyzet. Kilenc előtt Denglerné nesztelenül besiklott a lámpa fénykörébe, leült a fotelba, és ott maradt mozdulatlanul hosszú órákon át. Tévét biztos nem nézett, mert a lakásban nem volt tévékészülék – megállapítottuk, hogy nincs antennájuk; és nem is olvasott semmit. Mintha a falat borító gobelint nézné leeresztett szemhéja alól. Talán zenét hallgatott?

Mintás köntöse ujjából kilátszó ujjai könnyedén meg-megrezzentek, mintha valamilyen ritmust ütöttek volna a karfán. Fél kettő körül mindig kialudt a villany, ezt Bogyó pontosan megállapította, a mamájának meg azt mondta, hogy hasmenése van, azért kell éjjel végére járnia.

A következő héten vagy két hétben már nem láttunk ennél többet. Kezdt bosszantani, hogy nem tudunk többet, türelmetlenek lettünk. Eljutottunk egy bizonyos pontig, onnan viszont – mintha valaki sorompót állított volna, amelybe csak a fejünket verhetjük be. Ráadásul Stachu összehalászott Bogyóval, Csirkét elfenekelte az apja, amiért elvitte a távcsövet, nekem pedig anyám megtiltotta, hogy eljárjak esténként, mert rendszeresen késve értem haza. Ennek ellenére kis idő után sikerült valahogy megismételni a megfigyelést. Megint ugyanazt láttuk – a lámpát, Denglerné megkövült profilját és a kezét a polírozott karfán. Tragédia! Annyi szervezés, rettegés, annyi futkosás a semmiért! Kétségkívül ez volt a megaláztatás és a tehetetlenség első keserűsége. Mégsem mert hangosan beszélni a vereségről egyikünk sem, úgy tettünk, mintha más ügyek szólítanának az udvarra és az udvar mellé.

Az udvarban éppen a „Vagdosó” vérfagyasztó története körül forgott minden. A „Vagdosó” állítólag a környéken grasszált, kisleányokat csábított a pincébe vagy valamilyen sötét zugba, és metszőollóval levágta a fütyijüket. Állítólag ezért halt meg nemrég egy óvodás a Jagelló utcából, egy másik pedig, aki a Kasprovicz utcában lakik, a kórházban küzd az életéért. A rendőrség nem mond semmit, mert nem akarja elriasztani a perverz fajzatot.

Voltak, akik megesküdték, hogy a saját szemükkel látták, állítólag fekete SS-köpenyt viselt, tiszti bakancs volt rajta, és gázárcot húzott, ha akcióba lendült. A kis Kugel a szomszédos, „másik” udvartól ezzel szemben azt állította, hogy a „Vagdosó” egyáltalán nem is félelmetes. „Nem csinált velem semmit. Adott cukorkát, én meg megmutattam neki” – mondta, és vállat vont.

A felnőttekből kitört a nevetés, amikor meghallották ezt a történetet, ezért mi is a kis pöckök legújabb mesebeszédét láttuk benne. Egyik nap viszont, amikor egy elvadult szilvafa alatt üldögéltünk és makaóztunk, észrevettünk egy ismeretlen, ragyás képű alakot. Ködvágó sapka, sötét szemüveg és puplin ingkabát volt rajta; idegesen futkosott rövid, görbe lábain, be-benézegetett a lépcsőházakba. Ott eltűnt, aztán megint előbukkant, kipipált és kihúzott valamit a noteszében. Egy perc múlva már egy csapat gyerek között állt, akik a bolt rámpája mellett játszottak, és most vettük észre azt is, hogy a garázsok mögé terel három megszeppent kölyköt. Libasorban, egymás után – mint egy börtönmenetet.

Uborka összesöpörte a kártyákat, és nekivágtunk a bokrokon keresztül.

A „Vagdosó” – mert biztos, hogy az volt – sorba állította az áldozatait, és le-guggolt eléjük. Gondosan felírta a nevüket, megkérdezte, tudják-e a Miatyánkot és az Üdvözlégyet, kik a szüleik, sok levél érkezik-e hozzájuk, szép bélyegek vannak-e rajtuk. Aztán megparancsolta, hogy húzzák le az alsógatyájukat, az egyik gyerekeknek, aki nem akarta, maga húzta le. Tüzetesen megnézte egyik fütyülőt a másik után, és elmélyülten rágcsálva a golyóstollát, gondosan leírta a látottakat. Végül becsukta a füzetét, és gyors, határozott mozdulattal kopott aktatáskájáért nyúlt.

Visszatartottuk a lélegzetünket.

De csak azt kérdezte: „Mentolosat vagy gyümölcsösöt?”

Négykézláb vonultunk vissza. Ott volt mellettünk egy műhely, ahol két karbantartó aludt mindennap, azt tudtuk róluk, hogy Klemens és Leon a nevük. „Tessék jönni, ott van az a bűnöző, aki levágja a fűtyiket!” – visította Uborka.

Az elefántnyi, hájas Leon eszmélt először, és félig öntudatlanul kinézett. A „Vagdosó” már menekült, de szerencsétlenségére megbotlott egy agyagrögben. Leon fogta a kislemez, és „Na megállj csak, te gané, lenyisszantom a bögyörődöt!” felkiáltással utána vetette magát. Irdatlan mancsával, ami akkora volt, mint a kotrógép kanala, megragadta a gallérját, a hátába nyomta a kislemezt, mint egy revolvert, és belökte a meszesstartályba. Zygi hozta mögötte a tárgyi bizonyítékot – a cukorkával teli akatáskát.

Megjött az URH-kocsi. A „Vagdosó” próbálta kitépni magát a rendőrök kezéből, közben egyfolytában siránkozott: „Elvtársak, az Isten szerelmére, ez provokáció! Provokáció, nem értik? Hívják fel Lópuch elvtársat! Jobb, ha megteszik! Mert ha nem, akkor Lópuch elvtárs hívja fel magukat!”

A helyi *Hírmondó* egy árva szót sem vesztegetett erre a látványos letartóztatásra, és arról sem hallott senki, hogy bármilyen eljárást is indítottak volna a perverz alak ellen. Csak jóval később tudtam meg, amikor kihallgattam, mit beszél apám a barátjával, Vadmalaccal, hogy egy ávóst kaptak el, akit egészségügyi okokból kényszernyugdíjaztak. Nem szexuális indítatásból tevékenykedett, hanem, mondjuk úgy, mélységesen eszmei motivációból, a korszellemnek megfelelően – listát vezetett a rejtőzködő zsidókról. Ezt szánta élete legfőbb művének, amely visszajuttatta volna a szolgálatba, előremenetelt és lovagkeresztet biztosított volna neki. Azt a vizsgálatot, amelyet a kis kölykökön végzett az udvaron, saját kezdeményezésű operatív akciónak tekintette, és ki akarta terjeszteni az egész városra.

De hamar elhalványult a futó epizódok emléke, és megint emésztetni kezdett a tehetetlenség érzése. Még mindig kora este eresztették le a fekete rolettákat, lázként égetett az unalom. Nem segítettek a bicikliversenyek, amikor végighajtottunk a Kossak utcán, a templom melletti körforgalomban, le a Gagarin utcán a párás erdőig, a városhatáron túl, és az erdei stadion körül, a jól ismert ösvényeken keringtünk. Attól a siralmas programtól sem lettünk nyugodtabbak, hogy bójától bójáig úszhattunk a zsúfolt kortowói strandon, közvetlenül a park mellett, amelyről nem tudtuk, hogy nemrég még temető volt, elmebetegeket hantoltak oda.

Egyre gyakrabban nézegettük mohón a kőfalat, amely elválasztotta a Dengler-ház hátsó traktusát az udvar többi részétől. Az tűnt az egyetlen, bár rendkívül nehéz kivitelezhető megoldásnak ebben a helyzetben, ha legyőzzük a falat. Első pillantásra riasztó volt. Legalább három méter magas, régi, de sima, piszkos homokszínű vakolat borította, esélyünk sem volt megkapaszkodni vagy megvetni rajta a lábunkat. A tetején még karók is meredeztek kifeszített szöges dróttal, ezek mögött ágaskodtak az almafák hőségétől poros koronái, elérték az első emelet ablakait. Az úgynevezett „idősebb arcok”, akik alkonyat után üvegcsörömpöléssel és az érzeki, párnás Stefka vihogásával jelezték ottlétüket az udvaron, állítólag egyszer leküzdötték ezt a „Siegfried-vonalat”. Kiszedték a játszóterén a vasakat, a hintát, az ülőkéket, piramist raktak belőle, ezen másztak

föl a kőfalra, leszedtek annyi almát, amennyit bírtak, aztán elszaladtak, mindenki a saját otthonába, amikor Denglerné német szitkai elkergették őket.

Ezt a módszert nyilvánvalóan el kellett vetnünk, bár jobbat nem tudtunk kitalálni. Észrevettek volna, és ezzel ellehetetlenítik, tönkreteszik a további lépéseket. Egy helyben topogtunk. Tökéletesen irreálisnak bizonyult az az elgondolás, hogy hosszú periszkópot építünk, még rosszabb volt az az ötlet, hogy vasmacs-kát és acélsodronyt használunk – az ismeretségi körünkben senki sem rendelkezett ilyen eszközökkel.

Mint általában, most is a körülmények összjátéka segített.

Egyszer, amikor Kortowóról jöttem haza, észrevettem, hogy közvetlenül a falnál drótketrec állt, vaskeretbe zárt jókora ládaféle, hordókat és kannákat tároltak benne. A vegytisztító ideiglenes raktára volt, ide tették a reagenseket. Sokáig ott maradt még, fiatalabb követőink onnan loptak ragasztót a szipuzáshoz. Minden akadály megszűnt tehát, mintha elvágták volna, most már elég volt annyi, ha felkapaszkodunk a dróthálón, és már figyelhettük is kedvünkre a fal túlsó oldalát. Csakhogy az akció az egész udvar szeme láttára zajlott volna. De most is segítségünkre sietett a szerencse.

Pár nappal később Stachu izgalomtól csatakosan rohant fel hozzánk. A Központi Halfeldolgozó hatalmas hűtőkocsija állt a háztömbnél, alig fért be az udvarra, ezüstös utánfutója az egész drótketrecet eltakarta, a fal nagy részével együtt. Nyikorgott az új, feszes drót, amikor cipőnk orrát beakasztottuk a háló szemeibe. Óvatosan másztunk; láthatatlanok voltunk, de nem akartunk zajt csapni. Forró volt a vakolat, közelről látszottak rajta a pókhálószerű repedések és az eső meg a fagy ütötte rések. Megfordultam, már elértem a fal peremét, rászáradt madárszar borította az egészet. Egy pillanatig a levegőben lógtam, aztán fölhúztam a lábamat, és kényelmesen elhelyeztem a fenekemet a ketrecet felülről lezáró deszkán. Stachu ugyanezt tette. Lassan, a nyakunkat nyújtogatva lestünk át a fal túloldalára, mintha attól féltünk volna, hogy valaki ránk lő.

Almafák levelein néztünk át. Amikor később felidéztem, az első benyomás mindig egy doboz bonbon vagy egy szépen becsomagolt ajándék felbontásához hasonlított.

A háromszögletű kert egész felületét egyenletesen nyírt fű borította, szembe-tűnő volt természetellenes zöldje. A kőfal belső oldala, a garázs fala és a ház homlokzata egészen a földszinti ablakpárkányokig hófehér volt, csak valahol a fák koronájánál adta át a helyét a felsőbb emeletek ismerős, mindenki számára látható szürkésbarnájának. A fehér kiélezte a kontúrokat, a sterilitás érzetét kellette, ettől az egész látvány síkos és csillogó lett; még a körös-körül felaggatott virágtartókból leomló rózsaszín petúniák is olyanok voltak, mintha frissen mosták volna le őket szappanos vízzel.

Egymásra pillantottunk, így jeleztük egymásnak, hogy észrevettük Denglert. Baldachinos, bojtokkal díszített kerti hintaágyon üldögélt, illet akkoriban nálunk csak filmen lehetett látni. A nyitott ablakból halk zene szólt, talán Strauss-keringők. Dengler meggyújtott egy szivart, aztán mindjárt el is oltotta egy négy-szögletes hamutartóban, és egy rafinált edényből, amely a mellette lévő asztalkán állt, kávé töltött magának. Éreztük átható illatát. Maga elé nézett, a ház falára, a gyepre, a hat almafára, apró kortyokban itta a kávé a világoskék mintával

díszített csészeből, és lusta mozdulattal süteményt vett ki egy fémdobozból. Amikor befejezte, másik szemüveget vett fel, kinyitott egy vastag könyvet, és könnyedén hintázva elmerült az olvasásban.

Legnagyobb örömünkre egyre gyakrabban jött a hűtőkocsi. A sofőrt állítólag gyengéd szálak fűzték egy vénkisasszonyhoz, aki a hetes szám alatt lakott, legalábbis ezt pletykálta Lucyna, Csirke nővére, de minket teljesen hidegen hagytak az ilyen ügyek. Ennek köszönhetően szinte mindennap felmászhattunk a falra.

Dengler mindig ugyanúgy viselkedett. Minden bizonnyal a hintán töltötte a nap nagy részét, mert a nap minden szakában ugyanúgy találtuk. Szivarozott, kávé ivott, csokoládét majszolt, vagy ki tudja, honnan beszerezett, ropogós héjú zsömléket rágsált. Könyveket olvasott, sehol sem kapható újságok kemény, csillogó lapjait forgatta, német lapokat hajtott szét, amelyek másképp susogtak, mint a hazaiak. Úgy láttuk, sosem mozdul ki, és nem foglalkozik semmi mással.

Tökéletesen el volt zárva, tökéletesen elszigetelte a gondozott, zöld gyeptől, az almafák levelei a lakók indiszkrét pillantásaitól, a kőfal és a fehérre festett fal az udvartól, az utcától, a várostól, a mi egész világunktól.

Honnan jött? Miért tartott itt ki így, félig-meddig idegenként, aki nem passzol semmihez, mint egy másik összerakós játék elveszett darabja, mint egy rég összetört edény fölösleges üvegszilánkjai?

Akkor ebből semmit sem értettünk. Ahogy a téglafal mögött zajló értelmetlen életüket néztük csalódottan és kedvetlenül, lassacskán arra a következtetésre jutottunk, hogy Denglerék igazi titka nem más, mint a különbségük. És rögtön el is kezdtük hevesen gyözködni egymást az ellenkezőjéről, hogy egyáltalán nem is titokzatosak és izgatóak, ellenkezőleg – undorítóak, szálnalmasak és nevetségesek.

Csirke például azt látta, hogy Denglerné ellopta az önkiszolgáló bolt kirakatából az örök időktől fogva ott heverő edami sajttömböt, és kétszeresen is felsült, mert nem elég, hogy mindenki szeme láttára rajtakapták, a tetejébe egy gipszmakettet sikerült elzsákmányolnia; az egész üzlet pukkadózott. Aztán állítólag én találkoztam a tajtrészeg Denglerrel az állomásnál, és tanúja voltam, hogy két rendőr bottal verte a hátát, mert csúnyákat mondott rájuk német akcentussal, belekapaszkodott a rendőrségi Nysa ajtajába, nem akart beszállni. Olyan történetekkel is kábítottuk egymást, hogy Denglerné lökdösődött a kallerrel a trolin, vagy mindketten megszöktek a végrehajtó elől, és felköltöztek a padlásra, de voltak pornográf történetek is, amelyek Denglernek a Gubera Vera néven futó púpos örömlány iránti szenvedélyét ábrázolták, akinek a Síneken túl nevű kocsmában volt a székhelye, illetve Dengler számos látogatását beszélték el, amelyeket e románc okán tett a híres bőr- és nemibeteg-gondozó rendelőben, a Kościuszko utca felső részén, amelyet az említett gyógyintézményre való tekintettel egyébként *Tripperstrassé*ra keresztelt át a népnyelv.

A rágalomfeszítőválnak Stachu vetett véget váratlanul, amikor azt a hallgatózásból származó hírbombát hozta, hogy Denglerék az új lakótelepen, valahol a Kołobrzeg utca környékén kaptak lakást, a házukat nemsokára lebontják, mert a Krzywicki utca torkolatának kiszélesítését tervezik. Nyilvánvaló volt – már mindannyian azt akartuk, hogy a múlt része legyen az ügy. Egyhangúan úgy döntöttünk, hogy nem gondolunk rá többet.

Ezalatt a valódi történelem, amelyről addig olyan szépen körülcsiszolt megál-

lapításokkal bizonygatták az újságok, hogy biztonságos és nyugodt, hogy szinte kővé dermedtették az agyunkat, most váratlanul recsegni-ropogni kezdett.

Egy augusztusi szombaton, késő délután a szüleimmel jöttünk vissza a kirándulásról, Fromborkban és Krynica Morskában jártunk. A vasúti felüljáró mindkét oldalán, amely ebben az időpontban mindig üres volt, kis csoportok álltak, az emberek kíváncsian nyújtogatták a nyakukat a Bem tér felé. A viadukt utáni körteret már igazi, élénk, zajongó tömeg vette körül. „A ruszlik nyomulnak Csehszlovákiába” – mondta izgatott hangon egy lány. „Na végre! – örvendezett egy szűk öltönyt és szögletes szemüveget viselő értelmiségi –, seggbe rúgják a pepicsekeket! Úgy is van! Kelltek nekik Németországba kíváncskozni!” „Okostojás!” „Ez akkora baromság, hogy tangózni lehetne rá! – vágott vissza a tömegből valaki felháborodva. – Lengyelország vágya: Dubček lengyel mása! Nem hallotta a mondást?”

Megérkezett a következő kocsioszlop, mindent túlharsogott a motorok bögése, kipufogógázuk olyan sűrű volt, mint egy füstfüggöny. „Ó, a francba, a francba!” – hajtogatta transzban apám.

A világ legfélelmetesebb hadserege viszont egyáltalán nem nézett ki félelmetesen. Kivénhedt GAZ-ok és ZIL-ek kék, barna, szürke színekben, látszott, hogy kolhozokból, gyárakból szedték össze őket. A platójukon nyers deszkák voltak végigfektetve, ezeken fáradt katonák bólogatnak egymás mellett, térdük közé szorított kalasnyikovjaikra támaszkodva. Pár perces időközönként gördültek elő Kalinyingrád felől, a Partizánok utcáján, a viadukt után befordultak a Waryński utcára, mentek tovább Barczewo felé.

A körforgalom közepén egy alacsony, szálnalmas kiskatona állt megállapíthatatlan színű, zsákvászon egyenruhában. Pont úgy, mint a Berlin bevételéről szóló beszámolóknak, zászlócskával mutatta az irányt.

Pont a Hullából imbolygott elő két betintázott alak, szétaposott gumicsizmájukban csámpásan nyomakodtak át a tömegen. Csodálkozva álltak meg a kordon mellett. „Edzińka, nézd, valami ORMO-vitéz vagy ördögfajzat?” – motyogta az egyik, amikor odaért a járdaszegélyhez. „Meghibbantál, anyád valagát! – háborgott a társa. – Jönnek a ruszlik! Háború lesz!” – „Milyen ruszlik? Honnan veszed a ruszlikat? Na, te jól beseggeltél! Nagyon jó! – mondta a másik, nem adta meg magát. – Figyeld csak meg, odamegyek, szétrúgom a töké!...” De nem jutott át mégsem a körforgalom kifakult gyepekére, mert megérkezett a következő konvoj, pont olyan, mint az előző. „Ó, a francba, a francba!” – hajtogatta megint apám. Egymás után jöttek a teherautóoszlopok, végül mindenki elunta, és hazament.

A *Hírmondó* aztán tele volt a „baráti segítségnyújtás” szólamaival meg az effajta érthetetlen kijelentésekkel: „az ellenforradalom a nyugatnémet revizionizmus melegágya”, a tévében meg felváltva adták mozgó páncélos szállítójárművek képét vagy a vágyról és az eltávolodásról szóló régi háborús dalokat, az vitte el a pálmát közöttük, amelyiknek ez volt a refrénje: „Gyere elő, Annuska, katonák jönnek haza”. Engem ez nem hatott meg. Dühösen és csüggedten járkáltam, két nyilvánvaló okból – egyrészt a legközelebbi haverjaim elutaztak falura a „nagyihoz”, én meg egyedül maradtam a néptelen udvaron a *Kisautó úr kalandjaival*, másrészt közeledett a tanévkezdet, és ennek még a történelem dübörgése sem tudta elejét ven-

ni, bármennyire is féltek tőle a felnőttek. Csöndben arra számítottam, hogy kitör a harmadik világháború, de csak múltak a napok, és nem történt semmi.

Télen jött el a Dengler-ügy véletlenszerű és látszólagos epilógusának ideje. Nem sokkal karácsony előtt megfájdult a fogam. Először csak egy-egy pillanatra nyilallt bele a fájdalom, aztán a nyilallások tompa, állkapocsszagga sajgássá változtak. Veramont loptam a konyhaszekrényből, apám spiritus salicylatusába áztatott vattadarabokkal borogattam. Nem használt semmi. Egyik éjjel már nem bírtam tovább, sírva fakadtam, és szóltam anyámnak. Zsályás borogatást készített, és elküldött a másnapi iskolafogászatra. Megszöktem a rendelő elől. Vasárnap aztán már iszonyatosan szenvedtem. Feldagadt, úgy éreztem, mindjárt felrobban az arcom bal fele, és bűzös lé csorog majd belőle, amitől meghalok. Anyám nem volt otthon, ez nagyon ritkán fordult elő, csak év végén, amikor be kellett fejeznie a mérleget. Ezért apám kötötte fel a képemet egy sállal, és ellenkezésemre ügyet sem vetve elvitt a lehető legközelebbi fogorvoshoz – Denglerhez. Nem tudom, miért nem a sürgősségi fogászatra mentünk; hiszen akkoriban senki sem járt magánrendelésre.

Vagyis váratlanul megtörtént az, amit lehetetlennek hittünk, és úgy éreztük, már végérvényesen elszalasztottuk. A félhomályos lépcsőházban megálltunk az ajtó előtt, amelyen a réz névtábla volt. Apám megnyomta a csengőt. Sokáig nem nyitott ajtót senki, engem pedig egyrészt furdalt a kíváncsiság, másrészt gyötört a félelem; félelem – de nem a szokásos, nem a fogorvosi széktől tartottam. Az izgalomtól szinte már nem is fájt a fogam.

Végre beengedtek. Az első, ami rendkívüli volt – a szag, amit rögtön megéreztem, mihelyt átléptük a küszöböt. Naftalin, mosópor, némi kámfor és az öreg, nemes fa édeskés aromája. Ilyen szaguk volt azoknak a ruháknak, amelyek Amerikából jöttek csomagban, anyám vett néha az ismerősöktől. Apám magyarázott valamit Denglernek, én meg körülnéztem, amilyen alaposan csak tudtam.

Sokkal nagyobbak látszott a lakás, mint amekkora valójában volt. A hallban körben nyíló ajtók bepillantást engedtek a szobák belsejébe, amelyek mögött további szobák voltak, némelyik magasabban feküdt, ezekhez néhány lépcsőfok vezetett. Sosem láttam ennyi bútort egy helyen felhalmozva. A szekrényeken, polcokon, tálalókon, fésülködőasztalokon, könyvszekrényeken csillogott az üveg, fénylett a polírozott bútortábla, ragyogtak az aranybarna, kipucolt vasalások. A polcokon, a márványlapokon, a borostyánberakásos tálcákon különös formájú levesestálak, poharak, talpas poharak, süteményestálak, kristály- és ezüstedények álltak, ma sem tudnám megmondani a rendeltetésüket. Mellettük kis szobrocskák és kagylók, skatulyák és dobozkák. Az egyik szobában több mint tízzemélyes, intarziás asztalt láttam, mellette pedig karcsú és magas borospalackok kollekcióját, csupa nálunk elérhetetlen darabot, egy másikban szép, faragott pianínót két háromkarú gyertyatartóval. A fal minden szabad felületét képek és régi térképek díszítették, olyan sűrűn felrakva, mint egy képtárban. Csak az egyiket takarta gobelin, erre emlékeztem abból az időből, amikor meglestem Denglernét. Öblös kanapék, könyvszekrények, kisasztalok és lámpák álltak ott, a padlón szőnyegek – hatalmas, mintás szőnyegek, bár a színük már megfakult, ezekhez hasonlót akkoriban talán csak a Łazienki parkban vagy a Wawelben lehetett látni.

A tárgyak, az üveg- és fafelületek, a sokszínű csillogás, a tekintetet fogva tartó csecsebecsék tömkelege egyáltalán nem keltett túlzásúfolt vagy kaotikus képzetet. Nappal volt, de több lámpa égett, a lakás egész belseje lágy fényben úszott. Különös érzésem volt, mintha hatalmas takaró alatt találtam volna magam, amelyet fagyos éjszakákon ösztönösen magunk köré tekerünk, így tartjuk féken a gonosz hideg levegő marását.

Dengler bekísért a rendelőbe, amely egy mellékfolyosóról nyílt a konyha mellett. A rendelő átlagos volt, bár az orvosi szekrények, az asztalkák, az állványok fehér lakkfelülete a kortól sötétsárga lett, helyenként lepattogzott róluk a felszíni festékréteg. Rémülten rogytam le a kemény székre. Szemmel láthatóan Denglerné töltötte be az asszisztens szerepét, ő terítette rám a nyaknak kerek kivágást hagyó fogorvosi kendőt. Rögtön megéreztem a számban a fém enyhén sós ízét, a két rám szegeződő pupilla tekintetét, amely a világító villanykörte fényével együtt fúródott belém fentről. Rövid mondatokban beszéltek, amelyeket nem értettem. „*Na ja, caries acuta! Thymodentin mit magnesium, bitte*” – rendelkezett orrhangon Dengler. A szemem előtt egyszerre játszódott le minden tévéfilm, elképzeltem, hogy a Gestapo kínzókamrájában vagyok, legyőzve, magamra hagyva, kínszenvedésnek kitéve. Nem maradt más, mint tehetetlenül ökölbe szorítani a kezem a lepel alatt, amely úgy vette körül a széket, mint egy abrosz.

Megkezdődött a fúrás; potyogott a könnyem, a sivító, lüktető fájdalom a fejem búbjáig hatolt. Borzalom! A fúró pedálos volt, akárcsak a vándorköszörűsök gépe, akik az udvarokon élesítették a késeket. Denglerné viszont ott állt mögöttem, és a fejemen tartotta a kezét. Német szavakat ismételtetett halkán, furcsa módon kellemesnek és dallamosnak hatottak. Hűvös ujjbegyei keresgéltek valamit a fülem környékén, megtalálták, először lassan, aztán egyre gyorsabban gyűrögették és csipkedték a bőrt. Melegem lett, kellemes volt, mintha az ínyemet, az orromat, a számat sűrű, balzsamos olaj töltötte volna ki odabentről. A fúró csikorgott a csonton, Dengler szuszogva nyomta a pedált, de a fájdalom már elillant, mintha már nem is érintett volna engem és a fogamat az egész művelet.

Zavarodottan, zúgó halántékkal jöttem el. Már az ajtónál voltunk, amikor még egy pillanatra megállítottak minket a felcsendülő hangok. A tizenkettesre ért a mutató, és minden szögletből kongás, csengés, kakukkolás, zenélődobozok hangja szólt, a hangok és dallamok kaotikus zuhataga és ezüstös, fülsiketítő zenéje.

Csak most vettem észre, hogy rengeteg óra van a lakásban. Szekrényórák, falórák, kandallóra, íróasztalra helyezhető órák, kettő-három minden helyiségben, kerek pofák ketyegtek a konyhaszekrényekről, a komódok fölött, a képek között, és szabályos időközönként ünnepelték cinikus örömeiket.

Senki sem robbantotta fel a Dengler-házat. Ellenkezőleg – annyira összenőtt a tájjal, hogy pár év múlva már észre sem vettem. Egyébként más dolgom volt nekem is meg a haveroknak is. Ez már a gimnázium, a hosszú haj, a trapéz nadrág, az orsós magnón hallgatott hard rock, a halált megvető bátorság és a belső elhaladás időszaka volt.

Teljes mértékben lefoglat a világ elleni lázadás, rég nem gondoltam már Denglerékre, vagy ha mégis, akkor úgy, mint a sok gyerekkori hülyeség egyiké-

re. Egyik tavasszal viszont, amikor az udvaron mentem át a Koszutska utcáról, észrevettem, hogy szélesre van tárva a kapu a kőfalon, és megláttam a teljesen kiürített garázst. A ház kissé már öregedő karbantartója, a dagadt Leon fordult ki rajta. Kérdőre vontam.

Azt mondta, hogy a tulajdonosok két hónapja eladták a bérházat a városnak, és elmentek. „Elmentek az NDK-ba! Az NDK-ba, ezt képzelje el!” – mondta szánakozva, savanyú képpel, és a homloka előtt kört rajzolt az ujjával, pont a sapkája ellenzője alatt.

Denglerék lakását leválasztották. Az új lakók már nem eresztették le a rolet-tát, a kertben kötelet húztak ki, arra teregették a fehéreneműt. Kivágták az alma-fákat, mert beárnyékolták az ablakokat. Csak a bejáratnál lévő tábláról feledkeztek el: „Joachim Dengler – fogorvos”. Sokáig, hosszú évekig ott maradt még, aztán elrozsásodott, és magától leesett a falról. Az öreg Cieniewski rakta be a kitört pinceablak helyére, nehogy beszökjenek a kóbor macskák.

Egyre gyorsabban forgott az emberi sors körhintája. Pereszke szívódott föl elsőként, akinek párttitkár volt a nagyapja, még Jaruzelski alatt szökött Ecuadorba. Tudek börtönbe került, aztán alkoholista hajléktalanként halt meg valahol messze, a wrocław-i vagy a katowicei pályaudvaron. Csirke katonatiszt lett, Bogó Jehova tanúja, én falusi tanító, Stachu dokumentarista író.

Harminc évvel később egy készülő újságcikke kapcsán megint szóba kerültek Denglerék. Stachu is, én is tisztában voltunk azzal, hogy az „ügy” sosem zárult le igazán, Denglerék még mindig ott vannak bennünk valahol mélyen, és nem hagynak nyugodni.

– Minden jelenségnek, eseménynek megvan a maga szerkezete, oka és folyamánya, a logikája, amelyhez végül mindig eljut, pedig lehet, hogy látszólag elhibázott, értelmetlen, a világ legostobább dolga – bizonygatta Stachu, aki életrajzokat kutatott, jó ismerője volt az utcák és a helyi épületek történetének.

Denglerék mégis kívül estek a logikán.

Mindketten tudtuk, hogy vissza kell térnünk hozzájuk egy percre, aztán rögtön el is kell felejtünk.

Stach kitaposott ösvényén indultunk el, először a népesség-nyilvántartóba mentünk.

Az ismerős hivatalnok fiatal nő volt, nem szép, de nem is csúnya, rendelkezett viszont a hozzáértés vagy a magabiztosság divatos álcájával, a modern „Miben segíthetek?” kifejezéssel üdvözölt bennünket, és beinvitált egy „Belépni tilos” feliratú kis helyiségbe. Ott beütötte a számítógépbe Dengler adatait. A gép duruzsolt, a nő ránézett a képernyőre, és azt mormolta maga elé: „Nudli!” Aztán odament a hosszú fémszekrényhez, a rengeteg fiók közül kikeresett és kihúzott egyet, amelyen a „Dab – Dle” felirat volt olvasható. Végigpörgette a kartonokat.

– Nem volt ilyen ember – jelentette ki határozottan kis idő múlva.

– Hogyhogy nem volt? Hiszen volt! – tört fel belőlem ostobán.

– Nézze csak meg! – mondta, a kabátujjammal fogva odahúzott, és megmutatott két cédulát. – „Dendorczuk Kornelia” és „Deputa Marina”, a kettő között nincs senki, vagyis nem volt ilyen ember. Sajnálom, tényleg nem létezhetett.

Ezután kénytelenek voltunk demokratikus államunk egy másik, sokkal ko-

molyabb és sokkal hatékonyabb intézményéhez fordulni. Egy ismerős főhadnagy megígérte, hogy átnézi az archívumot, és utánajár, lehet-e tenni valamit. Odamentünk a megbeszélrt időpontra, igazoltuk magunkat, kétszer felírták a nevünket az örök, hosszasan váraoztunk a büfében egy kávé mellett, amelyet a régi módon, üvegpohárba töltöttek, barna réteg úszott a tetején, az alján meg olyan zacc, mint a feketeföld.

Végre megjött a főhadnagy.

– Életemben nem láttam ilyet – mondta halkan, fölénk hajolva és oldalra pillantgatva.

Egy portól megpuhult irattartóból előhúzott egy dossziét, amelyre valamikor régen tintaceruzával írta rá valaki: „Dengler Joachim, apja neve: Dengler Otto”.

– A dosszié megvan, de üres. Nézzék meg a saját szemükkel, teljesen üres.

Czernikowo, 2002. július–augusztus

MIHÁLYI ZSUZSA fordítása

Menekültek

(részlet)

Dél-Kalifornia pusztaság volt, egész évben perzselte a nap, de Beverly Hillst eltakarták az árnyas fák. És ezek nem sovány pálmafák, hanem árnyat adó szilfák, juharfák, kőrisfák voltak. A házak előtt dús gyepszőnyeg, örökzöld bokrokkal és örökösen virágzó ágyásokkal. Beverly Hills kert volt, ahol minden reggel és minden este zümmögtek, sziszegtek az öntözőórósák – örökös május volt. A kipufogógázok bűzét összesűrítették a napsugarak, ebben fuldokoltak Dél-Kalifornia napsütötte völgyei és medencéi, nem úgy Beverly Hills. Mégpedig a lágyan zümmögő és sziszegő víznek köszönhetően. Amiért vagyonokat fizetett.

Borsos ára volt egy lakásnak Beverly Hillsben, de a szélén állt néhány olcsóbb, gipsztéglás kuckó – négy kis lakás a földszinten, négy az emeleten – feltörekvő embereknek, és találtunk is ilyet a Clark Drive-on, alig száz méterre a mamától és Uszertől. Kis nappali, hálófülke, főzőfülke, fürdőszoba, teljes bútorzattal: széles, rugós franciaágy, két könnyű, vasvázás, szivaccsal párnázott fekete kanapé, összecsukható asztal, szekrények, beépített szekrények, krémszínű tapéta faltól falig. Mindez együtt százhusz dollárba került havonta, az emberek pedig:

– Ó, Beverly Hills!

Beverly Hills a neve ellenére nem is annyira a dombokon, mint inkább a dombok alján terült el, a nagyon fotogén dombok lábánál, ahol tíz mérföldről látni a hatalmas HOLLYWOOD feliratot, amely éjjel is fényárban úszik, és egy percnyi nyugalmat sem hagy. A szomszédunk a vékonyka fal túloldalán egész álló éjjel verte az írógépet – persze forgatókönyvet írt. A fölöttünk lakó lány, aki megint nem kapott szerepet, a telefonba zokogott: – Többet nem leszek olyan, esküszöm...

Amerikában nincsenek arisztokratikus címek, ezek helyett vannak a lakcímek.

– Hol lakik?

– Beverly Hillsben.

– Ó, Beverly Hills!...

Szóval egymás után kaptam az ajánlatokat, diáktársaimtól, akik Svédországban kötöttek ki, a zsidó színházbeli kollégáktól, akik Argentínába kerültek, osztálytársaimtól, akikkel a zsidó elemibe jártam együtt, és akik Ausztráliában éltek

Henryk Grynberg (1936) prózaíró, költő és esszéista életművének nagy része hatalmas önéletrajzi ciklust alkot. Pályakezdő íróként annak a nemzedéknek a traumáit dolgozta fel, amely gyermekként élte át a holokauszt időszakát. 1967-ig maradt a fogyatkozó zsidó közösség tagja, majd Ida Kamińska társulatával az Egyesült Államokba utazott, azóta is ott él. Két kisregénye – *Ideológiai élet*, *Magánélet* (2002) – magyarul is olvasható.

már évek óta. Mindenki volt ötletei, és mindenki forgatókönyvet akart írni velem. Egy hollywoodi profi, akinek vénségére elfogytak az ötletei, felvetette, hogy keressek témát a lengyel irodalomban, mert azt itt senki sem ismeri, aztán majd megosztjuk fele-fele alapon.

A laccímünk márciusi menekülteket is vonzott hozzánk, akik meg voltak győződve arról, hogy ismerjük a siker titkát, vagy legalábbis tudjuk a módját, hogyan élünk az emigrációban.

Eljött hozzánk Szymon Szechter és a frissen szabadult Nina Karsov,* akit az év foglyának választott az Amnesty International.

– Szeretnénk elrejtőzni valahol vidéken, és ott csak íránk, íránk, íránk – mondták, mert nem tudták, mekkora luxus csak írni, írni, írni.

Wohl – aki a lódzi Filmfőiskola egyik alapítója volt, de idős korában kirúgták – leült a kanapénkra, összekulcsolta a kezét méretes pocakján, és azt hajtogatta:

– Genug gepist, genug gepist.

Egy háború előtti viccre utalt: elmegy az öreg zsidó az orvoshoz, és elpanaszolja, hogy nem tud pisilni. – És hány éves? – Hatvan. – Genug gepist (pisil már eleget) – feleli az orvos.

Benézett párszor az öreg Krakowski – akit elüldöztek a Kamera Filmstúdiótól, ahonnan a vezetése alatt olyan kiváló művek kerültek ki, mint Munk filmjei, a *Kancsal szerencse* és az *Egy nő a hajón*, Polański remekműve, a *Kés a vízben*, vagy a Prus regényéből, a *Bábuból* készült adaptáció és mind a három film, amely Hłasko írásaiból készült: a *Hurok*, a *Holtak bázisa* és *A hét nyolcadik napja*.

Olyan barátok is elzarándokoltak hozzánk, akik odaát maradtak. Agnieszka** utazásait az amerikai külügyminisztérium finanszírozta szerte az országban, de nálunk szállt meg, és egy hétig a nappaliban aludt a szűk kanapén. Attól sem riadt vissza, hogy Giedroycnál*** vendégeskedjen, Párizs mellett, aztán Amerikában elintézett neki bizonyos anyagi ügyeket, amelyekről Lengyelországban nem kellett tudnia senkinek. Együtt mentünk a Beverly Hills Hotelbe, ahol Polański lakott, mert Agnieszkának persze volt egy kész forgatókönyve, amit neki szánt. Ültünk, fogtuk a poharunkat, Polański meg egyfolytában járkált, szaladgált, énekelt, szavalt, hadonászott, senkit sem hagyott szóhoz jutni. Nem bírt nyugton maradni, annyi volt benne az energia, hogy szétfeszítette, nem fért bele apró testébe. Sharon viszont csendes volt és vékonyka, majdhogynem áttetsző, nem akart feltűnést kelteni. Egyvalami érdekelt, a feleségem hasa, rögtön össze is

* Szymon Szechter (1920–1983) történész, író. 1957-ig Lembergben, utána Varsóban élt, a Varsói Egyetemen tanított. 1964-ben kilépett a pártból, naplójában élesen bírálta a kommunizmust, és feljegyzéseket készített a politikai perekről. 1966-ban a titkárnőjével, Nina Karsovvval együtt tartóztatták, annak köszönhetve szabadulását, hogy Karsov magát vallotta az iratok szerzőjének. A börtönben házasodtak össze, szabadulásuk után, 1968-ban emigráltak, és Londonban telepedtek le, ahol megalapították az emigráns irodalmat publikáló Kontra könyvkiadót.

** Agnieszka Osiecka (1936–1997) költő, dalszövegíró, rendező, újságíró. 1956–57-ben került közeli viszonyba az akkor igen sikeres Marek Hłaskóval. 1968-ban amerikai ösztöndíjjal járt Los Angelesben.

*** Jerzy Giedroyc (1906–2000) a lengyel politikai emigráció legendás alakja. Párizs mellett, Maisons-Lafitte-ban alapította a *Kultura* című lapot 1947-ben, és haláláig szerkesztette.

barátkoztak, aztán amikor Sharon is teherbe esett, rendszeresen beszéltek telefonon. Polański ugyanilyen one-man show-t rendezett nekünk Komeda* születésnapján – kimeríthetetlen volt a repertoárja. Amikor üdvözlöttük egymást, mindig volt az arcán egy jelentéktelen vagy többértelmű kis mosoly, amelyet nem értettem. Sosem beszélgettünk, pedig elég hasonló volt az életutunk, és ezt ő tudta is, én viszont nem. Mindenki más – zsidók is, lengyelek is – faggatott, mit csináltam, mit írtam, mit csinálok, mit írok, ő viszont nem. Került, úgy tett, mint ha a világon sem lennék. És minden vidáman zajlott. Úgy kellett lennie. Mint a Honoratka kávéházban és a Filmfőiskolán.

Agnieszka megkapta Polańskitól Hłasko** telefonszámát, és mindjárt fel is hívta. Hłasko hatalmas, ötvenes évekbeli amerikai kabrióval jött: áramvonalas volt, mint egy lökhajtásos repülőgép, a lámpái, mint a turbinák, ilyesmivel járt James Dean. Az ülések kopottak, itt-ott kibújt belőlük a kóc, de egy új kárpit többé került volna, mint az egész autó.

Az arca puffadt volt, az orra is más – megduzzadt és elgörbült egy ököltől vagy valami keményebbtől (ezt tudtam, mert régebben az enyém is vékonyabb és piszébb volt), és már nem James Dean dús tincseit viselte, hanem sima frufrut, azzal takarta el egyre magasabb homlokát. Lomhán ült a kanapén, széttárt lábain lapos, mamuszra emlékeztető mokaszint viselt. Alig ismertem rá. Ha nincs ott Agnieszka, azt hittem volna, hogy itt, Kaliforniában Hłaskónak adja ki magát valaki. Bort nem ivott, csak sört, és csak húst evett, mint egy farkas, minden mást a tányéron hagyott.

*

Mrožek rögtön megmondta, hogy könyvekből nem élek meg. Ő a színházból tartotta fenn magát. Egyiktől a másikig utazgatott teniszütőjével és teniszpartner-nőjével (sakkozni egyedül is tudott), és nem volt szüksége semmi másra. Az orra hosszú, mediterrán jellegű, az arcát fekete borosta keretezi, nagy tehetség – mindenki azt hitte róla, hogy zsidó. Lengyelországban ez megkeserítette volna az életét, Amerikában pont ellenkezőleg. Elvittük egy ambiciózus kis Santa Monica-i színházba, ahol a *Tangót* állították színpadra. A bejáratnál várta az igazgató, a rendező, a díszlettervező, a koreográfus. Nagyon örültek, az első sorba akartak ültetni minket, de Mrožek nem akart az első sorban ülni, ragaszkodott az utolsóhoz. Üldögélünk, játszanak, Mrožek meg fájdalmasan görnyed össze. Egyszer csak azt mondja:

– Én lelépek.

– Hogyhogy lelépsz? Ott állnak az ajtóban!

Mrožek viszont, aki színházi ember volt, mindjárt kitapogatott egy ablakot a sötétítőfüggöny mögött, és kiugrott rajta, pedig az utolsó sorok legalább emelet-

* Krzysztof Komeda-Trzcziński (1931–1969) zeneszerző és jazz-zongorista, számos filmzene szerzője, a leghíresebb közülük a *Rosemary gyermekében* elhangzó bölcsődal.

** Marek Hłasko (1934–1969) író, fizikai munkásként dolgozott, az ötvenes évek közepén kiadott novellái rendkívül népszerűvé tették. 1958-ban Párizsba utazott, hosszabb-rövidebb ideig élt Svájcban, Olaszországban, Németországban, Izraelben, az Egyesült Államokban. Lengyelországba sosem tért vissza.

nyi magasságban voltak! Nem mondta meg, mi bosszantotta föl ennyire, mert nekünk végső soron tetszett az előadás, csak később értettem meg, amikor az én írásaimat is színpadra vitték, hogy a szerző többet lát, mint egy néző. Ezért szeretik jobban a színházak a halott drámaírókat. És az írónak is jobb, ha a halála után viszik színpadra. Shakespeare és Csehov kezét-lábát törve ugrott volna ki minden ilyen ambiciózus kis színházból, amelyek minduntalan „kijavítanak” valamit a darabban.

Wars egyszer magával vitt a Columbia Pictureshez. Leültem az üres nézőtérre, ő pedig megállt a zenakari árok előtt, és a vászonra nézve jelt adott a zenére, amely előrevetített, figyelmeztetett, súgott, hozzátett valamit – halkabban vagy hangosabban, gyorsabban vagy lassabban, nyugodtabban vagy fenyegetőbben szólt. Egy dokumentumfilm nélkül is megáll. A színház is, mert természetéből adódóan önfenntartó. Wars képeket rendezett, amelyek zene nélkül éppolyan laposak voltak, mint a vászon.

A felvétel után kikísért, és bemutatott a bossoknak:

- A barátom, nagyon tehetséges író.
 - Welcome, welcome! Nálunk mindig szükség van tehetséges fiatal írókra...
- felelték.

Ekkor értettem meg, miért hozott magával. A drága, öreg Wars. Nem felejtette el, milyen nehéz volt neki, mielőtt bebocsátást nyert ide, és – anélkül, hogy előre szólt volna – segíteni akart. De én tisztában voltam azzal, hogy nem tudok filmet írni. Igaz, hogy drámaian írtam, de majdhogynem dialógusok és jelenetek nélkül. A lehető legkevesebb szót használtam, ezekbe akartam belezsúfolni a lehető legtöbbet, az ilyen prózát pedig nehéz idegen nyelvre fordítani, főleg olyan konkrét nyelvre, mint a film. Bossak és Krakowski vetette föl még Varsóban, hogy írjak forgatókönyvet A zsidó háborúból.

– Ha szerződést kíván, mindjárt aláírjuk.

– Ha előleget kíván, mindjárt kifizetjük.

– Csak ha már megírtam – feleltem.

Egymásra néztek, ekkora hülyét még nem láttak.

– Hogy nyugodt legyen az álmom – magyaráztam.

Később találkoztam a megállóban Kazimierz Brandysszal.

– Igaz, hogy nem fogadott el előleget? – kérdezte hitetlenkedve.

Összehoztak egy rendezővel, én meg felvázoltam neki néhány jelenetet. Azt mondta, hogy filmre nagyon gyengék.

– Az édesanyjának rá kell szánnia magát a megalázkodásra, például szexuális szolgáltatásra, legalább egyszer. Gondolja csak meg.

– Rendben, meggondolom – feleltem, és itt véget is ért az együttműködésünk.

Hłasko viszont, akit Polański csábított Hollywoodba, habozás nélkül aláírt mindent. Felvette az előleget, egyiket a másik után, elverte, aztán az ördög látogatta éjjelente, jött a lelkéért, nem hagyta aludni. Meglátogattam a garzonjában a Wilshire sugárúton, fekete takarók fedték az ablakait.

– A sírom – mondta nevetve.

Ugyanígy lakott később a Poinsettia Place-en, egy sokkal szerényebb kis lakásban, ahová a külső falépcsőn lehetett bemenni, mint egy tyúkölbába.

Azt sem tudta (nem akarta és nem volt képes) megírni, amit vártak tőle, de a szerződést aláírta. Nem tudott aludni, mert nem tudott írni, és nem tudott írni, mert nem tudott aludni. Ivott, hogy aludni tudjon, de az alkohol nem hagy sokat aludni, ő viszont ezt nem tudta: „sosem ivott annyit, hogy hét vagy legalább hat órát átaludjon megszakítás nélkül” – írta a Mocskos tettek hősnőjéről. Minél többet ivott, annál kevesebbet aludt. Takarót erősített az ablakra, hogy ne lássa a nappalt, és éjszakánként hívogatott embereket, hogy jöjjenek el hozzá. Felhívta Adaś Holendert* a szállodában. Adaś bérelt kocsival vitte el egy félreeső bárba Malibun, ahol a strand fölött, arccal az óceánnak vedelhettek. Hłasko minden körben ivott, Adaś csak minden második vagy harmadik körben. Hłasko elment a mosdóba, a pultos meg odafordult Adaśhoz:

– Hová valók vagytok?

– Miért kérded?

– Mert olyat még nem láttam, hogy valaki tizenhét pohárral küldött le egy ültő helyében.

– Már tizenhéttel? – csodálkozott el Adaś is. „Hej, de repül az idő, de repül az idő...” – mondta volna Węgrowicz tanácsos a *Bábu* első fejezetében.

Már pirkadt keleten, amikor kiléptek a bárból. A parkolóban csak az ő autójuk állt, és – diszkrét távolságra – egy rendőrautó, ezért Adaś karon fogta Hłaskót, és a strand felé irányította, de a derűs kaliforniai égbolton hasadó hajnal eszébe juttatott valamit Hłaskónak, és teli tüdőből rázendített:

*Utro kraszit nyezsnim szvetom sztyeni drevnye-vo Kremla,
Proszpajetszja sz rasszvetom vszja szovjetszka-ja zem-lja!...*

– Ne hülyéskedj, látod, hogy ott vannak a rendőrök... – kérlelte Adaś, de Hłasko sosem ijedt meg a rendőröktől, hanem csak még vakmerőbb lett:

Kipucsa-ja, magucsa-ja, nyikem nyepobegyima-ja!...

Adaś, a krakkói zsidó civilizált ember volt, nem akarta fogdában tölteni ezt a romantikus éjszakát, ezért kicsit meglökte, amitől Hłasko legurult a magas rézsűről, csak elhaló éneke szállt utána:

Mosz-kva ma-ja, sztra-na ma-ja, ti szama-ja ljubi-ma-ja!...

A strand fölötti rézsű persze homokos és puha volt, nem úgy, mint Hollywoodban, ahol később Komedával együtt gurult le.

Engem is felhívott egyik éjjel:

– Van egy üveg Ballantine’som, fölugarhatok?

Csakhogy az én feleségem már a sokadik hónapban járt, aztán meglett a kisbabánk, aki hasfájós volt, és ordított, ha éhes volt, de még jobban, ha teleette magát, ezért minden óra alvás aranyat ért mindkettőnknek.

* Adam Holender (1937) operatőr, 1966 óta az Egyesült Államokban él. Leghíresebb munkái az *Éjféli cowboy* és a *Füst* című filmek.

Hłasko feljött valamelyik nap, ránézett az asztalon heverő papírjaimra, száztizenhét oldal.

– Ha ránézek erre a száztizenhetedik oldalra, meg tudnálak fojtani! – mondta, és ezt el is hittem neki.

Polański univerzális filmeket forgatott, Komeda univerzális zenét írt, Mrožeknek megvolt a maga absztrakt, univerzális színháza, én folytattam a magam lengyel-zsidó történetét, amely nem volt annyira univerzális, de úgy jött utánam mindenhová, mint egy kutya, amit viszont Hłasko írhatott volna meg, az Lengyelországban maradt. Előfordult, hogy két hétig ült a szobájába zárkózva, de nem írt semmit. Minden írónak vannak ilyen hetei, de ő nem engedhette meg magának, ezért ideges volt, dühös lett, és még kevésbé látott perspektívát maga előtt. Szuperhím önuralma egyébként mindig csak póz volt (a hollywoodi vászonról vette). Az önbizalmát is elvesztette. Amikor az ügynőknőjével megbeszélte találkozásira készült, megkérdezte, igaz-e, hogy segít a vörösáfonyaszörp. Láttam az ügynőknőt, nem volt fiatal, de egész jól tartotta magát, és teljesen fölöslegesnek ítéltam a vörösáfonyaszörpöt.

Az írás lehet művészi képzetetés, erkölcsi kötelesség, a létfenntartás eszköze, de Hłasko számára tesztoszteron volt. Akárcsak Hemingwaynek. Van ebben valami, mert semmi sem növeli annyira a férfiak potenciáját, mint néhány jól megírt oldal. Ezért van sikerük a nőknél az íróknak – mármint a jó íróknak. Még az olyan öreg, kopasz és csúf íróknak is, mint Singer. A toll is, a szerszám is a visszacsatolás elvén működik. De rejt magában bizonyos foglalkozási kockázatot is. Méghozzá duplán, mert ha az egyik elgyengül, akkor vele gyengül a másik is (mindegy, melyik az első). Létezik-e ennél rosszabb egy olyan író számára, aki a férfiasság dalnoka? Ezért lőtte agyon magát Hemingway. A nők megérik ezt. Tudják, mikor „erős” egy szöveg. Általában jobban értik a nyelvet. A nyelv természetes közegük, hiszen ők tanítanak bennünket beszélni. Jobban mesélnek, jobban hallgatnak és jobban olvasnak. Az olvasók többsége nő, elsősorban nekik írunk. Nincs abban semmi különös, hogy végül kiszorították a férfiakat a szerkesztőségekből, könyvkiadókban, irodalmi ügynökségekről, a filológiából. És hogy egyre több az író. Tehetségesek, van képzelőerejük, bájuk, jó ízlésük, nincsenek hűján műveltségnek, precizitásnak, logikának (Agatha Christie!). Nem hiányzik belőlük semmi, leszámítva a tesztoszteront. Azt az erőt, amely a férfiköltészet és a férfipróza sajátja.

Hłaskónak Lengyelországban volt ereje. Később már csak a látszata maradt, ez világosan kiderül a Mocskos tettekből, és főleg az utolsó, legdühösebb, szadista, nőgyűlölő regényéből, amely már nem jelent meg. Még mindig irigylésre méltó tehetség volt, de a tehetséggel, akárcsak egy nővel, kezdeni kell valamit, ő viszont – mint a földtől elszakított Antheusz – nem bírta vele, ezért még nagyobb haragra gerjedt. Még mindig fiatal volt és vonzó, de nőket nem láttunk a közelében. Még mindig bogyókat szedett valamire és valami ellen, Otek Lauterbach írta neki a recepteket. Orvosi papírral keresett önigazolást, mint egy klimaxos nő.

Otek gazdag gyáros családból származott, Krakóban járt orvosi egyetemre. A falnál állva, mert nem akart beülni a padgettóba. 1939-ben Zaleszczykin keresztül sikerült elmenekülnie, mint a kormánynak és másoknak, akiknek voltak kapcsolataik vagy pénzük. Ingyen gyógyította a menekülteket – zsidókat is, len-

gyeleket is –, hadd szégyelljék magukat az antiszemiták, már akik ismertek valami szégyenszerű érzést. A hollywoodi dombok lábánál volt a háza, modern, kaliforniai épület medencével, és volt egy gyönyörű, tíz évvel fiatalabb felesége. Gyerekük nem született, minket viszont többször is meghívtak vasárnap délutánra, a kisbabánkkal együtt, akit mózeskosárban vittünk. Én fürödtem, Hłasko dán sört ivott, amelyet Stefa külön neki vett. Estefelé Stefa megterítette az asztalt az étkezéshez. Néha Komeda is benézett, ivott valamit, aztán odaült a pianínóhoz. Ilyenkor Hłasko odaállt mellé, és elénekelt egyet a Vörös Hadsereg hősi dalaiból. Ezt szerette legjobban:

*Poljuszko, polje, poljuszko siroko, polje,
Jedut po polje ger-o-oje, ejda Krasznoj Armi-i gero-jeee...*

Senki sem énekelt jobban átértett lovassági ritmusban és szomorú, orosz hangulatban. Az alkohol hatására megszólalt benne az orosz, ezt sokszor meg lehetett figyelni a lengyeleknél. Úgy kezdtek inni, mint a franciák, a végére olyanok lettek, mint az oroszok, oroszok szólaltak meg vagy inkább jöttek elő belőlük, éppúgy, mint az oroszokból a tatárok. Ennek én sem tudtam ellenállni, mellé álltam, és összeölelkezve énekeltünk, mint a nagyhírű hadsereg együttese, az Anszambl Peszny i Pljaszki duója, mert a hadseregbe mind a ketten igen jól emlékeztünk. Senki másnak nem voltak olyan nagyszerű indulóik, mint az oroszoknak. Leszámítva talán a németeket. A két legmuzikálisabb nép hadserege volt a legvérszomjasabb.

Lengyelországban az autóvezetés volt a legférfiasabb készség, ezért Hłasko nem ment egyetemre, hanem vezetni tanult, és sofőr lett. Amerikában, ahol minden nő tudott autót vezetni, Hłasko kénytelen volt pilótává képezni magát. A repülési tanfolyam tandíját férfias munkával kereste meg egy fatelepen, de az ivás miatt el is veszítette az állást. Amikor lelőtték Uszert, a mi Buddynk megijedt és felmondott, más néger pedig nem akart ott állni a liquor store-ban, pláne nem esténként. Beajánlottam anyámnak Hłaskót, aki nemcsak hogy nem félt, hanem ellenkezőleg, imponált neki egy olyan munkahely, ahol minden pillanatban farkasszemet nézhetett a halállal. A barátomról volt szó, ezért anyám minden további nélkül felvette. Hłasko meg rögtön összehaverkodott az izákos kuncaftokkal, nemcsak társaságot, hanem nagyszerű karaktereket és dialógusokat is talált közöttük. Egy üveg whiskyvel várta őket munkaidő után, de ha sokáig nem nyitott be senki a boltba, akkor a saját lelkét erősítette a pult alatt. A rengeteg üveg olyan választékot biztosított neki, amilyennel még sosem találkozott, bár a palackok gondosan számon voltak tartva. Eltelik egy hét, kettő, anyám furcsán néz rám. Három hét után közölte, hogy mégis kénytelen lesz lemondani a barátom segítségéről. Biztosított arról, hogy nagyon finoman fogja kitenni, nem tesz neki szemrehányást, de Hłasko megsértődött, megszakította velünk a kapcsolatot.

– Ha Grynbergék ott lesznek, én nem megyek – mondta Nizińskinek.*

* Marek Niziński (1935–1973) zakopanei fotográfus, képzőművész, költő, Komeda közeli barátja. 1968-ban Angliába távozott, később Hollywoodba költözött.

Eljártam a liquor store-ba, hogy anyám ne álljon ott egyedül. Egyik nap, amikor nem voltam otthon, poros, New York-i rendszámú autó érkezett Beverly Hills-i címünkre, és a gyűrött Frykowski* szállt ki belőle a gyűrött Gibby Folgerrel. New Yorkból érkeztek, mindkettőjüket kimerítette az egyhetes út. Nem a saját autójukkal jöttek, csak elszállították valakinek, akinek nem volt kedve megtenni vele ekkora utat. Amikor elfogyott a pénzük, és motelre sem telt, az autóban aludtak. A feleségem kiadós sajtos omlettet süített, nagyon ízlett nekik, de látták, hogy a mi Beverly Hillsünk nem az, amit elképzelték, és tovább is álltak. Polański felajánlotta Frykowskiinak, hogy legyen díszletmunkás, de neki derogált a kalapácsot emelgetni. Abba viszont belement, hogy delfineket idomítsa a *The Day of the Dolphin* című filmhez. Nem úszott rosszabbul, mint a delfinek, és jobban megértette magát velük, mint az emberekkel. Egyenesen azt állította, hogy dallamos beszédük kifinomultabb az emberi nyelvénél, „az öreg, elkoptatott, az évszázados, meggondolatlan használatból eltorzult szavaknál”, amelyek fölött annyit borongott Conrad, a mély vizek írója.

*

Mióta a bookstore-ban dolgoztam, legtöbbször elmaradtam a Nizińskinél tartott ivászatokról, kezdtem kikopni a társaságból. Egyszer munkába menet azt vettem észre, hogy Niziński és Komeda sporttáskákat cipel az autóhoz.

– Hova mentek? – kérdeztem.

– Síelni – felelte Komeda.

– Muszáj valamit csinálni – magyarázta Niziński.

Komeda bicegett egy kicsit, Niziński húzta az egyik lábát (gyermekbénulás), de mindketten jól síeltek, és a csodás Kaliforniában egy nap leforgása alatt síelni is lehetett meg fürödni is az óceánban – ez ám az élet.

Hľasko viszont hiába volt tagbaszakadt, erős és a legügyesebb mindannyiunk közül, nem úzött semmilyen sportot, csak az alkoholt pusztította. Túl nagy volt és túl erős, nem tudott mit kezdeni a testével. Komedának szinte nem is volt teste, csak feje – amit betöltött a zene. Hľasko a kötélidegzetű rettenthetetlent játszotta – Humphrey Bogartot, John Wayne-t, Gary Coopert –, de szenvedély fűtötte, amelyet alig tudott uralni, ha pedig leitta magát, akkor egyáltalán nem. Komeda viszont mindig nyugodt maradt, ihatott akármennyit. Hľasko azért ivott, mert nem tudott dolgozni, Komeda meg azért, mert túl sokat dolgozott. Hľasko a feledést kereste, Komeda a lazítást. Hľasko sötéten ivott, Komeda derűsen. Ott ültek Niziński kanapéján. Hľasko inge köldökig kigombolva, feltűrt ingujja alól kilátszik a tetoválás, az arca részeg grimaszba torzul. Súlyos karjával átöleli Komeda kecses nyakát, átkarolja, magához szorítja. Komeda még a szokásosnál is kisebbnek látszik ebben a testvéri szorításban. Puha, dús fűrtjei arany fénnel csillognak, pedig fekete-fehér a fotó. A szeme szelíd, derűs, mint ha egész máshol járna – mintha fotómontázs lenne a kép.

* Wojciech Frykowski (1936–1969) a łódzi Filmfőiskola hallgatója volt, ott barátkozott össze Roman Polańskival, majd 1968-ban az Egyesült Államokba emigrált, írói karrierre készült. Agnieszka Osiecka első férje.

Mindketten autodidakták, őstehetségek – Hłasko önállóan tanult meg írni, Komeda zenét szerezni. És mindketten maximalisták, de Komeda a levegőből ragadja meg a zenét, Hłasko pedig mindent magából préselt, facsart, köpött ki. Komedához önszántából jött a zene, méghozzá olyan mennyiségben, hogy megkérte a hozzáértőket, ellenőrizték, nem jön-e néha valaki mástól. Hłaskónak fájdalmat okozott ez az igazságtalanság, ezért Komeda iránti szerelme (mert ez szerelem volt) ambivalens érzés volt, pont olyan, amilyennek az utolsó fotón látszik. Ráadásul Polański mindent elfogadott, amit Komeda vitt neki, amit viszont Hłasko mutatott, azt mind visszadobta, ezért így nézett volna ki Káin és Ábel fotója, ha a maguk idejében lefényképezték volna őket.

A Los Angeles-i utcákon nem jártak emberek, csak autók. Ha találkozni akart az ember valakivel, meg kellett beszélni egy találkozót – hetekkel előbb. Hłaskót senki sem ismerte, és nem is akarta megismerni. Senki sem figyelt fel rá a diszkórét, félhomályos bárókban. Hłasko viszont, az elvetélt színész nem bírta az egyedüllétet. Jeleneteket rendezett, ok nélkül pofán vágott másokat, hogy eljátszhassa a szerepét, és a figyelem középpontjába kerüljön. Rendőrség, letartóztatás – annál jobb, felfigyelnek rá. Nyilvántartásba veszik (police record) – nagyszerű, legalább a rendőrség megismeri. „Színésze, rendezője és forgatókönyvírója minden cselekedetének” – így jellemezte Niziński, aki társa volt néhány ilyen jelenetben. De Los Angeles és Hollywood nem valami kicsinyített Tel-Aviv, itt aligha érdekelt bárkit is egy idegen akcentussal beszélő, balhés piás, aki lengyel írónak adja ki magát. A rendőrség és a sajtó itt bőven el volt látva fontosabb magamutogatókkal, akik nem tudtak betelni a közönség figyelmével.

Nem bírta az egyedüllétet – nincs ennél végzetesebb egy író számára –, és ugyanúgy dirigálni akart, mint Varsóban és Tel-Avivban. Ha azt mondta, menjünk, menni kellett, ha azt mondta, üljünk le, le kellett ülni, ha azt mondta, igyunk, inni kellett. Elmentünk egy bútorüzletbe, mert akartam venni egy íróasztalt, ott is: ne ezt, hanem azt! Pedig az én pénzemen vettük és nekem. Azonkívül sosem vágytam parancsnokra, magam is eldirigáltam magam, ezért mindig volt köztünk némi távolságtartás. És az is megvédett tőle, hogy volt feleségem, gyerekeim és kötelességem, Komeda viszont egyedül volt még akkor is, ha ott volt mellette Elana.

Hłasko keserű, borongós, pokoli intelligenciája (mert volt benne valami poklot idéző) vonzotta a művészeket és a nőket. Talán az az erővel visszafojtott szenvedély. De nem sokáig, mert a szesztől elpárolgott a varázsa. Agresszív, kellemetlen, sőt veszélyes alak lett. „Beleszálltam fejjel a tükröbe, miután Marek megölelt” – idézte fel Niziński, aki ugyanúgy nem tudott egyedül lenni. Lefejelte a tükröt, mert Hłaskónak nem tetszett, amit benne látott. „Lassanként mindenki elhúzódtól Marektől, kicsinyesen becsapták az ajtót az elázott, bajkeverő krakéler előtt” – írta keresetlen őszinteséggel Niziński. Mindenki, csak ő és Komeda nem: „Krzyś ajtaja a nap és az éjszaka minden órájában nyitva állt Marek előtt.” Mindketten a varázsa alá kerültek, elfogadták parancsnoknak – hűségesen, lojálisan és engedelmesen mindvégig. – Üljünk le! – mondta, és ők leültek. – Igyunk! – mondta, és ők ittak. – Menjünk! – mondta, és ők mentek, akár a sziklára is, ki a sötétbe.

Komeda Elanával élt, de Mia Farrow-ba volt szerelmes. Pontosabban abba a

zenébe, amit neki írt, és amit Mia szebben énekelt el, mint azt Komeda elképzelte. Beleszeretett, mintha Mia a saját műve lenne. A szerelem nem nyert viszonzást, mert a) Mia Farrow-nak már volt valakije, b) profi színésznő volt, aki óvakodott az olyan érzelmektől, amelyek akadályoznák a művészete gyakorlásában, c) a félénk Komeda sosem mondta el neki, hogy szereti. A keresett és megbecsült zeneszerző boldogtalan szerelme nem kerülte el Hollywood figyelmét, ahol értettek az ilyen dolgokhoz, ezért a) vigasztalásul hozattak neki egy csinos kis színésznőt Izraelből, b) a kis színésznő maga is élt az alkalommal, hogy a közelébe kerüljön, c) Komeda mindent megragadott, ami a keze ügyébe akadt, akár egy pohár Kamchatka vodkát, hogy ellazuljon, és visszatérjen a zenéhez.

Zosia* tudomást szerzett a színésznőről, és odarepült Los Angelesbe, hogy megvédje a jogait, a tulajdonviszonyait és még annál is többet. Hosszú évekig fáradozott és gürcölt mint Komeda menedzsere, impresszáriója és ügynöke. Tárogatta, elhárította előle az akadályokat, egyengette az útját egészen Hollywoodig. Alkotótársa volt a művészetben, Komeda lett az ő műve, élete legnagyobb eredménye. Repült hozzá, amilyen hamar csak tudott – vagyis nem elég hamar, mert Lengyelországból nem lehetett olyan hamar Amerikába repülni – és itt senki sem állt mellé. Senki sem akart beleavatkozni a dologba, vagy ha mégis, akkor jobb volt Komeda pártján állni, mert ő itt volt, Zosia meg ott, Komeda itt számított, Zosia nem, azonkívül ez a sors rendes menete, főleg Hollywoodban. Zosia megjött, alulmaradt, és vissza is repült Varsóba, ahol a Spatif kávéház már nem volt meg, az elhagyott feleségek klubja viszont elég népes volt.

Komeda a sziklás hegyoldalban lakott, a Sunset alatt. Elment hozzá Hłasko, Niziński, leültek, ittak. Niziński ugyanolyan békésen ivott, mint Komeda. Hłasko énekelt, dühöngött, ütött, robbant az alkohol hatására, Niziński viszont csendesen, keresztbe tett lábbal üldögélt, egyik cigarettát szívta a másik után, és minél többet ivott, annál kevesebbet beszélt. Egyébként józanul – már ha volt is valaha teljesen józan – sem volt semmi különös mondanivalója. Ő is művész volt, a művészetén keresztül kereste a megnyilvánulást. Kereste, és nem találta, amint az gyakran előfordul. Elana pedig nem ivott, vagy csak nagyon keveset, és nem értette, amit azok lengyelül gagyogtak, ezért fölment aludni. Niziński is elfáradt végül, és úgy tett, mintha a mosdóba menne, de onnan halkan kiosont az autójához. Gurul lefelé, és azt látja, hogy valaki keresztben fekszik az úttesten. Gyorsan lefékezett – csoda, hogy működtek a reflexei annyi pohár után. Ki fekszik az úttesten? Komeda. És ki lesi a fa mögé bújva? Hłasko. Mindhárman visszamennek a lakásba, „az ajtóban áll egy álmos, kócos, ingerült lány” – emlékszik Niziński. Komeda és Hłasko beszédbe elegyedtek vele, ezért Niziński visszament az autójához, és ezúttal sikerült megszöknie.

Komeda és Hłasko kettesben üldögélnek, isznak, aztán elindulnak sétálni. Vodkázás után, sötétben, sziklákon, ráadásul Komedának gyermekbénulása volt. Miért a sziklákon mentek, amikor aszfaltozott út is volt? Aki be van rúgva, nem tudja, miért. Azért iszik, hogy ne tudja. És hogy azt csinálja, amit nem tenne meg józanul (és amiről jobb, ha nem tud). A tudat és az öntudatlanság közötti ha-

* Zofia Komedowa, sz. Zofia Tittenburn (1929–2009) a lengyel jazzélet fontos szervezője, producer, Krzysztof Komeda felesége.

tár sokszor észrevehetően, akár alkohol nélkül is. Persze lehetett szerencsétlen baleset is. Vagy egyik is, másik is, kicsit az egyik, kicsit a másik (mint a kvantum-mechanikában?). Természetesen ez csak spekuláció, nevezhetjük irodalmi kitalációnak is, vagyis nem feltétlenül igaz, de feltétlenül valószínű. Az is igazolja, hogy Hłasko irodalmi alak lett. Mégpedig, nota bene, olyan alak, akit ő teremtett.

Elzarándokoltunk a kórházba, a fehér ágyhoz, ahol olyanra nyírva és olyanra soványodva feküdt valaki, mintha Auschwitzból jött volna, a torka kilyukasztva, mint egy gyilkosság után. Pár drót kötötte az élethez, de ezt csak a bal keze ujjai jelezték, úgy mozogtak, mintha zongorázott volna, mintha a zene még élt volna benne. Mint a hős távirás az egyik szovjet háborús filmből, aki még kómában fekvé is kopogta a jelentést, és nem tudott meghalni, amíg vissza nem kopogott valaki, hogy a jelentést nyugtázták. A szeme félig nyitva maradt, és Zosia biztos volt abban, hogy lát és hall, de csakis őt. Az ágy mellett hevert egy füzet, és aki akart, a biztonság kedvéért írt neki. „Szevasz, öreg! Mi újság odaát?” – írta nagy betűkkel Polański, vidáman, mint mindig. Frykowski hozott egy lemezjátszót, és lejátszotta neki a bölcsődalt a *Rosemary gyermekéből*, Mia Farrow előadásában. Andrzej Krakowski, aki szintén ott volt, elmondta, hogy Komeda felemelkedett az ágyon, majdnem fel is ült.

Zosia ezúttal különösen gyorsan érkezett. Sikerült bejutnia egyenesen Spychalskihoz, az államfőhöz, és az állam engedélyezte neki. Nem volt szállása, ezért a repülőtérről hozzánk jött. Komeda eszméletlenül feküdt, de a mai napig vitatkoznak róla. Én nem akartam állást foglalni, de Zosia kétségbeesett helyzetben volt, nem akartam megtagadni tőle a segítséget. Nem volt autója, ezért elvittem egy ügyvédhez, nem tudott angolul, én tolmácsoltam neki. Ez viszont nem tetszett Frykowski-nak, aki Komeda szövegének tekintette magát. Felhívott, és azt mondta:

- Te meg minek pátyolgatod?
- Mert a vendégem.
- Azt mondom neked, hagyd abba...
- Ugyan miért?
- Meg fogod látni...

Zosia később elmondta, hogy Frykowski ráfogta, hogy a belbiztonságnak dolgozik, de nekem ez eszembe sem jutott, úgy értelmeztem a szavait, hogy engem fenyeget, én viszont már amerikai-nak számítottam, és nagyon nem szerettem, ha valaki fenyeget, főleg ha az illető egy tört angolsággal beszélő foreign bastard, ezért rövid lett a beszélgetésünk. Visszafogtuk magunkat, hiszen mégiscsak régi ismerősök voltunk, de a további társasági érintkezés teljességgel ki volt zárva.

Hłasko gyakran bement a kórházba. Magát hibáztatta, és ezt el is mondta mindenkinek. Egyszer megállította Andrzej Krakowskit a folyosón:

- Mondd, hogy nem én öltem meg Krzyśt.
- Imádkozott az életéért.
- Ha Krzysio meghal, én is elmegyek – mondta Nizińskinek vodkázás közben.
- Ugyanezt mondta Zosia Komelowának is. Úgy imádkozott az életéért, mint-ha a sajátjáért tenné.

Alacsony asztalka, rajta Kamchatka vodka, Schlitz sör és egy kis üveg bizonytalan kinézetű whisky. A kanapén, a kisasztal mellett Kaczanowski* és Zosia. Hłasko rövid ujjú fekete ingben, fekete nadrágban, fekete félcipőben kuporog Zosia mellett, hajlong, egyik kezében Zosia keze, a másikban egy doboz Schlitz, mindkét karján látszik tetoválás, gyászos arcán a bélyeg. Zosia sem teljesen józan, együttérző és feloldozó arccal néz rá, Kaczanowski pedig pohárral a kezében, oldalról, figyelmes művészszemmel nézi őket.

Egyszer Nizińskinél, már több pohár után kifakadt:

– Ti, gazemberek itt szórakoztok, ott meg haldoklik egy ember!

Ezután pofozkodás kezdődött, éppúgy, mint Varsóban és Tel-Avivban. Motoros rendőrök jöttek – cowboyok csinos térdnadrágban, a csizmájukat mintha lovagláshoz vették volna fel, a pisztolytáskában csillogott a Colt. Niziński azt állította, hogy Hłasko, „aki forgatókönyvíró volt, akármít csinált”, megrendezte a verekedést, de szerintem teljes mértékben őszinte volt a kitérés.

Végül elfogyott a pénz, nem tudták fizetni Komeda kaliforniai haldoklását, és Zosia hazavitte Lengyelországba, ott legalább ingyen hálnak meg az emberek.

Sharon már a sokadik hónapban volt, ezért Polański kivett egy csendes zugot Terry Melchertől (Doris Day fiától) Bel Air egyik félreeső völgyében. Londonban forgatott éppen, és hogy Sharon ne legyen egyedül, beköltözött hozzá Frykowski és Gibby.

Hłasko pedig összecsomagolt, és elszökött. Hová? A múltjába. Oda, hol fiatal, szép és – ha hihetünk annak, amit Iwaszkiewicz mondott róla – érzékeny, ártatlan önmagát hagyta. Saját maga után repült, először Izraelbe. Estherhez? Biztosan, de elsősorban Sonia Ziemannhoz, aki éppen az ő írásaiból forgatott filmet, mint a régi, ártatlan, lengyel években. Kár, hogy ez nem *A kutya második megölése* volt, és nem is az *Aki megtért Jaffában*, hanem az *És mind elfordultak* – hiteltelen prózából készült hiteltelen film. Izraelben viszont sokkal gyorsabban múlt az idő, mint máshol, egy évtized alatt egész évszázad telt el, ezért egyetlen fotó látán, mely szerint „Marek Hłasko újra Izraelben”, senki sem rikoltotta el magát egyetlen bárban sem, hogy „Mahecsko! Mahecsko!”, szinte senki sem emlékezett rá. Ezért még meszebbre menekült, egyenesen Wiesbadenbe.

Eleinte azt mondták, hogy öngyilkosság, Aztán azt, hogy nem lehet tudni, mert túlادagolta az altatót, miután leitta magát. És hát nem hagyott maga után egyetlen szót sem, vagyis lehet, hogy nem más, mint egy szerencsétlen baleset. Mindenki azt akarta hinni, hogy öngyilkosság, mert az tragikusabb. Én nem, mert ha Hłasko öngyilkosságot akart volna követni, akkor úgy csinálta volna, hogy mindenki tudja, nem hagyott volna ki ilyen szerepet. Azonkívül egy szerencsétlen baleset semmivel sem kevésbé tragikus. Nem jobb akkor meghalni, amikor az embernek úgy tartja kedve, saját akaratából? Még ha kényszer hatására is. Másrészt viszont az öngyilkosság lehet nem teljesen tudatos, félig tudatos, kicsit igen, kicsit nem (mint a kvantummechanikában): a) csak alszom egyet, b) elalszom, aztán meglátjuk, c) elalszom, biztos fölébresztenek. Az

* Witold Kaczanowski (1932) festő, grafikus, szobrász 1964-től Franciaországban, majd az Egyesült Államokban élt, Witold-K néven alkot.

ilyen öngyilkosság alig különbözik egy szerencsétlen balesettől. Főleg éjszaka, berúgva, amikor az ember elveszíti az ítélőképességét, az arányérzékét, az akaratát.

Áprilisban Komeda, júniusban Hlasko, augusztusban pedig Frykowski. És szegény Gibby, aki szerelmes volt Frykowskiba. És szegény Sharon, aki meg nem született gyereket imádta. És szegény Jay Sebring,* aki halálosan szerelmes volt Sharonba. Polański nem, mert ő akkor Londonban forgatott, és nem ért haza ezen a hétvégén ebbe a festői Bel Air-i zugba. Az öreg Krakowski csütörtökön utazott vissza Németországba, szerdán pedig Bel Airben vacsorázott. Wohllal és Andrzejel, aki az autóján szállította őket. Wohlnak nem akarták meghosszabbítani az útlevelét a lengyel konzulátuson, azt mondták, ezt csak Varsóban tudja elintézni, ő meg nem akarta félvállról venni a dolgot, mert Lengyelországban három gyereke és két felesége volt – egy Varsóban, egy másik pedig Łódźban. Szombaton indult a gépe, Frykowski meghívta arra a péntek estére, de pénteken Wohl búcsúestre volt hivatalos Kaperrel, ezért megígérte, hogy később benéz Andrzejel, aki kocsival vitte, mert Wohl nem tudott vezetni. De a vacsora után elment a kedve.

– Olyan unalmas alakok – mondta Andrzejnak. – Megint meg fogja mutatni a pisztolyát.

Frykowski, aki Sharon testőrének szerepét játszotta Bel Air lakatlan végén, vett magának egy ezüstsínű Coltot, és elhitte magáról, hogy revolverhős egy westernben, akit nem fog a golyó. Csehovnál és egy hollywoodi filmben a pisztolynak el kell sülnie, a valóságban viszont nem, és nem is sült el.

Wohl már a repülőn szerzett tudomást az egészről, mielőtt földet ért volna New Yorkban, ahol Ela Czyżewska** és Adaś Holender várta. Elánál üldögéltek aznap este gyertyafényben, emlékeket idéztek. Köztük ült Kosiński is, aki később a *Blind date*-ben részletesen leírta, mi történhetett azon a végzetes estén Bel Airben, egyébként csak azért nem tudott repülőre szállni, mert elveszett a bőröndje, de akkor Elánál erről egy szót sem szólt. Wohl, aki a Czołówka dokumentumfilmgyár operatőreként Leninótól Berlinig sok mindenben keresztülment, magát vádolta, amiért nem tartotta be a Frykowskinak tett ígéretét, mert ha ott lett volna, megváltoztatta volna a cselekmény menetét, és lehet, hogy nem végződött volna ilyen tragikusan. Csak egy játékfilmben, professzor úr, és nem egy ilyen lomha, elnehezült genug gepisttel, mint maga. Frykowski ötven készürást kapott, az öreg Wohlnak egy is elég lett volna. Nagyon könnyű megölni a civilizált embereket. Főleg ha meg vannak győződve arról, hogy civilizált világban élnek. Mire felfognák, mi történik, már késő. Mint nálunk 1942-ben. Andrzej Krakowski huszonhárom éves volt, egy méter kilencven centi, nyolcvan kiló élő súlyban – neki lett volna esélye annyira elhúzni a cselekményt, hogy valóban elmenekülhessen. Mint nálunk 1942-ben.

* Jay Sebring (1933–1969) hollywoodi hírességek fodrásza, Sharon Tate korábbi vőlegénye.

** Elzbieta Czyżewska (1938) a hatvanas években sikeres színésznő, több mint húsz lengyel filmben szerepelt. 1967-ben az Egyesült Államokba utazott, a mai napig látható kisebb film- és sorozatszerepekben.

Kaczanowski úgy mesélte, hogy őt is meghívták, és a művészet mentette meg, mert transzban festett, nem érzékelte az idő múlását, csak reggeltájt tért magához. A sajtónak meg azt mondta, hogy van egy hit list, egy halállista, amilyen az ő neve is olvasható, ezért rendőri védelmet kapott. Niziński lefotózta, a képen Kaczanowski hosszú művészfrizurával áll hollywoodi lakása erkélyének korlátjára támaszkodva, a ciprusokon átszűrődő napfény adja a háttérrel, ő pedig búsan néz a jövőbe, míg mellette egy rövidre nyírt hajú, magas termetű rendőr áll rövid ujjú fehér ingben, a bal hóna alatti szíjon revolverrel, gondtalan arckifejezéssel, azonkívül látszik a másik rendőr karja is, aki nem fért bele a képbe, és egy ugyanolyan fehér ing rövid ujjja.

Engem persze nem hívtak meg. De meghívtak volna, ha nem nálam lakik Zosia Komedowa, aki haragban volt Frykowskival. Aki nem lakott volna nálam, ha nem egy Spatif-beli barátnőjét vettem volna feleségül. Akit nem vettem volna feleségül, ha nincs az áfonyaleves, nincs Abramson, nincs Buzgan... Sharon szerette a terhességét, vagy félt tőle, vagy mindkettő, mindenesetre beszélnie kellett róla, de Kaliforniában nem voltak rokonai, és nem talált jobb társat az ilyen beszélgetésekhez, mint a feleségem, akit gyakran felhívtam, vagyis minden bizonnyal mindketten ott lettünk volna azon a végzetes helyen és időben, ha nincs Hłasko, nincs Komeda, és nem történik meg a baleset a sziklákön. Így fonódnak össze a sorsunkban a véletlenek és a következmények. És a sors e DNS-láncát – az ógörög szabálynak megfelelően – mindannyian a jellemünkben hordozzuk. Ezért valahányszor afölött sajnálkoztam, hogy nem hallgattam Maklakiewiczre és Strykowski, és ezért életem egy részét elpazaroltam erre a Spatif-beli házasságra, mindig emlékeztettem magam, hogy lehetett volna sokkal rosszabb is.

„Mindenki egyetért abban, hogy egyszerű leszámolás volt, Wojtek bizonyára mindenféle drogdíler-ügyekbe keveredett” – írta Andrzej Krakowski az apjának Frankfurt-am-Mainba. Pedig az igazi tettes a Manson fedőnevű sátán volt, „az Ember Fia”, aki szintén lenni akart valaki, leginkább művész, ami a sátánoknak néha sikerül is. Terry Melcher is vétkezett, mert nem akarta kiadni a lemezeit, és Manson ezt nem tudta megbocsátani. Nem volt büntelen még a baba sem Sharon méhében, mert ha ő nincs, akkor Polański nem vette volna ki ezt az eldugott házat Bel Airben, és akkor valaki mást gyilkoltak volna meg.

Nehéz megmondani, hogy ki volt Frykowski. Maga sem tudta. Textilipari tanulmányokat folytatott, ez volt a legkevésbé vonzó szak a műegyetememen, mert egy kapitalista fia volt, és nem vették föl máshová. Miért járt egyetemre? Mert másképp besorozták volna. Az olvásnak és társasági (pénzügyi?) kapcsolatainak köszönhetően került a Filmfőiskolára. Miért a Filmfőiskolára? Hogy legyen belőle valaki – ez volt a Honoratka presszó társaságának betegsége, amely nem egy embert tönkretett, de királyt nem csinált. Már Conrad megírta az ilyen alakokról, hogy mindent megtesznek, hogy „magamutogató módon tékozzolják el az életüket bohém társaságban” – vagyis ez egyetemes betegség. És persze az emigráció, amely mindenkinek elveszi az eszét. Egyeseknek kevésbé, másoknak jobban. A zsidóknak kevésbé, a lengyeleknek jobban.

Ráadásul ott volt a kaliforniai napsütés, amely vakít, éget, az agyára megy mindenkinek. És annyi minden történik ott. Annyi a kiválasztott és a megszál-

lott. Nem lehet büntetlenül heverni a medence mellett és senkinek lenni, mert mindenki valaki, volt valaki vagy lesz valaki. Ezért akinek nincs saját szárnya, az másokéval repül. Ezekben a magasságokban még saját szárnnyal sem könnyű fennmaradni, ezért előbb-utóbb leesik az ember. Mint a mámorból, ha betépett. Ha közben elvesztette a földön járás képességét.

MIHÁLYI ZSUZSA fordítása

Kedves Olvasó!

Szeretettel meghívjuk a *Jelenkor* februári számának bemutatójára
2009. február 16-án 18 órára
a budapesti Lengyel Intézetbe (Nagymező u. 15.).

A kortárs lengyel irodalmi összeállítást bemutatja
a szerkesztő, Pálfalvi Lajos, műfordító, polonista és
Ágoston Zoltán, a *Jelenkor* főszerkesztője.

Vendég: Krzysztof Varga, a lapszám egyik szerzője.

Anna

*nélkül ne tűnjön fel egyetlen napunk;
maradjon alul, mint éjjeliedény
az ágyunk alatt, melyet ártatlanul
nyomtunk éveken át lázbetegen. Anna
ropogó zsömlét hasított félbe
a reggeli fényben és sajtot reszelt
sárga halomban a foszlós fészekre,
s azután felhúzva ingünk az arcunkba
ölelt magához, hogy lágy szivacsával
törölje végig a hajlatainkat.
Szavunk most odaszárad az ajkunkhoz.
És erre bukna föl rá még az epe.*

Anna

*mint ennivaló a szemnek s a szájnak
ígéret: sírnivaló kizárólag
a szemnek. Innen az utcáról épp csak
bepillantva, űzötteen fel a vasút-
állomásra, vagy más elszenesedő
tájba, melyből máris kivehető
a szem fehére s a száj rózsaszíne.
A nyelv, mintegy rossz lelkiismeretből
öltve, lepedékes. Anna lepkével
hál egy pilleágyon – vagy fűben térdel,
magába bomló hajjal, vagy feltűzve
kontyba. Pongyolája a nap hevében.*

Anna

*ma nélkülünk mutatkozik az utcán
mulató faluban, hullámzó haját
a nyakszirtjén duzzadt fonatba fogva,
tafota szoknyában, melyet annyi de
annyi szenvedéllyel morzsolgatunk, ha
kihagy egy álmunk az éjjel, mutatónk
és a nagy s a hüvelyküink közé csípve.
Álmunkban pedig valami néptelen
városban találjuk magunkat viszont,
fényesre síkálva síkok és égbolt,
s a kezünk, érthetetlen, hogy mi végre,
kabátujjunkba bugyolálva zsibog.*

Anna

*melle, mint a vaj, mire felriadunk,
úgy olvad el a kezünkben. Szaladnánk
is menten a mosdóba, ámde lábunk
halott, nincs benne vér, vagy az élet
távozott belőle, egy más vidéket
találva magának álmunkban. Mászunk
tehát, mintha úsznánk, nehéz iszapban,
és uszonyunknak se széle, se hossza;
tenyerünkben tucat kövér pióca,
vonaglanak, mint afféle visszerek;
villanyt gyújtunk: a heverőn zacskóban
a kosztunk, szuszogva, a szája ereszt.*

Anna

*bennünket okol, amiért nem lett a
szeretők soha, jöllehet alkalom
adódott volna több, mint elég. Akár
most itt, odabújni mellé a fűbe,
melyen kiterítve törülközője,
miután kibontakozott belőle
az imént. Nadrágunk is még a régi,
rövid, szorongatja a herénk, nem is
igen értjük, miért szerettünk annak
idején benne lenni. S nem lötyögni
inkább egy bővebben, egyik zsebéből
a másikba gyűrve papírkendőink.*

Anna

*zsírpapírban, dátuma elmosódott,
s a szemünk is sokat romlott a téli
hónapokban. Dobhassal, éhgyomorral
töreksziünk hozzáférni a hátához,
mely füstszínnel bevont narancshéj gyanánt
kínálkozik a hajnali homályban.
Törekvésünk, mint mindig, komisz lelki-
ismerettel társul, ám a testünket
ez mit sem befolyásolja; sőt mintha
rajta, tulajdon testiünkön hatolva
keresztül esnénk neki egy rajztáblán,
szavunkat nyelve, mely nyers és goromba.*

Anna

*fitymálja szárnyaló szavunk, odaránt
ajkához, s szájunkba rágva fintorog,
oda a bátorságunk, inunkba szállt,
vagy hova, szállhatunk utána tehát
magunk, nyelve a port vagy dagasztva sárt,
sápadtan, mint felhők vázában a hold,
s kimerülten. Nevetségesen kevés
folyadékot vettünk magunkhoz a nap
folyamán, miközben gyújtó beszédet
intéztünk halottainkhoz, kik iránt
rég nem érzünk már semmit. Alkonyatkor
elüldögelünk az ablakban, vagy hol.*

Anna

*után botorkálva reggel a dohos
folyosón, s megcsúszván egy ajtószárnyal
megütközve ocsúdnánk újra, s lelkünk
öblösnek és üresnek hat, mintha meg-
halt volna társunk, kit az Isten tudja,
hogy is hívtak. Vagy tudja, elnémulva,
mihelyt imánkba próbálnánk foglalni
azt. S arra vinné is már, felszakítva
másik ajtót, testünket tán kijebbe még
a huzat, rétek illatába fúrva
orrunk, mely eldugult a könnyezésben,
hogy baltafejük horgasztva kísértsen...*

Egy ilyen ingben

*Nincsenek üres helyek. Csak elhagyottak.
Ahogy itt nálunk a kert, maroknyi gyep,
érdes betontömbök, és az, hogy nem nyílik
vagy már két éve semmi a rózsafán.*

*Lassan a felsőtest is ilyen elhagyott lesz,
csak a tüdő, ahogy a mellkasban
emelkedik, süllyed, csak ez a szorgalom
marad már. Na meg az, mögéd nézni,
akár egy szobor hátát, ellopni a csigolyák
egyenetlenségeit, hogy apró repedések vannak
rajtad is, még mindig.*

*Néztelek, tudtam, egy ing hiányzik rólam,
mintha mondtad volna, olcsó sejtések ezek.
Lapos cipők női lábakon, ez jut eszembe,
hogy ez nem jellemző rád, utólag tényleg,
ez megmaradt.*

*Emlékszem, tél volt, én csak azt akartam tudni,
erednek e folyók a következtelenség mögött,
hogy valóban igaz az, hogy minden árva, akár
egy elhagyott hely, hogy a maroknyi gyep
több akar lenni hideg szorgalomnál.*

*Anyámnak meséltem az egészet, ő ért az ilyesmikhez,
a konyhában főzött, emlékszem, későig dolgozott,
nem akartam zavarni, félmondatokban, hogy éppen
azt mondta, magázzalak.*

*Aztán végig a körúton, esett is, csak a járdaszegélyt,
merre lejt, taposni, keresztbe át, a szűzföldet, ebben lenni jó.
Semmi sincs ingyen, olcsó sejtések maradnak mind,
csak a magas sarkú a lábadon, utólag tényleg, hogy
ki engedett át minket.*

*Nincsenek üres helyek, csak elhagyottak,
tudni a hátad, hogy mögötte mi zajlik,
a bőr húzódásában miféle idegesség.*

*Valóban egy maroknyi gyep lettem,
és majd te fogod öntözni a rózsafákat,
egy ing hiányzik rólam, lassan a felsőtest is.*

Keletnek menni

„Azért megáldá az Úr a szombat napját,
és megszentelé azt.”

(Mózes II. könyve 20,11)

Szombaton nálunk nem dolgozott senki.
Anyám péntek délután megcsinálta a húslevest,
apám levetette a cipőjét.

Néztük a függönyön át, ahogy eltűnnek
a fények. Aztán ettünk csirkét, rizzsel.
Megbeszéltük, merre van észak,
és merre dél, tudtuk keletnek kell menni.

A szomszéd sokszor átjött, hozott
bort, fehérét, mi kávéval kínáltuk.
Nem oltottunk lámpát, néztük a viaszt,
ahogy elfogy, ahogy eltűnnek a határok.

A varjakat, ha jöttek, megetettük, majd
bezártunk minden ablakot, húztunk
rájuk redőnyt.

Aztán este lett, hideg,
anyám fényesre súrolta a tányérokat.
A kapukat én zártam be,
a párkányról meg eltűntek a varjak
A szomszéd filmet nézett, esetleg híradót.
A csirkecsontokat meg betettük egy zsákba.

Nem szóltunk egymáshoz.
Tudtuk, fénykép készül
rólunk minden péntek este.
Tudtuk, valaki elvágja
pont a karjaink közt.

Most reggel van,
és nézem a függönyön át,
ahogy sárga lesz minden.

A darabokra hullott képeket
úgy ragasztom össze, hogy
mindenki lássa, hol vágták el.

Egy varjú nekicsapódott
az ablaknak,
biztos keletnek akart menni.

Mi tapostuk el

Fehér Renátónak

*Emlékszem, az éjszakát más váltotta
fel, már nem beszélünk végekről.
Ingeinket kitettük száradni,
felhajtottuk a gallért.*

*Gondoltunk nőkre, ahogy szoknyájuk
meggyűrődik, ahogy kávéval várnak
egy sarokban.*

*Figyeltük a kertet, a fákat,
hogy mi rejtőzik egy-egy bokor alatt.
Téptünk levelet, virágot,
bogarakat tapostunk el.*

*A fényeket félretettük,
nem foglalkoztunk velük.
Így is minden színes.*

*Akár egy régi film, kockánként
tettünk össze egészeket.
Én rendeztem, te vágtaál.
Elkerültük így a félreértést.*

*Aztán lapokra szedtünk mindent:
az ingeinket, a nőket, a kertet,
a lassú fényeket; majd
megszámoltuk őket.*

*A borítót én terveztem,
a plakátokat meg te rajzoltad.
Címet is adtunk neki:
A bogarakat mi tapostuk el.*

*Most frissen mosott ingeinkben,
nézzük, ahogy az éjszakát
más váltja fel, és nem
beszél velünk senki.*

Mennyire neked való mindez

*Minden mozdulatommal
hazudni valamit mozdulataid
mögé. A köztes dolgok így
sem szólnak másról, mint
a gázóra vagy a kerti csap
túlkapása. És akkor a félelem
például hol marad.*

*Mert ha nem is így, de előre
biztosan nem szóltam. Lementem
borért, közben este lett, tapogatózva
fel a harmadikra. Te a kanapén,
félálomban, mint egy szeretet
komolyabb maradéka, ami hallgat,
kíváncsi is, néha kérdez, de nem
mond el semmit újra. Hogy milyen
könnyű nézni egy kezet, kést fog
meg, szorítja, de nem lesz hosszabb,
ezt nem mondja.*

*Amivel eljátszhatna, az nincsen itt.
Valaki hosszasan magyaráz, a városból
kifelé is. Ugyanazt ismétli el sokszor,
de a tagmondatokat időről időre
felcseréli. A zsíros üveg mögött közben
lassan forog körbe a nagyobbik erdő,
a telepített. Egy ideig úgy tűnt,
tévedésből. Nincsen semmi már itt,
amit ösztönök kezére lehetne adni.*

*A fűnyíró mögé meg
odaállítanak. Van, amire nem
szívesen emlékeztetném azt a férfit,
aki a kert végében most száraz
leveleket gyűjt egy talicskába.
Szerda este, annyi minden ellenne
ennyi benzinnel egy hétig, mondani
kéne valamit, csak ne az üres*

*terepjárót a réten. Meddig elviselhető
egyébként a rét, ha már nem akarom,
hogy a neveden szólítsanak.*

*Hogy ki mit szeret, hogyan és miért,
ezt a kérdést mostantól nem én
teszem fel. Amikor felkapcsolták
a reflektorokat és hátramentek
megnézni mikor a keréknyomok,
akkor hallottad, hogy ami kiszűrődött
az nem zene volt, hanem nyögések?*

*Lyukas fémkannák az irtás mentén
végig. Ebben bíztam végül, amikor
megláttalak a téren. Hogy ez lesz az,
a legkevesebbet majd ezzel a képpel
mondom el rólad.*

*Mintha nem lenne mindenben
ott a könnyörület ócska dinamója,
fényeskedjék kézzel, lábbal.
Ahogy a vak fiú később,
a villamospótló buszon.
Lassan közelített a tarkód
felé, aztán hirtelen rántotta
vissza a kezét. Hogy ne legyen
senki következetes ezen a földön,
erre gondoltam, ne nyerjen
bocsánatot semmi csak azért,
hogy másutt erősebben sejtsek,
hol kezdődik az elszánt várakozások
vége. Vagy ha mégis, az a bocsánat
ne legyen neked való. Hogy tiszta
szívből mondjanak ellent ennek,
erre gondoltam, de megismételte,
csak most oda is, vissza is lassan.*

A tulajdonságaim

1.

*Távol a régi kaszárnnyáktól
és egészen közel a véghez,
mit műveltek az édesanyák
a termőföldön összetereelve,
hogyan ilyen izgatott vagyok?*

*Ami a nyaraló tövében
egy idegen nyelven üvölt,
attól lehetek ilyen. Az aggodalmas,
emberi beszéd, amíg idáig elér
arról mond le, amiről akar,
de egy egész arccal akkor sem lehet
megcsinálni, hogy mostanra
öreg is legyen, vicces is.*

2.

*Nem szeretnék szabadulni innen.
Július lehet, a fatelep előtt
muzsáj lesz elhaladnom.
Az erdő szélén. Először olyan,
mintha bólogatnának, pedig
csak körbeálltak, és a térdüket
csapkodják. A vonatablaktól
is látom, az egyiküknek olyan
a természete, mint az enyém.*

3.

*Megjönnek, és lepakolnak,
nézik a medence sötét vizét,
a betonkádát. Akkor már
szólnom kell, hogy ez nem az,
nézzék meg nyugodtan
közelebbről. Fogják meg.*

*Én milyen feladvány vagyok?
Kívül is, belül is megnyugtató.*

4.

*Mennyire örülök, hogy félsz.
Hogy leoltod a lámpát,
és a sötétben kitakarózol.
Látod, van olyan élet, ami
főlöskégesen van tartva, és,
álmában akárhogyan forog,
nem tud róla az állatvilág.*

5.

*Mint, aki beszélgetni szeretne,
úgy mondtam, hogy kibírhatatlan
a földút a földút részleteivel, de
arra már nem emlékszem,
fényes zsinóron vagy aratógépek
hátán lettem ilyen. A kék háttér
előtt gereblyét markoló kéz,
a kék háttér nem én vagyok.*

Temet

– Nem olyan, ahogy képzeltem – mondta. – Más. Egészen más.

Kosztolányi Dezső

Mert mi a legborzalmasabb a halálban? Az egyik, legalábbis számomra, maga a földbe zártság; elgondolni, hogy fekszünk egy szűk ládában, mellünkön a kétméternyi föld terhével, nem tudunk mozogni, elfogy a levegőnk.

Rónay Görgy: Napló

*ezek a próbálkozások itt, mondd, érdemes-e?
a próbálkozások urnahidege, kemény
koporsófedele? a gödörből sír, a vízből
könny, lesz-e, aki kihantolja a bőrömből, de
nincs válasz a mikre, nincs használható
szó, mert a nyelv kevés, nem alkalmas erre.*

*a koporsó is a büntetés része, a szűk
hely, hogy én abba beleférnék, hát
el sem hiszem, nem hiszem, el-
lenérzést kelt bennem a lélek is,
mint helyezkedési pont, milyen?
mi van akkor, ha a föld olyat
csinál, hogy magából kivet,
a felszínre hozza a benne végbement
változások nyomait, a koszorúkat
félretolja, mást tesz a helyére,
a test darabjait.
meg ez a sok, értelmezhetetlen
dolog, amiből nem értek,
mindenesetre alig valamit, nincs meg
a kellő nyelv hozzá, szóval azok
a születéstől számított nevek, csecsemő,
később gyerek, majd felnőtt és férj, hullá, ilyenek
nem túl érthető szavak nekem, hogy ez mind az
én nevem lenne, nem, én nem tudok ebbe
mind belegondolni, meg az se túl világos, hogy
temetés előtt megmossák a halottat, utána
hullaszagú az illető gumikesztyűs keze,*

*lehúzza, de mégis marad valami, legalább
annyi biztosan, otthon a felesége arcát
simogatja vele, átadja a kéz tapasztalatait,
és ő mit sem sejt az egészről, csak feltételez,
az arcával feltételez, nincs rendben valami.*

*nap süt, az út kavicsos, nem puha,
ravatalra jutunk mindahányan, a nem
túl szerencsések azonnal a sírba,
a gödör filozófiája megrekedt, se égi, se földi,
van, nem tud segíteni semmi.*

Megfeledkezés volna

*csak a veled bizonyos mértékben
megegyezőknak kell meghalnia.*

Tolvaj Zoltán

*és nagykorú felnőttek helyett
sok lejárt szavatosságú gyerek,*

Izsó Zita

*az árnyékkal egyetértésben a két test
gyalogol a test mellett, anyám anyja és a
török bácsi nem-létező, halott alakja,*

*nem beszél, ha beszélnének, a bácsi attól
fogva csak törökül, a hallgatás merénylet
a test ellen, nem tudják, mert többé nem élnek,*

*hányan is megyünk tulajdonképpen? üc, üc, üc,
megismétlem háromszor, oldalról süt a nap
az árnyékunkra, testté vált semmink, lemarad*

*a létezésünk, és a két ember nem-léte
lehetne megfeledkezés, mintha közértbe
mentek volna le értem, de ezt én nem érte.*

KÉT ILIASZ-EPIZÓD ÁRNYÉKA JANUS PANNONIUS SORSÁN

A régebbi kutatók sokszor úgy vélték, hogy Janus V. Miklós pápa felkérésére lefordította latinra, mégpedig eredeti klasszikus versformában az egész *Iliaszt*, és ez a fordítás előbb-utóbb majd előkerül. Sajnos nem került elő, sőt valószínűleg a jövőben sem fog valahol felbukkanni, bár a humanisztikus kutatások terén olykor meglepő felfedezések tanúi lehetünk.

Eddig mindössze az *Iliaszt* VI. énekének egy érdekes részlete (119–236. sor) maradt fenn Janus tollából. Miről szól ez a különös epizód, mely nemcsak a trójai hadszíntéren szokatlan, hanem a későbbi világtörténelem során is ritka. Az *Iliaszból* kiválasztott rész egy furcsa kimenetelű párharc története. Szerencsésen végződik, habár tragikus következményei vannak a XVI. énekben.

A rettentő erejű és közismerten „harsány hangú” görög hős, Diomédész, párviadalra szólítja fel a trójaiak harcosait. Meglepetésére egy arany fegyverzetű fiatal legény jelentkezik. Eddig sosem tűnt ki a trójaiakkal szövetséges Lükié harcosai közül. Ezért az óvatos Diomédész megkérdezi: ember fiával van-e dolga, vagy istennel? Ha az előbbivel, búcsúzzon el az élettől. Ha az utóbbival, akkor Diomédész nem fog kiállni vele. Hiszen tudott dolog, már az is nyomorult vakként végezte életét, aki csupán egy istengyermek, Dionüszosz dajkáit ijesztette meg, annyira hogy a kis kölyök anyja kebelére, a tengerbe menekült.

Glaukosz egy hasonlattal kezdi válaszát:

„Olyan az emberi fajzat, mint a faleveleké. Egyeseket földre ver a szél, másokat felneveszt a szép tavasz.”

Érdemes egy pillanatra megállnunk ennél a klasszikus hasonlatnál. Nem az őszi lombhullást állítja szembe a tavaszi újrasarjadással. Azonos évszakban, tavasszal bekövetkező kettős jelenséget, egyrészt pusztulást, másrészt sarjadást mutat fel. Az előzőt a heves déli szél okozza. A görög eredeti szövegben a szél általános neve, *anemosz* áll. Róla mondja Homérosz, hogy a levelek egy részét földre veri, a másik részét a szép tavasz nagyra növeszti. Janus pontosítja a pusztulást előidéző szelet azáltal, hogy *notus*-szal fordítja. Ez a heves tavaszi szél délről fúj, zivatarokat hoz magával és leveri a levelek egy részét, a gyöngébbeket. Hatását ugyancsak Janus *A szelek versenye* és *Az árvíz* című költeményében is megörökítette. Az utóbbiban a vizet árasztó tavaszi szél hatását Magyarországon az árvizekéhez hasonlítja. Egyébként az Athénban Kr. e. 40-ben épült nyolcszögletű „Szelek tornyán” ma is látható az egyik domborművön a *Notus* szárnyas alakja. Ruháját meglebbenti a szél és mellette feldőntött vizesvödör áll. És ne felejtjük el Janus talán legszebb rövid költeményét, *Egy dunántúli mandulafáról* címűt. Ebben a szinte saját végzetét sejtő „beszédben” óvja az élet és halál mezsgyéjén élő fácskát attól, hogy túl korán virágozzék, mert akkor hamar tönkremegy a fagyos téli időben. Glaukoszt senki sem óvta a vakmerő jelentkezéstől. Elhamarkodott cselekedet volt kiállása. Keserűen tapasztalja, hogy az egyébként bőkezű természet végleg elzárja a túléléstől. Életének tavaszán olyan fiatal „levél” ő, amely nem tud ellenállni a heves „déli szélrohamnak”, nincs hozzá elegendő életereje. Nincs isteni származása sem, mert hát kik voltak ősei?

Érdekes, hogy legtávolabbi őse Aiolosz, a barlanglakó szélkirály. Hallatára az *Iliasz* és *Odüsszeia* olvasójában rögtön megcsillan a remény. Talán leszármazottjával kegyes lesz az ősapja, és nem sodorja a földre. Sajnos Aiolosz nem isten, és nem mentheti meg ivadékát a pusztulástól. De Glaukosz családfáján többi elődei sem istenek. A felsoroltak közt Bellerophontész, Glaukosz nagyapja sem az. Ő is csak halandó volt, jóllehet kezdetben istenek kegyeltje, akit Pegazusa csaknem az égiek közé emelt. De éppen ezért az ambíciója miatt az olümposziak a földre dobatták, és kétségbeesett csavargóként halt meg. Bellerophontész nagyon is emberi sorsát Glaukosz kissé részletesebben foglalja össze. Utána megnevezi saját apját, aki arra biztatta, hogy becsülettel küzdjön Trójában, az unokatestvére, Szarpédón vezérlete alatt álló a lükiai csapatban. Szarpédón, az oldalági rokon, egyébként Zeusz természetes fia. Más szóval, hozzátehetjük, Diomédész csak vele nem merne megküzdeni.

Bellerophontész nevének és sorsának hallatára Diomédész hirtelen visszaemlékszik valamire. Arra, hogy Glaukosz nagyapja, aki végül Kis-Ázsiában, Lükiában telepedett le, valaha az európai Görögországban, Kalidonia városában, Diomédész nagyapjának, Oineusz királynak volt húsz napig vendége. A szíves vendégségből hamar barátság lett, aminek emlékére díszes ajándékot adtak egymásnak. Oineusz egy ragyogó bíborövet, Bellerophontész egy kétfülű aranyserleget (δέπας). Diomédész még hadba vonulása előtt is látta otthonában ezt a serleget. Az ókori vendégbarátság értelmében tehát e barátok leszármazottai nem harcolhatnak egymás ellen. Ez esetben nyilván emberi jogszokás tiltja a vérontást és nem isteni beavatkozás akadályozza meg. Kezet fognak az eddigi ellenfelek. Mint nagyapáik, ők is megajándékozzák egymást, fegyverzetet cserélnek. Diomédész a kilenc ökör értékű bronzfegyvereit adja Glaukosznak. A fiatalember esztétikájára elvette a Zeusz sugallta öröm, hogy száz ökör értékű aranyfegyvereivel viszonyozza a jóval csekélyebb értékű bronzot. Persze arról fogalma sem volt, hogy az V. énekben Pallasz Athéné az értékeket előzőleg már kiegyenlítette. A bronzpajzsot és sisakot rettentő hatásúvá, tűzokádóvá varázsolta. Homérosz kiemeli, hogy a harsány Diomédész, amint felismeri a baráti kapcsolatot, azonnal hangot vált. Barátságos, „mézédes tónusban” szól Glaukoszhoz. Mi több, már a „hadinép pásztorának” titulálja. Ez a jelző eddig valójában Glaukosz unokatestvérét Szarpédont illeti meg, mivel ő a lükiaiak vezére.

Bellerophontész kétfülű aranyserlegének emléke és annak életmentő szerepe gyakran megihlette az antik iparművészeket, hétköznapi kétfülű agyagszeszéken ábrázolták: olykor a kézfogás jelenetével végződő találkozást, máskor a rákövetkező további pillanatot. Például a Metropolitan Museumban őrzött egyik edény két jelenetet is megörökít. A csésze egyik oldalán a Diomédésztől békésen jobbra eltávolodó Glaukosz látható. Visszapillant Diomédészre, aki utánakiabálja ajánlatát a fegyvercseréről. Az edény túlsó felén már látható a fegyvercsere. Diomédész meztelen, fején még saját sisakja, de lábánál már Glaukoszé. Ezen kívül a pajzsok cseréje szintén folyamatban van. Érdekes, hogy az edény díszítője valamit még hozzáadott a homéroszi szöveghez: az ajánlat elfogadását sugalló Zeusz Glaukosz mellett sas alakjában jelenik meg. Sajnos a Glaukosz „megzavarodott agyú” fejét ábrázoló cserépdarabot a kutatók az összeállításkor már nem találták meg.

Janust Bellerophontész és leszármazottai sorsáról más ókori irodalmi művek is tájékoztatták. Galeotto Marziónak írt levelében, melyhez az *Iliasz*-fordítást mellékel, említést tesz ezekről az olvasmányairól. Rendkívül meglepő, hogy a levelében miként értelmezi Glaukosz válaszát Diomédész kérdésére. Ezt az értelmezést magyarul idézem Ritoók Zsigmond kitűnő tanulmányából: „Mégis, legalább az én véleményem szerint, nincs még egy olyan ragyogó dolog, mint az emberi előkelőségnek az a mélységes erkölcsös kicsúfolása, ahol az emberi ősfák zöldellése teljesen találóan van az erdők lehulló lombjához hasonlítva, hogy a halandók méltán abbahagyják már őseik dicsőségének bár bár göggel való hánytorgatását, ha meggondolják, hogy nemzetségük mennyire hasonló

a fák leveleihez, melyek tavasz derekán születnek, s az ősz közeledtére leperegnek.” Ritoók Zsigmond Janusnak e hosszú mondatából azt olvassa ki, hogy a magyar költő haragja rejlik benne a származásukkal, rangjukkal kérkedőkkel szemben, sőt e haragban talán személyes indulat is munkál. Esetleg azért, mert Janus magát szintén egyszerű sorsból érkezőnek tudta. Feltűnő, hogy az idézett Janus-mondat a homéroszi hasonlatot némileg megváltoztatja, jöllehet az *Iliasz* fordításában az eredetit követte. Mint láttuk, Homérosz tavasszal azonos időben bekövetkezett két ellentétes eseményről szól: a falevelek egy része földre esik, elpusztul, másik része buján növekszik. Szintúgy, mint a trójai közelharcban, ahol egyesek elesnek, mások élve maradnak. Valószínűleg Janus indulatos megjegyzésében közrejátszik, hogy érzi és tudomásul veszi saját testi gyöngeségét a harcmezőn. Többször részt vett Mátyás király hadjáratában, és ilyen alkalmakkor rájött arra, mennyire alulmarad a fegyverforgatáshoz szokott, olykor durva nemességgel szemben. Ezt a tényt ellensúlyozza a *Mentegetőzik, hogy nem elegyedik a harcba* című költeményében, ahol rámutat saját pótolhatatlan harctéri jelentőségére. Egyedül ő az, aki megőrökíti a harcosok tetteit, hősiességét az utókor számára. Nélküle mindez feledésbe menne egyszer s mindenkorra.

Ezek után szinte természetes, hogy visszatérve Magyarországra, Janus a végeláthatatlan trójai csaták történetéből ezt mennyire kiemelte. Glaukosz, a vakmerő, de mindenki mással összehasonlíthatatlan, arannyal vértezett ifjú szerencsés kalandját. Játszva beleélte magát ebbe a szerepbe, hiszen sokszor került szorult, kilátástalannak látszó helyzetbe, amiből csak rokoni, baráti kapcsolatok mentették ki. Nélkülük mi sem mentette volna meg a túl korán virágzó mandulafa sorsától, vagy pedig – miként a homéroszi hasonlat értelmezésében – a szokatlanul hosszan tartó tavasz faleveleinek kora őszi lehullásától.

Nos, az *Iliasz* további olvasásából, majd a Homérosz utáni eposzok és cserépvázák ismeretében, a magyar költő bizvást meglátta volna saját sorsának tragikus előképét, fenyegető árnyékát.

Az *Iliasz* XVI. énekében kimagasló esemény szintén párharc. Az elkeseredett Patroklosz megütközik Bellerophontész másik unokájával, Szarpédónnal, az isteni gyermekkel. Patroklosz kétségbeesett, mert barátja, a legerősebb görög, Akhilleusz haragjában visszavonult a harctól, és tétlenül szemléli a trójaiak diadalmas győzelmi sorozatát. Hogy ezt megállítsa, Patroklosz elkéri barátja különleges sisakját, és azt téve fejére, beveti magát az ellentámadásba. Ekkor kerül szembe Szarpédónnal. Janus okvetlenül felfigyelt erre a találkozásra. Ugyan mi lesz, amikor Bellerophontész erősebb, hatalmasabb unokája, a lükiiai vezére, Zeusz ivadéka méri össze erejét Patroklosszal? Mivel feltehető, hogy a trójai háborúban részt vett mindkét Bellerophontész-unoka története együtt foglalkoztatta Janus Pannoniust, valószínűleg kíváncsian olvasta a szerencsés kimenetelű találkozás tragikus ellenpárját is: Szarpédón összecsapását a kérlelhetetlen Patroklosszal. Mert mi is történt ekkor? Idővel a háború egyre vadabb, kétségbeejtőbb lesz. Nincs többé semmilyen hajdani baráti emlék, mely megakadályozná az anyaországi görögöt a tengeren túli görög legyilkolásában. Bár Patroklosz tudja, hogy ellenfele Zeusz fia, még sem merül fel benne a kétely, amely Diomédészben: hogy istennel vagy emberrel van-e dolga? A harctéri gátlástalanság mostani szakaszában Zeusz az, aki kétségekkel küzd: megmentse fiát, vagy veszni hagyja? Bizonytalan helyzetében tanácsot kér feleségétől, mitévő legyen. Héra határozottan kijelenti: Szarpédónnak vesznie kell. Egyszerűen azért, mert Zeusz fiának megmentése tarthatatlan következményekkel járna. Ugyanis a csatatéren minden kiemelkedő harcosnak védőistene van, s ha az közbelépne, végső soron eltűnnének az igazi harcosok a falakon belül és a falakon kívül. Vége lenne a trójai háborúnak. Az elkerülhetetlen halált sugalló tanácsát Héra némileg enyhíti azzal, hogy férje ne engedje, hogy a hellének meggyalázzák Szarpédón holttestét. Hüpnosz és Thanatosz, az Álom és a Halál röptse az elesett hőst szülőföldjére, Lükiába, ahol honfitársai temessék el, és tiszteletére a

sírja fölé emeljenek obeliszket. Zeusz elfogadja Héra tanácsát, de mérhetetlen bánatában véres könnyeket, véresöt hullat. Mindez be is következik, az elfogadott tanács megvalósul. Az első összecsapás mindkét részről eredménytelen. A másodiknál Patroklosz sértetlen marad. Szarpédón viszont, halálra sebesülten, földre zuhan. Nem úgy, mint a tavaszi szélről lehullott könnyű falevél, hanem:

„eldőlt, mint ahogyan tölgy dől, vagy nyárfa a földre,
vagy nagy kacsú fenyő, melyet magas ormon az ácsok
most köszörült fejszéikkel vágnak ki hajóhoz.”

(Devecseri Gábor fordítása)

És Szarpédón elbődül, mint a kiszemelt bika, akit leüt az oroslán mélyen beleharapva. A haldokló nyakából ömlik a vér, keze a véres homokot markolássza. Utolsó erejével elbúcsúzik unokatestvérétől, Glaukosztól. Rábízta a lükiai csapat sorsát, és kéri ne engedje, hogy az ellenség megfossa bátyja testét fegyverzetétől, és meggyalázza holttestét. Bár Glaukosz is előzőleg megsebesült, de Apollónhoz fohászkodik, aki meggyógyítja vérző sebét. Miközben Patroklosz kihúzza mélyre hatolt bronzgerelyét Szarpédón testéből, Glaukosz ott áll az elhunyt fejénél. Hangos szóval kiáltja a megfutamodottak után, jöjjenek megvédeni ők is az elesett királyt (*baszileusz*). De Szarpédón fegyverzete a hellének zsákmánya lesz. Zeusz, aki mindezt nem nézheti tovább, utasítja Apollónt, hogy mentse ki a holttestet a sokadalomból, mossa meg a közeli folyóban, kenje be illatos olajjal, végül pedig vitesse el Hüpnosszal és Thanatosszal szülőföldjére, Lükiaába, ott kapja meg honfitársaitól a végtisztességet. A szót tett követte.

Az antik iparművészek szintén megörökítették Szarpédón esetét. A két Bellerophon-tész-unoka tragédiája mulhatatlanul visszatér a görög kétfülű ivó-, evőcsészéken. Kizárólag a fő cselekményre összpontosítva, egy ilyen csészén látható kiterítve Szarpédón. Testéből Patroklosz éppen kiráncigálja gerelyét. Mellette Glaukosz áll, fegyveresen Patroklosz felé fordulva. Felettük Hüpnosz és Thanatosz repül tova a hős meztelen holttestével.

A Bellerophon-tész-leszármazottak tragédiájának utolsó felvonása szintén rákerült az antik vázákra. Az angliai Pembroke-Hope magángyűjteményben például látható volt egyik példánya, később eltűnt. Szerencsére fennmaradt a róla készült pontos rajz. Glaukosz eleseték történetét a művész az *Ilias* utáni egyik eposz-töredékből vette. A rajz közepén a halálra nyilazott Akhilleusz holtteste fekszik. Sarkában a vesztét okozó nyílvevő, fél lábát már megkötötték, hogy elhurcolják. A fejétől balra a görögök egy csoportja látható, jobbra a trójaiaké. Az utóbbiak élén Párisz, nyilazó pózban, mellette Glaukosz és más harcosok. Aiasz Telamóniosz bedöfte lándzsáját Glaukoszba, akinek elfutás közben felső teste hátrabicsaklik.

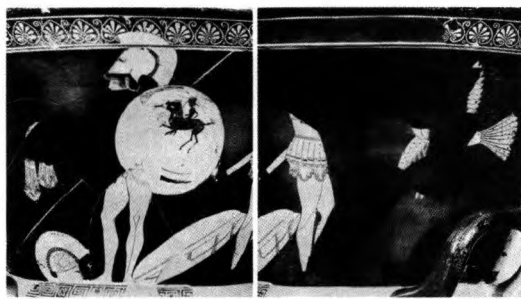
Hogy a következő pillanatban mi történik, arról ugyancsak az említett írásbeli forrás, Quintus Smyrnaeus *Aithiopsis* című művében értesít: Glaukosz Akhilleusz testére zuhan, „mint ahogyan a hegyen kidöntött fácska egy hatalmas tölgyfa mellett”. Végül a Szelek Apollón utasítására hazájába vitték, ahol sírjából a Nimfák folyót fakasztanak, mely Glaukosz nevét viseli.

Nem tudom, Janus Pannonius ismerte-e véges-végig a Bellerophon-tész-unokák teljes történetét. Viszont azt tudom, hogy az *Ilias*-epizódból kiderül, szenvedélyesen érdeklődött a két rokon és fegyvertárs, Glaukosz és Szarpédón sorsa iránt. Mint vérbeli humanista költő feltétlenül meglátta benne saját és Vitéz János életének, végzetének előképét. Az ilyen meglátások ismételten színre kerülnek költeményeiben. Mátyás királyt magasztaló költeményét például valósággal „kitapétázta” az antik istennel.

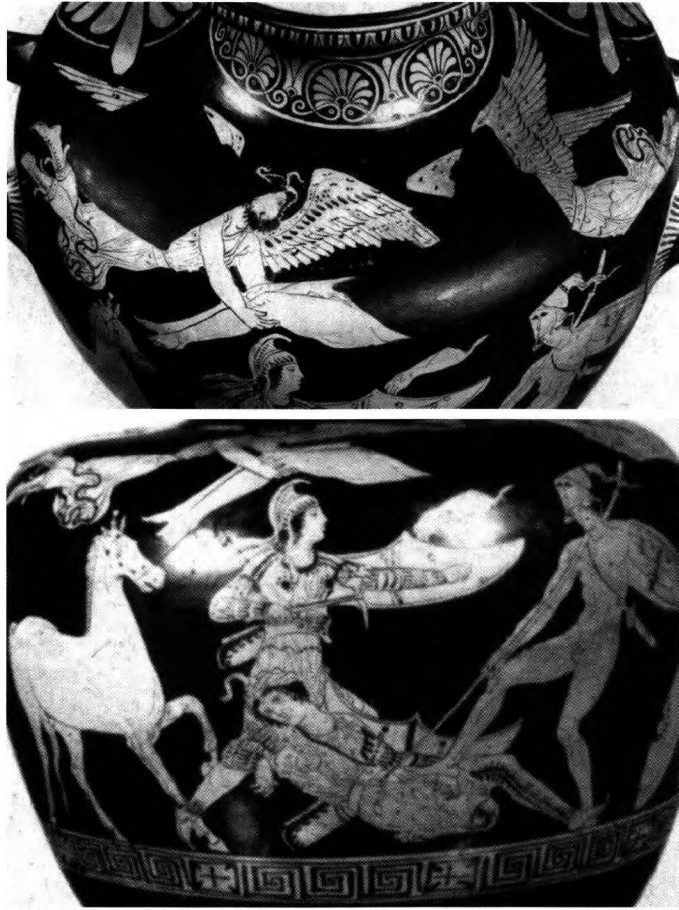
A Mátyás király elleni összeesküvés idején bizonyára többször megfordult a fejében

Glaukosz és Szarpédón klasszikus esete. Úgyszintén felmerülhetett lelkében a király címerének képe, az ágaskodó oroszlánnal és a csőrében aranygyűrűt tartó hollóval. Ugyanakkor emlékezett Vitéz János szerényebb címerére: ennek alsó részén fehérliliom-szirmok lebegnek, fölöttük pedig egy elsétáló, elsompolygó rőt oroszlán.

Ezután a költő püspök Pécsen sietve összecsomagolta az elmozdítható arany és egyéb templomi értéktárgyakat, majd elindult délnyugatra. Zágráb mellett, Medve várában a Thuz testvérek adtak neki átmenetileg menedéket. Rövidesen ott halt meg, úgy, hogy királyi üldözője már csak eltemetése után érkezett a helyszínre. Ekkor a kezdetben szerencsés Glaukosz-sors ismétlődik szinte tragikomikusan. Ugyanis Thuz Osvát azzal éri el, hogy Mátyás megbocsásson mind neki, mind a költőnek, hogy átadja a királynak Janus kincseit.

*Diomédész és Glaukosz fegyvercseréje
Ógörög kehely formájú kráter (Cerveteri, Itália)
New York, Metropolitan Museum of Art*

Szarpédón halála
Ógörög hüdria (vízöntő)
Policoro festője (Itália)

Glaukosz halálos sebesülése Akhilleusz holtteste mellett
Amphora (eredeti Kalkisból, Görögország) rajza
Pembroke-Hope Collection, az eredeti elveszett

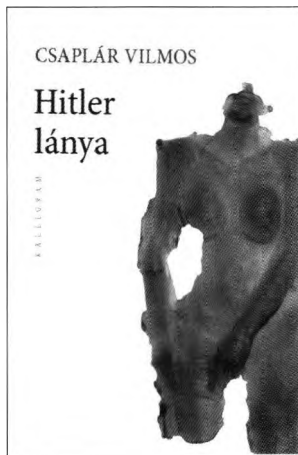
TÚLÉLŐKNEK

Csaplár Vilmos: Hitler lánya

Sok szempontból radikális regényt írt Csaplár Vilmos – ezzel kezdeném, még ha ez a megállapítás talán elcsépeltnek hat is a Csaplár-művek eddigi recepcióját ismerő, bizonyára igen szűk kör számára –, ami kissé eufemisztikus megfogalmazása annak, hogy Csaplár a kétségtelen írói ereje, leleményessége, különössége, radikalizmusa ellenére valószínűleg csak egy szűk irodalmi-kritikai elit számára létezik mint olyan író, akinek minden új könyve esemény. A *Hitler lányát* a tavalyi könyvhét egyik szenzációjaként hirdették – gyilkosságok, nyomozás, izgalmak, Hitler lánya (!?) mint főhős (?), a XX. századi magyar történelem egy fergeteges cselekményű regényben feldolgozva –, s aztán ez a szenzáció elmaradt: Csaplárt, ha jól érzedem, szélesebb körben most sem olvassák, miközben jó pár méltató, sőt lelkes kritika jelent meg a regényről. Vissza a radikalizmushoz: Margócsy István a historiográfiai irodalom fő vonalairól és a történelmi elbeszélés relativizálásáról szóló esszéjében például egyenesen „legradikálisabb felfogásról” beszél a *Vadregény* kapcsán, ahol már „minden történetmondás lényegében csak karikírozva és parodizálva jelenhetik meg”.

S itt még számos idézet következhetne – arról például, hogy a *Hitler lánya* a XX. századi faji-nacionalista eszmék legradikálisabb kritikája és elutasítása a magyar irodalomban, és innen – ha ez lenne a kiindulópontunk (de nem ez az), nehéz lenne elkerülni az ideológikus műértelmezés csapdáját, vagy legalábbis ennek a csapdának, az e csapdában vergődő – vagy handabandázó, zsidózó, magyarkodó – olvasónak a nézőpontját, pontosabban annak akár szelíd, megértő, akár csaplárian radikális kritikáját. Harciasan ideológikus olvasatoknak tárja ki magát Csaplár például azzal, hogy az ’56-os forradalom „hőse”, „a szabadságharcos”, a „pesti fiú” a regényben egy volt csendőrtizedes, egy szadista barom. Aki mellel a regénytriptichon középső részében (mely a magyar zsidóság II. világháborús sorsáról szól) megment egy zsidó lányt, csakhogy emögött nincs semmilyen humánus érzés – vagy akár megfontolás –, egyszerűen tetszik neki a lány, szeretné leteperni, s emellett homályosan – mert Csaplár történelmi kényszerek közt vergődő alakjai számára nem léteznek más indítékok, mint zsigeri ösztönök és homályosan derengő érdekek – úgy érzi, egy zsidó megmentésével talán megmenetheti majd a saját életét is: mindjárt itt vannak az oroszok, az új világban is élni kell valahogy – akkor is, ha csendőr voltál.

S ez a megmentett zsidó ráadásul Hitler lánya (bár önmagáról ő ezt nem tudja, mint ahogy az anyja sokáig nem tudta, hogy zsidó)! Egyszerűen Csaplár olyan radikálisan, annyira szokatlan és bizarr nézőpontból – többnyire a

Kalligram Könyvkiadó
Pozsony, 2009
288 oldal, 2990 Ft

nemtudás, a teljes történelmi vakság nézőpontjából – meséli el a XX. századi magyar történelmet, hogy arra Margócsy (persze egy korábbi könyv kapcsán) használt szavai – a „karikírozva és parodizálva” – nemhogy nem illenek igazából, hanem hamisak volnának. Ez nem „parodizálás” (mert abban benne van a paródia tárgyának ironikus elfogadása, valami kis szeretet, kedves fricskázhatnék a magyar történelem így-úgy hamis, de mégis működő mítoszai, vagy egyáltalán: a mégiscsak zajló történelem iránt), hanem radikális elvetése mindennek, ami, mondjuk talán így, a tömeggondolkodás szintjén „történelemként” a fejünkben van – mert beleverték az iskolában, vagy szép szavakkal, beszédekkel, ünnepekkel, mindenféle hazafias – vagy épp liberális – pátoszú narrációkkal belénk varázsolták. Mert a regény erőteréből nézve ez is mind: nemtudás, történelmi vakság.

Ha ez lenne az írói szándék – azaz egy hamis, álságos, mítoszoktól ragacos történelmi tudat felváltása az olvasó fejében valami hitelesebbel és valóságosabbal –, akkor nehezen értelmezhető az, amit Csaplár radikalizmusán értek. Mert nem – vagy nem elsősorban – a világszemléleti radikalizmusra, a faji-nacionalista mítoszok és minden ideologikum elutasítására, a mögöttük rejlő vérszomjas vicсор leleplezésére gondolok: ez – egyelőre – csak kitérő volt, s valóban úgy érzem, nem erről van szó – Csaplár hőseinek az esetek túlnyomó többségében nincsenek hazafisághoz, kommunizmushoz, fajhoz, osztályhoz stb. kapcsolódó fennkölt érzéseik-gondolataik. Radikalizmuson első megközelítésben inkább azt értem, hogy a szerző mintha precízen, aggályos gonddal mindent megtenne a befogadás megnehezítése érdekében – dacosan nem hajlandó megfelelni semmilyen hagyományos olvasói elvárásnak. Ugyanakkor szó sincs arról, hogy a regény az „átlagolvasót” (ha van olyan) pillanatok alatt elriasztó, a nyelv lehetőségeivel és a történetmondás nehézségeivel küszködő textus volna – épp ellenkezőleg: Csaplár annak ellenére tesz meg mindent az olvasó elriasztása érdekében, hogy a történetei (nemhiába harangozták be a könyvet majdhogynem populáris szenzációként) valóban izgalmasan elmesélhető, és helyenként izgalmasan elmesélt, „nagy sztorik” – információs gazdagságuk és szimbolikus telítettségük folytán akár egy elitbestseller alapanyagául is szolgálhatnának.

Ragyogó – leleményes, rengeteg narrációs lehetőséget megnyitó, nyelvileg is izgalmas és empatikus – az első történet. Hitler a pályája elején, miután Bécsben megvilágosodik előtte a nagy küldetés – látjuk, ahogy gondolkodása kialakul, s Csaplár néhány káprázatos oldalon kifejti a náci fajelméletet, s azt is, ahogy a német polgárok döbbenet és elragadtatva hallgatják vérszomjas tirádáit: valaki végre „megfontoltan, mélyenszántóan” beszél arról, amiről ők addig csak összevissza fecsegték. S aztán Hitler megismerkedik Fannival, a Tökfőzelek nevű müncheni magyar kifőzdében dolgozó lánnyal, és teherbe ejti – aki utána hazatér, s már Magyarországon születik meg a félzsidó Jolán: egy tipikus Csaplár-hős, a hőstelen-sorstalan Csaplár-regények kvintesszenciális figurája, akin csak úgy keresztülmegy a történelem, hanyódik, sodródik, s ha mégis cselekednie kell, az legfeljebb menekülés. Menekül az Auschwitzba induló menetből, menekül a szadista csendőrtizedestől, s aztán a regény egyszer csak megfeledkezik róla – valahol itt van még, de már nem tudjuk, hol, s nem tudjuk, mi lett a kisfiából, Lalikából: csak azt tudjuk, hogy Hitler unokája valahol itt van közöttünk.

Ragyogó az első résznek (első kisregénynek?) a Hitler-sztorival párhuzamos története is (melynek a végén majd megjelenik Kujeda Éliás, a már említett szadista csendőr): a Szeged környéki tanyavilágban vagyunk, ahol titokzatos öngyilkosságok történnek – s egy nyomozó kideríti, hogy valójában sorozatgyilkosságról van szó, egy Pipás Pista nevű furcsa nő (félíg-nő-félíg-férfi) áll bosszút a férfiakon, akik kegyetlenül bánnak a feleségükkel, gyerekeikkel. A szerző itt a Horthy-korszak egyik bulvárszenzációját dolgozta fel, s az anyag – amely egyébként bőven elég lett volna egy külön regényhez is (érdekes, hogy Csaplár milyen tékozlóan bányik a történeteivel: ez a Pipás Pista milyen izgalmas regényhős lehetne!) – remek lehetőséget nyújt (hogy egy pillanatra ellentmondjak önmagának) a faj-

és osztályelmélet mint a regényben – és a XX. században – mégiscsak központi szerepet játszó toposz további vizsgálatához: míg a nyomozó kizárólag szakmai becsúgyból igyekszik mindenféle fufanggal a gyilkosságsorozat végére járni, az ügyész kellenlően foglal kozik az ügygel – ezek „nem emberek”, nem mindegy, hogyan öldösik egymást?

És így tovább: mindegyik sztori lehetne egy lélektanilag finoman kidolgozott, a történelmi tudatunkat radikálisan tágitó vagy megváltoztató regény témája. Ilyen a második rész második világháborús története, amely az úgynevezett Európa-tervet meséli el: ahogy a budapesti zsidók egyezkedtek, üzleteltek a nációkkal, pénzt gyűjtöttek Eichmannéknak, s először százezreket, aztán tízezreket, aztán már csak néhány száz embert próbáltak így megmenteni – s közben a zsidók között heves viták folytak arról, hogy erkölcsileg elfogadható-e egyesek megmentése – egyáltalán hogyan állítsák össze a megmentendők listáját? Hasonlóképpen nyit(hatna) meg újszerű narrációs lehetőségeket a harmadik rész két története is – ahogy a volt csendőrtizedes Kujeda Éliás megjelenik Pesten, és egy szabadságharcos csapat parancsnoka lesz, s aztán a forradalom utáni hangulat ábrázolása, másfél kegyetlen oldallal a kádári megtorlásokról, és egy határsávban lévő város mindennapjairól – ahol Kujeda Éliás most a komcsi potentátok látogatta helyi bár vezetője s velük együtt disszidensek szöktetője lesz, és új kuncsaftja egy nemzetközi hírű közgazdász, aki felismeri a szocialista tervgazdálkodás eredendő hibáját, a puha költségvetési korlátot...

Mire az utolsó oldalakhoz érünk, s a regény legvégén másfél oldalon keresztül átéljük Kujeda Éliás halálát – ami különösen hosszú jelenetnek számít ebben a fölfokozott ritmusú regényben: talán az egyetlen olyan, ahol a szerző, talán végül mégiscsak megszána az olvasót, hosszasan elidőzik egy szereplőjének lelkében –, elvileg minden együtt lenne ahhoz, hogy a nagyregények kiváltotta borzongás fogja el az embert: különös történeteket olvasunk, melyek történelmi érzékünket gazdagították, s ettől azt érezhetjük, hogy a világ furcsább s talán idegenebb lett számunkra, s ugyanakkor mégis jobban otthon vagyunk benne, mert megértettünk valamit a működési mechanizmusából, egyszóval testünk-lelkünk együtt remeg a szöveggel, melynek motívumrendszere végtelen gazdagságban nyit meg számunkra értelmezési és átélési módokat – érezzük, hogy másnak mindez mást jelenthet, de mégis olyan regényvilágba kerültünk bele, melyben a kommunikáció lehetséges. A regénytest ezekben a pillanatokban mintha igazi emberi – férfiolvasó számára női – testté változna: a katarzisban van valami archetipikusan szexuális tartalom.

De nincs ilyen borzongás, bennem legalábbis nem volt. Csaplár mintha éppen ezt nem akarná, s mintha mindent megtenne azért, hogy ne történhessék meg – s valójában erre gondoltam, amikor a radikalizmusát említettem. Valami daczból – vagy átgondolt írói stratégia folytán – véletlenül sem elégíti ki a hagyományos olvasói elvárásokat, s most nem a lektúrirodalom olvasóinak elvárásairól beszélek, bár kicsit leegyszerűsítve részben mégiscsak ilyen lektűrös (?) elvárásokkal hozakodnék elő: hogy követni tudjuk a cselekményt, hogy beleélhessük magunkat a történetbe, és hogy az írói nyelv szép vagy érdekes legyen – vagy még lakonikusabban, ahogy Nabokov megfogalmazta: „szépség és szánsalom – ennél közelebb nem juthatunk a művészet meghatározásához”.

Nézzük, milyen problémákra, tudatos olvasásnehezítő akadályokra gondolok. Csaplár olyan szövevényes viszonyrendszert hoz létre a szereplői között, hogy – jegyzetelés nélkül, első olvasásra, s ha épp nincs az embernek hat-nyolc órája, hogy egy szuszra száguldjon végig a regényen – elég gyorsan elveszünk az időben, a motívumok rendszerében és az alakok között: már azt is nehéz követni, hogy Lenin, Sztálin és Hitler hogy bukkannak fel sorban a regényben, s aztán, amikor komolyan beindul a több szálon futó családtörténet, már végképp nem tudjuk, ki kinek a kicsodája. (Csak második olvasásra világosodik meg minden, s bár kétségtelen, hogy a jó olvasó az újraolvasó, de a második olvasás esélyét valamivel meg kell teremteni: legalább a nyelv csábító szépségeivel.) Az-

tán: Csaplár a párhuzamosan zajló cselekmények jeleneteit nem választja el sorközzel, s így gyakran pár soron át értetlenül folytatjuk az olvasást – most meg mi a csudáról van szó? (Mellesleg több recenzió is megjegyezte már, hogy se a szereplők káosza, se a sorközők hiánya nem zavaró, mert nem lényegesek. Szerintem ennek így nincs értelme. Ez a tudatosan túlbonyolított szövevény és a jelenetek egymásba olvasztása is csak olyan írói eszköznek fogható fel, melynek éppen az olvasó megzavarása, az olvasásba, beleélésbe andalodás megakadályozása lehet a funkciója.) Aztán: Csaplár tudatosan és következetesen kerüli a történetlezáró nagyjeleneteket (az egyetlen kivétel Kujeda Éliás haldoklása), s így egyre-másra antiklimaxos lezárásokkal bosszantja az olvasót. Pipás Pista történeténél a legmeghökkenőbb ez a módszer – mert az tényleg annyira erős történet, és a szegedi tanynyilág leírása is olyan hitelesnek hat (nem mondom, hogy móríci vagy Tar Sándor-i nyelvi erejű, de azért odavarázsol minket abba a borzalmas világba, a két világháború közti mélyszegénységbe), hogy szívesen maradnánk még egy kicsit, szívesen látnánk Pipás Pistát a bíróság előtt is –, de az összes többi történet is csak úgy elúszik, szétfoszlik, belerohad a történelem mocskába. Nem folytatódik a regény első oldalain felvillantott Lenin- és Sztálin-motívum, nem folytatódik a Hitler-sztori (csak Jolánban, a lányában), vagyis a történetek szövevényes és a leleményes összekapcsolása ellenére rengeteg csalódás éri az olvasót... csalódást kelt már maga a nyelv is, amely az első részben még gyakran érzékletes, aztán egyre jobban elszürkül, egyre funkcionálisabbá válik, s ezzel együtt a kezdettől fogva külső, mindentudó narrátor mintha egyre magasabbra emelkedne, s egyre kevésbé látna bele az emberi lelkekbe: már-már gyorsírással rögzíti az eseményeket, s nagy ritkán összefoglalja, amit lát – az ’56 utáni megtorlásokat például: mintha fokozatosan elvesztené a kedvét, hogy ezt a rengeteg szörnyűséget „szépen” írja le. Isten-narrátorrá válik, akinek egyre inkább elege van az általa teremtett lény kegyetlenségéből.

Mindezt nem berzenkedve írom – bár kicsit talán úgy is –, de most megpróbálok visszahúzódni a cselédszobába. Viktor Jerofejev írt valamikor a kilencvenes években egy kis esszét, amely akkor nagy vitát keltett az orosz kritikai életben: ennek a szállóigévé vált mondata, hogy „Kritikus – mars vissza a cselédszobába!” Vagyis: te, nyamvadt kritikus, aki minden bizornyal szépíró szerettél volna lenni, de nem volt elég tehetséged hozzá, fejezd be a folytonos kötozködést, ne akard megmondani, hogy mit rontottam el, és ne is próbáld valamilyen „irodalomtudományi” tolvajnyelv csűrös-csavarásával, az én művem ürügyén szublimálni frusztráltságodat, hanem lehetőleg kulturált stílusban írd le, hogy miről szól a könyvem, és próbáld megérteni a tiédnél finomabban működő agy szándékait! Nem értek ezzel teljesen egyet, de Csaplár könyvét mégiscsak érzem annyira jelentős alkotásnak, hogy most, végül mégiscsak a cselédszobába bújva próbáljam megérteni a szándékot, ami miatt ennyi akadályt állít elélem. Mert nyilván nem egészen arról van szó, ahogy *A magyar irodalom története 1945–1975* írta (Akadémiai Kiadó, 1990), természetesen Csaplár pályájának még csak az első szakaszáról, hogy „Nem érezzük [művei mögött] a teljes világnézet, a benső meggyőződés fedezetét, inkább a változó teoretikus megfontolásokat, melyek többnyire elnyomják a művészi invenciót.” Csaplár – ha jól értem az „invencióját” – dacosan, radikálisan, a trendekkel szemben haladva (Spiróval is például, aki a *Fogságban* tudatosan akarta megkönnyíteni az olvasó dolgát a kronologikus cselekményvezetéssel, az egyszerű nyelvvel és az óvatos információadagolással), nem hajlandó rendet teremteni a történelemben, csak belelök minket a kavargásába, nem hajlandó semmilyen könnyű kielégülést ajándékozni az olvasónak, s nem hajlandó kataritikus pillanatokat szerezni neki, hogy abba a hamis érzésbe ringathassa magát, hogy jó ember, mert, mondjuk, együtt érez a meggyalázott nővel, vagy a nő kínzásáért a férfin bosszút álló gyilkossal, vagy a zsidót mentő hőssel, vagy a szenvedő zsidóval, vagy az ötvenhatos magyar szabadságharcossal: általában a hőssel, a jó emberrel és az áldozattal. Mintha azt mondaná: mindannyian, akik itt vagyunk, akik élünk, túlélők vagyunk, vagy

legalábbis túlélők ivadékai, s túlélni a huszadik századot csak elvtelenül, becstelenül, mocskosan lehetett. Úgyhogy nem jár nekünk semmilyen olcsó vigasz, a jó sztori vagy a szépség bódító szesze, semmilyen szépség és semmilyen szájalom nem jár. Ő nem fogja kiárusítani a XX. század tragikumát olcsó érzelmi kielégülésre vágyó olvasóknak!

És ebben mégiscsak van teljes világnézet, van benső meggyőződés – s van szépség és szájalom. Vagy legalábbis a hiánya miatt érzett mélységesen-mély fájdalom. Ami majd-nem ugyanaz.

BRÓDY SÁNDOR-DÍJ

A Bródy Sándor Alapítvány ebben az évben is kiadja a Bródy Sándor-díjat.

A díjat azon első kötetes magyar nyelvű prózaírók egyike kapja meg, akinek könyve (novelláskötet vagy regény) 2009-ben jelent meg.

A díj összege 350.000 Ft.

A díjra pályázhat könyvének beküldésével a szerző és jelölhet könyvet ugyanilyen módon a kiadó is.

A beküldött példányokat kérésre visszaküldjük.

A Bródy Sándor Alapítvány postacíme:
2000 Szentendre, Szajkó u. 4.

További információk: 30/297-28-06 vagy brodyalapitvany@yahoo.com

A postára adás határideje: 2010. március 31.

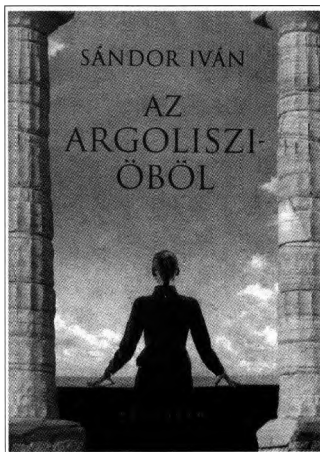
ISZMÉNÉ ARCA

Sándor Iván: Az Argoliszi-öböl

A görögség mint az európai kultúra egyik forrása, alapértéke hosszú századokig a humánum, az elérhetetlen tökéletesség, a harmónia- és grácia-„esztétika” jellegzetes példajaként élt az emberiség tudatában. A 19. században azonban történt valami. Az antikvitás az apollói, kiegyensúlyozott arca mellett a fölkavarót, a démonikust, a dionüszoszt kezdte mutatni. Az értelmezésekben azonban még mindig ott van a kettősség. Egyfelől ezek a tragédiák „hatalmas taglózási jelenetre”, „az istenek vágóhídjára” emlékeztetnek (Németh László). Sándor Iván már műhelynaplójában (*Pauló a görög tengerparton*) fordított egy nagyot az eddigi értelmezéseken: „nem Oidipusz, nem Antigóné, bizony Iszméné a főalak”. Az az Iszméné, aki „testvér, egy szív, egy lélek” Antigónéval, ám a mű jelentős részében meg sem szólal. Útjaik gyorsan szétválnak: Antigóné indul Polüneikészt eltemetni, Iszméné pedig várja az újabb csapásokat, hogy aztán „némán és passzívan elviselje” őket (Falus Róbert). Szörnyűségeket, gyilkosságokat, családirtást él át, magyarázatot nem talál, értetlenül nézi az eseményeket. Tantalosz megöli fiát, Pelopszt, Laiosz megöli Pelopsz fiát, Oidipusz megöli Laioszt, Iokaszté önmagát pusztítja el, Antigóné belepusztul fivére testvérharcába és így tovább – néhány mozzanat a Labdakidák egyhangú családtörténetéből.

Az európai kultúra első nagy közönyábrázolása – mondja Sándor Iván, melyben szét-hull a tanácstalan személyiség, fásult, mindent felejtő közösség veszi körül. A ma Iszménéhez hasonlóan nem tud önmaga lenni, mert nem tudja, ki is ő valójában. Az új regény alap gondolatának időszerűségéhez nem férhet kétség. Az identitástrauma eredete a múlt-hoz való kiüresedett viszonyban keresendő-e, avagy a személyiségben, mely maga is ennek a múlt-nak a terméke? Az új regény hősét és elgondolóját tehát a következő problémagubanc izgatja: „ama univerzális közöny, a megismeréssel szemben tanúsított értetlenség, a létamnénia, amelyen már ama hiány sem érzékelhető, amely a megelőző

kultúrakorszakot a hiányfelismeréssel alkotásra ösztönözte”. Értetlenség, befogadás- és kommunikációképtelenség – Iszméné jellemnélkülisége igazából a mai léthelyzet példázata. Iszménének nincsenek szavai, többnyire csak – az ezredforduló tömegemberéhez hasonlóan – ordít. Ezért lehet ingerlő a regénybeli Iszméné számára hűséges kísérője, Pitheusz, aki próbálja követni, rendszerezni a dolgokat: „Először az történt... utána az történt, folytatja...” „Ne feledd, amit láttál, mondja Pitheusz.” „Nem láttam... semmit... suttogja Iszméné.” „Mire emlékszel?” „Semmi-re, mondja Iszméné.” A regény „poénja”, hogy az utolsó oldalakon Iszméné már maga is ő, agyonveri Pitheuszt,

Kalligram Könyvkiadó
Pozsony, 2009
256 oldal, 2600 Ft

aki folyton emlékeztetni próbálja. „Isméné arca mintha maszk volna.” „Az arc: maszk. A maszk: Isméné arca.”

Az *Argoliszi-öböl* vezérmotívumai – kissé az elemzés elé vágva – éppen ezért az arc és a maszk. Az arcok helyett (nemcsak Isméné esetében) gyakran üres fehérséget látunk. Azt, amikor semmi nincs. Például Pauló rövidfilmjében, amit a Fiala Művészek Klubjában vetítenek. Pauló szobájában maszkorozat, négy Isméné-arc: „az első leánya tágra nyílt szemmel, a másodikon lehunytt szemű fiatalasszony, a harmadik hasonló a többi maszkhoz, az üres szemeödrökkel, a negyedik: csak az arc kontúrjai”. Az első személyű elbeszélő halott apjának arcán is mintha maszkot látnánk. A klasszika-filológus apa szobájában Marcus Aurelius maszkja. De maszkot viselnek az antik történetben éppúgy, mint a jelenbeli velencei képben, ahol ráadásul éppen karnevál van. Nyilvánvaló, hogy a maszkok a személyiség fölmorzsolódására, eltűnésére utalnak. Mindaz, amit az utóbbi évtizedben erről a témáról írtunk, olvastunk, akár tömény elméletnek is fölfogható. Hogyan található meg az a keskeny sáv, mely elmélet is, tapasztalat is? – Az elbeszélhetőségben, a regényben, ami fikció, de a kor vezérelenségei a regény narratívájában talán minden másnál jobban körvonalmazódnak.

Ami körvonalmazódik, foghatóvá, tapasztalhatóvá lesz, az elsősorban négy regényalak sorsában ölt testet. Adva van egy (a *Drága Livből* ismert) szerelmi háromszög: Pauló, a filmrendező, Erika, a dramaturg és az első személyű beszélő (művészettörténész) személyében. Ez az olykor kiismerhetetlen háló a filmszínésznő Ildikó föltűnésének köszönhetően négyszögge is alakítható. Ildikó regénybeli szerepe azonban semmiképpen sem hasonlítható a negyedik fontos hőséhez. Az elbeszélő apjának meditációi a kérdéskör gondolkodástörténeti horizontját adják. Reflexiói nem egyszerűen szakmai gondok, noha azok is. Ami izgatja: az V-IV. században valóban volt-e hatásuk azoknak az értékeknek, melyeket azóta is az európai kultúra és civilizáció aranyalapjának hiszünk? Vagy akkor is csak áhított, vágyott eszményekről van szó... Az elbeszélő öröklő apja elvonatkoztatató képességét. Míg Pauló mindent képekben lát, az elbeszélő az értelmezésben erősebb („néha kínosan hosszú elemzésekbe bonyolódtam”). Erika a legtalányosabb, valójában sohasem tudjuk, milyen. Olykor kifejezetten taszító, „nem a korszellem ragadja el, ő maga a korszellem”, amivel a két fiú nem tud, nem akar azonosulni.

Ahány alak, annyi sors, élettörténet, nézőpont. Még a mellékszereplőkhöz is köthetően. Az elbeszélő ágyában is megforduló Lilly Bornstein apja például a vészkorszakban Budapestre menekült, leánya a helyeket kutatja, ahol megfordult. A regény bonyolult szerkezetében azonban jól kivehető két, illetve három réteg. Pereg az a történet, ami valamikor a hetvenes években a még gimnazista ifjaké. Ebbe a szinte a megírás jelenébe csúszó eseménymenetbe ékelődik Pauló forgatókönyve, melynek centrumába Isméné kerül. Az *Argoliszi-öböl* regénytechnikai trouvaille-ja a két réteg áttűnésével, egymásra rétegződésével létrejövő harmadik, irreális tér és idő. Isméné rohan, de a jelenben is rohan mindenki, követhetetlenül változik minden. Pauló érkezik a Casanova-film bemutatójára, a szöveg olyan, mintha a forgatókönyv rövid, kopogós mondatait olvasnánk. Nem is szólva a nem nyelvi hasonlóságokról. A görög hősök tört hordanak köpenyük alatt, Pauló a performance kedvéért géppisztolyt. Ráadásul „olyan volt az érkezése, mint egy megelevenedő Guardi-festmény...” Temetik az elbeszélő apját: „Pauló forgatókönyvében peregnék úgy a dobok a várfalon, ahogy a sírásók lapátjairól hullik döngve a föld a koporsóra.” A jelenben vihar készül, de Piza vára is viharban van... Hosszan folytathatnánk ezeket az egyezéseket. A forgatókönyv mellett még több elbeszélte filmsztori is olvasható. Például Pauló mannheimi fesztiválon bemutatott rövidfilmjének szavakban visszaadható eseménysora és látványvilága. Vagy a botrányos Casanova-film maszkos kavalkádja, melyben a hollywood-i értelemben fölfogott Sztár arca nem látható, mindig háttal van. A vetítésről a Sztár természetesen sértetten távozik.

Működőképes-e az, amiben évezredek során hittek? Sándor Iván regényében ez a kérdés több csomópont köré szerveződik, s az olvasó is azt érezheti, amit a Professzor Pauló forgatókönyve kapcsán: „ha ennyi mindent akar megkérdőjelezni, szembemegy az egész mai kultúrával”. Az egyik ilyen centrum a nyelv és a személyiség sorsa, a nyelv, illetve a személyiség visszavétele. A diktatúrák nyelvi panelei és személyiségfosztásai után milyen új klisék jelennek meg a média képi offenzívája következtében? Mit tehetünk a mindent elárasztó szimulációval szemben? Pauló a nyelv visszavételét a képek hitelességének visszavételében látja. A teljes negativitás mélypontjáról indul, hiszen füzetében ez olvasható egy helyen: „nincs mit kifejezni, nincs mivel...” Ez egyébként egy Beckett-idézet, mely a kifejezés kényszerére utalva folytatódik. Rendkívül izgalmas és továbbgondolásra váró, ahogy a regény a modernitás egyik nagy fölfedezését aktualizálja. Hányféle nyelvet beszélünk még akkor is, amikor valójában ugyanazon a nyelven szóalunk meg. Az egyik jelenetben Pauló Lászlóval, apja öccsével próbál beszélni. László hajdan a Vannay-terrorcsoport tagja volt. Nyelve, világa ma sem közelíthető a nyitottabb, szabadabb nézetekhez.

A regényben kavargó művészvilágnak is megvan a maga csak rá jellemző nyelve. A fűlszöveg joggal említi a művészregény besorolást, melynek az alakokat, helyeket és gondolatokat illetően nagy igazsága van. Ahol a hősök megfordulnak, jellegzetes értelmiségi és művészterek. Művészklubokban és fesztiválokon ütközik a hagyományos értékek tisztelete, s ennek értelmében hagyomány és újítás kettőssége az új piaci szemlélettel, ami talán a film világába tör be a leglátványosabban, mivel a legtöbb pénzt ez a művészeti ág igényli. Pauló és az elbeszélő számára (a regény alkonyat-motívumával összhangban) egyre világosabb: „mindennek a végén vagyunk, lehet, hogy annak a filmcsinálásnak a végén, ami az emberről szól”. A Taas nevű körülrajongott, befutott rendező (lecke az olvasónak: vajon ki lehet a modell?) mondja: „még öt vagy tíz év legfeljebb és vége a filmnek, annak, amit mi akarunk, testvér, nincs jövője...” A kétféle szemléletnek a súrlódását a Casanova-film egyik jelenete is kiválóan érzékelteti. A dőzse azt kéri Guarditól, hogy Velence fénykorát fesse meg. Guardi azonban azt a Velencét festi meg, ami a valóságban van, „a lagúna ürességét”. A farsang, a fények, a díszek helyett „...a házfalak romosak. Minden penészszerű”. Pauló Casanova-filmje – a világsztárral – a kor ízlésének vagy éppen ízléstelenségének megfelelő siker lehetne, ő azonban megszállottan az Iszméné-filmen gondolkodik. Hogy pénzt szerezzen hozzá, tisztázatlan ügybe bonyolódik, eltűnik, s hogy mi történt vele, nem tudható.

A művészet helye, szerepe változik itt, miközben ez a sokak számára talán ezoterikus probléma legalább két nagy kérdéskörhöz kapcsolódik. Az egyik az ismétlődés és változás szüntelen jelenléte az ember történetében. „...ami történik, ismétlődik...” – miként a szerencsétlen Labdakidák története is. Többször elhangzik a regényben, hogy megváltozott a világ, nyugtalanító jelek vannak, valami készülődik. A békés görög tengerparton megjelenik a maffia. Válság ez, de hát Hamvas Bélával szólva mindig válság van. A másik kérdéskör a korváltással függ össze: valaminek a végén vagyunk, valami kezdődik. Sándor Iván regényeinek nagy témája ez, gondoljunk *A szefforiszi ösvényre*. Az *Argoliszi-öböl* újdonsága, hogy – nem mellékesen – még a kelet-európai rendszerváltoztatásokhoz vezető utat is fölillantja. Forrongó értelmiségi világ, Fiatal Művészek Klubja, az anya a Szetát segíti (szegények tiltott támogatása), az elbeszélő a CNN-en a berlini fal bontását nézi, máskor a román kondukátor és felesége kivégzését mutatják – a föllélegzés, a szabadulás megannyi jele. Ámde korai az öröm. Az apa – miközben a pártalapításokon gondolkodik – úgy látja, hogy valahogy az alapok hiányoznak. Egy nemzetközi sajtótájékoztatón a kelet-európai elfojtásokról, a szembenézés hiányáról beszélnek. A múlt már megint szőnyeg alá söpörve, itt állunk gondolatsegényen, kiüresedve. A változást megelőző évtizedekben az értelmiség legalább hivatásának megfelelően próbált cselekedni, utakat, válaszokat keresett. Aztán maradt Iszméné bárgyú közönye.

A regény – a mítoszi történet hangsúlyos jelenléte miatt – a modern neomitologizálás példaként is fölfogható. A mítosz eszközei korábban sem voltak idegenek az írótól. A *futár* vagy a *Századvégi történet* számtalan részlete mintha a mítosz lebegtetett téridejében játszódna. Ott azonban a mítosz kellékeiről van szó. Az új regény az európai kultúra egyik alaptörténetéhez fordul, közismert iskolai tananyaghoz, mely hosszú ideig az értelmezésnek csak egy változatát engedte meg. Nagy előrelépés volt Bécsy Tamás dráma-moddell-elmélete, ami a konfliktusos dráma típusaként Antigoné és Kreón vitájában két igazság összecsapását látja. A mellékszereplő főszereplővé emelése, a jellegtelen figura jelentéssel töltése (az üresség, tehetetlenség jelentése) merőben új megközelítés, melynek alapja nem változik ugyan, marad az analógia körén belül. Amit a regény hozzátesz az eredeti történethez, meghökkentően új, két és fél évezreddel korábbi szituációkhoz épít hidat. Ez a Genette által hypertextualitásnak (a mondanakör, a dráma mint hypotextus – a kortárs regény mint hypertextus) nevezett jelenség a régebbi hagyományhoz, szöveghez stb. – nem kommentárként – valójában egy újat kapcsol. Miközben megmarad az érintett kulturális hagyomány ismeretbeli háttére, érzelmi aurája, szédítő mélysége, az új egység új összefüggéseket generál. Van a regényben egy másik mítosz is. Az, amit Márai Európa elrablásának nevezett, a Nyugat-mítosz összeomlásának. Ezért mondja a regényben Rudolf Reiman: „Az Elbán túl az összeomlás, és nyugaton mi is egy mítosz végére érünk...” Európa, nyugati kultúra, civilizáció – megragadhatatlan lényegiségeket hoz. A regény egyszerre mitologizáció és demitologizáció, folytat valamit, ugyanakkor kifordítja, a visszájáról mutatja meg.

Új (kisebb mértékben korábban is meglévő) poétikai jelenség ebben a regényben a vizualitás, a látvány- és hangélményekkel erősített szenzualitás. Különösen Pauló forgatókönyvében, melynek címe egyezik a regény címével. Élénk karneváli színek az egyik oldalon, kopár sziklafalak és felhők szürkesége a másikon. A forgatókönyv szűkszavú közlései ellenére sem feledkezik meg a sokféle szereplő külső megjelenítéséről. Hippodameia ragadozó szépsége, a sokféle királyfi és udvarló antik istenekre emlékeztető charme-ja – ez látványosan valóban olyan, mintha Brad Pitt és társai népesítenék be – a Trója-filmből kilépve – a regény lapjait. Jellemük, bonyolult karakterük persze azoknak sincs, a filmipar iszonyodik ettől. Pauló forgatókönyvében – mint később Casanova-filmjében – egy színházi jelmeztár elevenedik meg, csak a ruhákat látjuk, bennük már rég nincs senki. Ahol Pitheusz és Iszméné bolyong, ott szürke minden. Miként a *Gondola a lagúnán* című Guardi-festményen. „...vasszürke, ólomszínű a víz, a hullámfelületek nem átlátszóak, semmi sem lepleződik le bennük, csupán a rejtély marad a mélyben”.

Az író életművében nem először tapasztaljuk, hogy a képeknek, képleírásoknak fontos jelentésképző szerepük van. A képek itt is a legteljesebb mértékben kapcsolódnak az elbeszélte világhoz, de nem megállapítanak, hanem láthatóvá tesznek valamit, művészi létük, regénybeli jogosultságuk a szavakkal leképezhető tapasztalásmezőnkön túl tárul föl. A Guardi-kép is kiegészít, s az események, cselekvő személyek együttesében más-képp nehezen megfogalmazható tartalmakat erősít meg. A regényben mindvégig jelen van a látvány, a képek kiemelt szerepe. Filmszerűség, mondhatjuk nagyon óvatosan. Azért nem árt az óvatosság, mivel a modern prózában nagyon sok olyan eljárás van, ami a filmre emlékeztet ugyan, de nem föltétlenül onnan származik. A montázs például a mindenkor történetmondás velejárója, hiszen vágás, kihagyás nélkül eseménymondás és történetrepresentáció nehezen képzelhető el. Ezek az eszközök a modernitásban olykor túlsúlyba kerülnek. A személyes elbeszélő nézőpont helyett a kamera objektivitása, a tárgyak valóságának áttétel nélküli megjelenítése ebben a regényben is fontos. De megint nem speciálisan arról van szó, hogy a regény a film segítségével milyen lehetőségeket keres. Itt inkább arról beszélhetünk, hogy a szövegben az egyik médiumon (a nyelven) keresztül egy másik médium (a film, a mozgókép) válik láthatóvá. Ebben az új

látásmód keresését kell méltányolnunk, mivel a regény azt sugallja, hogy az új, megváltozott világban a régi látásmóddal bizonytalanok, otthontalanok vagyunk.

Az új nyelv, az új látás keresése sokféle térben (Budapest, Velence, Tolon, Berlin, Mannheim) zajlik. Sokszor ugyanazon térben többféle időréteg rakódik egymásra. Ilyen a nagynéni háza, melynek szimbolikus értelmét könnyű fölfedezni. A régi családi házhoz több nemzedék múltja kapcsolódik. Terhes örökség, tulajdonosa úgy érzi, jó lenne szabadulni ettől az egésztől. Végül eladják, bontják, helyén majd modern társasház épül. Az egykori kert sarkában lévő sírral nem tudni mi lesz. Valakit oda eltemettek – katona vagy civil, zsidó vagy nem zsidó, magyar, német vagy épen orosz, kideríthetetlen. Az elbeszélő egy alkalommal éppen akkor érkezik, amikor az Iszméné-szerepre kijelölt Patrícia – Pauló instrukcióinak megfelelően – a sír fölött egy száraz ággal kaparja a földet. A forgatókönyv főszereplővé avanzsált hősnője elkaparja Antigonét és elkaparja Pitheuszt. Örök egyhangúság két filmjelenetben.

Az elbeszélő apja följegyzései között ezt találja: „Vajon ha az ezredforduló tapasztalataival termékenyítjük meg a korszakok ismereteit, nem tehető-e fel egy olyan kérdés, amivel egyetlen korszak sem nézett radikálisan szembe?” Ugyanez persze fordítva is igaz, a korszakok tapasztalatai az ezredforduló kihívásainak értelmezését könnyítenék. Pauló szembenéz valamivel, bele is pusztul. A többiek „az elszámolások, a folytatólagos elszámolások” szövevényében vergődnek – lelkipurdalást érezve vagy éppen magukat sodortatva. (Az idézet egyébként eredeti helyén első szinten a nagyapa rolós szekrényére vonatkozik, ebben tartja az elszámolásokat. Ám ebben a regényben a legapróbb mozzanatok is szimbolikus jelentést kapnak.) Egy oldallal odébb olvasható az a kijelentés, mely szerint már túl vagyunk a humanista kultúrkorszakon, csak nem vagyunk hajlandók tudomásul venni, mert mi is annak a korszaknak a szülöttei vagyunk.

Pauló eltűnik, a körülmények után kutató nyomozó kudarcra közös az elbeszélőével. Nem lehet megfejtetni, ami a dolgok mögött történik, „közös a kudarcunk, ebben osztozom veled, a széken, legalább a szégyen...”. A vizsgálat lezárul, de „egyre több a felderíthetetlen eset”.

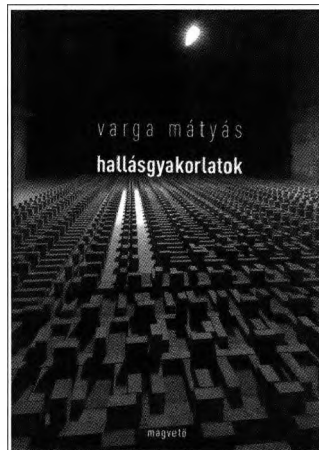
SE NEM GETTÓ, SE NEM RÓZSZASZÍN KÖD

Varga Mátyás: hallásgyakorlatok

A címben idézett megállapítás, miszerint a keresztény hívő sem a múlt egy gettóként értelmezett, önhatalmúlag (re)konstruált szeletében, sem bizonyos lelkiségi mozgalmak „rózszaszín ködfelhőiben” nem a valósággal találkozik, hanem éppenséggel menekül előle, merthogy „a valóság se nem gettó, se nem rózszaszín köd”, Varga Mátyás *A képek hatalma* című esszéjében olvasható. Ez az esszé a szerző 2008-ban, a *Vigília/Esszék* könyvsorozat részeként megjelent *Nyitott rítusok. Kortársunk-e a művészet?* című kötetében látott napvilágot (az idézet helye: 63.). Nemcsak azért választottam ezt a címet, mert a benne megjelölt elv feltétlenül igaz Varga új könyvére, hanem azért is, mert úgy tűnik, az esszékötetben taglalt gondolatokat máskülönben is érdemes figyelembe vennünk a *hallásgyakorlatok* értelmezése során. Mielőtt tehát rátérnék kritikám tényleges tárgyára, szükségesnek látszik röviden elidőznöm a szerző művészetéről kifejtett elgondolásainál. Rámutatni arra, hogy egy alkotó különböző műfajú szövegei között összefüggések vannak: közhelyes gondolat. A *Homerum ex Homero* réges-régi elve azonban, vagyis hogy Homéroszt Homéroszból, egy adott költő művét életművének más szöveghelyei alapján magyarázzuk illetve értsük meg, a Varga Mátyás-oeuvre esetében célravezetőnek látszik. A *Nyitott rítusok* esszéit és a *hallásgyakorlatok* verseit nemcsak a két könyv megjelenésének időbeli közelsége kapcsolja össze, hanem közös szellemi horizontjuk és a mögöttük rejlő művészi-gondolkodói magatartás is.

A *Vigília* sorozatában olvasható „kísérletek” középpontjában vallás és (kortárs) művészet, kultusz és kultúra viszonya áll. A két fogalmat Varga Mátyás mindig egy harmadik tényező viszonylatában értelmezi, ez pedig a *valóság*. Ahogy *Az eltérés öröme(hír)e* című szövegben írja, kultusz és kultúra „etimológiailag és ontológiailag is egyazon valóság két arcára utal”. (Ami az etimológiai azonosságot illeti, mindkét szó a latin *colo* ‘tisztel’, ‘művel’ igére vezethető vissza.) Ugyanitt olvashatjuk, hogy „művészet és vallás egyaránt a világot mint tapasztalati valóságot tárja fel előttünk, s a világhoz való viszonyuk nagymértékben alakítja és meghatározza a befogadó és/vagy hívő világhoz való viszonyát.” A műalkotás képes arra, hogy láthatóvá tegye „a világot és annak titokzatos (rejtett) arcát”. (*Nyitott rítusok*, 23–24.) Varga nagyon következetesen vallja azt a nézetet, hogy a művészet (és a vallás) esetében nem az az igazán fontos, hogy miként, „milyen retorikai erudícióval” beszél önmagáról, hanem az, hogy miként tárja föl a valóságot. A művészet autoreflexivitásánál tehát ebben a felfogásban egyértel-

Magvető Könyvkiadó
Budapest, 2009
44 oldal, 1990 Ft

műien jelentősebb szerep jut a valóság jelenvalóvá tételének. Varga persze, ahogy *A képek hatalmában* írja, tisztában van azzal, hogy nem könnyű meghatározni a valóság fogalmát, mégis úgy véli, a szakralitás művészetben való megjelenésének „előzetes feltétele”, hogy a valóság jelen legyen a művészetben. Nem attól lesz tehát szakrális „üzenete” egy műalkotásnak, hogy az alkotó művész vallásos, de nem a vallási tematika és nem is az egyházi megrendelés szolgálnak a szakralitás jelenlétének zálogául. (*Nyitott rítusok*, 63–64.) Vannak tehát olyan művek, amelyek „címzettje” bár nem kifejezetten a hívő ember, mégis képesek megszólítani a hívőket (mint hívőket). Ezt pedig Varga szerint „mondanivalójuk súlyossága és a beszéd etikai felelőssége révén” érik el. (*Az eltérés öröme[hír]e: Nyitott rítusok*, 24.)

Természetesen nem azért bocsátottam előre a fentieket (és hivatkozom majd az alábbiakban is a *Nyitott rítusok* szövegeire), hogy Varga Mátyás versein számon kérjem a szerző irodalomról és művészetről vallott elveit, és nem is azért, mert a *hallásgyakorlatokat* (ad absurdum) az esszéikben kifejtettek illusztrációjának tekinteném. Kétségtelen, hogy, mint utaltam rá, a két kötet szövegvilága nagyon közel áll egymáshoz. Ezen túlmenően Varga Mátyás szokatlan megvilágításba helyezi a – különböző szövegeket közös nevezőre hozó – szerző szerepének kérdését. Amennyiben egyazon író/költő különböző szövegeit helyezzük egymás mellé, mint jelen esetben, akkor a szerző „intézményéhez” akarva-akaratlanul egységesítő szerepet rendelünk. Az egységesség kapcsán pedig felvetődhet az a kérdés is, hogy mennyiben alkotnak a szövegek egységet azzal a személlyel, aki megalakította őket. Varga Mátyás bencés szerzetes. Ha erről nem volna tudomásunk máshonnan, akkor megtudhatnánk a kötet fülszövegéről: „1963-ban született Zalaegerszegen, bencés szerzetes Pannonhalmán”. A szerző vagy a szerkesztő valamiért fontosnak tartotta közölni az olvasóval ezt az életrajzi vonatkozást. Nem teljesen kézenfekvő, hogy ezt a ténytet ilyen módon a befogadó tudomására „kellett” hozni: legalábbis a Magvető könyvborítói általában nem hordoznak információt a szerző foglalkozását illetően – persze, mint tudjuk, a szerzetesség nem foglalkozás, hanem életforma. Mindenesetre ha ilyen módon bekerült a *hallásgyakorlatok* „paratextusába” ez a biográfiai „adat”, akkor már aligha tehetjük meg, hogy teljesen figyelmen kívül hagyjuk a versek értelmezése során.

A szerző és a versek beszélője – illetve a lírai alany, a szövegekben megszólaló én, a lírai hang – közötti, a líraolvasás egyik alapvető alakzatának számító megkülönböztetésről természetesen nem feledkezhetünk el. Nem gondolhatjuk azt, hogy a szövegekben egy szerzetes beszélne. Az életrajzi értelemben vett szerző azonban szerzetes, még ha ennek nem is volna muszáj feltétlenül túl nagy jelentőséget tulajdonítanunk. Azt gondolom, a legfontosabb jelentése annak, hogy Varga Mátyás szerzetes volta (szó szerint) bele van írva a könyvbe (a fülszövegbe), nem más, mint hogy ezáltal is jelezve van a költő személye és a versekben megszólaló hang(ok) közötti radikális különbségtétel. A *hallásgyakorlatok* – hogy végre a kötetről szóljak – több szempontból is radikális könyv, és ezek közül a legfontosabb az „én” visszavonásának a radikalitása. Ha a (keresztény) etika kontextusában akarnánk értelmezni ezt, akkor azt mondhatnánk, hogy az én elszegényítésének, az önzetlenségnek és az alázatnak a színrevitele történik meg a kötet lapjain. Félreértés ne essék, Varga Mátyás költészetétől – és mint fentebb megmutattam, művészeteszményétől – mi sem áll távolabb, mint hogy ezekről az „erényekről” beszéljen, vagyis hogy „tematizálja” őket. Azért sem merül föl egy pillanatra sem, hogy a szövegekbe beszüremkedne a kegyességi irodalom beszédmódja, mert Varga versei nem beszélnek az említett magatartásformákról, hanem megvalósítják azokat.

Mert mi is történik a kötet verseiben? Szállóigeszámba megy Esterházy Péter Tar Sándor kapcsán tett megállapítása, miszerint „[a]kik nem tudnak beszélni, azok helyett annak kell beszélni, aki tud”. Némiképp hasonlít ehhez a képlethez a *hallásgyakorlatok* alaphelyezése, azzal a különbséggel, hogy talán pontosabb, ha úgy fogalmazunk, Varga Mátyás nem azok helyett beszél, akik nem tudnak beszélni, hanem hallgatja azokat, akiket egyébként nem hallgatna meg senki, vagy ha meghallgatná is őket, a szavaikat nem

jegyeznék le, és így azok a felejtés homályába vesznének.¹ A szövegekben nem konstruálódik meg egységes versbeszélő, viszont úgy érezzük, mintha volna egy többé-kevésbé konstans alakjuk, ez pedig a *hallgató*, illetve *halló* volna: az a szubjektum, aki képes ténylegesen meghallani és rögzíteni azt, ami másnak nem volna fontos – ez a *hallásgyakorlatok* cím értelme. (A már idézett *A képek hatalma* című esszében Varga a kortárs művészet kapcsán beszél a „meghallgatás képesség[éről]” mint amely elengedhetetlen az ítéletalkotáshoz. [Nyitott rítusok, 61.] Más összefüggésben, de mindkétféle [meg]hallgatást a kíváncsiság, a nyitottság és az odafordulás jellemzi.)

A kötet „hallgatója” tehát a hallást gyakorolja, és érdemesnek látja leírni mindazokat a gondolatfoszlányokat és narratívatöredékeket, amelyeket meghall. Míg Kosztolányi Dezső *Negyven pillanatképében* negyven helyzetet, jelenetet örökít meg, addig a *hallásgyakorlatok* negyven darabja negyvenszer féltucatnyi-tucatnyi kivágatát rögzíti a nem éppen „rózsaszín ködökhöz” hasonló „valóságnak”. Hogy látsszék, miként épül fel egy-egy darab, idemácsolom egészében a 33-dikat. „üresnek látszott, mégis csöpögött belőle valami. | amerre csak ment, végig a járdán. | | eszik a sok gyógyszer, aztán majd nem tudnak meghalni. | | aznap éjszaka még kiment rágyújtani az erkélyre. nem öltözött fel, vitte a takarót is. | arra ébredtem, hogy fázok. | de később megéreztem a füstöt. | | a villamoskocsi ablakát nem lehetett felhúzni. nem volt hozzá kurbli. folyt be az eső. | az utasok a két végéről nézték. | | te se tehetsz róla. meg én se, hogy homokos lett. | csak nem tudjuk még, hogy kell vele viselkedni. | | még nyár van. | szól a zene. | | felhúzta a lábát, és onnantól már csak a hátát éreztem. | | ha belemászik a csótány vagy valami más a kádba, addig spriccelem forró vízzel, míg le nem megy a lefolyón. | | azt hiszem, hogy én nem tudnék a kardélre hányni. | biztosan nem. hiába próbálnám.”²

A vers címe *hallásgyakorlatok* #33: a kötet mindegyik darabjának ekként épül fel a címe vagy inkább címkéje. A lényegében csak sorszámmal ellátott szövegek címnélküliségük révén is meg vannak fosztva individualitásuktól. A forma – az egyes jelenetek két függőleges vonallal való elválasztása, illetve ezeken belül az egy függőleges vonal használata az egyébként is miniatűr egységek tagolására – felidézi Varga előző verseskötetének, a 2006-os *leghosszabb útnak* a tördelését, de el is távolodik attól. Ott gondolatjelek tagolták a verseken belüli egységeket, és azokon belül nem voltak külön elválasztójelek. Itt a sok függőleges vonal és az, hogy minden vers elfér egy oldalon, sajátos, tömbszerű szövegfelületeket eredményez. A vonalak használata mintha azt jelezné, hogy a versek „rögzítője” a „hallottak” lejegyzése közben tette ki ezeket a határoló jeleket, mintegy jelezve, hogy hol tartott szüneteket a beszélő.³ Ugyanakkor ritmust is adnak ezek a jelek a szövegeknek, és úgy is értelmezhetjük őket, mint amelyek jelzik: a szilánkszerű valóságdarabok még további elemekre eshetnek szét. A kisbetűs írásmód megvolt a *leghosszabb útnak* is; az *így látni. mégsem* című szöveg fontos reflexiókat fogalmazott meg erről, az idegenszerűséget nevezve meg a megszokottól eltérő írásmód lényegi mozzanataként, kicsire gyűrt nagyként értelmezve a létrejövő szöveget (a vers izgalmas tükör-motivikájáról itt most nincs alkalmam írni). A *hallásgyakorlatok*at illetően azt mondhatjuk, hogy a nagybetűk hiánya erősíti azt a képzetet, hogy a szövegek le vannak jegyezve: leírásukhoz nem a megfogalmazás gesztusa járul, amely során a fogalmazó-alkotó megteremtene a mondatokat, nagybetűkkel indítva őket.

Az alapvetően narratív töredékek úgy következnek egymás után, mint amikor az ember a televíziót nézi, és a kapcsolóval váltogatja a csatornákat, hol rövidebben, hol hosszab-

¹ Márton László a „részvét” fogalmával írja le ezt a költői magatartást („Füle a hallásra. Varga Máttyás költészetéről”, *Beszélő*, 2009/1).

² A szövegek tördelése sorkizárt. A sorvégeket az áttekinthetőség kedvéért nem jelölöm.

³ Találó Krusovszky Dénes kifejezése: „magnóslíra” („Hallgatáskísérletek”, *Élet és Irodalom*, 2009/24).

ban időzve el egy-egy helyen. Van is erről az időtöltésről egy jelenet a kötetben. „a kezemet minden este bekenem ezzel a krémmel. néha az arcomat is. | tíz percig, amíg fel nem szívódik, nem lehet semmit megfognom. | ilyenkor nem tudok váltani a tévén. | tíz percig muszáj mindent megnézni.” (hallásgyakorlatok #10) Nagyon esendők azok az alakok, akiket a kötet „hallgatója” meghallgat, és akiknek mi is a hallóivá, hallgatóivá válunk. Olyan közléseknek leszünk a fültanúivá, amelyek egyébként nem érdekelnének bennünket. A kisszerűségnek, az érdektelenségnek és a nyomorúságnak olyan pillanataival találkozunk ennek a kötetnek a lapjain, amelyektől különben elfordulnánk mint a figyelmünkre nem méltóktól. Varga Máttyás úgy tárja eléink ezek a közléseket, hogy muszáj meglátnunk (illetve meghallanunk) a hozzájuk tartozó alakokat (hangokat). (És itt most megint Varga egy esszéjére kell utalnom, a *Ha ketten lesznek a mezőn* címűre, mely azt az etikát fogalmazza meg, amely a hallásgyakorlatok „lejegyzőjének” is a sajátja lehet. „Egészen erőtlennek és gyengének kell lenni ugyanis ahhoz, hogy véletlenül se csukjuk be az ajtót a másik orra előtt. Egyikünk sem mondhat le a vágyról, hogy együtt legyen a másikkal. [...] Hiheti-e bármelyik keresztény, hogy megtalálja őt a bárka, ha ő már lemondott a többiekéről? – És hiheti-e bármelyikünk is, akit emberek vesznek körül, aki családban vagy közösségben él, hogy üdvözülhetünk testvérünk nélkül? [...] Mindazoknak, akiket az Isten valamiképpen egymásnak adott, vágyniuk kell arra, hogy a másik egyetlen pillanatig se legyen annyi, amennyinek esetségében látszik.” [Nyitott rítusok, 18.; kiemelések az eredetiben.]

Amiképpen Varga Máttyás művészeti esszéinek egyik legfontosabb tárgya a test, a test a művészetben (a *Nyitott rítusok* egyik „főhőse” Frenák Pál), úgy a hallásgyakorlatok „szereplői” is gyakran beszélnek saját testi valóságukról. A szexualitásukról. „és annyira jól esik, amikor lazán a nyelvvel birizgálja.” (#12) A test rossz szagáról. „ha a cipőt le kell vetni az előszobában. és ha csak zokniban. | mindig úgy érzem, hogy bűdös a lábam. | meg általában fázik is.” (#14) „végig az járt a fejemben, hogy biztosan most is bűdös a szám. | de már nem tudtam mit csinálni.” (#22) A halott után a lakásban maradó betegség-szagról, melyet nem lehet eltüntetni. (#16) A betegségekről. A kínzó aranyérről. (#24) Újra és újra a halálról.

Banalitások sorakoznak ennek a kötetnek a lapjain, és nagyon sajátos, a valóságban aligha hallható mondatok, különös történetek. A szövegek, amelyekről végig elhisszük, hogy lejegyzőjük „hallotta” őket, nagyon is megmunkáltak. A könyv leghosszabb, tizenegy részre osztott egységének beszélője például arról mesél, hogy kijár a reptérre, és ott úgy tesz, mintha várna valakit – ez nem éppen hétköznapi jelenet. (#17) De vannak talányosabb foszlányok is, például az, hogy „most akkor mennék.” (#39), vagy az, hogy „valami baj van?” (#9). Eltűnődhetünk ezeknek a töredékeknek a lehetséges kontextusain. Amikor azt olvassuk a könyv első versének legelején, „mondta neki, hogy megpróbálhatja újra, de nem akarta. | kiszállt az autóból, hazament.”, akkor felmerül a kérdés, hogy ki mondta, kinek, mit próbálhatott volna meg újra. Sokfelé nyitottak a hallásgyakorlatok valóság-morzsái. Talán egymás felé is. Lehet, hogy a #3-ban és a #19-ben is felbuknó „marcsi” név ugyanarra a nőre vonatkozik. Lehet, hogy a #4 mindenhová belátó magas „sráca” és a #15 lakásokba beleső figurája között van összefüggés, de az is lehet, hogy nincs. Van, amikor szinte észre sem vesszük az egységek közötti váltást. Mert miért ne mondhatná a #14 már idézett fázós lábú beszélője még azt is, hogy „mindenkit kihasználnak. | az első pillanattól látszott, hogy így lesz.”? Néha megtörik egy-egy töredék egysége, például a #11-nek abban a részében, ahol a beszélő reflektál a saját kijelentésére: „kicsit hazudott. | hogyan lehet kicsit?”.

Nagyon sok minden belefért ebbe a kis terjedelmű könyvbe, sok mindennek hordozója ez a minimalista költészet, melyet, ha nem volnának a mondatok rövidségéből és a gyakran sajátos szórendből eredő szokatlan megoldások, és nem volna a prózaversre jellemző tördelés, talán hajlamosak volnánk prózatöredékek soraként olvasni. A hallásgyakorlatok minimalista, radikálisan redukált költészet, melynek középpontjában nem egy lírai beszélő, hanem egy lírai hallgató áll.

„KI A TÖBBIEKET IS LÁTJA, ÖNMAGÁBAN ÉS ÖNMAGA ÁLTAL”

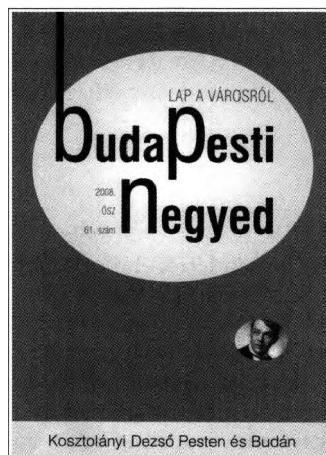
Újabb Kosztolányi-kiadások kérdései
(Kosztolányi Dezső Pesten és Budán – Kosztolányi Dezső: Pesti utca
Budapesti Negyed 2008/61.–62.)

1

„A Kosztolányival kapcsolatos adósságunk nem elsősorban irodalmi természetű. Nem az irodalomtörténetnek van szüksége Budapest Kosztolányijára, hanem a város mai önképéből hiányzik egyik legodaadóbb, legszenvedélyesebb írójának őt illető szellemi része” – vallja Zeke Gyula az első tanulmány („Budapest! Itt éltem én!” Kosztolányi Dezső Pesten és Budán) bevezetésében, s bár később maga is felrója irodalmi természetű adósságként, hogy máig nincs Kosztolányi-életrajzunk és kritikai kiadásunk, célszerű arra figyelni, mit nyer a város önképe a *Budapesti Negyed* két Kosztolányi-számából.

Közismert, hogy az 1885-ben Szabadkán született, és tizennyolc éves koráig ott is nevelkedett Kosztolányi 1903-ban került Budapestre, egyetemista lett, a Négyesy-szemináriumon a jórészt szintén csupa vidékről érkezett hallgatótársakkal (Babits, Juhász, Oláh Gábor, Tóth Árpád) a magyar irodalom megújítására készült, a szintén vidékről érkezett Adyval szemben is. Egyetemre kerülésétől gyakorlatilag végig a fővárosban élt, ezt a folyamatosságot csak bécsi vendéghallgatósága, szabadkai hazalátogatásai és külföldi útjai szakították meg rövidebb időkre. Az egyetem után ugyan még hazaköltözött, de érvényesülni akaró mentalitása (avagy: karriervágya) nem engedett számára más választást: az álmos kisvárosból az akkor nyüzsgő világvárosba *kellett* székhelyét áttelepíteni. Az ennyire ambiciózus (és tehetséges) fiatalembernek nem is volt más lehetősége; ezt – irodalomtörténeti közhely – bizonyítja a többi író-költőtárs példája és ellenpéldája: Ady és Babits szintén „felköltözött”, s időben egymást váltó költőkirály s -fejedelem lettek, míg a Szegeden és Debrecenben otthon maradt Juhász, Tóth és Oláh másod-, illetve harmadvonalba szorultak (s ez máig érezteti hatását). Kosztolányi budapesti újságíró lett – munkája is a legszorosabb értelemben a fővároshoz kötötte, a *Budapesti Naplótól* a *Pesti Hírlapig* több szerkesztőségben dolgozott, a „zsidó” *A Hét* és a „keresztény” *Élet* mellett a szabadkőműves *Világban*, valamint a liberális *Pesti Naplóban* ugyanúgy, mint az antiszemita *Új Nemzedékben*. Budapestén halt meg, ott is nyugszik.

Zeke Gyula első tanulmánya ennek a pályának a budapestiségét vizsgálja: fejezetet szentel Kosztolányi lakásainak, a várossal kialakuló kapcsolatnak (az első látogatástól a megtelepedésig), külön szól a józsefvárosi diákévek és az albérletek hangulatáról, két általánosabb összegzést szen-

tel a kávé s a dohány, valamint a kávéházazás mint létforma Kosztolányi életében betöltött szerepének, majd részletesebben szól a törzskávéházakról (Baross, New York), és az egyéb fővárosi terekről, úgymint bordélyház, utca, villamos.

A Kosztolányi-íráskor mellett alapforrásként a feleség életrajzát használja, amely valóban fontos adalékokat közöl, de jelentősége jóval csekélyebb, mint ahogy Zeke értékeli. (Tanulmányában amúgy is kissé sok a [fő]értékelő gesztus.) Ha csak ennyiből állna az első dolgozat, már megállna a maga lábán, a szerkesztő azonban tovább kutató, és az értelmezésbe így bevont dokumentumok további részleteket fednek fel, árnyalják az összképet. Zeke jó szemmel nézte át a feleség, Harmos Ilona és a barát, Halasi Andor kézíratos hagyatékát, s jó kézzel emelte ki belőlük a témával kapcsolatos fontos, de a kutatók figyelmét eddig elkerülő jegyzeteket. Ezek mellett sajtónyilatkozatokat, interjúkat, ritkán citált visszaemlékezéseket is idéz, irodalmi suttozást rögzít írásban (a Kosztolányi-hagyaték megmaradt részének továbbaprózódásáról), és „egyéb korabeli felvételek segítségével” egy Kosztolányiról készült ismert fénykép eddig ismeretlen helyszínét is azonosítja. (Külön meg kell említeni mindkét kötet kiváló képválogatását, amely szintén Zeke Gyula érdeme.) Tanulmányának vélhetőleg nem sokak által méltatott része az a póre adatsor, amelyben Kosztolányi budapesti lakásait veszi számba a levelezés alapján. Ebből tudható, hogy Kosztolányinak tizenhárom címen volt lakhelye a fővárosban, nagyrészt a Józsefvárosban és Ferencvárosban (mert ezek a városrészek hasonlítottak leginkább Szabadkára), ezek mellett időben jelentéktelen – másrészt viszont életrajzilag fontos – tény, hogy a házassággal végződő Harmos Ilona-kapcsolat elején rövid ideig az Újlipótvárosban élt (ez a helyszín majd később, a *Pesti utca* sorozat több darabjában tér vissza), illetve Zeke megjegyzése szerint „figyelemre méltónak tűnik [...] a terézfvárosi kitérő”, s csak sajnálni lehet, hogy a városszakértő ezt nem fejti ki bővebben. Kosztolányi tizenharmadik budapesti lakásába, a Tábor utca-Logodi utca sarkán álló, s ezért mindkét címen emlegetett házba 1916-ban költözött, s közel húsz évig élt benne.

A tanulmányt Kosztolányi-íráskor követik: versek, tárcák, publicisztikák, jegyzetek, novellák, esszék és tanulmányok, valamint olyan meghatározhatatlan műfajú íráskor, mint például az *Alakok* című kötet prózái. A szerkesztő ezeket tematikus csoportokba rendezte (*Kávéház és más vendégterek*, *Alakok*, *Utcaképek*, *Pesti nyelv*, *Városi lélek*), melyeken belül időrendben adja a darabokat. Az olvasó valóban sokat nyer ezzel a válogatással, mert az így egybegyűjtött íráskor nyilvánvalóan többet adnak, mint külön-külön. Megmutatják Kosztolányi Budapestjét, hogy milyennek látta, ugyanakkor Budapest Kosztolányijáról is beszélnek: a témaválasztásban implicit vagy explicit formában mindig benne van maga az író is: róla árulkodik, hogy mikor mit vett észre a városból, s miképpen írta meg a témát, amely nemegyszer szó szerint az utcán hevert.

Tanulmány és szöveggyűjtemény jól kiegészítik egymást. A tanulmány magyaráz, a szöveggyűjtemény illusztrál, miközben persze mégiscsak a Kosztolányi-íráskoré a főszerep.

2

Egy antológia annál jobb, minél nagyobb anyagból válogat. Kosztolányi nagy írói életművet hozott létre, elvileg tehát hatalmas anyag állhatna a szerkesztő rendelkezésére. Zeke azonban jogosan jegyzi meg, hogy „jelen pillanatban korántsem tudunk az összes írásáról, s ennek következtében távol állunk a kritikai kiadástól is”. Ez igaz sok más Kosztolányi-kortárs és Kosztolányihoz hasonló jelentőségű alkotó életművére is.

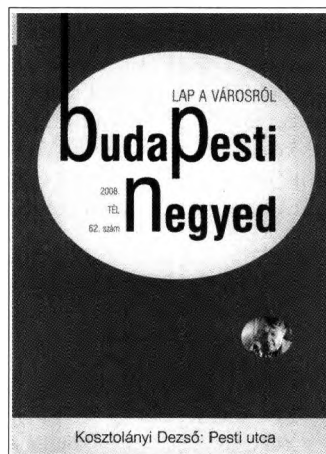
Pár gondolatot kell fűznünk Zeke két tagmondatához. Igaza van abban, hogy jelen pillanatban valóban nem tudunk Kosztolányi összes írásáról, sőt ki lehet jelenteni: *sohasem* fogunk tudni az összes írásáról. A második tagmondat állítása azonban már vitatható,

a kritikai kiadás munkálatai ugyanis évek óta folynak. Nem látványosan, nagy hangoskodással, hanem könyvtárak csendjében. A kritikai kiadásokat ritkán előzi meg a bestsellereknek kijáró marketing, nincs is túl sok értelme nagy paláveret verni köréjük: eleve kisebb érdeklődésre tarthatnak számot, mint például egy tévéhíradós szakácskönyve vagy egy valóságshow-sztár életbölcselmei. Zeke Gyulának mindazonáltal igaza van abban, hogy bármilyen kritikai kiadás előfeltétele egy jó bibliográfia, ezért is örömteli esemény, hogy nemrég megjelent a kritikai kiadást megelőző segédkönyvek első darabja, az Arany Zsuzsanna szerkesztésében készült *Kosztolányi Dezső napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke 1.* (Bp., 2008). Ez a *Forrásjegyzék*nek hívott kötet azonban még valóban nem bibliográfia, és ahogy Arany Zsuzsanna írja is a kötet előszavában: „Munkánk [az anyaggyűjtés] befejeztével, összegzésként tervezzük kiadni *Kosztolányi Dezső írásainak bibliográfiáját*, [...] melyet immáron a szélesebb szakmai közönségnek szánánk”. Sőt, ahogy arról már több sajtóhír is tudósított, a folyó munkálatoknak hamarosan látszata is lesz, s a sorozat első kötetei nemsokára megjelennek.

Arról is érdemes szót ejteni, hogy bár jelenleg valóban nem ismerjük Kosztolányi összes írását, mert kötetbe gyűjtve nem jelentek meg, a teljesség illúziójának részleges pótlására más források is rendelkezésre állnak. Ilyen például a Kosztolányi-„rajongó” Hitel Dénes bibliográfiája, amely az Akadémia Könyvtárának Kézirattárában bárki számára kutatható. (Mint ahogy Zeke meg is tette, de erről később.) A szerkesztő szomorúan írja az első kötet előszavában, hogy „a kávéházak számát a városban rendre másfél-kétszeresen felülmúló – s amazokkal úgyszólván egyidős – kávémérésekről már nincsen önálló szövege [Kosztolányinak], jöllehet az itt is olvasható írásokban [...] elszórt érintőleges megjegyzései igen értékesek” (kiemelés tőlem: BBT). Hogy némileg árnyalja ne csak a Kosztolányi és a kávézás kapcsolatát, vagy Kosztolányi Budapest-képét, hanem Zeke mondatát is, példaképp utalnék a Hitel-bibliográfia azon tételére, mely szerint Kosztolányi a *Bács megyei Napló* 1921. március 27-én megjelent számának 11. lapján az *Üllői úti kávé mérés* címmel közölt írást. (Az adatot Arany Zsuzsannának köszönöm.)

Ez persze, meglehet, extrém példa, hiszen kéziratos bibliográfiákat még kevesebben olvasnak, mint nyomtatásban megjelenteket. Amellett azonban nem lehet szó nélkül elmenni, hogy Zeke olyan írásokból sem válogat, amelyekről pedig „tudunk”, ráadásul ez a látótér-szűkítés nála tudatos elhatározás eredménye. Szinte dacosan veti oda első tanulmányában: „Mindenekelőtt tudatom, hogy az összeállítás kizárólag a Réz Pál által szerkesztett életműsorozat kötetein alapul.” Ezzel az egyébként nagyon tisztességesen megnevezett alaphozzáállással két hiba van. Egyrészt az, hogy Réz Pál, mint maga is mondja, a – budapesti tárgyú írások fő terepének is számító – hírlapi anyagból „csak” nagyon bő *válogatást* adott az életműsorozatban, amelynek tartalma ráadásul a korabeli politikai viszonyok miatt tovább csonkult, és ezáltal korántsem véletlenül maradt ki nem egy főváros-témájú írás a kötetekből. Zeke első összeállítása így tehát már legfeljebb a válogatás válogatása lehet. (Ehhez még hozzá kell tenni, hogy bár az életműsorozat publicisztikai anyagának viszont valóban nincs még új, bővített kiadása, a novelláknak, az íróportréknak és a nyelvészeti cikkeknek van, Zeke mégsem az újabb – szintén Réz Pál szerkesztette – változatokat használja, hanem a régieket, amely értelemszerűen még nem tartalmazza az újabb gyűjteménybe felvett újabb darabokat.)

Pedig Kosztolányi írásaiból azóta több kötetnyi is megjelent – ahogy Zeke egy lábjegyzetben utal is ezekre.

Ezek mindegyikében található Budapest tárgyú, vagy legalábbis azt érintő, részleteiben arról szóló írás. Csak példaképp kiragadok néhány jellemzőnek vélt darabot ezek közül. Ilyen a *Gyémántgöröngyök* című kötetből többek közt a *Koldusok* (1906) vagy a *Tündéri kirakat* (1924), illetve a válogatás számára ezeknél lényegibb újdonságot jelentő *Éji kaland* (1921), amelynek Budapestet általánosan jellemző végső észrevétele így szól: „Künn az utcán, noha csak tíz óra, sötétek az ablakok, a házak alusznak. Valami kesernyés kedvetlenség van a levegőben, akár vidéki városokban. Budapest nem éjszakázik, vedlett ruhában jár, cipősarka kopog az aszfalton.”¹ Az újabban „előkerült” írások közül szerepelhetne itt a *Bács megyei Napló*-ban megjelent *Tere-fere* című sorozat *Az analfabéták vizsgálának* című darabja (1926),² vagy még inkább a *Pesti Napló* 1918. április 7-i számában található a *Kártya* című névtelen vezércikk.³

Az ugyancsak Kosztolányi hosszú ideig kötetben meg nem jelent írásaiból válogatott *Az élet primadonnái* szövegei között is nem egy helyütt felbukkan a Budapest-téma.⁴ Mégpedig oly módon, hogy újragondolásra készíti a Kosztolányi Budapest-képéről eddig kialakult, illetve kialakított képünket.

Az első világháború lezárását követően és a forradalmak idején, illetve közvetlenül azok után született *Gonosz*, *Omnibuszkocsis* és *Éji jogász* című novellákat „érthető okokból” gyomlálta ki a cenzúra annak idején – hogy Zeke Gyula miért hagyja ki őket értelmezéséből, az más kérdés. Zeke, amikor annak idején kritikát írt a kötetről, erre a három novellára külön is kitért, úgy vélekedvén, hogy „nem tartoznak a jobbak közé, s így elsősorban arra hívják fel ki tudja, hányadszor a figyelmünket, milyen szánalmas minden cenzúra, s éppen való szempontjai mennyire érdektelenek az irodalom belső mértéke szerint”.⁵

Ennél persze jóval többről van szó. Mindhárom novella hőse vidékről került föl a fővárosba, ahol valamiképp mindannyian eltévednek, topográfiailag vagy mentálisan. Közülük az *Éji jogász* itt is tüzetesebb figyelmet érdemel. A novella a Kosztolányi által szerkesztett „első magyar irredenta antológiában”, a *Vérző Magyarországnak* jelent meg először, s így közlésének körülményei és kontextusa által megemelt, hangsúlyos üzenete volt a társadalom felé. Budapest-képét sommás bekezdésben adja: „folyt az élet. Szónokoltak, loptak, raboltak, irigykedtek és rágalmaztak, üzleteket kötöttek, a valutaüzérek feleségei díszelőadásokra hajtottak az Operaházba, a pöffedt igazgatók szájukban füstölő szivarral vágattak gépkocsijukon, a vendéglőkben cigányoztak, a kávéházban tortákat ettek, a barban a város ringyó-színésznői angol és francia tisztekkel pezsgőztek, az orfeumban csiklandós kuplékat daloltak és fox-trottot lejtek, a klubban százezerkoronás bankokat húztak ki egy tétre, a tőzsdén *hausse* és *baisse* volt, a márka árfolyama emelkedett és esett és csaltak liszttel, zsírral és cukorral, selyemmel, gyémánttal és szesszel, szerelemmel, művészettel és politikai jelszavakkal, kabáttal és gubával, magyarsággal és nemzetköziséggel egyaránt.”

A nyelvvédő Kosztolányi az idegen szavakkal sűrűn teleszórt bekezdésben nyelvíleg is érzékelteti Budapest idegenségét. Mindezt azonban éppen hogy nem a címszereplő szemével látjuk, hanem a Budapestben élő szerzőhöz valamiképpen mégiscsak köthető narrátor közlésében olvassuk. Mint ahogy azt szintén az elbeszélőtől tudjuk, hogy a főhős „esténként zúgó parasztféjét egy gázlámpához nyomta és nézte a reménytelen kavargást, ő volt ebben a hűtlen országban a hűség, ő volt ebben a rothadt városban a megalázott

¹ Kosztolányi Dezső: *Gyémántgöröngyök*, Urbán [V.] László (szerk.), Budapest, 2001. – A kiemelés tőlem: B-B. T.

² In: *Tere-fere. Kosztolányi Dezső írásai a Bács megyei Naplóból. 1923–1926*, Botka Ferenc (szerk.), Budapest, 2004. 55–57.

³ Újraközl: Lengyel András: „Kosztolányi-dubiózák”, *Forrás*, 2006/11, 91–113.

⁴ Kosztolányi Dezső: *Az élet primadonnái*, Urbán [V.] László (szerk.), Budapest, 1997.

⁵ Zeke Gyula: „Egy új kötet a Kosztolányi-polcon”, *Élet és Irodalom*, 1998. febr. 27.

szenvedés, a pokolba hullajtott ártatlanság”. Egyet kell érteni azzal, hogy a városábrázolás itt túlmutat önmagán: kétségtelenül „jóval többről van szó, mint egyes, »levegőben úszó« sztereotípiák átvételéről. A Budapestre fölvetődött »fűzfapoéta« környezetéről adott leírás elárulja, hogy itt egy erősen negatív színezetű modernitás-értelmezéssel kell számolnunk”, ugyanis benne a budapesti „élet” ábrázolása mellett a „közvetlenül, politikailag értelmezhető szociokulturális mechanizmus is megjelenítődik. Innen nézve válik érthetővé a »rohadt város« emlegetése – s valószínűleg Kosztolányi *Új Nemzedék*-beli szerepvállalása is”.⁶

(Megjegyzendő, hogy Zeke általánosságban hagyja ki a Tanácsköztársaság kikiáltása és Kosztolányinak a *Pesti Hírlaphoz* szegődése közti időszak, tehát az *Új Nemzedék*-nél eltöltött évek írásait, pedig ekkoriban – mint fönt is látható – Kosztolányi elég sajátos hangvétellel írt Budapestről – akkoriban így is emlegették: Judapest –, és az ott, elsősorban a Lipótvárosban élőkről. Persze az életműsorozatban sem szerepel túl sok írás ebből az időszakból; nem véletlenül, hiszen Kosztolányi ekkoriban leggyakrabban névtelenül publikált.)

Mindez arra utal, hogy Kosztolányi *valójában* nem szerette Budapestet. Ezt persze máris árnyalni kell. Pontosabb úgy, hogy a húszas évek második feléig bizonyosan nem szeretette, illetve nem úgy, ahogy egy ember valójában „szerethet” egy várost: neki ez érdekében állt. Amikor vidékről fölkerült, pestivé kellett asszimilálnia magának is, magas célokkal az addig ismerttől gyökeresen eltérő helyre és közegbe került: a „katolikus” Szabadkáról a „zsidó” Budapestre. (Első munkahelyei is zsidó lapok voltak: a *Budapesti Naplót* Vészi József, a *Hét* címűt Kiss József irányította, s a *Nyugat* két meghatározó vezetője, Ignótus és Osvát is zsidó volt. – Ezzel szemben Kosztolányi ekkori „barátai” mind „magyarok” voltak: Babits, Csáth, Juhász, s legfőbb „riválisa”, Ady is.) Az otthonról származó szocializáció és a budapesti élet kettőssége alakította leginkább sorsát, jellemét, gondolkodását, s az azt leképező munkásságát. Ha élni és érvényesülni akart benne, szeretnie kellett a várost, de nem becsülte. Dicsérte a város felszínét, és megcikkezte a felszínén található rosszat is. Mindezekből az írásokból (a kávéházaktól a pizsokig, sárig és koldusokig) jó válogatást ad Zeke. Kihagyja azonban a kötetből – leginkább a bevezető tanulmányban kaphattak volna helyet az erre utaló részletek –, hogy Kosztolányi „lelke mélyén” mit érzett valójában: a város „mélyét” nem dicsérte soha – illetve még nem került elő ilyen írás. Ugyanakkor nem hiszem, hogy az *Égi jogász* elemi erejű városkritikáját csupán a történelmi trauma szülte; ez a zsigeri kifakadás vélhetőleg egészen a Budapestre kerülése óta érlelődött benne, folytonosan gyűlő és egymásra rakódó tapasztalatok formájában.

Így a Zeke Gyula szerkesztette első kötetből egy morálisan érzékeny, a lecsúszott szociológiai rétegekre, a szegényekre figyelő, az apró – nemegyszer visszás – dolgokat megragadó Kosztolányi-kép rajzolódik ki. Ahogy Kosztolányiné összefoglalta (és Zeke idézte): „Megénekli a pesti villamost, a kalauzt, a körúti nőt, a tabáni szegényeket, a Logodi utcát, a Szent István napi körmenetet. Már egészen ezé a városé. Számtalan elbeszélése szól róla, *A rossz orvos* s a csaknem minden európai nyelvre lefordított *Édes Anna* című regénye Budapestben történik” (Kosztolányi Dezsőné: *Kosztolányi Dezső Budapestje*. Kéziratból.).

⁶ Lengyel András: „A »Vérző Magyarország«. Kosztolányi Dezső irredenta antológiájáról”, *Literatura*, 2007/4. 399–424.

Bevallottan voltak írások, melyek azért maradtak ki a *Budapesti Negyed*-beli válogatásból, mert Zeke Gyula nem találta explicite eléggé budapestieknek őket. Ilyenek például a vilamos-írások, melyeket a szerkesztő „némi csalódással, ki nem elégített várakozással” kellett, hogy félretegyen, hiszen – mint magyarázza – „sosem derül ki, mely vonalon ülünk, az erős hangulatképek sosem hoznak akár egyetlen megnevezett utcát vagy épületet sem, a belső tér leírása rendre hiányzik, sosem tudjuk meg, hogy egy, kettő vagy három kocsiból álló szerelvényen ülünk, és így tovább.”

Zeke állítása szerint Kosztolányi „Budapestre nagyobb prózáiban és a novelláiban figyelmet nemigen fordító” író volt, akinek ezen műveiben „a budapestiség hiánya [...] fontos kérdés”. Ezt a vélekedését fejti ki bővebben Kosztolányiné előbb idézett jegyzetéhez fűzött kommentárjában, miszerint a feleség által említett egyik mű sem *budapesti* regény, hiszen *A rossz orvos* „bárhol játszódhatna. Erejét nem a hely szelleme, hanem az alapjául szolgáló lélektani képlet adja”, és „az *Édes Anna* is csupán történet Budapesten, ugyanúgy egy teherbíró – bár nem eléggé kibontott – lélektani képlet fűti. Nem csatlakozhatunk azokhoz, akik a keresztény középosztály társadalomrajzát látják benne.” *A rossz orvos* értelmezésében akár még igaza is lehet Zekének – az *Édes Annával* kapcsolatban azonban vélhetőleg téved. Sarkalatos álláspontját a lapszámok bemutatóján Szegedy-Maszák Mihály vitatta, és, bár az értelmezés természetesen szabad, magam is úgy vélem, hogy az *Édes Anna* nemcsak hogy „budapesti” próza, de elég jól behatárolhatóan – és megnevezetten – a Krisztinaváros regénye: polgárai mind itt élnek, mentalitásuk és cselekedeteik is itt jellemzőek s „természetesek”. Ha máshol élnének, más gondjaik lennének. Ha például Szegeden játszódna a regény, akkor nem Kun Béla elrepülése lenne a nyitó fejezet, sokkal inkább Horthy Miklós bevonulása, és nem a gépről lepottyant aranyláncot találnák meg a Vérmezőn, hanem Horthy fehér lova pottyantott volna el valamit, talán a Széchenyi téren, melyet később egy utcaseprő talált volna meg. (A lélektani képlet pedig valóban nincs túlírva.)

A kötetből kimaradt (s így az értelmezésből kihagyott) elbeszélésekről már esett szó, így itt már csak arra hívnám fel a figyelmet, hogy Kosztolányinak az *Édes Anna* mellett egy másik regénye, a töredékben maradt *Mostoha*, illetve a vele azonos címmel tervezett, és szintén soha el nem készült színdarab, *hangsúlyosan budapesti mű* lett volna. Erről számos szerzői megnyilatkozás tanúskodik. 1925. szeptember 28-án írta levélben apjának: „egyszerre kaptam most egy regénybe, melyet a *Nyugat* az újévi számában kezd közölni, és egy háromfelvonásos drámába, melyet a *Nemzeti Színház* szeretne előadni. Tárgyáról csak annyit árulhatok el, hogy *polgári, modern prózai darab, és Budapesten játszódik*” (KDL 516.). Az itt említett regény végül is elkészült – ez az *Édes Anna* –, a darab nem. Nyilvánvalóan nem véletlen, hogy mindkét tervezett történet Budapesten játszódik: Kosztolányi az *Édes Annát* megelőző *Pacsirtában* és *Aranyrákában* „kiírta” magából Szabadkát, s a nagyformákat tervező figyelme ekkor már a főváros felé fordult. Ezt igazolja, hogy a magában dédelgetett és az évek alatt műnemet váltó tervet többször is megemlíti. 1927 februárjában megtudhatta az érdeklődő, hogy Kosztolányi „az *Édes Anna* rendkívüli regénysikere után most egy háromfelvonásos tragédián dolgozik. [...] *Budapesten pereg a darab cselekménye.* [...] A figurák megrajzolása emlékeztetni fog arra a módszerre, amellyel az *Édes Annában* kísérletezett teljes sikerrel az író”, majd egy újabb hónap múlva interjúban ismétli meg ugyanezt: „Most egy drámán dolgozom. Háromfelvonásos *pesti tragédia*, prózában. Az *Édes Anna* emberszemléletében írom ezt is”. Egy évvel később, 1928-ban jelent meg – a dráma mellett – az első híradás a készülő új regényéről: „Kosztolányi Dezső új regényen és ötfelvonásos drámán dolgozik. Elég érdekes és eredeti. *Mindkettő »pesti milió«-ben játszódik, pesti emberek a hősei, és napjainkban történik*”. Újabb másfél év múlva, 1929 no-

vemberében jött a meglepő hír arról, hogy „néhány hét múlva kerül ki a könyvpiacra Kosztolányi Dezső új regénye: *A mostoha*. Kosztolányi új könyvében egy budapesti orvos feleségül vesz egy intelligens, világosan látó leányt, ki ezáltal mostohaanyjává lesz az orvos első házasságából származó három gyermekének”, és lényegében ugyanezt ismétlik meg 1930 novemberében is. – Ráadásul, hogy mennyire fontos volt számára ekkor a főváros és a benne élők ábrázolása, arra még egy sajátos öninterpretáció: a *Mostoha* tervezésének idején, 1928 végén jelent meg a hír, miszerint Kosztolányi „két nagy munkán dolgozik. Az egyik egy regény, melynek témáját hét pecsét alatt őrzi a költő, a másik pedig egy különös kétkötetes mű, mely valószínűleg februárban jelenik meg. »Alakok« lesz a címe, és Kosztolányi száz pesti típust fog felsorakoztatni benne és száz pesti kabinetfigurán keresztül vetíti elénk a főváros életét és karakterét”.⁷

Minden hiányérzetünk ellenére azonban azt kell mondani, hogy a *Budapesti Negyed* 61. száma tökéletesen megfelel illusztratív céljának. Zeke Gyula válogatói szándéka nyilvánvalóan nem az árnyoldal bemutatására vállalkozott. Mindarról, ami ebből a folyóiratszámból kimaradt, lehet majd írni egy másik tanulmányt, amely majd kiegészíti ezt, s nem vitás: enélkül meg sem születhetne, és a Zeke által is hiányolt életrajz minden bizonytalanságát meríteni fog majdan e kötet tanulmányából.

4

Kosztolányi „egész felnőtt életében újságíró volt, szerződött munkatársként szerkesztőségekben dolgozott, így rá is vonatkoztak az újságíróélet szokásai és szabályai. Ingyenes sem kapott fizetést” – írja Lengyel András a *Kosztolányi-dubiózák* bevezetésében, majd hozzáteszi: „S ha nem is haláláig, de kb. a húszas évek közepéig mindenképpen nap mint nap végezte a szokásos újságírómunkát. Működése nem korlátozódott, mert nem korlátozódhatott pusztán az irodalmias formák (pl. tárcsa, írói jegyzet) művelésére”.

Ezen újságírói munka egy jelentős részét már ismerjük, műfajilag is vegyes képet mutat. Interjú, tudósítás, riport, portré, tárcsa, tárcanovella, glossza is akad benne, de ide kell sorolni a rövid irodalmi és színházi kritikákat is. Kosztolányiné visszaemlékezése szerint a lapoknál, ahol dolgozott, „minden veszélyes kérdésről vele íratnak”.⁸ Egy helyütt maga Kosztolányi vallja be, hogy névtelen cikkeket írt: „Nem is jegyeztem soha politikai cikkeket, ami arra vall, hogy nem vállaltam vele közösséget”, majd hogy egyértelműsítse és nyomtatékosítsa, így folytatja: „Ez az első politikai cikk, amelyet aláírok”.⁹ Ráadásul ezeknek a cikkeknél – a feleség emlékezete szerint is – közös jellemzőjük is van, mind a gondolatmenetben, mind a nyelvben: „Csodálatos tapintattal és fölénytel tudta megkerülni a kérdéseket. Oly magas igényű volt, hogy a közepes és a silány között nem érzett különbséget”. S bár előbbi kijelentésében nem kis „csúsztatás” érhető tetten, ugyanis az eddig feltárt cikkek azt mutatják, hogy Kosztolányi márpedig nem mindig kerülte meg a kérdéseket, nem az az eldöntendő tehát, hogy Kosztolányi írt-e névtelen cikkeket, hanem az a vizsgálat tárgya, hogy mennyit és melyeket? Véleményem szerint ez ma a Kosztolányi-kutatás egyik, ha nem a legfontosabb kérdése.

„A névtelen írással azonosítása azonban nagy és nehéz feladat. Igen nagy anyagot kell átszűrni, s maga a ráismerés, a szerző azonosítása sem pusztán automatizmus. Sőt önma-

⁷ A készülő regényről a híradásokat idézi: [Bíró-] Balogh Tamás: „Új regényen dolgozik Kosztolányi Dezső. Az el nem készült *Mostoha* keletkezéstörténete”, *Holmi*, 2004. okt. – A kiemelések tőlem: B-B. T.

⁸ Kosztolányi Dezsőné: *Kosztolányi Dezső*, [1938] Budapest, 1990. 249.

⁹ Kosztolányi Dezső: *Tükröfolyosó*, Réz Pál (szerk.), Budapest, 2004. 726.

gában még egy magasrendű stílusérzékenység sem elegendő hozzá. A sajtótörténeti, életrajzi, nyelvi stb. tájékozottság igen magas foka kell ahhoz, hogy ez az azonosítás megkísérrelhető legyen. S bizonyos, 100 százalékos »földerítés« itt eleve elképzelhetetlen, a leggondosabb attribúciós munka mellett is a névtelen írások egy része örökre rejtve maradt” – véli Lengyel András.¹⁰ Óvatos becslés szerint is Kosztolányi újságírói pályájának két évtizede alatt nagyságrendileg 2500–3000 névtelenül megjelent írást publikált azokban a lapokban, ahol szerződéses munkaviszonyban állt. Ezek feltárása, azaz a névtelen cikkek azonosítása nélkül azonban nemcsak az életművet látjuk csonkán, hanem a „éppen az a szövegtípus maradt számunkra ismeretlen, amely a költőből prózaírót »csinált«, s amelynek írásrutinja és tapasztalatai nélkül a prózaíró vagy nem is jelentkezett volna, vagy egészen másféle karakterű lett volna” – írja Lengyel a *Kosztolányi-dubiózák*ról szóló tanulmányában. A tét tehát kettős: egyrészt filológiai, másrészt mentalitástörténetileg megkerülhetetlen feladatról van szó. Kosztolányiról – akinek az utóbbi években éppen prózai munkássága értékelődött föl – ezek ismerete nélkül átfogóan szólni nemigen lehet.

Ezzel szögesen ellentétes álláspontot képvisel Szegedy-Maszák Mihály: „Nem ismerek olyan módszert – írja egy vitacikkében –, mellyel kétségtelen bizonyossággal meg lehetne állapítani, melyik névtelen közlemény származhat tőle [ti. Kosztolányitól], ezért óvatosságra inteném azokat, akik egyértelműen és egészében általa írtnak tekintenek névtelenül közölt szövszeneteket.” Ugyanakkor azt is hozzáfűzi, hogy „valamely lapban névtelenül közölt szöveg esetében azt a lehetőséget sem lehet kizárni, hogy többen is beleírtak, tehát már ezért is kockázatos teljes bizonyossággal egyetlen szerző munkájának tekinteni. Aláírás nélküli és azzal ellátott cikk között célszerű különbséget tennünk, szerkesztőségi közlemény mérlegelésekor pedig ajánlatos minden szóba jöhető munkatárs nyíltan vállalt munkáit figyelembe venni”.¹¹

Túl azon, hogy a „szövszenet” szó használata mintegy bagatellizálja a feladatot, valamint hogy egy jó írónak – márpedig abban, úgy tetszik, közmegegyezés van, hogy Kosztolányi az volt – mégoly apró (újság)írói teljesítményében is benne vannak azok a nyelvi-stiláris jegyek, amelyek a sajátjai, melyek egyénítik őt, melyek megkülönböztetik a többi írótól (ezért is jó író), az utóbbi gondolatmenetben már Lengyel András korábbi írásaival éppen hogy megegyező pontokat lehet felfedezni. Nemcsak érdemes, de szükséges is bizonyos megkülönböztetést tenni nemcsak a névvel megjelent és a névtelenül közölt cikkek között, de a lap névtelen közleményei között is. A Szegedy-Maszák Mihály által használt „szerkesztőségi közlemény”-t is írta nyilvánvalóan valaki (még ha a zurnaliszta közösség nevében is), ezek valóban nem felétlenül azonosíthatók és azonosítandók. Azonban a textológia *dubióza* kifejezéssel jelöli azokat a névtelenül közölt írásokat, „amelyeket szerzőjük nem szignált, azaz nyitva hagyta az olvasók előtt a kérdést, hogy ki is a szerző, az írás tényleges alkotója azonban *valamiképpen* mégis azonosítható. Ám a *valószínűség*, amely így elérhető, soha nem a teljes *bizonyosság*: ezt a pici kételyt, bizonytalanságot jelöli – óvatosságra intve – a *dubióza* minősítés. Különösen sok ilyen írása van azoknak, akik újságíróként is dolgoztak, s a régi hírlapírói gyakorlat szerint írásaikat csak ritkán, meghatározott esetekben jelölték meg nevükkel, álnévükkel vagy szignójukkal. Ilyen esetekben tényként kezelendő, hogy a névtelen írások mögött egy jól körülhatárolható kör, a szerkesztőség tagjai állnak, a cikkeket valaki közülük írta, de a kutatás mérlegelésre kényszerül, hogy végül is melyik cikket ki írta”.¹² Ráadásul „mivel a lap [adott esetben: a *Pesti Napló*] munkatársi gárdája re-

¹⁰ Lengyel András: „A Kosztolányi-életmű kritikai kiadásának néhány előzetes kérdése”, *Híd*, 2007. okt. 76–85.

¹¹ Szegedy-Maszák Mihály: „Lehet-e névtelen cikkeket tulajdonítani Kosztolányinak?”, *Kalligram*, 2009. febr. 75–77.

¹² Lengyel András: *Kosztolányi-dubiózák*, id. kiad., 91. o.

konstruálható volt, a névvel, szignóval jelzett írások pedig megmutatják, hogy a szerkesztőség egyes tagjai *hogyan* írtak, szövegalkításukra mi a jellemző – a névtelen írások azonosításához vannak kontrollszövegeink. Stílussajátosságok alapján az elvileg lehetséges szerzők többségét ki lehet zárni, azaz eldönthető, hogy egy adott írást kik *nem* írhattak, ugyanakkor az is tisztázható, hogy a szóban forgó írás sajátosságai kire utalnak, kinek a szerzőségét valószínűsítik. Ha ezt a kettős – kizáró s behatároló – azonosítást valami külső, tárgyi, tematikai vagy egyéb adat is megerősíti, a valószínűség még nagyobb.”¹³ Mindezt nyilvánvalóan az összes lapra vonatkoztatni lehet, így az *Új Nemzedékre* is, vagy éppen, immáron Zeke Gyula munkájára utalva, a *Pesti Hírlapra*.

Lengyel András korábban – a többször idézett *Kosztolányi-dubiózák* című tanulmányának „függelékeként” – tizenhét névtelenül, a *Pesti Napló* 1917–18-as évfolyamaiban megjelent Kosztolányi-vezércikket adott közre, és az *Új Nemzedékben* közölt névtelen írások feltárására és azonosítására irányuló vizsgálatok is folynak már egy ideje. Ugyancsak Lengyel András foglalkozott több írásában is ezzel a kérdéssel (egy cikk szerzőségét Kosztolányi levelezésével és a korabeli lapokban megjelent tudósításokkal egyértelműen sikerült minden kétséget, és a kétség lehetőségét is kizárva *bizonyítani* is), e sorok írója pedig szintén közreadott egy névtelenül megjelent, hét részből álló irodalmi cikksorozatot, melynek szerzőjében Kosztolányit véli felfedezni, s ezt a gyanúját nemcsak Lengyel András erősítette meg, hanem a vele sok kérdésben vitatkozó Veres András is.¹⁴

Minden egyes azonosított névtelen cikk azt igazolja, hogy Kosztolányi a két év alatt, amíg ott dolgozott (1919–1921), nemcsak azért a pár kritikáért és néhány versért kapott fizetést, melyeket névvel jelzett, s így olyan további Kosztolányi-cikkekkel kell számolnunk, melyek nagy része – egyre inkább látható – korántsem a névvel jegyzettekhez hasonló „árthatlan” írás. A végső cél persze nem a cikkek egyedi azonosítása és közzététele, hanem lehetőleg az „egész” szövegkorpusz földerítése.

Ehhez adott támpontot Szegedy-Maszák Mihály is a kritikai kiadás munkálatainak azon megbeszélésén, amikor főntebb említett dolgozatom megvitatása kapcsán – bizonyos megfontolandó észrevételei és ellenérvei mellett – néhány olyan, az *Új Nemzedékben* Kosztolányi ottani működése alatt megjelent írásra hívta fel a munkaközösség figyelmét, amelyet valószínűsíthetően Kosztolányi írt. (Az ott jelenlévők – többek között Horváth Iván, Veres András, Zágoni Ervin – szintén elfogadták Szegedy-Maszák Mihály „azonosító” érveit, miképpen e sorok írója is.)

Akárcsak egy sejtésnek vagy valószínűsítésnek is *előfeltevése* annak a lehetőségnek az elfogadása, hogy van cikk, melyet Kosztolányi írt ugyan, mégis szerzői névmegjelölés nélkül (vagy álnéven) jelent meg a napilapban. Ezt követően a gyanúval illetett cikkeket tárgyi-nyelvi elemzésnek kell alávetni. Jelen esetben könnyű belátni, hogy evidens megfelelésekről van szó: az egyik szöveg egy íróról, tágabban az irodalomról szól, a másik pedig Szabadkáról, amelyet Kosztolányi több, névalírással megjelent cikkében is említett. Az életrajzi megerősítések pedig további érvekkel szolgálnak: az egyik írás arról a Csáth Gézáról, azaz Brenner Józsefről szól, aki Kosztolányi unokatestvére volt, a másik pedig arról a városról, ahol 1885. március 29-én megszületett, ahol felnőtt, s ahol szülei és testvérei éltek az ő Budapestre költözése után is.

¹³ Lengyel András: *Kosztolányi-dubiózák*, id. kiad., 92. o

¹⁴ [Kosztolányi Dezső:] „A magyar irodalom és az ő irodalmuk”, in: *Történeti tanulmányok*. 11., Zombori István (szerk.), MFM, Szeged, 2008. 252–262; Bíró-Balogh Tamás: *Egy Kosztolányi-cikk és kontextusa*, 264–278.; Lengyel András: *Egy anonim Kosztolányi-cikk azonosítása*, uo., 243–251.; Veres András: „Kosztolányi Nyugatja és a Nyugat Kosztolányija”, in: *Nyugat Népe. Tanulmányok a Nyugatról és koráról*, Angyalosi Gergely, E. Csorba Csilla, Kulcsár Szabó Ernő, Tverdota György (szerk.), PIM, Budapest, 2009. 88–124.

Zeke Gyulának szintén előfeltevése volt, hogy lehetnek még „ismeretlen”, akár névtelenül közölt Kosztolányi cikkek is. Emellett hiányérzete volt, hiszen a bő termést ismerve is kevesellte Kosztolányi Budapestről szóló írásait, s bevallottan remélte, hogy az általa szerkesztett gyűjteményt „budapesti tárgyú ismeretlen szövegekkel is” gyarapíthatja. Ugyanitt írja: „Reményem nem volt alaptalan, hiszen [...] jó okkal feltételezhettem, hogy a túlnyomórészt máig feltáratlan, múlt századfordulós és két világháború közti sajtóban még számos Kosztolányi-írás rejtőzik” (*A Pesti Hírlap „Pesti utca” című sorozata és a hozzá csatlakozó szövegek szerzőségéről*). A *Pesti utca* sorozatra azonban mégsem lapozgatás közben lelt, hanem – ahogy ő nevezi – „forró nyom” is volt, melyet követhetett.

A nyom persze korántsem volt olyan forró: évtizedek óta bárki számára megvolt a lehetőség, hogy a „felfedezést” megtegye, mert a sorozathoz vezető információ se elrejtve, se kódolva nem volt. (Jelen sorok írója kifejezetten sajnálja, hogy nem ő jött rá.) Kosztolányi halála után ugyanis jelentős kéziratos és nyomtatott hagyatéka maradt hátra: tudatos íróként életművének csak javát adta ki önálló kötetekben, s újságíró tevékenységének csupán nagyon kis részét. Ilyen például a *Tinta*, a *Tintaleveles papírgaluskával*, az *Alakok* vagy a *Bölcsőtől a koporsóig* című kötete. Hagyatékában kéziratok és megjelent cikkek lapkivágatai egyaránt találhatók. A hátrahagyott műveit adó sorozatot szerkesztő Illyés Gyula a negyvenes évek elején még látta és használhatta a hagyatékot, és az *Ákom-bákom* című kötetben (1943) közölt is két darabot a *Pesti utca* sorozatból, mert azok lapkivágatát megtalálta Kosztolányi papírjai között. Ezt a két írást vette át később Réz Pál, amikor az általa szerkesztett sorozat publicisztikákat közreadó kötetei közül az utolsóban, az 1974-ben megjelent *Sötét bújócskában* újraközölte őket, jegyzetben hozzáfűzve, hogy *Pesti utca* „rovatcímmel a *Pesti Hírlap* sűrűn közölt apró jegyzeteket, pillanatfelvételeket, többnyire aláírás nélkül, olykor betűjeggyel. A rovat cikkeit valószínűleg többen írták, köztük Kosztolányi Dezső. (Az -i betűjegy talán az ő jelzése)” (580.).

Kőhegyi Mihály 1991-ben publikálta Kosztolányiné korábban már idézett, *Kosztolányi Dezső Budapestje* című jegyzetét,¹⁵ a teljes terjedelmében közölt dokumentum azonban vagy elkerülte a kutatók figyelmét (pedig még bibliográfiában is szerepel),¹⁶ vagy nem tulajdonítottak neki jelentőséget, mindenesetre Zeke Gyula szintén felfedezte, és benne a már a korábban ismert útmutatókat megerősítő mondatot talált: „[Kosztolányi] A Pesti Hírlap hasábjain »Pesti utca« címen az apró, bájos vagy furcsa jelenségeit írja meg, hol névvel, hol névtelenül.”

Mindezek után már csupán idő kérdése, hogy az ember összegyűjtse a sorozatot: kitarthatóan ülni a könyvtárban és naphosszat lapozgatni, jegyzetelni. (Amely munka fölszínre hozott egy pompás sajtótörténeti adalékot is: a 20. lapon található 13. lapalji jegyzet tudósít arról, hogy a *Pesti Hírlap* két száma két változatban létezik, melyek ugyan „csak” egy-egy cikkben térnek el egymástól, de ezek éppen Kosztolányi írásai. Zeke ezt azzal magyarázza, hogy „a szerkesztők a – talán valamiért későn beérkezett – Kosztolányi-írások kedvéért átszerkesztették a kérdéses oldalakat, és újranyomták a számot, hogy az olvasók kedvében járjanak”.)

Kosztolányiné jegyzete azonban vélhetőleg évtizedekkel férje halála után született, tévedhetett is. A visszaemlékezésekre általánosságban igaz, hogy a múltnak az emlékező általi interpretációi csupán, a bennük foglaltak szubjektív és szelektív értelmezései.

¹⁵ Kőhegyi Mihály: „Kosztolányi Dezsőné feljegyzése Kosztolányi Dezső és Budapest kapcsolatáról”, *Üzenet*, 1991. júl–aug. 521–524.

¹⁶ *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1991–1995*, B. Hajtó Zsófia, Csóra Karola (szerk.), Budapest, 2007. 422.

Kosztolányinéra ez kiváltképp igaz, s például a férjéről írott könyvvel kapcsolatban is kialakult az az általános nézet, hogy nem szabad minden szavát dokumentumértékűnek elfogadni. S bár Zeke éppenhogy „döntő híradásnak” nevezi az idézett memoárt, szerencsére nem állt meg itt, s az azonosítást ezen túl további bizonyítékokkal is alátámasztani igyekezett. Ahogy írja: „Harmos Ilona közlése nem adhat tehát felmentést a kétely kötelme alól, két megállapítás azért biztosan tehető. Először is: a kérdéses szövegek szerzőségét illetően nem számíthatunk érvényesebb híradásra.” Ez utóbbi kategorikus kijelentés persze erősen vitatható, hiszen előkerülhet egy levél, amelyben Kosztolányi saját kezűleg vall a maga írta *Pesti utca* sorozatról, vagy előkerülnek maguk a kéziratok, netán felbukkan az a szerkesztőségi füzet, amelyben a honoráriumok megállapítása céljából a szerkesztők vezették a munkatársak írásait, vagy amelybe – létezett ilyen, kiváltképp éppen a betűjellel jelölt és névtelen cikkek miatt – maguk a lap munkatársai ragasztották be lapkivágatként saját írásaikat, hogy regisztrálják *terjedelmileg* is neves-névtelen munkásságukat. Sajátos módon maga Zeke is – kijelentésével ellentétben – később fenntartja ezt a lehetőséget: „Nem kizárt, hogy a közeli munkatársak hagyatékából [...] előkerül még valami, a sorozat szerzőjére vonatkozó utalás”, írja, s Harsányi Zsolt jelenleg még zárolt hagyatékára utal.

Mindennél azonban jóval lényegibb a másodikként tett megállapítás: Kosztolányiné közlése „nem teszi fölöslegessé a szóban forgó szövegek szerzőségének hagyományos jellegű vizsgálatát”. Ez az azonosítás módszerének roppant fontos alaptétele: a névtelen írássok esetében szükséges a túlbiztosítás: inkább kevesebb cikk kerüljön a vélt szerző neve mellé, de az biztosan az övé legyen, mint több, amelyeket esetleg valaki más írt.

Ezért Zeke szövegeken kívüli és azokon belüli összefüggéseket, jellegzetességeket keresett. Az azonosítás általa „bizonyítékok”-nak nevezett összetevői (talán helyesebb lett volna az érv kifejezés) a következők: 1. *életrajzi*: az írássok városon belüli helyszínei meg egyeznek a városban lakó Kosztolányi életrajzában helyszíneivel (Krisztinaváros, Vérmező, Belváros), külön megnevezve a Logodi utca; illetve olyan életrajzi megfelelhetőségek vannak, mint a Krúdy-emlétek, vagy éppen a Kosztolányi szerkesztésében megjelent *A Pesti Hírlap Nyelvtörőre* tett utalás. 2. *tematikai*: az írássok tárgyválasztásában a Kosztolányi-életműből jól ismert helyzetek, helyszínek és tárgyak jelennek meg, a villamos, a társaskocsi, a kávéház, boltok, szavak, alakok, valamint feltűnően gyakran a gyermek. Emellett Zeke megnevez még egy érvet: „A legárulkodóbban talán mégis a túlárado életörömtől feljajduló szövegei, melyeket rendre az új évszakok új színektől, illatoktól és hangoktól zsúfolt első napjai hívtak elő benne.” (Konkrét példát is említ: „Az itteniek között azonban – talán épp a névtelenség okán – akad olyan is, amely a prózai személyesség Kosztolányinál ritka fokára lép”, és idézi a sorozat 1935. március 29-én megjelent darabját, majd a sorok hangvételének indoklásában hozzáfűzi, hogy Kosztolányi „betegségéről közel két éve tudott már ekkor”. Ez igaz is, viszont korántsem mellékes tény, hogy *éppen ezen a napon* lett ötvenéves.) 3. *kizárásos*: a *Pesti Hírlap* más szerzőinek elvetése; ahogy – eléggé vitatható módon, s nem is feltétlenül helytállóan – írja: „[Kosztolányi] kollégái közül a lapnál hasonló szöveghelyzetben csupán Harsányi Zsolt illethette volna magát az író címmel, akire azonban (ha egyébként nem) a Kosztolányiétól mindenestől különböző nyelve miatt gondolkunk sem lehet a »Pesti utca« sorozat és a hozzá csatlakozó szövegek alkalmi társszerzőjeként”. 4. *nyelvi*: a Kosztolányira jellemző nyelvi sajátosságok kimutatása.

Ez utóbbit érdemes részletesebben ismertetni. Zeke általánosságban három nyelvi jellegzetességet nevez meg, melyek közül kettő – véleménye szerint – Kosztolányi más műveitől némiképp idegen, de a sorozaton belül következetesek (s éppen ezért az egykezűségre utalnak): az egyik a *névelőhiány*, a másik a betűjeles és névtelen cikkek esetében a *többes szám első személyű elbeszélő* (ellentétben a névvel jelölt írássok egyes szám első személyű közvetlenül megszólaló hangjától). Zeke fontos megfigyelése – amit csak az vesz ész-

re és tudatosít magában, aki valóban alaposan átnézte-olvasta a lap több folyóméternyi számát –, hogy a többes szám első személyű megszólalás „következetes alkalmazása mindenesetre elkülöníti szövegeit a lap többi állandó munkatársa – Farkas Imre, Harsányi Zsolt, Kálmán Imre, Márkus László és mások – névtelen vagy betűjegyes írásaitól, amelyek szerzői általában egyes szám első személyben szólaltak meg”, s így, ami eleinte Kosztolányitól idegen nyelvi elemként tűnt föl, „paradox módon maga is az ő szerzőségét valószínűsítő nyelvi elemmé lép elő”. Zeke magyarázatot is keres a jelenségre: „a fejedelmi többes igealakot a kortárs olvasó pedig alázatos gesztusként fogadhatta: ez itt a lap hangja”. Meglehet, hogy az olvasók így olvasták, de gyaníthatóan inkább arról van szó, hogy Kosztolányi ezzel a hanggal éppen az olvasókkal, azaz a pesti utca járókelőivel való azonosulása miatt élt. Ahogy írja egyik – Zeke által is közölt – cikkében: „ki a többieket is látja, önmagában és önmaga által” (*Téli éj, együtt a szenvedőkkel.*) Ő csak egy közülük, amit írt, azt írhatta volna bárki más; és ez újabb lehetséges magyarázat a cikkek névtelenségére: a *Pesti utca* darabjainak elbeszélője tehát a lap hangja helyett inkább az utca hangja. – A harmadik, immáron Kosztolányira jellemző általános nyelvi sajtoságként a cikksorozat „tisztá magyarsága” szerepel, valamint a költői prózára jellemző alliterációk, belső rímek, illetve Kosztolányi mondatfűzésének ritmusa és jellegzetes képzettársításai. A konkrét nyelvi elemek vizsgálata kiváló mintát és segítséget nyújt a további azonosításokhoz. E szerint Kosztolányi – a cikksorozatban is – a mekegést föloldva két azonos jelentésű szóalak közül az ő-s alakot választja (például: fel – föl), vagy stiláris megkülönböztetésként az archaikusabbat (menniük – *menniök*, állnak – *állanak*), az l-végződésű igék záróhangját z-re cseréli (lóbálja – *lóbázza*, telefonál – *telefonoz*), az *utóbb* szót a köznyelvitől eltérő jelentésben, legutóbb értelemben használja, egyedi határozószókat (*annakelőtte*, *minnekelőtte*, *odább*) használ, s hapax legomenon-gyanús például a *délszaki*, a *szemére lobbantja* és az *ámolyos* szavak-kifejezések sűrű használata. Mindezeknek szerepelniük kellene egy jelenleg nem létező Kosztolányi írói szótárban.

Az azonosítás módszere tehát lényegében megfelel annak – csupán a metódusok sorrendje fordított –, amit a Kosztolányi-dubiózák közreadásánál Lengyel András leírt. Ezek után már csak egybe kellett gépelni a sorozat darabjait, és remek fényképeket kellett hozzájuk válogatni. Így született meg Kosztolányi Dezső új kötete, a *Pesti utca*. Zeke Gyula alapossága példa- és útmutató.

6

A *Budapesti Negyed* 62. számában kétszázhuszonegy írás sorjázik, ebből kettő volt „ismert” eddig (melyek a teljesség jegyében kerültek itt is újraközlésre). A gyűjtés nem öleli föl Kosztolányi a *Pesti Hírlap*nál töltött éveinek egészét, „csupán” az 1930–1936 között a lapban megjelent névtelen vagy betűjellel jelzett írásokat adja. Kosztolányi nem mindig ugyanolyan intenzitással írta ezeket, a termés évenkénti elrendeződése jól mutatja, hogy 1932 és 1934 között volt a legaktívabb (1932-ben 52, 1933-ban 49, 1934-ben 46 cikket közölt így), míg az ezt megelőző és ezt követő időszakban kevesebbet írt (1930-ban 26, 1931-ben 16, majd 1935-ben 30 és 1936-ban mindössze 2 cikket). Kosztolányi munkakedvére jellemző, hogy mindez további negyvenhat, itt nem közölt írással még bővíthető lett volna, azaz a *Pesti Hírlap* hat évfolyamában összesen – a névvel jelzett cikkek-írások mellett – kétszázhatvanhét „rejtett” tárcája-rajza jelent meg. Az ezeket közlő rovatok, illetve maguknak az írásoknak a címe is változatos: hasonló írásokat találunk *Pesti panoráma*, *Pesti levél* és *Pesti utca* cím alatt (amely írásmódja maga is ingadozó, mert rendszerintelenül előfordul *A pesti utca* névelős változatban is), és több, ezektől teljesen eltérő címmel is találkozhatunk – melyek mégis mind ugyanazt jelölik. Ennek magyarázata az anyag összegyűjtője

szerint az lehetett, hogy a címeket a *Pesti Hírlap* szerkesztője adta. A kéziratok hiányában egyelőre bizonyosat állítani ebben a kérdésben nem lehet.

Zeke az első tanulmányában írja, hogy „az »új« Kosztolányi írások irodalmi és város-történeti értéke egyként becses, ám semmi jel nem mutat arra, hogy szerzőjük valami nagyobb lélegzetű városi prózához hordta volna össze bennük az anyagot”. Ez egy kicsit fából vaskarika jellegű okoskodás, hiszen miképpen is lehetne számon kérni egy olyan cikksorozaton a regényszerűséget, illetve a regénynyersanyag-létet, ami nem regénynek indult, nem annak készült, s nem az lett. Éppen a cikksorozat idején vallotta Kosztolányi az *Esti Kornél* első fejezetében (1933) „ars poeticaként” a töredezettséget, s nem holmi összecsirizelést prózatechnikai ideáljának. S ezen az sem változtat, hogy Kosztolányi ekkor még éppen viaskodott a *Mostoha* megírásával, amelyről – mint fentebb idéztük – tudni lehet, hogy hangsúlyosan budapesti regénynek készült, azonban ennek cselekménye a félmúltban játszódott volna, 1919–20-ban.

Egyszerűbb motivációt kell sejteni a névtelen cikksorozat születése mögött: 1931. augusztus 9-én panaszolta Tevan Andornak, hogy „kétségbeesett, eddig-soha-se-volt gazdasági viszonyok között” él s dolgozik.¹⁷ A *Pesti utca* – és társai – keletkezésének megfelelő Kosztolányi érdeklődése s írásgyakorlata is: az anyagot az utcáról hozta, rögtönző képessége közismert volt, könnyűkező nyelvszonglőrként nem lehetett vele sok munkája.

Leginkább a szintén névtelen közleményként megjelent *Tere-ferék* esetében hasonló a helyzet: a húszas évek derekán Kosztolányi ott is egy futó sorozatba „lépett be”, melynek vélhetőleg nem minden darabját írta ő. Csakhogy míg ott túlnyomórészt külföldi témájú cikkek jelentek meg (Kosztolányi külföldi lapokat szemlélve az ott olvasottakat fordította-ültette át magyarra, s „fejelte meg” saját mondandójával), a családi levelezésben számos levél tanúskodik közvetlen bizonyítékként a névtelen szerző személyazonosságát illetően: Kosztolányi éppen küldi a soron következő *Tere-ferét*, vagy éppen az várják-hiányolják, illetőleg az azokért járó honoráriumokról esik szó: Botka Ferenc kutatásaiból tudni, Kosztolányi nagyrészt anyagi megfontolásból írta ezt a sorozatot, hogy segítse Szabadkán maradt, nyugdíjassá lett apjának orvosi kezelését, s az *otthoni* nyilvánosság mellett ezért is adott ide olyan írásokat, amelyek előző nap, vagy éppen aznap jelentek meg a *Pesti Hírlap*ban.

Jelen kötet darabjai – a szerkesztő szerint – „nem novellák, apró tárcaként is csak egy-egy darabjuk állna meg. Nem többek, mint a próza műfajának amolyan tovább már nem bontható elemi részecskéi”. Írói képek, ahogy egyes darabok prózatechnikai mivoltukat címükbe is emelve (*Képek az utcáról*, *Pillanatképek*, *Körkép*, *Élőképek*) mutatják. Műfajukat tekintve a darabok széles skálán mozognak, az interjútól és riporttól az adomáig és anekdotáig, egyes darabok röpke nyelvészkedések, mások pillanatnyi filozofálások. A forma nem teljesen új, és nem kizárólag a sorozathoz köthető jelenség a Kosztolányi-prózában. A rövid fragmentumokból szándékolatlan össze nem álló tárcára korábbi példaképpen említhető – nem kell messzire menni – az első kötet *Arcélek az utcáról* című írása; ez az 1929-es, szerzői névvel megjelent írás tökéletesen megelőlegezi a *Pesti utca* sorozat darabjait, mintegy közvetlen előképe azoknak. Egyes névalírással nélkül vagy betűjellel megjelent cikkek pedig tematikusan, illetve szövegszinten közvetlen egyezést mutatnak névvel jelezett írásokkal, munkákkal.

Kosztolányi kedvelt témái a villamoson vagy társaskocsin (buszon) utazók, vagy nagyon sokszor az arra várakozók ábrázolása, többször írt gépkocsikról, gépszekerekről (teherautókról), általában a közlekedésről és az utazásról, motorosokról, gyalogosokról, vonatokról. Gyakran számol be uszodai megfigyelésekről, állatkerti élményekről, kirakatokról, és sokszor az utcán andalgó fiatal párokról. Utcajáró figyelme nem kerüli el a szegénység különböző megjelenési formáit, az írások többször szólnak koldusokról,

¹⁷ Kosztolányi Dezső: *Levelek – Naplók*, Réz Pál (szerk.), Budapest, 1996. 626.

ócskásokról, guberálókról, cselédekről. De a nyelvész is megszólal olykor, s szavakról, nevekről ír, legtöbbször éppen a nyelvtisztaságról. S ahogy Karinthy és Babits fiatal koruk óta a technikai fejlődés híve volt, úgy Kosztolányi az egyik szösszenetben most is a gépekkel szembeni ellenérzésének ad hangot: „A gép hatalmas mindenütt és mindenekfelett. Az emberiség mindenáron hinni akar valamiben. Új erőt emel maga fölé, melynek járma alatt meghunyászkodhat, s elhitesi magával ideig-óráig, hogy biztonságban is van.” Ennek cáfolatára az orvostudományból hoz példát, hogy a beteg ember szemében többet láthat meg egy másik ember, mint egy akármilyen tökéletes gép (208.).

A cikkek háttérében nemegyszer – a szerzőséget erősítve – azonosítható életrajzi esemény áll. Az 1930. augusztus 15-én megjelent egyik darabban egy balatoni fürdőhelyről ír beszámolót (44–45.), s egy július 21-én keltezett leveléből tudjuk, hogy a cikk megjelenése előtt nem sokkal éppen ott járt: „ma, mikor te valószínűleg megjöttél, én leutaztam a Balatonra. Körülbelül 4–5 napig maradok ott” – írta Gellért Oszkárnak (KDLev, 611.). Két évvel később, 1932. július 17-én beszámol egy másik balatoni útjáról, pontosabban az odavonatozásról (158–159.), s ugyancsak egy levél tanúskodik arról, hogy Kosztolányi éppen ekkor a Balatonnál járt: „ebben a pillanatban veszem soraidat, s holnap hajnalban utazom Hévízre”, tudósította Babits Mihályt július 10-én (KDLev, 661.). Hasonlóképp megfeleltethető az 1934. április 7-én a fogorvosi rendelőben lejátszódó eseménysor (291–292.) Kosztolányi életrajzával: a betegsége elején, annak valódi jellegét és súlyát még nem ismerő Kosztolányi ekkor – felesége könyve szerint – „hónapokig jár egy fogorvos tanársegéd lakására. Egész alsó fogsorát megpántolják arannyal, a híd is felkerül a baljós hely fölé” (Kosztolányiné: Im, 256.). Ugyanígy vele történt, hogy 1935-ben „bekukkantott” Bécsbe (383.), és vélhetőleg azonosítani lehet az 1933. június 21-én megjelent cikkben szereplő „itt időző spanyol barát” személyét is, akiről két szövegrész is szól (223.).

Más darabokban *irodalmi kapcsolathálózata* mutatkozik meg. 1933. április 28-án egy Kálmán nevű baranyai parasztköltőről ír anekdotikus hangon (219–220.): ő nem más, mint Sértő Kálmán, aki éppen ekkor robbant be az irodalomba: egyik felfedezője és támogatója éppen az a Kosztolányi volt, aki 1933. március 26-án méltató cikket írt Sértőről, a verseiről, és arról, hogy néhányszor beszélgettek is (*Tükörfolyosó*, 660.) – tehát az anekdota alapjául szolgáló történetet nyilvánvalóan első kézből hallotta. Hasonló keletkezőtörténete volt az összeállításban szereplő két Krúdy-anekdotának, az éppen megszületett leánygyermek méreteinek úrmértékben való megadását, illetve a később szállóigévé lett híres sor („Milyen lehet négy deci?”) első elhangzását elmesélőnek: Kosztolányiné egyik kéziratban maradt jegyzete éppen erről a két történetről számol be. Ide sorolhatók még a Kosztolányi *olvasmányélményeire történő utalások*: felelevenít például egy Széchenyi könyvtárbeli olvasást, melynek kapcsán Gyulai Pálról ír (190.), de az írásközött felbukkan Petőfi, Arany, Jókai, Madách, Reviczky és mások neve vagy műve is.

Az is nyilvánvaló, hogy a *Pesti Hírlap* munkatársai között csak Kosztolányiról mondható el, hogy annyira érdeklődött a *pszichoanalízis* iránt, hogy *analitikus barátai* voltak, akikkel összejárt (sőt Kosztolányinéval maga Freud is levelet váltott). A *Pesti utca* sorozatban sorra megjelennek ezek az analitikus barátok is. Előbb még csak általában utal egyikükre, amikor egy álomról tartott előadás utáni ironikus esetet ír le (205.), az 1933. július 13-án megjelent részben azonban már „a nemrég [máj. 22.] elhunyt kitűnő tudósról”, *Ferenczi Sándorról*, mesél el egy tanulságos anekdotát, annak illusztrálására, hogy „jó ember volt”, ám jósága nem állt bután útjába okosságának (226.), alig valamivel később, 1933. július 25-én arról tudósít, hogy „nemrég a nagy bécsi tudósnak, Freudnak egyik barátja tartózkodott nálunk. Egyik budapesti orvos kisfia elébe állt, s arra kérte, küldjön neki „egy névalírást Freudtól”, s a gyerek apja azt hiszi, fia autogramgyűjtő lett, de kiderül, hogy Freud aláírása csak cserealapnak kell, mert a fiú kap érte két braziliai bélyeget (233.). Freud Kosztolányinál tartózkodó barátja *Hollós István* volt, Ferenczi Sándor egyik

legközelebbi munkatársa, annak – éppen ekkori – halála után utóda a Magyar Pszichanalitikai Társaság élén – akivel történetesen Kosztolányi is barátságban volt, sőt lélektani és nyelvi kérdéseket vitattak meg; Kosztolányi levelezéséből tudható, hogy éppen ekkoriban gyakran összejártak: „Most (este ¼ 8) otthon, könyvvel. Söhajtozunk utánad Hollóssal” – írta például Füst Milánnak 1933. május 13-án (KDLev, 688.).

Az életmű egészét tekintve talán legérdekesebbek azok a darabok, melyekben Kosztolányi valamiképp a *saját műveire utal*. Egy kedves-ironikus történetet mesél el például a cím szerint megnevezett *A Pesti Hírlap Nyelvőréről*, amelyet ő szerkesztett és bábáskodott megjelenése körül (197.) Másképp erős a kapcsolat az összeállításban közölt, 1933. április 20-án megjelent cikk és egy Kosztolányi-novella közt. Itt egy olyan történetet olvashatunk, amelyben egy motorkerékpáros fejről leröpül a kalap, de mivel „a kalap nem élőlény, nem kell kikerülni”, autók száguldanak el fölötte, és végül, amikor gazdájának sikerül felkapnia, kiderül, hogy a kalapnak „semmi baja. Kissé meggyűrődött, bepíszkolódott, kissé el is csámpult. [...] Még kórházba se kerül” (216.). Ez nem más, mint a *Tengerszem* (1936) kötetben megjelent *Esti Kornél kalandjainak* 5. darabja, a *Kalap* című novella ellen-variánsa.

És persze Budapestről magáról is szól Kosztolányi a *Pesti utcában*. A felületesztétika azonban csalóka, mert a felület repedésein át – talán éppen a szerzői szándék ellenére – a mélybe látni. Ez a mélyréteg pedig – nem meglepő – Budapestnek lényegi kritikáját adja. „Budapest lármás város, a kelet kapujában van” (363.), tudhatjuk meg róla egy helyütt általánosságban, nagyváros, világváros, amelyben Kosztolányi éppen az egy utcányi vidéket látja meg és méltatja: Budapestnek „van egy kedves, mulatságos utcája a II. kerületben, ahol pontosan megtaláljuk a vidéki magyar kisvárost”, ezért „akinek nincs módjában vidékre utazni, itt hamisítatlan magyar levegőt szívhat” (297–298.). Az sem tűnik véletlennek, hogy éppen Új-Lipótvárosban járva, „messze-messze attól a helytől, ahol naponta megfordulunk”, gondolkodik el azon, hogy a sok *idegen* arc között mégis hirtelen egy ismerőst lát, egy *budait*: „Hiába, mindnyájan vidékiesek, szinte falusiak vagyunk, s egy-egy fővárosi körzetben lakók lassacskán már úgy tartják számon egymást, mint egy-egy falu lakói. A »mi falunkból valót« már messziről megismerjük bárhol, a járásáról, a mozdulatáról, a ruházatról meg a testmagasságáról, akkor is, ha sohase is beszéltünk vele. Szinte azt mondhatnók, hogy egy-egy kerületben más-más emberfajta lakik. Mindegyiknek közös ismertetőjegyei vannak” (392.). Az értékek ütköztetésének egyik leggyakrabban használt eszköze az utazás: a *Pesti utca* hasábjain is van erre nem egy példa. Utaztat pestit vidékre, és vidékit Pestre. Vannak egymásnak megfeleltethető, általánosítható történetek: amikor arról szól, hogy „egy pesti kislányt először vittek falura nyaralni”, s ott a lány a reggeli páráról azt hitte, hogy izzad a fű, tehát hőség lesz (252), akkor ugyanúgy a tudatlanságról, a más közegben való idegenségről ír, mint amikor a villamoson először utazó „vidéki atyafi” ügyetlenkedését meséli el (251–252.). (Nem lehet véletlen, hogy ezek éppen egymást követő cikkeken olvashatók, megírásukkor is nyilván egymás ellentétéiként születtek.) Utolsó mondatáig hasonló gondolatmenetet követ az a darab, amelyben arról tudósít, hogy a fővárosba érkező „falusi lányok, menyecskék órák hosszat ácsorognak népművészeti kirakatok előtt. Az érdeklí őket a legjobban. A rövid egy-két nap alatt, amíg a fővárosban vannak is »hazai« levegőt akarnak szívni. Apróra megnézegetnek, megbírálgatnak minden öltést, minden színt és vonalat. Itt ők »otthon« vannak. Ez az ő területük.” Ha eddig tartana, „mindössze” egy kedves történet lenne, az utolsó mondat nyílt kritikája azonban megváltoztatja az egész modalitását: „Ebben [a népviseletek megbeszélésében] legalább nem nézhetik le őket a »pestiek«.” (305.). És mivel az ember vagy pesti, vagy vidéki, ez utolsó mondatban egyik vagy másik oldalról az ország egész társadalmára érintve van. Egy másik történetben pedig „falusi ember kis szekérrel jött be a környékről. [...] Roppant kicsinek, jelentéktelennek érezheti magát, s nagyon haragudhat,

mert egyszerre fölkapja az ostorát az ülésről, és pattintgatni kezd vele.” Teszi mindezt azért, „hogymegmutassa ennek a nagyzó, közönyös városnak, hogy ő is tud valamit. Figyelmet akar kelteni. De senki sem törődik vele.” Végül is „elröstelli magát, s szépen visszateszi az ostort”, és „Nem érdemes ezeknek a pestieknek ostort csattogtatni – gondolja.” (390.). Mindenképp elgondolkodató mentalitás.

7

A szerkesztő felteszi a költői kérdést is: „vajon a szerző kedvére valónak tartaná-e neve alatti megjelentetésüket”, melyre válaszában az „igen” melletti érveket és ellenérveket is felhoz. Magam úgy gondolom, hogy teljesen mindegy, Kosztolányi 2008-ban „kedvére valónak tartaná-e” a közlést. Csak az biztos, hogy életében nem gyűjtötte kötetbe őket, s innentől kezdve az irodalmi utókorra bízta őket. Nem véletlenül: tanult irodalmárként tökéletesen tisztában volt – cikkeinek sora bizonyítja ezt – az írói utóélet mibenlétével, nemegyszer pro és kontra „rá is játszott” erre. Bizonyos az is, hogy élete végén, betegsége tudatában hangsúlyosan összegző köteteket (*Esti Kornél, Összegyűjtött költeményei, Tengersizem*) állított össze, melyekbe egy efféle sorozat jellegénél fogva sem fért bele. Talán még a sokáig tervezett, és végül már csak a halála után megjelent életműsorozatba sem, mint ahogy a *Hátrahagyott műveiből* is kimaradt.

Bár Zeke magabiztos érvelése után mégiscsak odaírta Kosztolányi nevét a borítóra, azért a filológiai kiskaput nyitva hagyta. „Igen kevés kétség férhet hozzá, hogy valamennyi itt közreadott írásnak ő [azaz Kosztolányi] volt a szerzője”, írta egy helyütt, de „meglehet, egy-két írás szerzőségének megítélésekor tévedtem. A kritikai kiadás szerkesztőinek módjukban áll majd fölülbírálni a döntéseimet”, tette hozzá másutt. Nos, ez már részben meg is történt, hiszen Zeke Gyula kutatásával párhuzamosan – az ilyési közlés nyomán – a kritikai kiadás munkatársai is felfigyeltek a sorozatra, hiszen a *Forrásjegyzék* első kötete regisztrálja – meglehet, egyelőre tüzetesebb vizsgálat nélkül, és csak 1933–36 között – a kétes hitelű írások közt a *Pesti Hírlapban* -i jelzéssel vagy anélkül megjelent cikkeket, így a *Pesti utca* sorozatát is. Jellemző Kosztolányi életművének bőségére, hogy még a *Pesti utca* kötet kiadásával sincs teljes képünk Kosztolányi ekkori (újság)írói teljesítményéről. Mert ahogy Zeke is jelzi – illetve a *Forrásjegyzék* is tartalmaz erre nézve adatokat –, az általa kötetbe gyűjtött sorozat darabjai mellett a „csonka hét év példányainak átnézése során további nyolcvanhét -i. betűjeles és névtelen írást” talált, amelyek szerzője véleménye szerint csakis Kosztolányi lehetett, s hogy e további nyolcvanhét cikk közül a kötetben csak negyvenhatot közöl, ugyanis ennyinek volt budapesti vonatkozása. (Van tehát még a kötetben szereplő kétszázhuszonegy írás mellett további negyvenegy „ismeretlen”, nem-budapesti tárgyú cikk; a szerkesztő – ha már utal rájuk – ezek lelőhelyeit függelékben közölhette volna.) Az viszont bizonyos, hogy a kritikai kiadás munkatársainak nagyon alaposan göröcső alá kell venniük minden egyes cikket és minden egyes darabot, mert valóban vannak Kosztolányira nem jellemző, sőt tőle teljesen idegen nyelvi megoldások is a kötetben. Példaképp csupán egyet említenék. Zeke is tudatosítja, hogy a nyelvvédő Kosztolányi ekkor már mindvégig társaskocsit említ, ha autóbusról ír. Éppen ezért feltűnően gyanús az a történet, amelyben ilyen sorokat lehet olvasni: „Késő este az utolsó autóbusz zörög át az elhagyott, sötét hídon. Mindössze négy utas ül benne. / Hirtelen zökken az autóbusz: összeütközés történt. [...] Szerencsére csak egy csöpp karambolról volt szó. Az autóbusz összeütközött egy autóval, a sárhányóját egy kissé megrongálta” (80.). Ráadásul olyan csúnya magyartalanságok (kiváltképp: „összeütközés történt”) és bántó szóismétlések vannak benne, hogy kizártnak tartom, hogy Kosztolányi akárcsak legfáradtabb pillanataiban is ilyet írt volna.

Mindenesetre Zeke jövődölésére egyféle válasz már született. Erről Tarján Tamás számolt be az NKA kritikai portálján. Innen tudni, hogy a bemutató összes meghívott résztvevője egyetértett abban, hogy a *Pesti utca* kötet írásainak túlnyomó része (egy-két kivételtől eltekintve) bizonyosan Kosztolányi Dezső írása. Veres András mellett a kritikai kiadást vezető Szegedy-Maszák Mihály pedig arról is szólt, hogy „alighanem a majdani sorozat egyik kései kötetében, meglehet, a bizonytalan hitelű textusok között lesz a helye (de minden bizonnyal helye lesz) ennek a nagyszabású, élvezetes ciklusnak, mely az alkotó életének szinte egészét Budapesten leélő Kosztolányi profán himnusza némi idegenkedés után megszeretett városához. A filológiai munkát nem lehet egyhamar elvégezni (Szegedy-Maszák a rá jellemző malíciával dédunokáinak nemzedékét jelölte meg beteljesítőként)”.¹⁸ Elvitathatatlan tény, és jelentős érdem, hogy Zeke Gyula Kosztolányinak sok, eddig ismeretlen írását Kosztolányiéinak „lenni minősítette” (190.), amelyek ezáltal ismét bekerültek az irodalom körforgásába.

¹⁸ Tarján Tamás: „Egy -i. miatt”, *Budapesti Negyed*, 2008. ősz/tél. www.revizor.hu, 2009. ápr. 23.

TEMETÉSREGÉNYEK

Krzysztof Varga: *Tequila; Fejlődésregény*

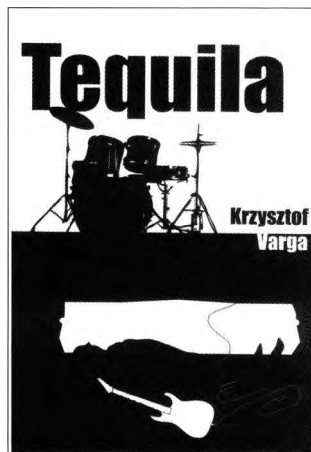
Krzysztof Varga *Tequila* és *Fejlődésregény* című két prózája egy kötetben jelent meg a Poligráf Kiadónál, s így – bár a két mű születése között négy év telt el – óhatatlanul párba állítódnak.

Mindkét regény alaptémája a halál és az emlékezés, ám e tematika, valamint a melankolikus hangnem Varga minden prózai írását erőteljesen meghatározza. Első regénye, az 1996-os *A fiúk nem sírnak* (Chłopaki nie płaczą) generációs műnek lett kikiáltva, a szerző barátai által ihletett szereplők jól szituált huszonévesek, yuppie-k, a „vesztes nemzedékek” utáni első sikeres generáció tagjai, a könyv az ő mindennapi (főleg társasági) életüket örökíti meg. Ugyanezen szereplők térnek vissza az 1998-as *Halandóság* (Śmiertelność) című regényben, amelyben felerősödik *A fiúkban* már jelen lévő melankolikus hangnem, és határozottabban körvonalazódik az elmúlás témája. E két mű között, 1997-ben jelent meg a magyar-lengyel vegyes házasságból született Varga első „magyar” regénye, a *Fejlődésregény*, amelyet 2001-ben követett a *Tequila*. A *Fejlődésregény*ből később visszaköszön a múlt és jelen párhuzamba állításának, a múlt keresésének témája a 2002-es *Karolinában* és a 2007-es *Műmárvány síremlékben* (Nagrobek z lastryko), a saját (fél)magyarságával való szembenézés pedig a 2008-as *Turulpörköltben* (Gulasz z turula).

Varga regényei nem csupán tematikailag alkotnak egységet, hanem stílári szempontból is. Az írásokat markánsan meghatározzák a hosszas mesélések, a „fecsegés”. A szerzőnél nem találkozunk párbeszédekkel, annál inkább kitérőkkel tarkított elbeszélésekkel, részletek aprólékos felsorolásával. Vargának sikerül a különböző nevek és márkanevek, jellegzetes momentumok számbavételével megidézni egy-egy korszakot, miliőt, negyedet, várost.

A *Fejlődésregény* eredeti címe a német felvilágosodás jellegzetes műfajának elnevezése: Bildungsroman, s így a magyar fordításnál erősebben utal az „ősmintára”, vagyis arra a regénytípusra, amely a mű folyamán végigköveti a főszereplő pszichológiai, morális fejlődését és szocializációját. A „klasszikus” Bildungsroman kiindulópontja a főhős útnak indulása, amelyre általában veszteség vagy kényszer hatására vállalkozik. Varga bevallottan apja halála után próbált meg tudatosan szembenézni magyarságával, bár korábban is gyakran látogatott az országba. A fejlődésregényekben a főhős gyermekből felnőtté érik, Vargánál viszont e fejlődésvonal némiképp sajátos irányt mutat, ugyanis a visszatérésben ölt testet: felnőtt fejjel látogat vissza gyermekora helyszíneire. A regény végére

Fordította Keresztes Gáspár
Poligráf Kiadó
Budapest, 2008
240 oldal, 2500 Ft

azonban kiderül, hogy nincs is fejlődés, hiszen: „Ez a történet sehol sem kezdődik, és ott is végződik.” (133. o.).

A *Fejlődésregény* a halál és a felejtés prizmáján keresztül szemléli a múltat és a jelent. Budapest a halottak városa, s a Gellért-hegy „lehetne a világ legszebb temetője. Exhumál-tathatnánk a holttesteket az egész város és környék nekropoliszaiból, és elrendezhetnénk őket, mint egy szanatórium lakóit, nyugágyban heverhetnének a panorámateraszokon, nézhetnék az emlékeiket a Duna vizében.” (10. o.) A szerző is az emlékeket keresi, Kristóf (saját) és Béla (apja) emlékeit, így a regény három idősíkon mozog: a háborúk előtti években (Béla fiatakorában), a kommunizmus évtizedeiben (Kristóf gyermekkorában) és a mában. Időnként egy negyedik idősíki is beúszik: a XIX. és XX. század fordulója, a boldog békeidők, méghozzá Krúdy Gyula *Szindbád*jának megidőzésén keresztül. Varga több helyen közvetlenül is utal Krúdyra és novelláira, ugyanakkor az álomszerű emlékképek sora, valamint a „kulináris emlékezés” szintén a *Szindbád*ot idézi. (Továbbá az írók és főhősök közötti beismert-tagadott önéletrajzi összefüggés is újabb párhuzamot vethet fel.)

A *Tequila* egy sikeres lengyel punkzenekar frontemberének belső monológja, mialatt a banda dobosának koporsóját viszi a vállán zenésztársaival együtt a temetésen. Az alapszituáció a szerzővel megtörtént eseményre utal: elsős egyetemista korában ugyanígy a vállán vitte egy gimnáziumi osztálytársa koporsóját, a regényt Varga mégsem tartja önéletrajzi műnek, abban nem valós személyeket ábrázol. A főhős belső monológja – ellentétben a *Fejlődésregénnyel* – nem reflektál közvetlenül a halálra, vagyis nem vet fel halállal kapcsolatos filozófiai kérdéseket, és nem elmélkedik ezen a konkrét halálon (még azt sem tudjuk meg, hogyan hunyt el Dagi, a dobos), a temetés sokkal inkább annak terepe, hogy a harmincas éveit taposó zenész számot vessen múltjával és jelenével, zenésztársaival és a nőkhöz való viszonyával. A halál kérdésénél sokkal határozottabban jelenik meg a test elhasználódásának és elenyészésének témája (Dagi oszlásnak induló testét a főhős minden részvét nélkül idézi fel gondolataiban), amelyet belső monológjában úgy igyekszik ellenpontozni, hogy felidézi az őt nap mint nap foglalkoztató problémákat: a punk és a sznob közeg, illetve az üzlet és a szabad alkotás között feszülő ellentétet, a zenekar bizonytalan jövőjét és saját hiúságát. Ám hiába jut eszébe menedzserük kevéssé frappáns hasonlata, miszerint „A ti zenétek olyan, mint a tequila: van ereje és van íze.” (76. o.), érzi, hogy Dagi halálával az ő számára is lezárult egy fejezet.

A *Tequila* több szempontból erősebben kapcsolódik *A fiúkhoz*, mint a *Fejlődésregényhez*: egyrészt a főhős társadalmi közegének ábrázolása határozottabb, mint a múltban való elmerülés szála, másrészt pedig a melankolikus tónus háttérbe szorul, és a művet inkább egyfajta önironikus hangnem uralja. A frontember belső monológjában nem siratja vagy sajnálja Dagit, hanem némi ingerültséggel és megvetéssel beszél róla: született lúzerségéről, evés-kényszeréről és igénytelenségéről. A halállal és „frendje” elvesztésével mintha csak a regény utolsó bekezdésében szembesülne, amikor a zenekar többi tagja szó nélkül otthagyja, a menedzsere pedig közli vele, hogy nem hosszabbítja meg a szerződésüket. „Valahogy nem akaródzik elmozdulni innen, semmi se húz a kapu felé, amelyet hamarosan bezárnak, semmi sem húz a város felé, amiből már elegendem van, semmi sem húz a bend felé, a zene felé. Már nincs itt senki. Csak ketten maradtunk: Dagi és én.” (103. o.)

A halál motívuma mellett a regények fő szálát a város, pontosabban a két város: Varsó és Budapest alkotja. Varga egy interjúban a következőt nyilatkozta: „Maglehet, hogy Varsó kaotikus, ronda és zaklatott, de imádom ezt a várost és képtelen lennék máshol élni. A gyönyörű Budapesten igen hamar elkezdem furcsán érezni magam.”

A *Tequila* eseményeinek helyszíne Varsó, ahol a főhős nemcsak lakik, hanem él, abban az értelemben, hogy életeleme a város, a klubok, a kocsmák, a koncertek, a házibulik. Itt – a *Fejlődésregénnyel* ellentétben – Varga nem említ konkrét utcákat, negyedeket, környékeket, hanem egy rétegen (a könnyűzenei ipar világán) keresztül ábrázol egy egész várost.

A *Tequilában* Varsó mintha kizárólag a zenekarok városa lenne, ahogy a *Fejlődésregényben* Budapest a „gyerekek és az öregek birodalma” (37. o.). A szerző Budapestben a múltat keresi, egyrészt gyerekkori tekintetével, másrészt az apja szemével próbálja látni azt. Budapest és Varsó ugyanakkor e műben összefonódik, ahogy a gyermekkori grund (nála: „kifutó”) ugyanúgy lehet „a Wiktorska és a Raclawicka utca között vagy a Tallér és az Újvilág utca között” (83. o.).

A *Tequila* egyes szám első személyben íródott, így a főhős egyénített, a *Fejlődésregény* viszont gyakorlatilag az igéket minden személyben és számban használja, így megragadhatatlan a narráció alanya és tárgya. Annál is inkább, mert az egyes szám második személy ugyanúgy megszólíthatja Bélát, Kristófot vagy akár Latinovits Zoltánt, az egyes szám harmadik személy pedig vonatkozhat a szerzőre, apjára vagy lehet általános alany is. S míg a *Tequilában* túlsúlyban vannak a szubjektív leírások, pedig kevésbé önéletrajzi mű, addig a határozottabban autobiografikus *Fejlődésregényben* többségében objektív leírásokkal találkozunk.

Mindkét művet meghatározza a Varga írásaira oly jellemző „fecsegő” narráció. A *Fejlődésregényben* a költőiség dominál, hosszú körmondatok, kérdések és felszólítások váltják egymást, bőségesen fordulnak elő benne válogatott jelzős szerkezetek („Itt vagytok, csilagközi utazók, a rémségek tárházából szabadult, életre kelt bábuk, sakkozógépek, császári csodafegyverek, gólemek, frankensteinek, sárból, fáradtságból és betonból gyúrt emberek...” 7. o.). A *Tequila* nyelvezete viszont egyfajta szleng, amely erőteljesen merít a könnyűzenei világ lengyelesített / magyarosított angol szavaktól hemzsegő zsargonjából („Mint bend, mi mindig indepententek voltunk.”, 30. o., „A géj csávó különben okés, amikor elvittek minket a tóksójába, teljesen rendben volt a dolog.” 32. o.). Pálfalvi Lajos (*Fejlődésregény*) és Keresztes Gáspár (*Tequila*) fordításában a két stílus, a két nyelvréteg ugyanolyan szervesen kiegészíti és ellenpontoszza egymást, mint az eredeti írások esetében.

Mindkét regény szabad asszociációk sorozataiból épül fel. Ám míg a *Tequilában* kitapintható egyfajta történetvezetés (a frontember a temetésen felidézi a zenekar pályáját és saját életét, amely elválaszthatatlanul összefonódott a „benddel”, majd fordulóponthoz érkezik a dobos halálával), addig a *Fejlődésregényből* teljes mértékben hiányzik a linearitás.

Az asszociatív történetmesélésből fakad a regények töredezettsége, ami ismételten némiképp máshogy mutat a két írás esetében. A *Tequila* inkább videóklipekből áll, a *Fejlődésregény* viszont régi fotókból – e képzettársításokat nyilván a két regény témája és nyelvezete is sugallja. Ám míg a *Tequila* videóklipjei hiába követik egymást látszólag random módon, mégis egyértelműen kijelölik az elbeszélés irányát, addig a *Fejlődésregényben* a fotók több lehetséges történetet is sugallhatnak. „A fényképek arra valók, hogy nézzük a halottakat, reprodukáljuk, filmre vegyük, retusáljuk őket.” (123. o.) A *Fejlődésregény* számos mondata kezdődik így: „Talán...”, „Vagy...”, „Nem, mégis inkább...”. Varga a legkisebb mellékszerlepről, az utcán elhaladó néniről vagy sarki zöldségesről is több különböző történetet skiccel fel, válogat a lehetséges életutak között. Közben Kristóf hétköznapi tetteiről, apró cselekvéseiről is vagy-vagy szerkezetű mondatokban ír: „Talán föltette vagy levette a nap-szemüvegét, talán zenét hallgatott vagy beérte a zene ideájával.” (121. o.) „Meleg, kora őszi idő, már halványan süt a nap. Vagy nem is így volt: természetesen május van, természetesen virágzanak a gesztenyefák.” (124. o.). E narratív „bizonytalanság” a regény vége felé egyre sűrűbbé válik, az utolsó oldalakat pedig az „érdektelen” jelző uralja. „Ugyan mi különös lenne ebben a történetben, melynek hősei, még ha egy-egy pillanatra érdekesnek tűnnek is, soha nem kerülnek be a háborús, világjáró vagy szerelmi legendakörbe, mint ahogy bármilyen másba sem, mert nem lesz már soha többé semmilyen legenda?” (136. o.)

A *Fejlődésregény* utolsó mondata ugyanúgy lehetne a *Tequila* zárszava is, hiszen mindkét regény végső kicsengése, hogy a halálban nem az elmúlás a legtragikusabb, hanem a felejtés.

IANUS PANNONIUS

*De laudibus Renati Siciliae regis
libri tres*

JANUS PANNONIUS

*Renatusnak, Szicília királyának
dicséretéről szóló
három könyv*

Az újjászületett hős: Janus Pannonius panegyricusa Anjou Renére

A művelt olvasóközönség elé itt először kerülő szöveg a jelenkori Janus Pannonius-filológia legfontosabb felfedezése. Janus Pannonius Anjou Renére írt háromrészes dicsőítő költeményét immár teljes egészében tanulmányozhatjuk. Létezéséről ugyan tudtunk már régóta, ám csak egy hiányos változatban olvashattuk. Ezt a változatot Ábel Jenő adta ki 1880-ban, híres magyar reneszánsz irodalomtörténeti forrásgyűjteményében. Ez a csonka változat a ma már ismert 1043 sorból csupán 497 sort tartalmaz, és a dicsőeneket nem osztja könyvekre. A szöveg, amelyet Kerényi Grácia fordításában magyarul is olvashattunk, épp akkor szakad félbe, amikor a legfontosabb hadi események elbeszélése elkezdődik.

A teljes panegyricus felfedezése Szentmártoni Szabó Géza múlhatatlan érdeme.* Az eddig elsősorban a XVI. századi költészet terén publikáló, ugyanakkor szerteágazó érdeklődéséről és tudásáról mindig is közismert irodalomtörténész Janus Pannonius képi ábrázolásával kapcsolatban vizsgálódott. Érdemes röviden elmondani a vizsgálódás menetét. A kutató Giovanni Bellini két miniatúrájából indult ki. Az egyik képen Janus tanára, a veronai Guarino nyújtja át a nagy ókori földleíró, Sztrabón munkájából készített latin fordítását a velencei patrícusnak, Jacopo Antonio Marcellónak, a másikon Marcello adja át a fordítást Anjou Renének, Nápoly cím szerinti királyának. Feltételezése szerint az első képen látható ifjak egyike Janus arcvonásait viseli, s ennek kapcsán belekezdett a Renészakirodalom vizsgálatába.

Tudjuk, egyre több könyv érhető el részben vagy egészben a Google könyvkereső honlapján (www.books.google.com). Itt keresett rá a kutató a csonka változat kezdő sorára 2009. május 26-án. Messze többet

* Ezúton is szeretném kifejezni a hálát nemcsak azért, mert kiváló kollégánk Pécs, Janus Pannonius városa folyóiratának adta oda először fordítását, hanem azért is, mert valamennyi, a témával kapcsolatos publikációját még kéziratban rendelkezésemre bocsátotta. A bevezetőben olvasható információk java része is ezeken a munkákon alapszik. A magam részéről a fordítás átnézésével próbáltam legalább részben viszonzni nagy-lelkűségét.

kapott a vártnál. A *Correspondance Historique et Archéologique* című szakfolyóirat 1898. évi kötetében a valószínűleg Léon-Gabriel Péliissier (1863–1912) történésztől származó, *Kiadatlan vers Anjou Renéről* című cikkben nemcsak a költemény elején álló ajánló verseket találta meg, hanem a dicsének három részének nyitó–záró sorait is, köztük olyan sorokat, amelyek nem szerepeltek az eddig ismert változatban. A P. sziginó mögé rejtezett francia történész egykori cikkében arra a kérdésre várta a választ, hogy ki lehetett a szerzője ennek az általa egy nápolyi kódexben fellelt költeménynek.

A 111 esztendőös kérdésre boldogan válaszoló Szentmártoni Szabó Géza a cikkben található jelzet alapján a Nápolyi Egyetem magyar lektorához, Tóth Máriához fordult, aki digitális másolatot készíttetett a kódex vonatkozó részéről, majd a képeket elküldte e-mailen. Ekkor derült ki, hogy a kódex nemcsak a *Renatus-panegyricust*, hanem Janus további, ismert versét, a *Feronia nimfát* magasztaló ódát is tartalmazza.

Elképzelhető az öröm, amelyet a kutató érzett, és nem méltányolható eléggé az a mértéktartás, amellyel mindaddig nem hirdette ki felfedezését, amíg három hónapos munkával el nem készítette saját fordításának első változatát, Kerényi Grácia munkájának méltó kiegészítését, veretes szöveget, amely az eredetihez elannyira hű, hogy még a sormetszeteket is betartja. Szeptember végén ennek birtokában tartotta meg első előadását az MTA Irodalomtudományi Intézetében, s rá egy hétre Pécssett, a régi magyar specializáció *Csüttörtök este* szemináriumában. A szöveget elhelyezte abban a sorban, amely a kisebb dicsőítő költeményektől, ódaktól a nagy panegyricusokig vezet, rámutatott legfontosabb mintáira, a római polgárháborút bemutató *Pharsaliára*, Lucanus munkájára, valamint Claudius Claudianus panegyricusaira. A magam részéről azokat a megjegyzéseket tudom hozzátenni a szöveghez, amelyek általában humanista panegyricusokhoz kapcsolódnak, illetve néhány észrevételt a René-panegyricusszal kapcsolatban.*

Dicsőítő költeményt írni összetett tárgyról érdemes: ebben találhatók olyan hibák, amelyek erényekre fordításában megmutathatja a költő tehetségét. Hogy az egyik legfontosabb példát idézzük, itt van a Trójából feleségét odahagyva menekülő hős, akit Venuson, saját anyján kívül minden isten rossz szemmel néz, aki a halálba kergeti Karthágó tisztas övegy uralkodónőjét, Didót – ne is folytassuk, Aeneasról van szó, akit Vergilius eposza emel a sors által a dicsőségbe üldözött hőssé. Nos, Anjou René a vers keletkezése idején, 1452 novemberében, tíz éve már csak címben Nápoly királya: harcban üzte el őt királyságából Aragóniai Alfonz, akit a panegyricus a „jöttment”, az „ibér” néven emleget, ám aki meg is tudta tartani hódítását.

René története kívülről nézve talán kudarc sorozat, a korábbi idők lo-

* A panegyricust a *Humanista költészet Magyarországon* szemináriumon olvastuk végig, szeretném itt is megköszönni a szeminárium hallgatóinak az ott született, gyakran közös ötleteket.

vagi virtusának majdnem Don Quijote-i veresége a lőfegyverekkel, rendezetten mozgatott tömegekkel viselt reguláris hadviseléssel szemben. Janus azonban bemutatja, hogy csupán a balszerencse és az alvilági hatalmak szította belső árulás tudja megakadályozni azt, hogy René egyedülálló lovagi erénye diadalmaskodjék. Ilyen erények birtokában hódol meg a rárohanó sokaság előtt csak nagy sokára, amikor a burgundi herceg fogságába kerül, így vágja át magát hősiezen az ellenséges hadseregben, hogy Nápolyba juthasson, ekképp hátrál vitézül, egy szál karddal a kezében a Nápolyt csalárdul elfoglaló tömeg elől, majd jut be sértetlenül a város Anjouk által épített erődjébe, a Castel Nuovóba.

Bármennyire is így van azonban, a szöveg olvastán úgy látszik, olykor kifejezetten zavaró, netán ironikus eljárásokkal találkozunk. Hadd idézzek néhány példát. Amikor René testalkatának leírására kerül sor (1, 275–276), példaként olyan két hőst találunk, Achillest és Capaneust, akik testi erejük mellett zabolátlan arroganciájukról híresek – ráadásul egyiküknek sem sikerült bevennie az ostromolt erődítményt, sem Achilleusnak Tróját, sem Capaneusnak Thébát. Amikor René behátrál a várba, gyanút keltő alapossággal történik a felsorolása annak, mi mindent *nem* tesz a menekülő hős: nem sápad a félsztől, nem sóhajtozik, nem jajong, nem csépelí lovát – nehéz eldönteni, hogy a műveltség tárházának bemutatásáról, vagy burkolt gúnyolódásról van-e szó.

Ezzel a rendkívül fontos, sok talányt rejtő dicsénekkal szinte teljes az ismert Janus Pannonius-életmű. Azt a feltételezést, amely szerint *Évkönyvek* címmel magyar tárgyú eposzt írt volna, a kutatás ma a Janus-kultusznak tulajdonítja. Két ifjúkori elbeszélő műve, a *Tomyris* és a *Constantia Trottae* címe vagy témája csupán a kortárs költő, Tito Vespasiano Strozzi Janushoz írt versében maradt ránk. A Leonello estei herceg menyegzőjére írt, befejezetlen nászéneke, epithalamium létezéséről is csak egyetlen forrásból, Janus iskolatársa, mesterének fia, Battista Guarino Janus-védő leveléből tudunk. Szentmártoni Szabó felfedezése után persze ezek hiánya is kevésbé tekinthető véglegesnek. Mégis, ezeknél az ifjúkori, 1450–1451-re tehető verseknél jóval fontosabb a megtalált mű. Janus három *maius opus*ának, nagy lélegzetű epikus alkotásának egyike, a Marcellóra és a Guarinóra írt panegyricusok előzménye, amelyet latinul és kitűnő magyar fordításban most már kezünkbe vehetünk.

*Ad clarissimum equitem Iacobum Antonium Marcellum,
patricium Venetum, publici tunc exercitus praetorem*

- O qui Romani genus alto a sanguine ducis
Marcelli, o Venetae maxima fama togae,
Accipe magnanimi laudes, Iacobe, Renati;
Accipe mandatis carmina facta tuis.
5 Et si mandabis, maiora volumina condam
Smyrnaeum numero praeteritura senem.
Non tibi me solos fateor debere libellos,
Quippe tuus longe plura meretur amor.
Pro te nec lucis discrimen adire morarer,
10 Nec quicquid possunt corpora ferre mali.
Praecepte, flagrantem saliam moriturus in Aetnam
Praecepte, per Syrtes naufraga vela dabo.
Sed quis iam pridem, bis quinque mensibus actis,
Alterius vates, te rogitante fui,
15 Nunc idem tuus esse paro, licet ipse recuses,
Oditur iam te nostra sonare chelys.
Nec mea spirarent faciles in carmina Musae,
Ni caneret mores pagina grata tuos.
Tu primus nostros dignatus visere lusus
20 Coepisti ingenio sponte favere meo.
Tu primus patrio miseratus ab orbe remotum
Dixisti auxilio velle iuvare tuo.
Cum tamen accingar iam te memorare parumper
Cunctabor, donec quae geris arma geres.
25 Nam licet acta tuae multum sint clara iuventae,
Expectare tamen nobiliora iuvat.
Interea votis superos ac voce precabor,
Ut redeas fuso victor ab hoste brevi.

*Ad serenissimum Jerusalem et Siciliae regem Renatum
in sequentes libellos proemium*

- Suscipe, quaeso, rudes, regum clarissime, nugas,
Nomine quas lusit nostra Camaena tuo.
Non mea quo priscum rescindant carmina vulnus,
Quod iam longa potest consolidare dies,
5 Non iam bisseos Phaebus circumtulit annos,
Sustulit ut regnum fraus inimica tibi,
Sed quo te potius remeandi concitet ardor,
Ut reparet virtus quod rapuere doli.
Et cupidus resonis iterat Garganus in antris;
10 Ingeminant nomen saxa Salerna tuum.

*A kiváló lovagnak, Jacopo Antonio Marcellónak,
velencei patríciusnak, a közhadsereg akkori vezérének*

- Ó, ki a római nagy Marcellust valloa a törzsed
Ősétül, s büszkén áldja Velence neved!
Íme fogadd, Jacopo: zengem hőслеlkű Renatust,
Melyre te biztattál, íme, fogadd dalomat.
5 Majd ha kívánod, irok vaskos kötetekre valót is,
Túlszárnyalva akár Smyrna dicső öregét.
S nemcsak e versekkel tartoznék néked adózni,
Sokkal több köszönet jár szerető szivedért;
Nem késnék éretted kockáztatni az életem,
10 Érheti bár testem bármi baj, elviselem:
Szólj, s beleugrom a lángszóró Aetnába is érted,
Szólj, s zátonyra futok Syrtisek öbleiben.
Én, aki már ezelőtt vagy tíz hónappal ugyancsak
Zengtem ügyedben dalt, másnak a dalnokaként,
15 Most a tiéd leszek ím: utasítsd bár vissza, a lantom
Készül már rólad szólani, pendül a húr,
Mert nem is ihletnék versem könnyűszavu Múzsák,
Hogyha dicséretedet zengeni késne dalom.
Elsőnek te figyelted játszadozásaimat, jó
20 Szóra te méltattad nyiladozó eszemet;
Elsőnek te segítettél rajtam, ki hazámtól
Messze szakadtam; megszánva, kinyúlt a kezed.
Már neki is gyürkőznék, ám halogatni fogom, míg
Melyet most indítasz, háborodat viseled;
25 Mert bár nagyszerű volt, mit tettél ifjukorodban,
Még jelesebb tettek hosszú, dicső sora vár.
Addig kérem az égieket buzgón: diadallal
Térj haza, szétszórván ellenedet, mielőbb.

*Renatusnak, Jeruzsálem és Szicília nagyságos királyának,
bevezetés a következő könyvecskékhez*

- Vedd szívesen gyarló versem, nagy hírű királyom,
Mit Múzsánk a neved tiszteletére dalolt.
Ám nem azért, hogy a régi sebet föltépje e dallal,
Mely az idők múltán már bizonyára beforrt,
5 Hisz Phoebus tucat évet vitt már körbe azóta,
Hogy birodalmadat elvette csalárd, gaz erő, –
Ám hogy visszasietni szivedben gyúljon elég hév,
Hogy mit csel ragadott el, vegye vissza a kard.
Garganus zúgó barlangjai sírnak utánad,
10 Visszhangozza neved fenn a salernumi szirt.

Quare age, nubiferas transcendere ferociter Alpes,
Causa tibi faciles suggeret aequa deos.
Tunc graviore tuos plectro resonabo triumphos;
Carmina tunc hilaris candidiora canam.

*De laudibus serenissimi Jerusalem et Siciliae regis
Renati libellus primus*

- Res hominum tacito quondam sub pectore volvens
Fata vetustati nimium favissem ferebam,
Quae tot praestantis habuit probitatis in omni
Conditione viros, olim quos fama perennis
5 Aequaeuam caelo faciet perducere vitam.
At contra divis iratus saepius ipsis
Aetatis nostrae sortem miserabar iniquam;
Iam penitus Curios, iam defecisse Metellos,
Nullos Scipiadas, nullos florere Catones.
10 Nec facti certas poteram deprendere causas;
Ipsane consuetos mutassent sydera cursus,
Viribus an priscis languens natura careret.
Expulit hunc nostro prorsus de corde tumultum
Nuper magnanimi virtus divina Renati.
15 Iam nihil ulterius querimus, desistimus una
Et damnare novos, et collaudare vetustos.
Marcelli hic solus titulos, hic Caesaris implet,
Aequat Alexandros, praecellit nomine Cyros.
Vos, o Pierides, cantanti pandite, divae,
20 Unde viri tantas exordiar edere laudes.
Nam cum perspexi generosum stemmate celso,
Pace domi iustum, foris acri Marte potentem,
Quid prius aggrediar, titubanti mente retracto.
Sic cum vernanti residens in cespite virgo
25 Circum se varios cernit ridere colores,
Hinc inter calthas pictum fulgere papaver,
Hunc mixtas canis violas pallere ligustris,
Inde rubere rosas, suspensis unguibus haeret,
Quem primum tenero decerpat pollice florem.
30 Sed quo legitimus servetur in omnibus ordo,
Quem natura prius tribuit narrabimus ortum.
Nam titulos penitus Ludovici patris omitto,
Cuius facta licet possint amplissima dici,
Omnibus hoc maius tamen est genuisse Renatum.
35 Gallica progenies toti notissima mundo
Extremos celebri fama penetravit ad Indos,
Quam nullam lucis genitor videt igneus almae

Rajta tehát, kelj bátran a felhős Alpesek ormán
Át, hisz a jó ügynek támogatója az ég.
Akkor majd mélyebb húron zengem diadalmad,
Boldogan éneklem majd repeső dalomat.

*Renatusnak, Jeruzsálem és Szicília nagyságos királyának,
dicséretére való első könyvecske*

- Szívemben forgatva az emberi dolgokat egykor,
Azt gondoltam: a sors jobban pártolta a régi
Kort, mert annyi kiváló, minden érényben az élen
Járó férfit adott neki, kiknek a híre örökké
5 Fennmarad és akik élete végül felfut az égbe.
És még gyakrabban haragudtam a mennybeliekre,
Mostoha, méltatlan sorsát panaszolva korunknak:
Mert sem Curiusok, se Metellusok itt nem akadtak,
Nem virul egy Scipio-sarj sem, s Catók se manapság.
10 S nem tudtam megfejtetni biztos okát e dolognak:
Vajjon a csillagok útja kering másképp a szokottnál
Most, vagy a természet lankadt el, erői kifogytán?
Ámde e háborgást szívünkől végleg elűzte
Isteni nagyságával a fényes lelkű Renatus.
15 Már nincs min keseregnünk, kárhozatva, akik most
Élnek, nem sietünk dicsérni a régieket már.
Egymaga tölti be Marcellus, Caesar szerepét ő,
Túltesz a Sándorokon, neve Cyrusokat borít árnyba.
Isteni Píerisek! Ti sugalljátok, dalomat hol
20 Kezddem, méltóképp hogy zengjem e férfiu hírét.
Mert látván, hogy e fenséges koszorút viselő fő
Békében mily igazságos, hadban mi hatalmas,
Merről fogjon a műhöz, töpreng tétova lelkem
Mint ha egy ifjú leány a tavaszló zöld gyepen ülve
25 Látja körülpillantva a sok-sok színt mosolyogni:
Itt a pipacs pirosát lángolni a gólyahírek közt,
Ott a fagyalt s violát sápadva fehéríteni, másutt
Rózsákat bíborlani: körmei egyre haboznak,
Mert nem tudja, hüvelyke melyiknek tépje virágát.
30 Ám, hogy mindenben tartsuk be hibátlan a rendet:
Arról szólok előbb, hogy honnan eredt a családja.
Apjáról, Ludovicusról most nem sorolok fel
Mindent, bár nagy tettei bőven akadnak; ezeknek
Mégis a legjelesebbje, hogy ő nemzette Renatust.
35 Gallia szülte e nemzetséget, melynek a híre
Jól ismert az egész földön, még távoli indus
Tájakon is, s a kegyes fény izzó atya nagyobb

	Maiolem in terris, seu ponto emergit Eoo, Seu prono Herculeas illuminat axe columnas.	
40	Haec divum effudit Carolum, qui temperat unus Omne quod hinc Alpes, hinc terminat alta Pyrene, Quod Rheni iacet inter aquas et Tethyos aequor. Hunc tangit fortis sublimi stirpe Renatus, Nam commune genus proavo dependet ab uno.	
45	Sed cupiens vinclo secum propiore ligari Germanam regi thalamo sociavit eidem. Neu non principibus summis per cuncta coiret, Nata Caledonio nupsit formosa tyranno. Albertus cuperet licet ipsam ducere Caesar	
50	Pannonias qui tunc urbes ditione tenebat. Gallo aliter visum regi, cui cuncta licebant. Si tamen ex istis nil nobilitatis haberet, Sat clarus taedis Isabellae coniugis esset. Palladis ingenium, probitas Latoidos illi,	
55	Et Iunonis inest gravitas et forma Diones. Haec est illa ducis Gothifredi elata propago, Qui patrios valido linquens cum milite fines Hellaee tetigit fauces, transvectus easdem Tempore se nullo iuravit velle reverti,	
60	Ni rubro virides legisset in aequore conchas, Et Babyloniacas pulsasset cuspide turres. Ergo Asiae latis discurrens impiger oris, Et ditis Libani colles transgressus odoros, Ioardanis sacros potavit casside fontes,	
65	Ac tumulum Christi gentili ex hoste recepit. Tali gaudet avo coniunx veneranda Renati. Ne tamen indecores partus genuisse putantur, Est illis sexus proles se digna virilis Praestanti iuvenis facie fortissimus idem	
70	Bellator, iussis alacer parere paternis.	70
	Munificus, facilis, iustus, pietatis amator,	151
	Factis dicta probans, nec eo solertior alter Rimari silvas canibus, venabula vasto Praetentare sui, iaculis incessere pardos	
75	Eminus horrentes transfigere cominus ursos.	155
	Historias vero callet doctissimus omnes, Illas praecipue, quas facundissimus amplo Livius ore sonat. Novit, quo monte Quirinus Bissenas fausto conspexerit omine pennas,	
80	Quantave pro raptis flagrarint bella Sabinis, Quo Curios fratres superarit Horatius astu, Qua Brutus primas macularit caede secures, Quot Fabios unus leto demerserit error,	160

Nem látott, sem ahol reggel fölkel a habokból,
 Sem hol Herkules oszlopait beragyogja lebukva.
 40 Ily törzs adta dicső Carolust, aki egymaga bölcsen
 Kormányozta a földet az Alpesek és Pyreneus
 Szirtjei közt, s mi a Rajna s a tenger habjai közt van.
 Véle rokon, mert egyazon ősré vezetheti vissza
 Büszke családfáját a vitézség tükre, Renatus.
 45 S hogy szorosabb kötelékkel fűzze magához, a hűgát
 Adta hites feleségül a fényes hírű királyhoz;
 És a legelsők közt hogy mindenképp helye légyen,
 Szép lányát nőül Caledonia hercege kapta,
 Bár maga Albert császár áhitozott a kezére,
 50 Az, ki a pannon városokon volt úr azidőben;
 Másképp döntött Gallia önkényes fejedelme.
 Ám, ha ezek nem emelték volna magasba a rangját,
 Éppen elég, hogy hitvestársa a szép Izabella;
 Pallastól ki esztét, jámborságát Dianától
 55 Kapta, Venustól báját, Júnótól a tekintélyt.
 Annak a büszke vezérnek, a nagy Gottfrednek a sarja,
 Hellespontos szűk szorosán aki hős katonákkal
 Átkelt, elhagyván Európát, s hogy soha nem tér
 Vissza, fogadta meg esküvel ott, csak hogyha előbb zöld
 60 Kagylót gyűjt a Vörös-tengerből és Babilonnak
 Bástyáit megdöngeti jó dárdája hegyével.
 És csakugyan bebarangolt mindent Ázsia partján,
 S dús Libanon jóillatu halmain át le a völgybe,
 S ott a sisakjából Jordán szent habjait itta,
 65 Krisztus sírját visszaszerezve a helybeliektől.
 Ím, ilyen ősré tekinthet vissza René felesége!
 S nem szült hitványabb ivadékot, senki ne higgye,
 Mert a fiuk mindenképpen méltó a szülőkhöz:
 Pompás külsejű ifju, a bátrak közt a legelső
 70 Harcos, mindig kész hallgatni az apja szavára,
 Bőkezű, szíves, igazságos, pártolja a vallást,
 Tettekkel bizonyítja, amit mond, senki se fűrgébb
 Átfürkészni ebekkel az erdőt, sem gerelyével
 Vadkant ejteni el, távolból vetni a dárdát
 75 Bősz párduca, a medvét általdöfni közelről.
 Nagyszerűen kitanulta a történelmet is; arról
 Tud legtöbbet, amit szépen szóló, kegyes ajkú
 Livius írt. Jól tudja, Quirinus mely hegyen állva
 Láta a kétszer hat madarat, sikeres jelű oment,
 80 És a szabin nőkért hogy mekkora háboru lángolt,
 Hogy győztek három Curiust a Horatiusok le
 S mily gyilkossággal mocskolta be Brutus az első
 Bárdját, egy hiba hány Fabiusnak okozta a vesztét,

85	Spereverit ut Cocles fluvium, vel Mutius ignem, Curtius ingentem solidarit mersus hiatum; Ut Capitolinam servarit Manlius aedem, Mox affectati damnandus crimine regni; Quantum prosterni Decios, vixisse Camillum Inverit; ut sanus plus lumine viderit orbo	165
90	Appius; ut trabeas trepidis lictoribus olim Sumpserit in medio dictator Quintius arvo; Quod mitis Pyrrhus, quid gesserit Hannibal atrox, Quae Trebiae fuerit clades, quae palma Metauri. Cuncta tenet demum Romani gesta senatus,	170
95	Quicquid vel liber, dominis vel subditus egit. Scilicet in sobolem transit natura parentum, Ac nihil a proprio declinat longius ortu. Nulla videt damas de fulvis silva leaenis, De barro cervum, leporem de tygride nasci;	175
100	Non aquilae summo gestantis tela tonanti Rupta Dionaeas expellunt ova columbas; Non tennis corylus querno de stipite surgit, Non si delphinos balaenae venter aberrat. Haud igitur miror, siquidem de principe tanto	180
105	Nil poterat praeter memorabile pignus oriri: Nobile de claro procedit semine germen. Reddere felicem potuissent tanta Renatum Commoda: nobilitas, cognati, filius, uxor, Prosperiora suis essent si numina rebus.	185
110	Sic etiam felix tamen est, si Stoica veri Callem secta tenet; miser illa indice non est, Sorte licet fati paulo graviore prematur, Quisquis in assiduo virtutis permanet actu. Ipsam autem hanc primis coluit sic semper ab annis,	190
115	Ut pars nulla suae non sit sanctissima vitae. Vix gravidae in lucem matris prolapsus ab alvo Prodidit insigni venturas indole laudes. Parvus adhuc quidem sacri spirare vigoris Ore videbatur. Post ut dignoscere coepit,	195
120	Quid rectum, quid turpe foret, tunc pectore toto Doctrinae incubuit, tunc mores perbibit almos. Iam tum assuescebat simulatas ludere pugnas, Exturbare feras lustris, torquere coruscum Missile, cornipedem pictis frenare lupatis.	200
125	Dehinc ut teneris lanugo exclusit ephebis, Paulatim veris didicit sudare sub armis, Ascensu muros, fossas evincere saltu, Cuspide nunc saevos, gladio nunc hostibus ictus Inferre, illatis aeratam opponere parmam.	205

- 85 Mint hányt fittyet a tűznek Mucius és a folyónak
Cocles, hogy forrt össze a mély szakadék a beugró
Curtius által, s hogy mentette meg egykor a szentélyt
Manlius, az, kit utóbb uralomvágyért elítéltek;
Mint használt az elestével három Decius, s mint
Élve Camillus, hogy látott a vak Appius oly jól,
90 S mint öltött fel, a lictorokat rémitve, a réten
Bíborszélű tógát diktátor Quintius egykor;
Mit vitt végbe szelíd Pyrrhus s vad Hannibál, és mi
Volt a metaurusi pálma s a nagy vereség Trebiánál.
Ismeri végül, amit csak a rómaiak, szabadok vagy
95 Rabszolgák, a szenátorok és lovagok cselekedtek;
Mert a szülők természete átszáll gyermekeikre,
S fájától nem esik soha, tudjuk, messze az alma.
Erdő még nem látta, hogy őzet szőke oroszlán
Szüljön, tigris kisnyulakat, s elefánt-anya szarvast;
100 És ha tojást rak a mennydörgő nyilait cipelő sas,
Nem kelhet ki belőle Dione gyöngye galambja;
Tölgy törzséből nem sarjad hajlós mogyorógally,
S nem bújnak delfin-kölykök ki a bálna hasából.
Nincs hát rajta csodálnivaló, ha e nagy fejedelmet
105 Éppoly nagyszerű ifju nevezheti apjaurának:
Mert a nemes magnak csak jó hajtása fakadhat.
Ennyi előny igazán boldoggá hogyne tehetne
Volna Renatust – fényes törzs, rokonok, fiu, asszony –,
Hogyha a dolgaihoz kegyesebb lett volna a jó sors.
110 Ám így is boldog, szem előtt tartván az igazság
Ösvényét sztoikus hittel: hogy nem nyomorult, ki
– bármi nehéz terhet rakjon vállára a végzet –
Állandóan tetteikkel gyakorolja erényét.
Ő maga már kora gyermekségétől eszerint élt,
115 Mindenkor makulátlanul ellene mondvá a bűnnek;
Anyja öléből nyomban amint a világra kicsusszant,
Jó természete nagyságának előjele volt már;
S bár kisdéd volt még, úgy tetszett, isteni nektár
Áradt ajkáról, s később, mikor érteni kezdte,
120 Hogy mi a jó s mi a rossz, teljes szívvel nekilátott
Mind tudományt, mind jámborságot szívni magába.
Már akkor megszokta a harcjátékot, a mímelt
Berki vadűzést, s rezgő dárdát messzire dobni,
Jó paripát festett farkasfoggal zabolázní;
125 Majd amikor pelyhedzeni kezdett zsenge szakállá,
Fokról fokra tanulta, miképpen kell a valódi
Fegyvert vinni, falat megmászni meg árkot ugorni,
Szúrni dzsidával az ellent vagy karddal kaszabolni,
S ércpajzsát az ütés-záporral szembeszögezni;

130	Aestivos soles, brumales ferre pruinas, Irrequieta brevi submittere lumina somno, Viribus haud frangi modicis. Pater ipse volentem. Haud vana stimulans Ludovicus voce monebat: Quandoquidem nostro debes succedere regno,	210
135	Disce prius, iuuenis, qua sit ratione regendum. Principio quidquid terroris frena coercent, Nec tutum penitus, nec firmum existere credas; At placidus quid nectit amor, discriminis expers Ac stabile esse puta. Nex immatura Neronis	215
140	Indicio est, nec non Augusti longa senectus. Tu populos igitur, post me cum sceptrata tenebis, Conciliare tibi, non vi compescere certa. Rarus in obstantes luctatus nauta procellas Littus adit; melius laxis incedit habenis	220
145	Liberior sonipes. Sed si fortasse rogabis, Quo valeas pacto studium populare mereri; Si procul omne abiges vitium, si recta sequeris, Quemlibet haud dubie poteris sperare favorem. Prima tuo pietas radicem in pectore figat,	225
150	Dignas quippe vices mortalibus aequa rependunt Numina, respiciunt sanctos, odere profanos. Post hanc iustitiae studeas servare rigorem, Sed semper blanda cum mansuetudine mixtum. Huic comes accedat purae moderatio mentis,	230
155	Ac vere sincera fides, fuge nomen avari, Nec spolia insontem cupidus, largire merenti, Da faciles cunctis aditus, nec sperne minores, Maiores venerare libens. Non ambitus amens Praecipitet, non te corrumpat blanda voluptas.	235
160	Non adversa humilem faciant, non laeta superbum, Quod si fata prement, vacuas eat omen in auras. Laudandam mortem turpi praeponito vitae; Neu minor utilibus tibi sit respectus honesti. Consule quos fecit prudentes longior aetas,	240
165	Aut monumenta legens antiquos inspicere mores. Par fies superis, si te frenaveris ipsum, Si cunctos animi motus, si vinceris iram. Tu ne laede alium, quotiens te laeserit alter; Ocius indulge, miseris nec fronte superba	245
170	Insulta, nec tu felicibus invidus esto. Quem mala delectant hominum, quem commoda laedunt, Ipse miser certe, non felix esse meretur. Res inopis contra furias defende potentis, Imbellem validus ne vexet, dives egenum.	250
175	Qualis eris, talem te plebs subiecta sequetur;	255

- 130 Túrni a nyár tűző napját és téli zimankót,
Nyugtalan, éber szemmel bírni a túl rövid álmot,
Nem megtörni, ha szűkös a koszt. Maga kérte az apját,
S osztott is Ludovicus néki tanácsokat ekképp:
„Minthogy az országunk trónján te leendesz utódunk,
- 135 Ifju, tanuld meg a kormányzás módját legelőször.
Vésd kezdetnek eszedbe: amit terror zaboláz meg,
Nem biztos sohasem, sosem áll fenn sziklaszilárdan;
Mit békés szeretet fűz össze, csak az marad épen,
Visszavonás abban nem tesz kárt; erre bizonyság
- 140 Augustus hosszú vénsége, Nero kora vége.
Hogyha tehát rád száll jogarom majd, durva erővel
Meg ne riaszd, igyekezz megnyerni magadnak a népet.
Ritka hajós, aki küzdve a szembechapó viharokkal
Partra kéri; jobban fut a ló, ha lazítva a gyeplő
- 145 S fesztelenebb. Ha pedig tán azt kérded, hogy a kívánt
Közkedveltség megszerzésének mi a módja,
Azt felelem: ha a bűnt kerülöd s mindenben igaz vagy,
Kétségkívül eléred, hogy mindenki szeressen.
Elsőként szívedben a jámborság gyökerezzék:
- 150 Mindig méltóképp viszonozza az ég a halandók
Hódolatát, és gyűlöli azt, aki nem vet ügyet rá.
Másodikul törekedj az igazság tiszteletére:
Óvd szigorát, de az irgalmasság tartsa a gyeplőt.
Ehhez a józan mérséklet társuljon, a tisztta
- 155 És egyenes jellem; ne ragadjon rád a fukar név,
Ártatlant ki ne fossz, ossz bőven az érdemeseknek,
Könnyen eressz mindenkit a színed elé, soha meg ne
Vesd az alantast, és ki nagyobb, tisztelni ne átalld;
Őrült nagyratörés, sem kéjvágy mélybe ne lökjön,
- 160 Meg ne alázzon a baj, s a szerencse fejedbe ne szálljon;
Hogyha a sors keze sújt, ne tekintsd rossz jelnek előre.
Becstelen életnél tartsd többre a dicsteli véget,
És ne becsüld sose tisztességnél többre a hasznot;
Kik bölcsebbek, mert korosabbak, kérd a tanácsuk,
- 165 Vagy te lapozd fel a könyvekben, mit a régiek írtak.
Mennybeliekkel jutsz egy sorba, ha megzabolázod
Önmagadat, minden dühöt, indulatot ha legyőzől.
Vissza ne sértsd, aki téged megsért, minden esetben,
Légy a szegényekhez nagylelkű, ne bántsa a dölyfös
- 170 Homlokod őket, s meg ne irigyeld azt, aki boldog:
Mert ki a rossznak örül s csak szenved a más örömétől,
Hogy ne legyen boldog, rászolgált, hogy bajok ériék.
Védd a szegény vagyonát a hatalmas tőrei ellen,
Gazdag az ínségest, gyengét az erős ne gyötörje;
- 175 Példának tart néped, olyan lesz, mint te magad vagy,

	Regnantum mores imitatur mobile vulgus. Sic sub Pompilio sacris se rege dicavit, Quae sub fratre Remi Gradivo Roma vacarat, Nempe quod huic enses, illi delubra placebant.	
180	Pacem semper ama, sin iusti cura vocabit, Te bellum toto peragendum suscipe nisu. Militiae in primis expertam delige pubem, Quae sit fida tibi, nitidis quae fulgeat armis, Fortes pascat equos, quales Simoentis ad undam	260
185	Infelix Geticis ducebat Rhesus ab oris. Protinus ut campos deduxeris agmen in aequos, Metandis aptam castris circumspice sedem, Securus tuto valeas ubi tendere tergo, Neu frumenta viris, iumentis gramina desint.	265
190	Delicias vallo remove, procul exule luxu, Discere coge rudes, prohibe dediscere doctos. Neu solas urbes iuste rexisse puteris, Et castris pariter leges admitte togatas. Armatus medio ius dicat in aggere praetor,	270
195	Et reus austero trepidet sub iudice miles. Qua datur, hostiles transfer certamen in agros, Ut servare tuos, illos absumere possis. Ingens crede nefas ictum dissolvere foedus, Aut oratores manibus violare nefandis.	275
200	Quod minus ut facias, paribus reminiscere causis, Divulsum Metium, stratam tellure Corynthus. Non numero metire tuum, sed viribus hostem, Ut paucos horrere scias, contemnere multos; Nec te consilio pudeat superare, vel astum	280
205	Addere virtuti, fraudis tamen effuge crimen. Nunc subito adventu necopinas opprime partis, Nunc insultantum cunctando frange furores. Tantum Romano Fabium tardasse morantem Profuit imperio, quantum celerasse Camillum.	285
210	Ambo in supremis patriam iuvare periclis; Hic ultor lapsae, vindex fuit ille ruentis. Si collis capiti superimminet, arripe collem, Si pons nectit aquas, stationem ponte locato. Opportuna cavas arctat si semita fauces,	290
215	Qui capiant angusta viae, praemitte maniplos. Lux ubi transierit, vallo dispone fideles, Providus excubias, vigilet quae nocte vicissim. Invadendus erit, prius explorabitur hostis; Insidet ripis, tu molibus obstrue flumen.	295
220	Vectabit plaustis segetes, intercipe messem. Si detractabit pugnas, tunc mille per artes	300

- Ingatag erkölcsét a királya szerint alakítja:
Jámborságnak hódolt, míg Numa volt ura, Róma,
Bár míg Romulus ült trónján, csak Marsot imádta,
Mert az a templomokat kedvelte, emez meg a kardot.
- 180 Pártold mindig a békét, ám ha a háboru joggal
Tör ki, ne késs, vállald vezetését minden erőddel.
Harcpróbált fiatalságot válassz ki magadnak,
Mely hű lesz hozzád, tündöklő fegyvere csillog,
S jó paripákat futtat, mint miket egykor a géták
- 185 Partjairól vezetett Rhesus Simois vize mellé.
S nyomban, ahogy sík földre leérkeztél csapatoddal,
Nézz körül, alkalmas hely hol van a táborütésre,
Hogy hátulról biztonságban légy, s eleséghez
Jussanak embereid, s jószágod dús legelőkhöz;
- 190 Élvezetet, kényelmet a sánctól messzire kergess,
Ezt késztesd tanulásra, amazt gyakorolni, amit tud;
Nemcsak a városban foglalkozhatsz tudománnyal.
Táborodon belül is kötelezzén az állami törvény,
Felfegyverzett praetor ítélkezzék a középén,
- 195 És szigorú bírása előtt reszkessen a vádlott.
Hogyha lehet, vidd át ellenséged mezejére
Ütközeted, hogy az ő földjét pusztítsd, magadét óvd.
El ne feledd: megszegni a szerződést iszonyú bűn,
És követet vétkes kézzel megsérteni éppúgy:
- 200 Intő példa legyen széttépett Mettus, eszedbe
Vésd azt is, mért lett földjé rombolva Corinthus.
Ellenedet ne a száma szerint mérd fel, de erőre,
Olykor félj a kevéstől és ne ijedj meg a soktól;
S nincs mért röstellned, ha eszed győz, vagy ha ügyes cselet
- 205 Adsz a vitézséghez, de csalárdság bűnbe ne rántson.
Hol váratlan irányból törj rá, rajtaütéssel,
Hol te magad halogasd a csatát, míg vak dühe lankad:
Bölcsen késlekedő Fabius használt a hazának
Annyit, mint sietésével nagyhírű Camillus;
- 210 Mindketten végső veszedelmében segítettek
Rómán, ez mint megmentője, amaz boszulóként.
Hogyha fölébed domb nyúlik, foglald el a dombot,
Hogyha folyón át híd vezet, ott legyen őrhely a hídon;
Hogyha a völgy mély torka felé ösvény kanyarog, küldj
- 215 Fürge szakaszt oda, hogy megszállja a szűknyaku horhost.
És ha bealkonyul, őrszemeket szórj széjjel a sáncon,
Hogy föl váltva egész éjjel virrasszon a strázsa.
Ellenedet mielőtt megtámadnád, puhatold ki;
Víz partján ücsörög, folyamát gáttal te rekeszd el,
- 220 Társzekerekkel jár a vetésre, te vedd el a termést.
Hogyha a harctól óvja magát, sok mesteri csellel

	Eliciendus erit. Nunc illum probra lacesant, Ceum timidum saepe ipse aliquos simulare pavores Incipe, vel subitos alio molire recessus.	
225	Sin obsessus erit, celsasve recedat in arces, Vinea, testudo, cuneus, balista paretur Nunc aries portas quatiat, nunc pondere vasto Horrida turritos impellat machina muros. Sed cave, ne capiat te cassibus hostis eisdem;	305
230	Quid facies illi, ne tu patiare videto, Nec tibi fallaci simulatus transfuga vultu, Subdita nec fictis imponat littera signis. Postremo pugnae dabitur si quando facultas, Congruus instructas fac explicet ordo phalanges.	310 71
235	Planities equitem, peditis locus arctior usum Exigit, aut rigidae saxoso vertice rupes. Tunc certaturas dictis accendere turmas Nonnihil expediet, siquidem facunda disert Pro lituo sunt verba ducis; nam duplice fructu	75
240	Virtutem praestant ignavis, fortibus addunt. Sed semper geminas saltem sepone cohortes; Ex illis vacuum custodiat altera vallum. Altera post primas acies intenta latebit, Integra quae fessis subeat, vel ab hoste peremptis,	80
245	Nec rumpens seriem miles vexilla relinquat, Sed maneant omnes fuerint qua parte locati. At simul aera canent, totis conflare nervis Obnixos totas iubeo depromere vires. Hic tu spumanti medium discurre per agmen	85
250	Laetus equo, celeri poscentibus ipse ministris Suggere tela manu, certam promitte salutem Confossis, revoca fugientes, erige lapsos. Optimus ille fuit, quisquis duo munera solus Militis impigri, cauti ductoris obivit.	90
255	Si fortuna tuis inviderit improba rebus, Haud subito primis fractus succumbe ruinis. Si contra annuerit, noli crudeliter uti: Dignior est vinci, victis qui parcere nescit. His demum exactis, ut mox tibi promptius adsit,	95
260	Debita laudatae reddantur munera publi. Haec docili nato genitor praecepta ferebat. Qui simul ac meritum senior conscendit Olympum, Tradita succedens excepit sceptrum Renatus; Nec populus dominum sensit mutasse priorem,	100
265	Hoc uno excepto, quod laudes iste paternas Excessit, quantum genitor superarat avitas. Non graciles humeros, nec molli virgine-dignum	105

Csaljad elő. Most őt gyávának szidva pirongasd;
 Majd gyakran te magad színleljed, hogy megijedtél,
 Tégy úgy, mint aki épp most készül visszavonulni.
 225 Hogyha bevette magát várába, sarokba szorítva,
 Készíts kőhajítót, védőfedelelet venyigéből,
 Éket az ostromhoz: kos törje falát, iszonyú gép
 Döntse be súlyával kapuit, rengesse a bástyát.
 Persze vigyázz, hogy az ellenség furfangja ne járjon
 230 Túl eszeden, s a verembe ne ess, melyet neki ástál;
 Hogy színlelt menekült álnok képpel be ne csapjon,
 S el ne fogadd hamisított írás talmi pecsétjét.
 S végül, hogyha csatára a legjobb alkalom eljön,
 Tervszerűen gondold át, mint alakuljon a hadrend:
 235 Síkság jó a lovasságnak, szűk tér a gyalogság
 Megfelelő helye, vagy zord, sziklás oldalú szirtfok.
 Ekkor jó, ha időt lelsz arra, hogy összecsapásra
 Kész sereged szónoklattal buzdítsd: csatakürtöt
 Pótol a lelkes hangu vezéri beszéd, a gyümölcse
 240 Kettős: lomhákat serkent, bátrakba erőt önt.
 Ám legalább két zászlóaljat tarts bevetetlen;
 Egyet az elhagyatott sánc oltalmára, a másik
 Álljon lesben az első hadsor háta mögött, hogy
 Váltsa a megfáradt s elesett katonákat azonmód,
 245 Így nem kell otthagyni a zászlót, sem csatarendet
 Bontani: mindegyik egység állva maradhat, ahol volt.
 S csengjen az érc, vesd minden idegszálad be a harcba,
 Végy részt benne a tested-lelked egész erejével.
 Tajtékos paripádon futkározz a sorok közt
 250 Vígan, a fegyvert gyors jobbdtól kapja, ki kéri,
 Ígérd meg haldokló harcosaidnak a biztos
 Üdvözülést, hívd vissza, ki fut, biztasd a hanyatlót.
 Az lesz a legkitünőbb, aki egymaga két feladattal
 Birkózik meg: jó harcos, s lánglelkű vezér is.
 255 Hogyha a sors a sikert irigyelné életutadtól,
 Össze ne törjön a kezdeti baj, be ne add derekad még;
 Hogyha viszont pártol, kíméletlen ki ne használd,
 Mert ki kemény a legyőzöthöz, méltó ugyanarra.
 S végül, hogy készséggel szálljon síkra, ha hívod,
 260 Máskor is: érdemükért tüntesd ki a had javarészét.”
 Így oktatta fogékony sarját bölcs Ludovicus;
 Majd mikor agg lett s rászolgált az olymposi lakra,
 Holta után jogarát az utóda, René örökölte;
 S észre se vette a nép, hogy urat váltott, hacsak azt nem,
 265 Hogy túltett még apja erényein is, legalább úgy,
 Mint ahogyan Ludovicus múlta felül jeles apját.
 Vállai nem kecsesek, nem gyengéd szűzi fehérség

	Celsus honorato candorem corpore praefert; Pollent ingentes praeduris ossibus artus,	
270	Ac multo solidi firmantur robore nervi, Qualis Phlegraeae gelidis in rupibus Ossae Surgit procero sublimis stipite pinus. Hinc cunctis dignus solio censeatur, et ipsum Maestate Iovem, spatioso pectore Martem	110
275	Aequat, et adversos sic territat arduus hostes Ut Capaneus Tyrios, ut Troas saevus Achilles. Quisquis magnificis ornatus convenit aulis, Semper in ipsius laribus fulgere superbis Cernitur; aut manibus fortes, aut mente sagaces	115
280	Gaudet habere viros, ne quando scilicet illi Vel prudens Nestor desit, vel strenuus Ajax. Nec putat indignum picturae impendere curam, Cum sciat huic priscos multum indulsisse Quirites. Nec vult eloquio contentus abire Latino,	120
285	Ni Graias etiam perdiscat sedulus artes; Nec procul arcanis thesauros parcus in arcis Condit, et hunc auri pretioso pondere donat, Pinguibus hunc arvis, opulentis urbibus illum. Praecipue vere largitur munera doctis	125
290	Multa viris; novit iuris servare tenorem, Sed poenam semper leniorem crimine reddit. Quidquid in antiquis ducibus laudabile legit, Miratur. Varias Mithridatem scisse loquelas Audierat, voluit laudes contingere easdem,	130
295	Nam praeter patriam vocem, quam parvulus hausit, Dum tener in cunis reptabat mollibus infans, Scit Mauro sermone loqui, scit voce profari Germana; Latio qui senserit ore sonantem, Nutritum Hetrusci ripis iurabit in arvi.	135
300	Nil leve, nil falsum loquitur, sed quicquid ab altis Pectoribus fudit, sic re confirmat, ut illis Non sint vera magis Cumaeae dicta Sibyllae. Qua Christum pietate colat, qua mente futuros Praenotet eventus, ceu plenus Apolline vates,	140
305	Ignoti norunt populi, quos mersus in undis Sol videt adversas nobis defigere plantas. Nec solum magni sequitur documenta parentis, Sed plura ingenio per se complectitur acri. Unum prae cunctis regem venerantur amicis,	145
310	Qui Transalpinae dominantur gentibus orae. Huic etiam generi semper contrarius armis Affuit, hoc hosti natam mandante locavit. Ille etiam summos semper sibi fertur honores	150 311

Jellemző testére; alakja sudár, kimagasló,
 Minden tagja keménycsontú, izmos keze-lába,
 270 És még sokkal erősebb benne az összes idegszál:
 Mint Macedónia zord szikláin a messzire látszó
 Szirtről égbe szökő sudarával a karcsu fenyőfa.
 Éppen ezért méltónak tartja a trónra az ország:
 Méltósága a Juppiterével, mellkasa Marssal
 275 Verseng, megrémíti az ellent szembekerülve,
 Mint Thebait Capaneus, mint Tróját vad Achilles.
 Pompás kastélyába ha díszben bárki belép, úgy
 Tetszik, az ő ragyogása sugárzik mindegyikükről;
 S örvendhet, mert gyorseszű és bátorkezű főúr
 280 Bőven akad mellette: a bölcs Nestor se hiányzik
 Udvarnépéből, s roppant erejével Ajax sem.
 Közben a festészetnek sem röstelli viselni
 Gondját, tudja, hogy erre a rómaiak sokat adtak;
 S ékesszólásban sem elég neki, hogy latinul tud,
 285 Hellének nagy műveit is böngészi serényen, –
 És nem rejtja a távoli várpincékbe a kincseit:
 Van, ki aranyból kapja jutalmát, s vannak, akiknek
 Gazdag városokat, zsíros televényt adományoz,
 És a tudósoknak jut a legtöbb drága ajándék.
 290 Ismeri jól a jogot s érvényben tartja a törvényt,
 Mégis a bűnnél enyhébben büntet keze mindig.
 Régi vezérekről olvasva ha érdemeset lel,
 Például választja; mikor hallotta, milyen sok
 Nyelven szólott Mithridates, ugyanarra a hírre
 295 Vágyott ő is: azért anyanyelvén kívül, amit még
 Gyermekként, puha bölcsőjében nyelt a fülébe,
 Jól tud a mór törzsek nyelvén, germánul ugyancsak,
 És aki hallja, amint ajkán latiumbeli szó zeng,
 Esküdnék, hogy az etruszk táj üde partjai szülték.
 300 Sem felelőtleniséget, sem hamisat soha nem mond,
 Kebléből amit ont, a való igazolja beszédét:
 Nagy hírű cumaei Sibylla se mond igazabbat.
 Mily kegyelettel hódol Krisztusnak, s a jövőndőt
 Hogy meglátja, akár Phoebus-megszállta görög jós,
 305 Távoli nemzetek is tudják, kik a talpuk a földre
 Szembe velünk rakják, hol a fény a habokba alászáll.
 S nemcsak nagyszerű atyja nyomán halad: éles eszével
 Többet ölel fel, még maga is mélyíti tudását.
 Annyi barát mellett legjobban tiszteli mégis
 310 Azt a királyt, ki az Alpeseken túl úr a vidéken;
 Ellene volt bár, ezt a vejét haddal segítette,
 S kérésére az ellenségnél hagyta leányát;
 S az tisztségekkel halmozta el őt meg az öccsét,

- Ac fratri praestare suo, nam diligit ambos.
315 Ante alios procures, et regni in rebus agendis
Aequali sacras partitur pectore curas.
Nec mea commentas nugantur carmina laudes
Gallica, quae refero, testatur, et Itala tellus,
Testatur mundus; sed ne conficta putentur,
320 Acta probent faxo. Nec me reppererit ullus
Si casus memorabo suos. Nam pectoris altum
Indomiti robur Fortunae urgentis in ictu
Spectatur; facile est sortem perferre secundam.
Iam prope tot magnos evoluit Cynthus orbes,
325 Troica quot Pyliae donavit Musa senectae,
At maris extremo trucibus tum gurgite Gallis
Saeva pharetrati moverunt bella Britanni.
Ergo ubi consuetae caluere furentibus irae,
Signa canunt pugnam. Neutri sine sanguine certant,
330 Ille autem medios longe progressus in hostes
Plurima letali sternebat corpora ferro.
Non ego si centum voces sortiter ahenas
Dicere nunc possem, quid Mars suus egerit illic,
Donec mille viri cuneis coiere coactis
335 Et clausere ducem. Non spes erat ulla salutis,
Non sociae obsessio poterant succurrere turmae.
Qui tamen interea se cominus obtulit illi,
Vel posuit vitam, vel sancius inde refugit.
Iam sonipes multis ictus defecerat hastis,
340 Iam manante novo totos sudore per artus
Languida continuo torpebat dextera motu.
Acrius infestis pergunt incurrere telis,
Iniectantque manus, cupidumque resistere prensant.
Herculis ille labor potuisset frangere vires,
345 Et Martis. Tandem succumbit pluribus unus,
Ac procul hostilem trahitur captivus ad aulam.
Mox reditum pectus liber de carcere cessit,
Ut posset Gallum paulisper visere regem.

Finit primus

- Mert, mondják, a szívéhez mindketten közel álltak.
315 Minden más főember előtt, országos ügyekkel
Egyenrangú helyet szentelt egyháza ügyének.
S hogy dalaim nem költött dicséretre fakadnak,
Mit mondok, tanusítja Itália, vallja a gall föld,
320 És a világ; nehogy azt higgyék, hazudottak a tettek,
Próbakövéül, hogy füllentésen senki se kaphat
Rajta, viszontagságairól szólok: hisz a bátor
Szív nagysága, ha mostoha sors sújt rá le, csak akkor
Tűnik elő igazán: a szerencsét könnyű viselni.
Majd ugyanannyi egész kört járt be az égen Apolló,
325 Mint hány évet adott Nestornak a trójai Múzsza,
Attól fogva, mikor hadat indított a szilaj gall
Nép ellen jótegzű Britannus a messzi vizekről.
S íme, mihelyt felforrtak az indulatok, csatajelként
Kürt harsant, s vért ontott mindkét fél, ahogy össze-
330 Csaptak; s ő behatolva az ellenség közepébe,
Gyilkos kardja vasával rengeteget leterített.
Nem bírnám, ha akár száz érchang lenne enyém most,
Mind elmondani, mit művelt ott marsi vitézként;
Végül ezer harcos feszes ékben előrenyomulva
335 Gyűrűbe zárta Renét. Nem volt menekülni reménye,
Nem szabadíthatták ki szövetséges csapatok sem,
Mert aki megpróbált mégis közelébe kerülni,
Ráfizetett: elesett, vagy megsebesülve futott el.
Már lova lándzsadöfésektől vérzőn lehanyatlott,
340 Már minden tagját csöpögő veríték borította
S jobbja az állandó mozgástól zsibbadozott már;
Ekkor a dárdákkal hevesebben törtek előre,
Megtámadva az ellenkezni hiába igyekvőt.
Ily küzdelmet nem bírt volna erővel a híres
345 Herkules, és maga Mars sem; végül győz az egy ellen
Nagy számuk, s elhurcolják várukba fogolyként.
Majd elhagyja, egyezség értelmében, a börtönt,
Hogy – röviden bár – szót válthasson a gallok urával.

Vége az első könyvecskének

- Has dum trans gelidas diversis partibus Alpes,
Qua tranquillius Arar, Rhodanus qua saevior errat,
Versant fata vices, Italis tantisper in oris
Incluta Campani moderatrix foemina regni
5 Migrat in Elysias defuncto corpore sedes.
Ergo legitima spoliati praeside cives
Ad successorem legatos sponte Renatum
Cum trecentenis signati millibus auri
Festinare iubent, missi quem talibus orant.
10 Accelera, ne nos indebitus occupet heres.
Non fidi comites, non ampla viatica desunt.
Te nobis dominum morientis adoptio fecit
Reginae, quae nunc solium cum luce reliquit.
Omnibus ille tamen spretis, ne perfidus esset,
15 Maluit in saevas rursus remeare catenas.
Vile tamen ducens, si tam praesentibus uti
Negligeret superis, donec foret ipse redemptus,
Tendere Campanas uxorem iussit ad urbes.
O, facinus toto passim memorabile mundo!
20 O, fidei specimen mortali haud ore canendum!
Cuncta vetustatis sileant monumenta verendae.
Attilium prisci cessent iactare Quirites,
Maiora en nostro surgunt miracula saeclo.
Nam, si despiciamus, non illum in vincla reverti
25 Cum tantum oblatum censu diadema vetabat.
Praeterea invalidis iam prorsus inutilis annis,
At morti vicinus erat; si quaeritur aetas,
Hic vix dum octavi transegit tempora lustris.
Interea Hispanis veniens a finibus hospes
30 Invadit positas nullo sub principe terras.
At regina tribus pontum permensa carinis
Invenit externam Campano in littore classem.
Hic unam fuis intercipit hostibus alnum,
Te pariter, Caieta, rapit. Spectare iuvabat
35 Ipsam exhortantem socios ac tela ferentem.
Talis Amazonias agitabat in arma catervas
Hippolyte, talis Graios peltata premebat
Penthesilea duces. Sic victrix protinus altam
Intrat Parthenopem, quam tres tutata per annos,
40 Absentis partes implevit sola mariti.
Ipse etiam dulci iam libertate potitus
Advenit tandem; quod si tunc fata dedissent
Integra regna sibi, non sic depulsus abisset,
Nec nunc ignoto servirent illa tyranno.

- Míg mindez történik szerte az Alpeseken túl,
Merre a csendes Arar s a vadabb Rhodanus kanyarognak,
S váltja az arculatát a szerencse: Itália földjén
Meghal a nagyhírű Campániabéli királynő,
5 Átköltözve az Elysium ragyogó mezejére.
Törvényes fejedelmétől megfosztva, Renéhez
Népe követséget küld nyomban, mint jogutódhoz;
Visznek aranypénzt, háromszázezret, s odaérve
Híven előadják esdeklő megbizatusuk:
10 „Jöjj sebesen, hogy nem kívánt örökös ne előzzön
Meg, lesznek hú társaid és bő útravalód is.
Téged választott a halála előtt a királynőnk,
Most ki az életet és trónját elhagyta, urunknak.”
Ámde René nem akarta szavát megszegni csalárdul,
15 Inkább tért a kemény rabság béklyóiba vissza;
Mégis, rossznak vélte, ha ekkora égi kegyért nem
Próbál nyúlni: azért, míg ő maga nem szabadul ki,
Hú feleségét küldte, siessen Campaniába.
Ó, a világ minden táján emlékezetes tett!
20 Tisztesség példája, mit emberi nyelv sose zenghet
Meg méltóképpen! Hallgasson a nagyszerű múlt most,
Ókori Róma, ne kérkedj többé Regulusoddal,
Mennyi nagyobb csoda támad, lám, a korunk idejében!
Mert, nézzük csak: senki se kínált néki, ha nem tér
25 Vissza a rab-béklyókba, ilyen pompás diadémot,
S már nemigen forgatta erőtlen karja a fegyvert,
Oly közel állt a halálhoz; emez meg, hogyha koráról
Kérdeznének: alig töltött el nyolcszor öt évet.
Közben a hispán végekről idegen sereg indult
30 És benyomult a királyát vesztett, árva vidékre;
Három bárkával kelt át Izabella a vízen
És idegen flottára talált Campania partján.
Egy pöttöm ladikon – miután szétszórta az ellent –
Elfoglalta Gaëtát is. Páratlan a látvány,
35 Hogy buzdítja a harcosokat, hogy hordja a fegyvert!
Mint amazon-sereget dárdával hadba vezérlő
Hippolyte, s a vitéz görögök veszedelme, a pajzsos
Penthesilea: be úgy vonul úrnőként, diadallal
Parthenope várába, mit aztán egymaga három
40 Évig hőiesen véd, távoli férje helyett is.
Végül drága szabadságát elnyerve Renatus
Megjön; hogyha királyságát most adja a végzet
Sértetlen, nem kell menekülnie így, elüzetvén,
Nem hódol, mint most, jövevény zsarnoknak az ország.

45 Sed dirus magnam possederat advena partem.
 Urbanis etiam vicinae moenibus arces
 Partim descierant, partim descire parabant,
 Nam gravis obsidio miseros sine fine premebat.
 Is tamen, ut pugnae misit sibi signa Renatus,
 50 In munita procul metuens castella recepit,
 Rem sibi cum summo gnarus ductore futuram.
 Parva saepe manu multos qui fundere suerit,
 Cui par calliditas dextrae foret, ille relicto
 Urbi praesidio, cedentis terga secutus,
 55 Oppida felici raparavit plurima cursu,
 Qua Peligna rigant crepitantes iugera rivi,
 Inde revertenti multis cum millibus hostis
 Obstructum praeclusit iter, qua nobile surgit
 Castellum, indigenae Pellosam nomine dicunt.
 60 Unde viro nullum iam praestabatur ad urbem
 Effugium, sed erat limes mucrone secandus.
 Ergo ubi prospexit quantum situs esset in arcto,
 Compositas certo raptim locat ordine turmas.
 Iucundus sane vestitas aere phalanges
 65 Cernere terror erat. Nondum clamantibus ipsis
 Stridebant solis tenues hinnitibus aerae,
 Nondum districtus tremulo fulgore micabat
 Ensis, adhuc summis insertae nubibus hastae
 Ceu nemo extabant truncum; maiore nitebat
 70 Omnis luce polus; splendorem quippe diurnum
 Arma repperusso geminabant splendida Phaebo.
 Tum Zephyro cristae, Zephyro vexilla tremebant;
 Spumeus argutis manabat nimbus habenis.
 Ille ubi directum sublimi laetus obivit
 75 Ter quater agmen equo, celso super aggere sistit,
 Ac tali ternas hortatur voce cohortes,
 Quas solas tanto secum in discrimine habebat:
 O, saepe in magnis ipso me teste periclis
 Spectati iuvenes, o, praestans robore sanguis,
 80 Ne trepidate, precor. Non nos delere parantes
 Sic sensere dei! Praeclaram laudis habemus
 Materiam, qualem vobis optare licebat.
 Vos modo tam prono divum ne deesse favori
 Nec tantum pedibus quantum confidite dextris.
 85 Nos sperare decet, gladios quos stringimus aequos;
 Semper iusta foveant meliorem numina causam!
 Nescio, quis veniens ab Iberis Cantaber oris,
 Immeritum proprio tentat modo pellere regno.
 Scilicet huic Mavors, huic ipsa favebit Enyo;
 90 Hunc fera terribili tutabitur aegide Pallas.

45 Ámde a föld nagy részét elfoglalta a jöttment,
 S nemcsak a városok: elpártoltak a várak is éppúgy
 Majdnem mind körülöttük, vagy legalább el akartak,
 Nem bírván a nehéz ostrom vég nélküli kínját.
 Mégis, amint a hadat megüzenve René, a bitorló
 50 Távoli, védetlen kastélyba vonult el ijedten,
 Tudva, milyen nagy hadvezető, aki ellene indul:
 Mily gyakran szór szét többséget kis csapatával,
 S jobbjánál esze sem lomhább. Rábízta a várost
 Őrségére, nyomába szegődve az elvonulónak,
 55 S számos városkát útközben visszaszerezve,
 Hol pelignus réteket öntöz a tiszta patakvíz.
 Indult volna tovább, de az ellenség sokezernyi
 Harcosa itt elzárta az útját; itt van a híres
 Kastély, melyet Pellosának hívnak e tájon –
 60 Innen nem volt már menekülnie más lehetőség,
 Kardja hegyével vágni csupán Nápoly fele ösvényt.
 Átallátta azonmód, helyzete mily veszedelmes,
 S jó lovas osztagait gyorsan csatasorba terelte.
 Éppen eléggé szívvidítóan rettenetes volt
 65 Látni a vérteseket, pedig ajkuk szóra se nyílt még;
 Vad nyerítéstől visszhangzott az egész levegőég,
 Rezgő fény játszott villogva a még kivonatlan
 Kardokon, és felhőkbe merült a dzsidák hegye tompán,
 Mint vágott koronáju berek; s kettős ragyogással
 70 Tündöklött az egész mennybolt, mert visszaverődött
 Megkettőzve a nap ragyogása a fegyverek ércén.
 Ott Zephyrustól lengtek a zászlók, rengtek a forgók,
 Tajtékos csapadék áradt zajos ostorok által.
 Ő pedig örvendezve körüllovagolta a hadsort
 75 Három-négyszer, majd sáncuk tetejére kiállva
 Ekképp buzdította a három hű csapatot, mely
 Súlyos válságában egyetlen támasza volt most:
 „Ó jeles ifjak, kik helytálltatok annyi veszélyben,
 Mit magam is tanusíthatok, ó bátor, kitűnő vér!
 80 Csak nyugalom! Nem azért óvtak meg az istenek eddig,
 Hogy most elpusztítsanak! Újra dicső haditettre
 Nyújtanak alkalmat, jobbat kívánni se tudnánk.
 Hát legyetek méltók e kivételes isteni kegyre,
 S lábatokat hagyván, karotokban bízzatok inkább.
 85 Kardot igazságért rántunk, hát mért ne remélnénk?
 Mindig a jobb ügy mellé állnak az égi hatalmak.
 Íme, Ibéria partjairól nem tudni, miféle
 Kantaber indult elkergetni e föld fejedelmét.
 Márpedig őneki kedvez Mars, neki kedvez Enyo,
 90 Őt védelmezi rettenetes pajzsával Athena.

- Sit licet in castris miles numerosior illis,
Haud formido tamen. Timidi diffidere paucis
Consuevere duces, elati fidere multis.
Non numerus palmam, sed virtus praestat in armis.
- 95 Testes Thermopylae; testes Salaminides undae.
Pellaeus toto vires oriente trahentem
Traditur imparibus totiens superasse manipulis
Darium; tumido levius nec Xerxe frementem
Lucullus parvo Tigranem milite vicit.
- 100 Hic mixti Gallis Itali densantur, at illinc
Barbarus insanos effundit ductor Hiberos,
Qui nuper toto lembos egere profundo,
Pro frenis remos, pro signis frena regentes.
Quare agite; imbellem forti perfringite turbam
- 105 Pectore, dum salvi trepidam penetremus ad urbem.
Si tantum transisse datur, vicisse putabo.
Sic ait, et frontem fulgenti casside tectus
Irruit in medios, qua confertissima pubes
Obstabant. Equitum turmae glomerantur eodem,
- 110 Succedunt pedites. Nec pars adversa moratur ↑
↓ Ferrea putre solum rapido terit ungula pulsu.
Protinus obscura coelum caligine texit
Missilium grando; stat pulvere turbidus aether
Ut nebulis; nullus lituos audire sonantes
- 115 Prae clamore potest; tum formidabile murmur
Ingeminans curvis iterat dum vallibus Echo,
Misceri credas tonitrus. It sanguinis ingens
Diluvium; sudore viri, sudore madescent
Cornipedes; strident collisi comminus enses;
- 120 Caesa cruentatos consternunt corpora campos.
Hic nisi me historiae brevitatis praescripta vetaret,
Singula prosequer morientis funera turbae,
Qui gemina de parte cadant; cui vertice raptus
Vivus adhuc nondum gelido stet sanguine truncus
- 125 Quisve ruens ab equo, dum loris crura tenentur,
Crine supinato versas inscribat arenas;
Cui tergo emineat transmissum pectore telum.
Quis trahat indutam fibris de ventre sagittam,
Ut cava fulmineos spargant tormenta molares;
- 130 Ut iam facta niger post vulnera perstrepat arcus;
Qualiter elisus fundis insibilet Arctus;
Quo tremebunda diem transverberet hasta volatu,
Sed nihil ex istis nisi fructibus orba voluptas
Provenit, ac vatam cunctis iam trita libellis.
- 135 Ipsum inter primos bicolor raptabat Iapix
Colla reluctantum nitido mucrone metentem.

Légyen bár amazoknak sokkal több katonájuk,
 Nem félünk: csak a gyáva vezér nem bízik a kisebb
 Számu seregben, a dölyfös bízik túlerejében.
 Mert harcban nem a szám: a vitézség szerzi a pálmát,
 95 Thermopylae tanu rá, meg a zúgó ár Salamisnál.
 Tudjuk, Sándor egyenlőtlen számú seregével
 Hányszor győzte le, bár az egész Kelet összes erőit
 Vitte csatába, Dareios; s Xerxesnél se kevésbé
 Gőgös Tigranest ugyanígy megverte Lucullus.
 100 Innen gallokkal keveredve Itália népe
 Gyúlik, amonnan ibérek ont barbár vezetőjük:
 Még minap is sajkán szelték a vizet, s evezőt, nem
 Zablát fogtak, nem lobogót lestek, de vitorlát.
 Rajta tehát, ti e hadban járatlan gyülevészt most
 105 Fogjátok föl mellkasotokkal, míg mi elérjük
 Biztonságban a várost: ettől függ diadalmunk.”
 Szólt, s feltéve fejére sisakját, mely sugarat szórt,
 Hol legsűrűbb volt a sereg, kellős közepébe
 Rontott, és a lovascsapatok mind nyomban utána,
 110 Majd a gyalogság zúdult. Már ellenfele várta,
 ↓ Hol laza földet csépel a vaspata gyors kopogással,
 Ott az eget beborítja sötétlő köddel a dárdák
 Zápora; porral telt meg az összekavart levegő, és
 Párakkal; zengő szavu kürtöket senki se képes
 115 Hallani, oly nagy a zaj, már rettentő a morajlás,
 Sőt, kettőzve, a völgyekből ismétli az Echo,
 Azt hiszed, égzengés támadt. Ideér a hatalmas
 Vérözön; emberek és a patások a sok veritéktől
 Lucskosak; egymást érve közel csördülnek kardok,
 120 Holtak teste borítja a véráztatta mezőket.
 Itt csak a historikus kiszabott mértéklete gátol,
 Halni menő nép sok tetemét, hogy sorra sirassam,
 Mindkét részről kik vesztek; s kit a forgatag eddig
 Élve hagyott, s nem csonkán áll még vérbe fagyottan.
 125 Vagy ki lován nyargal, s lábbal gyeplőbe akadva,
 Lógó hajjal, a dúlt homokot felszántva, seperget.
 Egynek a mellén átvert dárdahegy áll ki a hátán,
 Van ki belét ontó nyílveesszőt hord a hasában;
 Tág öblű ágyúk szórnak tüzelő lövedéket;
 130 Csak sebütések után csap zajt, feketélve, a kézív;
 Míg a parittyákból pattant éjjel besüvítget,
 Átdőfi reptében rettentő lándzsa a nappalt,
 Nincs megfosztva se ám e gyümölcsöktől a mulatság,
 Mert az a költők sok könyvében gyakran előjön.
 135 Kettős színű lapyx első közt rántja magával
 Őt, ki hegyes tört szúr a nyakába a szembejövőknek.

↑

- Dat dextram lapsis; pugnantibus arma ministrat;
Firmat cedentes; solatur vulnera passos.
Illicet incurrunt plures; inhiantibus obstat
140 Fervidus, ac multos tristem detrudit ad Orcum.
Exterret cunctos galeae mirabile fulgur.
Ter super insurgens tremit alto in vertice conus,
Et picturatam vento sinuante lacernam
Aurea nudato volitant velamina dorso
145 Non aper ore magis, non fulminat unguibus ursus;
Non leo sic fulvo, non picto pectore tygris
Perfurit. Horrescunt hostes; mirantur amici;
Collaudant omnes superi; Mars invidet unus.
Cum subito horribili venit ingens lancea iactu,
150 Quae procul extremas delibans cassidis oras
Lucida regalis disiiecit tegmina colli,
Secedit paulum, neu cervix nuda pateat
Vulneribus. Rursus propere discussa reponi
Munimenta iubet. Nec ob hoc Mars cassat acerbus.
155 Ecce autem ante ipsum plebeio ex agmina quendam
Aerea letifero transcurrit machina plumbo.
Mira quidem leti species, nam praevenit ipsum
Plaga sonum, nec spes vitandi vulneris ulla est.
Impraevisa volant, nec possunt tela caveri.
160 Nil lorica illis densis conferta catenis.
Nil ferri structura iuvat, sed mortifer exit
Trans chalybem, trans ossa globus, velut ignea summi
Tela Jovis. Tali turbatus funere mentem
Intrepidum fidus compellat Scipio regem.
165 Armiger hic domino clypeum per bella gerebat.
Vis ingens, rex, inquit, adest. Tu quaeso salutem
Quaere fuga; nos hic avidum remorabimur hostem,
Dum tantum tu sospes eas. Subit ille loquentem.
Tuta quidem, sed foeda mones. Desiste, precamur.
170 Non ita me genitor primis instruxit ab annis,
Nec dare terga fugae docuit; sed pectora pugnae,
Ac famam praeferre neci. Tu cedere suades;
At virtus invicta vetat. Per numina iuro,
Aut terram mordebo iacens, aut victor abibo.
175 Haec memorans rursus Martem repetebat anhelum.
Nec memoranda sequi comites exempla recusant,
Sed magno secum pariter clamore citati
Barbara post multas perrumpunt agmina caedes.
Rex ubi se tantum videt evasisse periculum
180 Convocat absentes signo. Ceu semet in unum
Fusa per innumeros cogunt examina ramos,
Tinnula si revocans percussit cymbala pastor;

- Jobbja segít elesőn, katonáinak osztja a fegyvert,
Hátrálót buzdít, sebesültet látva, vigasztal.
Többek támadják most; lézengőknek eléáll
- 140 Nagy hevesen, sokukat szomorú Orcusba taszítja,
Másokat elrettent a sisakja csodás ragyogása,
Hármat rezzen fent a magasló csúcs feje búbján
És festett köpenyét kifeszítő szélfuvalomtól
Szállongnak csupaszult hátán aranyos ruhaleplek.
- 145 Medve se villant így körmöt, vadkan se erősebb,
Így csíkos szőrű tigris meg a sárga oroszlán
Sem dühödik. Félnék már tőle, övéi csodálják;
Égiek ünnepelek mind, csak maga Mars irigy órá.
Ekkor eléri hamar szörnyűn hajított fene lándzsa,
- 150 Távolról beszakítva az érc-sisak oldali részét
Vágja királyi nyakán el a fényes vértet, azonban
Kissé félreszalad, ki se villan hát a csupasz nyak
Sok sebbel. Rögvest, hogy a tört vértet kijavítsák,
Adja parancsba. Azért, hogy Mars, a mogorva, ne bántsa.
- 155 Íme, az orra előtt valakit köznépe köréből
Réz hadiszerszám lő át gyilkos puszkagolyóval.
Mily különös módú e halál, mert hangot előzőn
Ér a csapás, kikerülni a sebzést semmi remény sincs.
Vaktában szállnak dárdák, nincs merre kitérni.
- 160 Sűrű láncba kötött páncéling, semmire sem jó,
Semminemű vastárgy se segít, mert áttör a gyilkos
Puszkagolyó az acélon, a csontokon át is, ahogy fönt
Juppiter ont villámot. Ilyen vész terheli lelkét
Hű Scipiónak, ezért hát szól a mogorva királynak,
- 165 Fegyveres ő, aki harc közt hordta urának a pajzsát.
Szólt: „Nagy erő közeleg, kérlek, te királyom, az üdvöt
Futva keresd; mi pedig feltartjuk a harcias ellent,
Míg épségben odébb állsz!” Ő a beszédnek élémegy:
„Hív kötelékünket sérted! Kérünk, ne tanácsold!
- 170 Ifjukoromban atyám sem buzdított soha erre,
Nem menekülni nevelt, de az elszánt harcra tanított,
S nyerni haláltól jó hírt. Most te futást javasoltál,
Ám a szilárd erkölcs tilt ettől. Esküöm az égre,
Vagy leteperve halok, vagy győztesként megyek innét.”
- 175 Így szólván lihegő Marshoz már visszaigyekszik.
Társai példáját mind készek a harcba követni.
Ővele nagy hangon már egyformán kiabálnak,
Barbárok csapatát verik el sok küzdelem árán.
Ott a király maga épp veszedelmet lát közelegni
- 180 Hívja hiányzóit jelzéssel, míg vele egybe
Gyűlnek a szórt rajok áttörekedve a sűrű bozótton,
Mint csengő cintányért ver hivatgatva a pásztor,

- Haud secus ad lituum sparsi coiere manipuli
 Tum noto ad muros conserti tramite tendunt.
 185 Non illis rupes, non obuius obstitit amnis,
 Non interceptae saevis victoribus arces.
 Tempore sed ductor fuerat qui regius illo
 Caldorus secum certamen inire negarat.
 Hunc aliquot vinclum fertur tenuisse diebus,
 190 Quo reliquos paribus mox deterreret ab ausis.
 Postmodo non vitae donavit munere solum,
 Sed cunctos etiam quos ante dedisset honores
 Restituit. Multos delicto saepe minori
 Aere Perillaeo Phalaris mugire coegit
 195 Antiphates ventri, Busiris tradidit arae;
 Propulit in pontum Sciron; Cyrus egit in auras;
 Thrax obiecit equis; proscripsit Sylla cruentus.
 Pertulit iste levem summo pro crimine poenam;
 Tantum sub quali plectatur vindice refert.
 200 Huic tam mansueto factum nunc fortius addam;
 Qua virtute novam solus reparaverit arcem,
 Quae spisso undisoni fundata in littore ponti
 Invictis tutam propugnat moenibus urbem
 Haec iam per multos ab eo defecerat annos.
 205 Cum tamen ipse Italas nondum venisset in oras.
 Ergo carere dolens sese munimine tanto.
 Milite per terras instabat, classe per undas,
 Ut raptam rursus raperet. Nec segnius illi
 Succurrunt. Opibus pediti terrestribus obstant;
 210 Puppibus opponunt validas in gurgite puppes.
 Tandem compressi retro censere parumper.
 Tum vero haud metuens castris prodire Renatus
 Solus in hostilis medio stetit aggere valli.
 Parmam laeva tenet; stricto micat altera ferro;
 215 Aere caput tegitur, praemunit pectora thorax,
 Purpura quem Tyrio velat super aurea filo;
 Tegmen idem clypeo, terrorem cuncta decori
 Miscebant. Tunc hac inimicum voce lacessit.
 Jam satis alternos hauserunt tela cruores.
 220 Huc age te nobis ipsum poscentibus offer,
 Turnus ut Aeneae, Paris ut concurrat Atridae
 At tibi iniqua dabit tantum Fortuna triumphum
 Aut mea iure meum defendet dextera regnum.
 Continuo dictis percussus talibus hostis
 225 Praecipiti dat terga fugae. Rex arce potitur
 Cervus ut audito Massyli murmure monstri
 Per sylvas per saxa ruit, neu robora longis
 Cornibus occurrant, post tergum colla reclinat,

- Úgy gyülekeznek a kürt közelébe a szórt csapatok már.
Ismert út mentén menetelnek mind a falakhoz.
- 185 Nem lehet ott akadály szakadék, de folyam se, azoknak,
Zord győzőknek nincs is szembeszegülni tudó vár,
Ám, aki akkoriban volt harci vezér a királynál,
Caldorus, ezt a menést viadalba velük nem akarta,
Őt, mondják, pár napra utóbb béklyóba vetették.
- 190 Ez rettentheti majd el a megmaradókat e tettől.
Nincs adománya nekik, csak az életük üdve javára,
Sőt sok ajándékát szintén, miket egykor adott át,
Visszaszerezte. Bizony enyhébb bűnért felelőket
Jól bezárt Phalaris szenvedni perillusi ércbe.
- 195 Antiphates a gyomort, Busiris ránk hagyta az oltárt,
Tengervízbe vetett Sciron; úzött Cyrus a szélbe;
Lónak a trák hajított, pénzt kobzott Sylla, a véres.
Súlyos vétkéért szabtak rá enyhe fenyítést;
Érdeke volt, hogy ilyen védővel bűne fakuljon.
- 200 Ennek a dolgát most szelidebben idézem elétek;
Visszaszerezte az új várat, maga oly derekas volt,
Azt morajos tenger zsúfolt partjára emelték,
Óvakodó várost véd bámulatos fala mentén.
Több esztendőn át elpártolt tőle e város,
- 205 Még mikor el sem jött, hogy járjon Itália földjén.
Bánva, hogy ő maga nem lehetett e hatalmas erődben,
Szárazon és vizeken küzd nagy sereg és a hajóhad,
Hogy majd visszavegyék javait. Meggyorsul azoktól
Támogatása. Gyaloghada rácsap a földi seregre,
- 210 Férge hajók ütköznek a víz árján a hajókkal.
Míg nem a csepp ideig megverték visszajöhetnek.
Akkor nem félvén táborba beszállni Renatus,
Ellenség cölöpös sáncán maga állt be középre,
Pajzsa a balján függ; a kivont kard villog a jobbján,
- 215 Fémmel fedte fejét, mellét burkolta be páncél,
Rőt fonalú, aranyos bíbor köpönyeg fedi vállát;
Ily takaró van a vértjén, sok-sok dísz okoz nagy
Rémületet. Szóval bosszantja az ellene küzdőt:
„Éppen elég sebet adtak a kopják kölcsönösen már,
220 Jöjj ide hozzánk, és kínáld magadat kihívódnak!
Aeneas Turnus, Paris Atrida összefutottak,
Ám neked hoz majd sok győzelmet a léha szerencse,
Vagy jogosan védem meg jobbbommal birodalmam.”
Rögtön az ellenfél, rettenve legott e beszéd-től,
- 225 Hátra sietve, hanyatt-homlok fut. A vár a királyé.
Massylus szörny morgását, hogy hallja a szarvas,
Szirteken, erdőkön szalad át, ám széles agancsát
Tölgy nem akasztja, a háta mögé veti ágait annak,

- Aut licet umbrosa iamdudum in valle remotus
230 Deliteat longe, strepitum tamen horret ad omnem,
Si volucris plausum commotis edidit alis,
Si Boreas siccas decussit ab ilice frondes
Acrior interea collecto robore bellum
Instaurabat Iber. Fractas pudor excitat iras.
235 Tunc ipsam innumeris cingit legionibus urbem,
Frangere si pressum queat obsidione Renatum.
Aggeribus primum fossas sublimibus ambit,
Quos super armatas disponit in ordine turre.
Non illum aestivo dimovit Sirius astro,
240 Non autumnali crudescens tempore morbus
Jam lymphas solidarat hyems, iam frigidus agros
Urebat Boreas, nec adhuc cessabat acerbum
Obsidionis onus. Muris rex clausus in ipsis
Sollicito tales agitabat corde tumultus
245 Sive repentino cupiam prorumpere motu,
Seu potius vigili portas statione tueri,
Viribus exiguis penitus diffidere cogor
Depugnare palam comitum dissuadet egestas.
Restat furtivam sensim tentare salutem
250 Palladium noctu rapuit Laërtius heros,
Ire per infestos uno comitatus amico
Haud timuit Nysus Rutulos. Stat talibus uti
Exemplis, faciles ausis ingentibus adsunt
Evertus, raro felix formido vocatur.
255 Has inter voces, hos inter pectoris aestus,
Obscurae nitidum merso Titane tenebrae
Excepere diem, bigis invectus opacis
Paulatim mutum somnus complectitur orbem
Ille per hostiles tacitis interritus umbris
260 Evolat excubias. Sic membra sopore gravata
Transiluit Caesar vigiles, cum pauperis olim
In tenuem solus cymbam correpsit Amyclae.
Tum per inaccessos aeterno frigore rupes
Nocturnum pedes haurit iter. Comitantur euntem
265 Terdeni iuvenes. Nunc ima in valle sepulti
Reptant; nunc summis resupini collibus haerent.
Hic alium acclivis pendentem in vertice saxi
Lubrica praecipiti devolvit semita lapsu.
Illum, mortifero nervis torpore gelatis,
270 Deficiunt rigidae durato sanguine venae.
Hic perit Argivi mirando funere vatis
Mersus in abrupto barathri candentis hiatu.
Tam miseranda videns sociae discrimina turbae
Ingemit Alpinus rector. Tamen ire per acres

- 230 Meglehet ő már rég árnyékos völgybe húzódva
 Messzire bújt el, ijed mégis százféle zörejtől,
 Bár madarak csattogtak, ha a szárnyukat összeütötték,
 Bár Boreas tépkedte a száraz lombot a tölgyről.
 Többszen összeszedett erejével kezdi a harcot
 Most az ibér. Keserű haragot gyújt benne a szégyen.
 235 Már veszi körbe legott ama várost nagy seregekkel,
 Hátha az ostrommal töri meg, beszorítva, Renatust.
 Rögvest megközelíti magas gátakkal az árkot,
 Rakja fölébük a sok hadi tornyot, felsorakozva,
 Nem mozdítja ki őt nyár végén Kiskutya-csillag,
 240 Sem pedig ártó, őszi idő keltette betegség.
 Tél fagya már kutakat zárt, és a hideg Boreas is
 Dúlt a mezőkön; még ekkor sem múlt el az ostrom
 Zordon terhe. Saját várába rekesztve dühöngő
 Szívvel töprengett a király eme sok riadalmon:
 245 „Váratlan csellel, kívánjak-e most kirohanni,
 Vagy helyesebb-e talán strázsálva kapukra ügyelni?
 Végül kényszerülök kétkedni csekély haderőmben,
 Embereim bántó ínsége riaszt el a harctól,
 Nincs más, mint titkos menedéket csöndben elérnem.
 250 Pallas szent képét ellopta az éjben Ulisses,
 Hű társát, lám, Nysus nem rettegve kisérte
 Ártalmas rutulok közt.” – Itt berekeszti a példák
 Megnevezését, nagy bátran sorakoznak a könnyű
 Cáfolatok. Mondják, hogy ritka a boldog ijedség.
 255 Most e beszéd és lelki törődések közepette
 Alkonyodott, Títánt a sötét éj nappali fénytől
 Megfosztotta; borús fogatán odaérve az álom
 Lassanként veszi körbe a némult földi világot.
 Ő maga elszántan siet át sok hallgatag árny közt
 260 Ellene őrhelyein. Caesar így lépegetett át
 Álomban heverő strázsák testén, s kilopódzott
 Jámbor Amyclas kis sajkáján egymaga hajdan.
 Csúcsosodó sziklák közt, folyvást fázva hidegtől
 Lábát éjjeli út nyeli el. Lépéseit ifjak
 265 Harmincan követik. Most mélyen a völgybe leszállva
 Csúszkálnak, majd domb tetejére feküdve tapadnak.
 Egyikük ott meredek sziklák élébe fogódzik,
 Ám csatagos hegyi út löki mélybe heves guritással.
 Őt, merev izmaiban kelt gyilkos gémberevéssel,
 270 Meghidegült vérral dermedt erek egyre emésztik.
 Most ez az argoszi jós csoda veszte szerint leli holtát,
 Hullva alá a rideg mélység sziklás üregébe.
 Ekkor, látva a társ csapatok szomorú veszedelmét,
 Felnyög az alpesi út vezetője. De mégse riad meg

275 Haud ideo horrescit scopulos. Nix alta retardat
 Succiduos gressus. Vix toto e corpore summus
 Extat apex, tanto calcantem devorat haustu
 Saepe premit multo luctantem emingere in auras
 Vestis operta gelu. Densis stant terga pruinis
 280 Pendula concretos astringit gutta capillos.
 Interdum gelidis cautes vel robora prensat
 Unguibus, interdum defixae innititur hastae.
 Talis ab Ismeno nimbis pulsantibus ibat
 Nondum cognatos Cadmeius exul ad Argos.
 285 Tandem vix nubes inter cernendus aquosas
 Debilis obscuro sublucit lucifer astro.
 Ecce autem latebris ingens nemoralibus exit
 Agrestum numerus, veluti sparsisset Iason
 Vipereos illic dentes, vel Agenore natus.
 290 Sic armata omnes pariebant monstra cavernae
 Aut ut terrigenas foeta de matre Gigantes
 Prosiluisse ferunt, mediam cum Pelion Ossam,
 Ossa superiecti portavit pondus Olympi.
 Inscius ille loci, stipatus milite raro,
 295 Imbre madens, armis vacuus defessus eundo,
 Tot contra indigenas, tot fortibus acta lacertis
 Contra tela ruit. Sed non mirabile certe
 Hoc foret auditu facinus, ni victor abisset.
 Vincitur ignavum vulgus; superantur inertes,
 300 Pars trahitur captiva manu, pars caesa recumbit.
 At quos nec gladius stravit, nec vincla ligarunt,
 In montana procul dilapsi lustra recedunt.
 Iam glaciem puro Phebus liquefecerat ortu,
 Cum Beneventanis victor se moenibus infert
 305 Vix credo referens, momento noctis iniquae
 Plus quadragenis emersus millibus. Illinc
 Luceriam transit. Studio tum concitus omni
 Collectam pubem properatis instruit armis
 Non quia ductoris tanti mereretur habenas,
 310 Sed qualis poterat tam parvo tempore cogi.
 Neu non expertum pugnae committeret agmen.
 Munitum primo castellum turbine vincit,
 Devictum expoliat, spoliatum evertit ab imo.
 Dehinc ad Pellosam gressus convertit ovantes,
 315 Quae simul attonitum rumor perduxit ad hostem,
 Iampridem notis venienti occurrit in arvis,
 Sed rursus parili deluso fraude Renato,
 Effugit extremam Caldori munere cladem.
 Qui si tunc regi fidus fortasse fuisset,
 320 Ille dies gentem penitus delesset Iberam.

- 275 Menni a zord sziklák közt. Ám megakasztja magas hó
Roskadozó léptét. Alig ér csak teste fölött ki
Csúcsa sisakjának, mert nagy merülés nyeli jártát;
Gyakran a bajlódót tüsszögni a szélbe szorítja
Öltözetébe került jég. Sűrű hó lepi hátuk,
- 280 Jégcsapok is nehezednek a csapzott hajzatokon már.
Néha a sziklákhöz kapdos, vagy a tölgyek után nyúl
Összefagyott kézzel, vagy szúrt lándzsába fogódzik.
Ismenustól sem jött ily felvert viharokkal
Cadmei számkivetett egykor rokon argosziakhoz.
- 285 Mígnem esőfelhők közt tűnve alig fel, a gyenge
Hajnalcsillag hoz fényt titkolt égi jegyéből.
Erdei rejtekből pedig, íme, kijött sokasága
Földmiveseknek, amint kígyófogakat ama Iason
Hintegetett el, avagy szórt szét az agénori sarj is,
- 290 Így minden barlang szült fegyveres szörnyeket egyre,
Vagy földből – mondják – a Gigászok, mint viselőstől,
Jöttek elő, mikoron lett Pélion, Ossa középütt,
Ossa a rája vetett nagy Olympustól nehezült el.
Járatlan helyeken, kísérve kevés katonától,
- 295 Ázottan, fegyver hűján nehezen menetelve
Ott lakozó sok nép, sok izmos kar hajította
Kopja közé rontott. Különös hőstette bizonynal
Híres lenne, ha ő mint győztes odébb nem igyekszik.
Verve a gyáva tömeg, diadallal nyert az erőtlen.
- 300 Némely foglyul esett, némely kaszabolva leroggyant,
Kit kard nem sebezett köztük, s kit láncra se fűztek
Messzire hátrál mind, széledve a hegyre, tanyákra.
Már jeget olvasztott Phebus felkelve derűsen.
Ekkor a győztes már beneventumi falra törekszik,
- 305 Mondva alig hihetem, hogy e baljós éjjeli pályán,
Több mint negyvenezer fővel bukkant fel; ahonnan
Luceriához ment. Buzdítva megannyi eréllyel
Összeszedett fiait gyorsan haditettre szokatta,
Mert nem sok vezető nyert tőle parancsnoki tiszte,
- 310 Ám kis időre azért képes volt oly fegyelemre,
Hogy soha nem próbált csapatát viadalba vihetten.
Jól megerősített kastélyt rohamoz meg először,
Fosztja a vesztet, és a kifosztottat nyomorítja,
Vígán odébb, Pellosa iránt, fordítja a léptét,
- 315 Ellene döbbenetére a hír széthordta e dolgot,
Rég ismert mezein járónak szembe megy ekkor,
Háta mögött kettős cseltől becsapódva Renatus,
Caldorus érdeme, hogy kikerülte a végveszedelmet,
És ha talán ő hű lett volna megint a királyhoz,
- 320 Úgy az ibér nép romlott volna e nappal egészen.

- Ut primum vernae spirarunt mitius aerae
Tandem supremum Gradivo imponere finem
Iam fessi statuere duces. Hunc perdere lente
Reliquias humiles, illum superare pigebat,
5 Nam quidquid duris Picens a gentibus agri
Ad mare Trinacrium geminas interiacet undas,
Id totum saevo passim iam cesserat hosti
Parthenope pleno restabat sola triumpho
Non caras Bromio Thebas, non Ilion ipsum
10 Tot quondam petiere manus, cum mille biremes
Tota relaxatis umbrarent aequora velis
Omnis ad unius cladem confluxerat urbis
Occasus, populos Mavors exciverat acres,
Qui geminas Baleares habent, qua divite gleba
15 Insula frugiferae pascit gratissima divae,
Qui Sardoia colunt robustis rura iuvenis,
Quos scopulosa feris enutrit Corsica saxis,
Qui Pyrenaeos agitant indagine saltus,
Quos sinuosus Anas obliquis flexibus ambit,
20 Qui se puniceis Minyae speculantur in undis,
Quos Tagus auriferis ditat foecundus arenis,
Qui Gaditanis stridentem in fluctibus horrent
Attoniti Phaebum. Soli cessasse feruntur
Quos fortunatis tutos extremus in oris
25 Alluit Oceanus. Libyae venere coloni,
Qui potant Ammonis aquas, quos Pallade notus
Irrorat Triton, quos despicit astringit Atlas.
O quoties nostram Garamas laudavit obustus
Temperiem. Vacuum Nasomon serpentibus orbem,
30 Obscuri niveos Mauri stupuere Latinos
Hae motae bello gentes, pars omne rapinis
Infestat late pelagus, pars obsidet urbem
Aereus his crebros aries libratur in ictus
Congestis illi fossas ramalibus implent,
35 At miseri e muri cives nunc saxea volvunt
Pondera, nunc missis subeuntes ignibus arcent.
Sed tunc praecipuus penetrabat pectora terror,
Fumida cum vastos orbes tormenta rotabant.
Intremuit Prochyte, stupefacta coeruit atres
40 Scylla canes, vacui gemuerunt intima Gauri.
Ipse caput refluo Neptunus in aequore mersit,
Per freta dum Glaucos stimulat Thyrrhena iugales.
Has illic pugnas, hos totos vere tumultus
Proximus Aeolio Zephyrus spectavit ab antro.

- Ámde mihelyt kikelet szele lengedezett szelidebben
Hogy Gradivus harcát valahára utóbb befejezzék,
Döntöttek fáradt hadurak. Hogy kis maradékot
Lassan zúzzanak azt, hogy igázzák, ezt dühítette.
- 5 Mert mi picenumi táj faragatlan népe felől van
Kettőzött habokig, Trinacria tengere mentén,
Tartja egészében már azt szanaszét dühös ellen,
Csak maga Parthenopé szállt szembe a nagy diadallal.
Hajdan a szép Thébát Bromiussal, sőt ama Tróját
- 10 Sem támadta ilyen sok harcos, ezer hadigálya
Árnyékolta a nagy tengert, bontván a vitorlát.
Egyetlen város veszedelméhez seregellett
Hosszan a romlás, Mars zord népeit elhivogatta.
Ők kik iker Baleárt bírják, hol drága göröngyből
- 15 Termés-istennő számára kegyelt sziget éled.
Izmos tulkokkal, kik a szárd földet tele szántják,
És kiket érdes Corsica vad sziklái neveltek,
Kik Pyrenaeusokon laknak hegyeken bekerítve,
És kiket öblös Anas kanyarok közepette körülfolyl,
- 20 Kik Minyas vöröses vizein nézik magukat meg,
Mind, kiket elhalmoz dús Tagus arany fövényével,
Mind, kik Gadesi víz hátán kimerülve remegnek
Zúgó Phaebustól. Helyükön – mondják – maradoztak
Ők, kiket óvottan mos a boldog part pereménél
- 25 Végtelen Oceanus. Libyából jött el a köznép,
Ők Ammon vizeit vedelik, Pallas tava, Trítón
Nedvezi ott ezeket, s kiket elnéz csillagos Atlas.
Óh, a lesült Garamas sokszor de dicsérte vidékünk
Enyhületét, s Nasamón azt, hogy nem hemzseg a kígyó,
- 30 Lám, feketés maurus bámult hószín latinokra.
Hadra fogott népek közt, némely fosztogatásért
Járja a tág tengert, némely meg vívja a várost.
Erre az ércos leng fel-alá sűrűn az ütésre,
Árkokat töltenek ők odahordott rőzseköteggel,
- 35 Ám keserű védők most gördítenek le a falról
Nagy köveket, odalent most gyűjtják, dobva, a csóvát.
Ám ekkor különös rémültség száll kebelükbe,
Füstölgő ágyúk a golyókat amint kiokádták,
Megrezdül Prochyté, s kábultan fékezi Scylla
- 40 Zord ebeit, üreges Gaurus hegy belseje felnyög.
Neptunus áradozó tengerbe fejét meritette,
Míg Thyrrén habokon veri át jármos Glaucus rajt.
Ott eme harcaikat komolyan, s mindezt a tolongást
Nézte közel Zephyrus-szél Aeolus tág üregéből.

45 Rex etiam veluti quivis de plebe minori
 Ibat ad excubias, quo cunctis mitior esset
 Omnis, eo tolerante, labor. Sed coeperat ingens
 Iam miseris instare fames, quos ille benignis
 Solatur dictis iterans: „Ferte ista parumper
 50 Tentamenta Deum, nihil hoc infesta minatur,
 Sed ludit Fortuna ioco, dum scire laborat
 Quae sit in adverso nobis luctamina virtus.
 Mox eadem vultu ridebit laeta sereno:
 Quod si expugnari fortasse timetis aperte,
 55 Vim locus hic nullam metuit, sin tristis egestas
 Vestras terrificat mentes, devecta per aequor
 Adveniet alimenta brevi, nam plurima dudum
 His super emisi Genuam mandata potentem.
 Huc iam cernetis, nisi forte Cupidine fallor,
 60 Carbasa felici properare Ligustica vento,
 Ut tamen interea vestrae relevemus iniquum
 Paupertatis onus, propriam spoliabimus arcem.”
 Sic fatus, quidquid frumenti, quidquid Iacchi
 Intus erat, donat populo. Tunc maxima primum
 65 Ipsius patuit pietas, nec constitit ulli
 Munificus ne ideo potius placidusne vocari
 Deberet. Sed non diuturno tempore tantum
 Tam parvo potuit vulgus se pascere victu.
 Nil iam restabat Cereris, iam pabula deerant,
 70 Quae generi humano melior natura putatur
 Post quernas tribuisse dapes, quas aurea quondam
 Saecula ructarunt. Pontum pallentibus omnes
 Spectabant oculis, fato si farra secundo
 Auxiliatrices veherent promissa carinae.
 75 Hi priscas repetunt glandes, hi tarda lupini
 Grana vorant, illi caesis epulantur asellis.
 Si cui trita novum praebebant hordea panem,
 Dives erat. Siluere tamen, nec pertulit ullus
 Hac de sorte queri, cum principis ora videret
 80 Haud alios gustare cibos. Non comptior illi
 Languida tot curis refovebat pectora lectus;
 Non meliora suas onerabant fercula mensas
 Sed genus omne mali constanti mente ferebat,
 Publica deposito subiens incommoda luxu.
 85 Demum conspiciens casus instare supremos
 Talibus ad cives coepit sermonibus uti:
 „Ne quaeso tantos pro me tolerate labores,
 Cum prosit tolerare nihil, sed foedere facto
 Dedite vos potius. Cunctis dolor ima momordit
 90 Corda, nec ulla pio caruerunt lumina fletu.”

45 Már a király is – mint aki eljött kis seregétől
 Őrhelyeikhez, hol csitulóbb lett mindenikükben
 Mind ama sok baj – tartja magát. Ám kezdte nagy éhség
 Bántani már a szegény népet, kiket ő szeretettel
 Szólva megint buzdít: „Ti viseljete el kis időre
 50 Harcbeli próbát, mely soha nem kísérti az Istent;
 Ám Fortúna becsap tréfával, míg tudakolja,
 Balsorsban minekünk mily küzdés lenne a virtus?
 Majd ugyanő vígan derüs arccal fog hahotázni;
 Hogyha talán féltek nyíltan belemenni a harcba,
 55 Nem hederít eme hely az erőre, ha bús nyomorúság
 Szíveteiket megijeszti, a tengerről ide rögvest
 Érkezik élelmünk a hajókról, mert az imént már
 Több utasítást is küldtem ki erős Genuába.
 Már látjátok amott – netalán csak a vágy, ami megcsal –,
 60 Ím, a ligur vásznak, jó szélben, mint közelednek.
 Addig is enyhítjük nyomorúságtok nehezen vitt
 Terheit úgy, hogy majd a saját várunk’ kiraboljuk.”
 Így szólván, borból, gabonából mindet, amennyi
 Volt odabent, átadta a népnek. Amint kimutatta
 65 Bámulatos kegyeit, lám, senki se tudta bizonynyal,
 Hogy vajon ő emiatt jótékony, vagy pedig inkább
 Jóságos nevet érdemel-e? Csak cseppnyi időre
 Tudta magát táplálni a nép e csekély eledellel.
 Immár nincs kenyerük, már egyre hiányzik az éték,
 70 Mit jobb természet, hihető, hogy az emberi nemnek
 Osztott tölgy-eledelt követően, amit kibőfögtek
 Hajdan aranykorok. Elködösült szemeikkel a tengert
 Mind figyelik, hogy a jó sors által tán odahozzák
 Már az ígért tönköly-rakományt a hajók segítően.
 75 Falnak avas makkot, más hitvány babszemeket rág,
 Vannak, akik ledöfött csacsi húsából lakomáznak.
 És ha a friss kenyeret nekik adták árpadarából
 Gazdagon éltek. Amúgy hallgattak, mert eme sorsért
 Senki se szólt panaszokkal, amíg látták uruk ajkát,
 80 Hogy nem más kenyeret falatozgat. Számptalanul sok
 Gondban epedt kebelét nem erősítette csinosb ágy,
 Nála az asztalokon jobb étkek nem sorakoztak,
 Hordta erős szívvel maga is tömegét a bajoknak,
 Lépvé közös terhük levetett pompája helyébe.
 85 Épp oda nézvést, hogy fenyegetnek a végveszedelmek,
 Ő eme szózáttal kezdett folyamodni a néphez:
 „Ekkora nagy bajokat, kérem, ne viseljetek értem,
 Tűrni se hasznos ezért, de kötött frigyetekre ti akkor
 Adjatok inkább!” Ott közülük soknak szíve mélyét
 90 Marta a bú, keserű könnyekkel nincs, ki ne sírna.

- Tunc sic cum gemitu referunt: „Iustissime princeps,
Dum venae spirare valent, dum membra moveri
Rex nobis tu solus eris. Non frangimur istis
Quippe malis, multo graviora subire parati.
95 Si deerunt fruges, cognatos, pignora, fratres
Guttur mugemus, vascetur coniuge coniunx.
Vel moles si tanta premet, memoranda Sagunti
Nos exempla sequi cernes, alterna petemus
Ipsi fata manu; consument caetera flammae.”
- 100 Haec procul ardentis summo de colle Vesevi
Alecto spectabat atrox, si forte valeret
Grande aliquid proferre nefas, si nectere fraudes.
Quae semper cordi sibi stat, tunc nempe triumphat,
Cum luctus, cum bella videt, cum funera cernit.
105 Pax invisae deae. Squallentes sole capillos
Siccabat, tetro quos laverat ante veneno;
Qualis erat, turbata senis cum tecta Latini
In subitas vertit Furias, et sontibus Hydrys
Vesanam in sylvis bacchari iussit Amatam.
- 110 Aspectu fugere ferae; caligine coelum
Palluit, antiquos Phaebo meditante recursus
Pene Mycenaeae rursus redire tenebrae.
Iam Titaniacos geminis portantibus axes
Prima dies dicti iuvenum de nomine mensis
115 Venerat. Arcebant tenuatis fontibus amnes.
Omnibus absumptis herbas tellure virentes
Tondebat prono vulgus miserabile morsu,
Sed nec dum tristes fundebat ab ore querelas.
Unus erat tantum, qui se tam dura negaret
- 120 Posse pati, cuius scriptis non insero nomen,
Comparet aeternam diro ne crimine famam.
Immo sit ignotus; non ipsum sera loquatur
Posteritas, nullo resonet sub cardine mundi.
Illa dolis aptum speculata e vertice tempus
125 Concitat horrendis Stygias clangoribus alas.
Tum senis annosi faciem mentita severam
Pro taxo baculum retinens, exanguibus atras
Rugis secta genas, canis mutata chelydros,
Talibus obscaenum dictis instigat alumnum.
- 130 Consilium senibus, robur iuvenilibus annis
Maius inest. Igitur moliri infirmior aetas
Cum me magna vetet, reliquis praebere salubres
Enitor monitus. Quod si dignabere voci
Auscultare meae, non amplius ita vorabis
135 Gramina, nec pecudum turpes imitabere ritus;
Perpetuis potiere opibus, gemmata tenebris

- Nyögve felelnek imígy neki akkor: „Nagybecsű herceg,
Míg az erőnk ereinkben elég, míg mozdul a testünk,
Csak te lehetsz a király számunkra. Sosem töretünk meg
Mindeme rossztól, még nehezebbre nyomulni igyekszünk.
- 95 Búza, gyümölcs, ha hiányzik majd, a rokonra, fivérre
Mordul a torkunk, férj feleséggel összemarakszik;
Vagy ha a sok gond nyom, majd látni fogod, mi Saguntum
Ismert dolgaiban járunk, követeljük a váltott
Fátumot önkeze által, a többi a lángok emésszék!”
- 100 Távrolról ezeket tüzelő Vesevus tetejéről
Szörnyeteg Allecto szemlélte, ha tán sikerülne
Bárminemű nagy bűnt kitalálni, ha cselt szövögethet,
Melyre a szívében mindig kész, győzni tud addig,
Míg gyászt, háborukat lát, míg temetésre tekinget,
- 105 Gyűlöletes számára a béke. Koszos haja fürtjét
Tette a napra, előbb azt rút lében mosogatta.
Volt, hogy a vén Latinus dúlt házát szembe szegezte
Gyors Furiákkal, sőt ártalmas hydra-karoktól
Őrjöngő Amatát készítette a táncra az erdőn.
- 110 Láttától a vadak menekültek, az ég beborult
Köddel, amíg Phaebus töpreng gyors visszajövésről,
Szinte Mycenéből tért vissza megint a sötétség.
Már Ikrek jegye által tartott égbeli tengelyt
Ifjakról nevezett hónapnak kezdeti napja
- 115 Tiszteli. Szűkülvén forrása, apadt a folyóvíz.
Már mindent felemészttve, a zöld fűvet ekkor a földből
Tépte legörnyedvén harapáshoz a szánnivaló nép.
Am ajakukról így sem ömölt szomorú panaszos hang.
Csakhogy volt, aki ezt a nyomort eltolta magától,
- 120 Hogy nem tűrheti el, a nevét írásba se szőttem,
Szörnyű bűne miatt örökös hírt ez ne szerezzen.
Sőt ismert se legyen; ne is említhesse jövőendő
Korszak, senki a föld kerekén őt szóba ne hozza.
Csúcsról lesve a szörny alkalmas percet a cselre,
- 125 Röpteti rémisztő suhogással styxbeli szárnyát.
Akkor egy éltes öreg szigorú arcába bebújva,
Tartva botot görcsös tiszafából, csúnya redőkkel
Szelve sötét arcát, ősz hajra cserélve kigyóit,
Undorító fogadottját ő eme szókkal uszítja:
- 130 „Több az öregben az ész, fiatal korban pedig inkább
Több az erő. Nem akar bajlódni a reszketeg aggkor
Így velem, életerős maradéknak szánom az intést
Nyújtani hát. De ha méltóztatsz, szavaimra fülelve,
Rám hallgatni, te pázsitot így nem fogsz lelegelni
- 135 Többé, sőt nem utáznál majd csúf birka-szokást sem.
Állandó vagyonod lesz, tarthatsz majd csupa ékes

- Pocula, Sidonio gradiere superbus amictu.
Hunc tibi consilium tradam quo cuncta patrentur.
Arripit ille datum. Dehinc solus moenibus urbis
140 Progreditur furtim, progressus convenit hostem.
Si nostris pretium meritis promiseris aequum,
Cras tibi Parthenopen facili donabimus astu.
Sed facti cognosce viam, ne credere cesses.
Noveris ingentes sub terris esse cavernas,
145 Per quas arcano serpentes tramite rivi
Coguntur vivos puteis submittere fontes.
His ego clam socios inducam nocte fideles,
Nec tibi inexpertos mendax edissero calles.
Constat idem Geticas quondam fecisse catervas,
150 Cum ferus a Scythico veniens exercitus Istro
Devicto Latios populavit Thybride fines.
Rumpe moras igitur! Nunc his conatibus aptum
Tempus adesse reor. Nec tu speraveris ipsos
Vincere posse fame, nam protinus affore largas
155 Subsidio dicunt segetes. Hoc more locutum
Gavisus collaudat Iber. Non ista Camillus
Iustitiae monumenta dedit, cum fraude magistri
Seductos patribus pueros impune remisit;
Nec Curius, medicum Pyrrho cum reddidit olim
160 Occulto domini spondentem fata veneno.
Haud satis huic laeto scelus est admittere vultu
Insuper hortari verbis, urgere furem
Pollicitis, fulvi montes offerre metalli.
Ilicet ex omni biscentum pube leguntur,
165 Queis tantum fidei quantum virtutis inesset,
Hi iussi parere viro. Iam cuncta per orbem
Sopierat nocturna quies, cum nulla fremiscunt
Murmura, non strident volucres, non sibilat anguis.
Illi securam tacite illabuntur in urbem
170 Per caecos ducti cuneos. Praecedit Erinnyes,
Accensam quatiens funesto lumine taxum.
Ipsa canes latrare vetat, rapit ipsa sagaces
Anseribus strepitum, siquid cognoverat illos
Tarpeium vigili cantu servasse Tonantem.
175 Haud potuit prohibere tamen quin plurima tantum
Praecinerent portenta nefas. Ter flebile carmen
Tartareus sonuit bubo; ter in aethera moestas
Sustulit Aethna faces; imo contorta profundo
Ter fluctu aspersit nubes praesaga Charybdis.
180 Depulerat noctem Tithoni roscida coniunx
Non digitis imitata rosas, non lutea cernens;
Sed quali facie Troiani in pulvere campi

- Serlegeket, büszkén lépdelsz majd szídoni gyolcsban.
 Én a tanácsom adom majd, minden teljesül attól.”
 Érveit az befogadja. Azért egyedül lopakodva
 140 Járul a várfal elé, szólítja kilépve az ellent:
 „Hogyha nekünk illő pénzt kínálsz érdemeinkért,
 Holnap Parthenopét teneked kis csellel eladjuk.
 Ám gondold meg a tett módját, és hinni ne szűnjél!
 Megtudod azt, hogy tág üregek léteznek a mélyben,
 145 Át azokon, rejtett ereken kanyarogva, folyócskák
 Gyűlnek, hogy pezsgő vizüket levigyék a kutakba.
 Én ezeken beviszem titkon hű társaid’ éjjel,
 Nem mutatok csalfán neked elhagyatott hegyi ösvényt,
 Hajdan a géta hadak, jól ismert, ezt cselekedték,
 150 Vad seregük, hogy az Istertől jött, szkíta vidékről,
 Dúlta, amint győzött Tiberisnél, Róma határát.
 Hagyd el a késlekedést! Lám, megfelelő az idő most,
 Gondolom én, eme tervre. Az éhséggel se remélhetsz
 Győzni felettük, azért, mert lesz később elegendő
 155 Bő termés, mondják, a segélyhez.” Sanda beszédét
 Már az ibér örvendve dicséri. Ily ügyre Camillus
 Nem mutatott soha példát, mert a csalárd tanitótól
 Vitt fiakat baj nélkül az atyjukhoz hazaküldte.
 És Curius Pyrrhusnak adatta ki egykor az orvost,
 160 Mert az ajánlta urát titkon méreggel öletni.
 Őneki nincsen elég bűn, mit ne fogadna vidáman,
 Még afölött buzdítja szavával, bűjtja a dúltat
 Ígérettel, ajánl neki sárgálló hegyi ércet.
 Tüstént gyűjtenek ám kétszáz ifjút a seregből
 165 Kikben a hit csakolyan nagy, amennyi a tettevalóság.
 Ők tartják ama férfi parancsát. Szerte a földön
 Éjjeli csöndbe merült már minden. Senki se zördít
 Zajt, madarak se dalolnak, a kígyó sem sziszeg ekkor.
 Hallgatagon most ők a nyugodt városba lopóznak
 170 Jól fedezett csatarendbe vezetve. Megindul Erinnyis,
 Meggyújtott tiszafát csóválván gyászteli fénnel.
 Ő a serény ebeket nem hagyja ugatni, a lármát
 Elszedi ő a ludaktól, tán, mert tudta, hogy egykor
 Tarpeji Dörgőt ők óvták éber ricsajukkal.
 175 Tiltani mégsem volt képes, hogy sok csodajelzés
 Meg ne előzze a nagy bajt. Háromszor huhogott bús
 Dalt iszonyú bagoly, és háromszor dobta az Aethna
 Égre a gyásztüzeket. Fennforgó habbal a mélyből
 Háromszor, jósként, lelocsolta Charybdis a felhőt.
 180 Títhónus neje harmatozón tovaűzte az éjjelt,
 Ujján rózsa sehol, sáfrányszínt szerte se hint ő,
 Ám oly színt, amilyennel a trójai sík fövényében

Condidit extincti defletos Memnonis artus.
 Conscius interea se moenibus admovet hostis,
 185 Ultima plaudentes cogens in bella catervas.
 Conveniunt laeti. Dant pugnae classica signum.
 Hi subeunt densa scutis testudine nexis;
 Hos adoperta super tabulatis vinea velat;
 Hi piceas turrita faces ad culmina iactant.
 190 Syderis in morem liquidum per inane volantis
 Ignea fumantem discriminat aethera lampas.
 Non minus e muris se defensare Renatus;
 Arcere instantes; lymphis extinguere taedas.
 Et iam reiectos longe summoberat hostes,
 195 Cum subito caecis se proripuerunt latebris
 Qui cava migrarunt sub opertae viscera terrae.
 Sic Danaos docti manibus fabricatus Epaei
 Effundebat equus, cum plenum milite ventrem
 Callida periuri reserasset dextra Sinonis.
 200 Continuo invadunt partem custodibus orbam,
 Qua rarus defensor adest, qua nulla resistunt
 Agmina. Tunc parva sese statione tuentem
 Vicinam facili capiunt conamine portam
 Turbidus ut regis percussit nuncius aures,
 205 Advolat infrendens. Obstantes robore toto
 Deturbat, licet hinc numerus, locus altior illinc
 Ipsis ferret opem. Validis quid possit in armis
 Ista docent. Equidem complecti cuncta canendo
 Fert animus; sed, cum cursu iam pene peracto
 210 Admoveam placidis lassatam portubus alnum,
 Bina suae tantum referam miracula dextrae.
 Forte duos in eum iuvenes furor egerat amens,
 E quibus audaces unus radiantibus auro
 Iniecit phaleris digitos. Rapit ille protervam
 215 Desuper ense manum. Res admiranda relatu!
 Cum iam terga fugae dominus mandasset inertii,
 Pendula comprehensis haerebat dextera fraenis.
 Dum caput ulcisci, dum saevius imminet alter
 In caput, exanimis gladio procumbit adacto,
 220 Erupit mixtus cerebro de vulnere sanguis.
 Nil solidum galeae tegimen, nil profuit umbo
 Quem direpta tribus vestibant tergora tauris,
 Quin ferus extaret transfixo vertice mucro.
 Haec dum diversa dat funera parte Renatus,
 225 Iam penitus captam cognoscit ab hostibus urbem.
 Nam positis mures scalis conscenderat ingens
 Vis hominum, dum rector abest, dum nemo tuetur.
 Tum vero immenso repleti cuncta tumultu.

- Szétkaszabolts Memnon siratott tetemét betemette.
 Jártasan, ím, odaért a falakhoz közben az ellen,
 185 Ujjongó hadait végső küzdésre szorítva.
 Jókedvvel gyülekeznek. A harcra a trombita szólít.
 Itt a sok egybekötött fedeles pajzssal cipekednek;
 Őket deszka fölé helyezett héjak fedezik be;
 Ott szurkos fáklyát hajigálnak tornyos oromra.
 190 Nyílt egeken szaladó csillag módján hasogatja
 Széjjel a párolgó levegőt lobogón a szövétnek.
 Szinte Renatus is úgy, a falakról védi magát meg,
 Mászókat letaszít, vizet öntöz a fáklyatüzekre.
 Már ama visszavetett ellent is hosszasan űzte.
 195 Hirtelen, íme, sötét rejtekből mind kirohantak,
 Ők, kik az elzárt föld tág keble alatt meneteltek.
 Így görögök csapatát furfangos epéusi kézzel
 Ácsolt ló ontotta, amint katonát viselő telt
 Bendőjét az ügyes kezű, csalfa Sinon kinyitotta.
 200 Őreitől fosztott oldalt folyvást rohamozzák,
 Ott hol alig van védekező, ott hol csapatok sem
 Mennek szembe. Magát a kicsiny védhelyre vigyázó
 Szomszédos kaput is beveszik már könnyű rohammal.
 Minthogy a rémes hír a király füleit megütötte,
 205 Fogcsikorogva repült oda. Űzte erősen a dúló
 Főhadat, ámbár itt sokaság, ott meg magasabb hely
 Hozna nekik segítséget. Az erős fegyver mire képes,
 Ím a tanulság. Bár mindent felölelni a versben
 Készítet a lelkem; azért a futásom szinte lezárván,
 210 Elviszem én békés kikötőbe a gyenge hajócskát.
 Csak felidézem még jobbjának két csodatettét.
 Ellene két ifjút indított tán a veszett düh,
 Fényes aranyból vert melldíszét tépte az egyik
 Elszánt ujjáival. Kardjával vágta le fentről
 215 Ő e pimasz karját. Csoda erről szólanom is már!
 Mert mikor ott az urunk meghátrált renyhe futással,
 Jobb keze függve maradt ama megragadott köteléken.
 Megbosszulni fejét dühödötten támad a másik
 Fejre, a rásújtott kardtól lerogy ott belehalva,
 220 Agyvelejével a vér keveredve fakadt ki a sebből.
 Nem használt a kemény falu harci sisak, de a pajzs se,
 Mit három lenyuzott bika bőrével borítottak,
 Hogy ne kegyetlen kard álljon ki bevert tetejéből.
 Míg ilyen öldöklést tesz sokfele járva Renatus,
 225 Ráébred, hogy az ellen már benn dúlja a várost.
 Mert sokaság hágott odavitt létrákon a falra
 Nagy-nagy erővel, amíg a vezér távol, s nem ügyelnek.
 És a hatalmas zaj mindent ezután teletölt már,

- 230 Omnes faemineo planctu resonare Penates,
Caede madere vias, inferri probra puellis,
Aveli infantes, spoliari tecta videres.
Iliacae tantam stragem conferre ruinae
Iure queam, solis crudelior ignibus illa est.
Rex impleta sui iam cernens stamina fati
- 235 Paulatim leni sese subducere passu.
Nil tamen assueta de maiestate remisit.
Non solitos illi vultus formidinis index
Mutavit pallor, sonuerunt pectora nullo
Singultu, nullis pulsavit questibus auras.
- 240 Nec stimulus agitavit equum, licet hostis ab omni
Irrueret tractu, licet horrida tela micarent,
Contentus stricto corpus defendere ferro,
Donec inoffensus tutam pervenit in arcem,
Quam bis septenis servavit deinde diebus.
- 245 Postridie duplices Genuae de finibus alnos
Advenisse videns, tardam quae sera vehebant
Amissis iam rebus opem, comportat in illas
Quidquid adhuc tanta reliquum de clade manebat,
Ac salis inferni spumosum navigat aequor.
- 250 Heu quantum orbatae divino praeside terrae
Discessus flevere suos! Lugubrior annus
Gentibus ille fuit. Frustratus vota colentis
Degeneravit ager, sterilem mirante magistro
Non auxit foetura gregem, spe lusus inani
- 255 Massicus arentes ploravit vinitor uvas.
Non autumnalis ramos de more gravavit
Fertilitas, vernis Zephiro cessante diebus
Nullis praestantes rubuerunt floribus horti.
Ipse tamen socios tristi moerore gementes
- 260 Solari cupiens, non omnibus exuit, inquit,
Me fortuna bonis raptis maiora supersunt.
Diruta cum Graiae delessent Pergama flammae
Exul in Aenotria regnum sibi sede paravit
Aeneas, at nos peregrino ex orbe fugati
- 265 Incolumen petimus patriam. Stant altera nobis
Oppida, quae nostro genitor sub iure reliquit,
Dum cupidis animam moribundus redderet astris.
Est etiam regio cultis uberrima glebis.
Qua duri Lotharinges arant. Gotifredus in illis
- 270 Dux fuit ante plagis, nunc nos dotale tenemus
Uxoris regnum, quae principe fluxit ab illo.
Dixerat. Impletur velum felicibus austris.
Littus abire retro, montes vanescere credas.
Ergo, Pitheculus laeva dum parte relictis

- Házbeli tűzhely ölén minden nő sirva kiáltoz.
 230 Vértől lucskos az út, szűzlányokat éri gyalázat,
 Kisdedeket ragadoznak, lám, fosztják ki a házat.
 Trója bukásával, méltán, eme nagy veszedelmet
 Vethetem egybe, hiszen dühösebb ott épp csak a tűz volt.
 Már önsorsa szakadt fonálát a király bizony értvén,
 235 Lassan vonta magát lefelé kis lépegetéssel.
 Ám a szokott méltóságból ő mégsem adott le.
 Őneki jól ismert arcát nem a félsz jele tette
 Sápadtta, de a keble se nyögdecselet zokogástól,
 Semmi panaszszót sem kiabált ő szerte a szélbe.
 240 Nem hajszolta lovát ostorral, bárha az ellen
 Minden irányt lerohant, s szörnyen villognak a dárdák,
 Védeni öntestét a kivont kard épp elegendő.
 Mígnem sértetlen menekült be a biztos erődbe,
 Kétszer hét napon át azután tartotta e várat.
 245 Kettős csónakokat Genuából lát odaérni
 Másnap, azok későn hozogatták már oda lomha
 Terhüket elküldött adományul, ezekbe rakodja
 Bármi a nagy vészből maradékként addig előjött,
 És kihajózik a mély tenger tajtékja fölébe.
 250 Jaj, hogy mennyire hullt a kegyes védőt veszítő föld
 Könnye a búcsujukon! Búsabbá lett ez az év már
 Népeinek. Gúnyolva parasztok sok fogadalmát
 Elsatnyult a mező, a juhász bámul, hogy a nyája
 Meddő, s nem gyarapult, mulatásra hiú a reménység,
 255 Elszáradt venyigén sírt Massicuson hegyi gazda.
 Őszi gyümölcsök sem nehezedtek az ágra szokottan,
 Késlekedő Zephirus szele híján, lám, kikeletkor
 Ékes kertek sem pirosultak semmi virággal.
 Gyászos bánattól szepegő csapatát maga mégis
 260 Inteni vágyva beszélt: „Ím, mindenem el nem orozta
 Most a Szerencse, veszett javaimból több maradt meg.
 Hogy görögök gyújtván a ledöntött Pergama pusztult,
 Számkivetettként hont szerzett Aenotria földjén
 Aeneas, de mi most idegen helyről menekülve
 265 Teljesen ép honi tájra megyünk. Más városok állnak
 Ott minekünk, azokat jogainkba helyezte a nemzöm,
 Hogy megtért holtával a vágyott égbe a lelke.
 Van pedig arra igen bő, művelt földü vidék is,
 Zord lotharing arat ott, Gottfredus volt a vezérük,
 270 Még a csapások előtt, most kaptuk meg feleségem
 Országát hozományul, mert ő ama herceg utóda.”
 Szólt. A vitorlák jól dagadoztak a déli szelektől.
 Elfut hátul a part, elenyésczik a bérc odanézvést.
 Így, míg Pithecusát bal kézről ők kikerülték,

275 Dedaleas dextro dimittit littore Cumas.
 Ac Phrygiae terram nomen nutricis habentem,
 Decrescunt Fundi, propior se sublevat Anxur,
 Apparent rupes ubi nata venefica Phaebo
 Gramina carpebat imitandis apta figuris,
 280 Antion ille legit Fortunae nobile fano,
 Quod dea posthabitis dilexit Rhamnidos aris
 Iam Romana procul poterant delubra videris.
 Cum sic tristis ait: Quantis humana rotentur
 Casibus exemplo demonstrat Roma patenti,
 285 Aeternum nihil esse probans, quae vertice nubes
 Pulsavit, nunc strata iacet, quae praefuit orbi,
 Imperium nunc finit agro, quae tanta creavit
 Lumina, barbarica passim nunc faece repletur.
 Hac fugiens Pyrrhus Latium cogente reliquit,
 290 Adiuvit lentum Mithridates ense venenum.
 Haec Tauri Antiochum trans colles reppulit, huius
 Laeta catenatum viderunt rostra Iugurtham
 Ipsae terribiles Nabathaeis gentibus olim
 Romula Pellaeae tremuerunt pila Larissae
 295 Haec saevo socios, haec servos Marte subegit.
 Civiles tulit ista minas, non obstitit isti
 Punica fraus, Graius sermo, Germanica moles,
 Cuncta salo qua terra patet, quod ventilat Eurus,
 Permulcet Zephyrus, quod nimbis irrigat Auster,
 300 Astringit glacie Boreas, huic paruit uni
 Est collapsa tamen. Nec me cecidisse minori
 Dedignor solio, tantas cum cerno ruinas
 Haec eadem Senonum facibus subversa cruentis
 Eoi rursus Phaenicis more revixit.
 305 Sic ego, damna suis passus leviora, resurgam
 Forsitan, et caesi revirescam stipitis instar.
 Haec fatus, Telamona petit, regione sinistra
 Foecundam chalybum venit praetermeat Ilvam,
 Tandem intrat fesso Pelopeias remige Pisas.
 310 Qua velox Arnus Thuscis illabatur undis.
 Excipit e puppi progressum in littore primo
 A Florentino legatio missa senatu.
 Neu per vicinas urbes inglorius iret.
 Addit equos, addit comites, largitur amictus
 315 Purpureos. Talis vix coepit victor honores
 Gentibus a victis si quid metus obtulit illos,
 Hos communis amor nullo terrore coactus.
 Sic a Thessalicis profugum post bella Philippis
 Suscepit Magnum portis Larissa reclusis.
 320 Nec non Eugenius summus tunc forte sacerdos

- 275 Daedalusos Cumát jobb oldali part fele hagyták,
 És ama földet, amely fríg dajka nevét ma is őrzi.
 Fundi is megkicsinyült, közelebb Anxur maga felnőtt,
 Sziklák jönnek elő, hol a bűvös lány keze Phaebus
 Által adott füveket tépett ki az ál-alakokhoz.
- 280 Túlhalad Antiumon, Fortúna e kegyhelye híres,
 Mert Nemesis kivetett oltárát ő kiszemelte.
 Római szent helyeket távolról látni lehet már.
 Ő keseregve beszélt most: „Hány ügyben kavargotak
 Emberi dolgok, igaz példákkal Róma mutatta,
- 285 Nem nyer örök tetszést, aki fejtetejével a felhőt
 Verte, a porba merül most. Ő, ki világ elején járt,
 Most birodalma mezőn áll; ő, aki szórta a sok fényt,
 Most barbár szennnyel tele töltekezik szanaszéjjel.
 Összefogása elől menekült Pyrrhus Latiumból,
- 290 Mithridates karddal lassú mérget segített meg.
 Majd Taurok halmán át Antiochust kizavarta,
 Víg ércorrai jól látták béklyózva Iugurthát.
 Lám, nabathaeus nép veszedelme a régi időkben,
 Római dárdáktól félt Pella vidéke, Larissa:
- 295 Ott dühödött harcban hullott le a társ meg a szolga,
 Itt polgárharc sem vétett, nem lett akadály
 Pun csele, sem görögök szava, még germán tömegek sem.
 Minden föld, ami tengerig ér, mit zaklat az Eurus,
 Megsimogat Zephyrus, mit a felhőkből locsol Auster,
- 300 Jéggel erősít meg Boreas, hódoltak ez egynek,
 Mégis porba omolt. Hogy nem kicsinyebb hatalomból
 Buktam, látva e nagy romokat, meg nem vetem én azt,
 Dőlve hasonlóan szénónok erős tüze által,
 Lám, a kelet főnixé gyanánt az újra feléledt.
- 305 Enyhébb kárt szenvedve azénál, felkelek újra
 Tán magam is, mint megmetszett fa, kizöldülök immár.”
 Így szólt ő. Telamonhoz igyekszik, a bal fele nyúló
 Vasban bő hely elé ér, elhalad Ilva előtt is,
 Végre bejut, lankadtan evezve, pelopsi Pisába,
- 310 És hol a gyors Arnus Tirrén-tengerbe folyik be,
 Várja legott az először a tatról partra kilépőt,
 Küldve Firenzéből, a tanácstól, már a követség.
 Szomszéd városokon ne mehessen dicstelen ő át,
 Küld utitársakat és lovakat, sőt ad neki bíbor
 Öltözetet. Ritkán nyer ilyen becsülést leigázott
 Népektől győztes, ha a félelem adta elé azt,
 Ezt neki közszeretet rémisztés nélkül ajánlja.
 Futva Philippi felől, thessaliabéli csatákból,
 Magnus eképp ért révbe Larissa kitárt kapuján át.
- 320 Íme, Jenő, ama legfőbb pap, véletlenül ekkor

Mittit in occursum dictos a cardine patres.
 Quin etiam casus hominis miseratus acerbos
 Ipse: „Tuos – inquit – iuvissem saepe labores,
 Defuit optanti quae debuit esse facultas.
 325 Nam nos, ut cernis, Romani turbida vulgi
 Seditio sacra deiectos sede fugavit.
 Idcirco extorris longinquos lustró recessus,
 Dum placata ferae subsidant pectora plebis.”
 Hos dedit ore sonos lacrymis lavere profusis
 330 Ambo genas alterna simul dum fata queruntur.
 Tum Transalpino legati ab rege profecti
 Adveniunt, cognata viro mandata ferentes,
 Cum quibus incolumis patriam super evolat Alpem.

*De laudibus serenissimi Jerusalem ac Siciliae regis Renati
 libellus finit*

A nápolyi kézirat a vatikáninál 3 sorral többet tartalmaz a párhuzamos részben (I. 219–220; II. 23.). A nápolyi kézirat előzményében egy 160 verssort tartalmazó, 8 lapos ívfüzetet téves helyre kötöttek, emiatt e kéziratban az I. könyv 151–310. sorai az I. könyv 71–150. sorait megelőzik. A téves sorrendet a vatikáni kézirat szövege alapján állítottuk helyre.

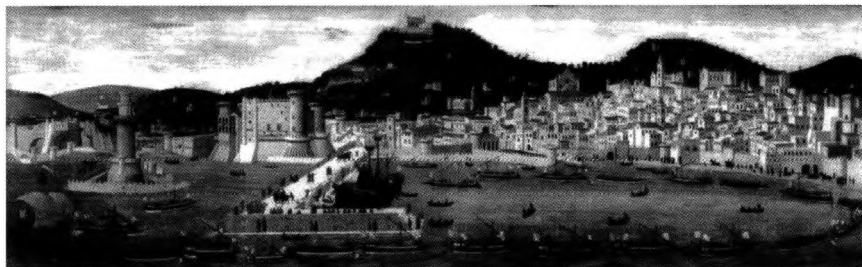
Küldi elé a sarokpontról nevezett papi népet,
 Sőt ezen embernek sajnálva keserves esését,
 Így szólott: „Ügyedet gyakran pártolni akartam,
 Ámde az óhajhoz nem akadt kellő lehetőség,
 325 Minket, amint látod, leteperve a római népség
 Szörnyű viszálya a Szent székből futamított.
 Számkivetésben ezért járok távolba vonulva,
 Mígnem e vad népség megbékél, szíve megenyhül.”
 Így szólott, arcán eleredve a könnye lecsordult,
 330 Míg a közös sorsot mindkét szeme egyre siratta.
 Alpeseken túlról, a királytól küldve, követség
 Ér ama férfi elé, neki nyájasan írt üzenettel;
 Átsiet ő velük akkor az otthoni Alpokon épen.

*Véget ért a Renatusnak, Jeruzsálem és Szicília nagyságos királyának
 dicséretére való könyvecske*

KERÉNYI GRÁCIA 1972-ben készült fordítása
 (az elejétől a II. könyv 110. soráig)
 SZENTMÁRTONI SZABÓ GÉZA 2009-ben készült fordítása
 (a II. könyv 111. sorától a végéig)

Kerényi Grácia 495 sornyi magyar fordítása a II. könyv 110. soráig tart. II. könyvből, talán a nyomtatás során, kimaradt a 72–73. verssor! (Lásd: Janus Pannonius: *Dicsőítő ének Renatusra*. Kerényi Grácia fordítása. = Janus Pannonius *Összes munkái*. Közrebocsátja V. Kovács Sándor. Az 1972. évi válogatott kiadás átdolgozott és teljessé bővített változata. Bp., 1987, 428–438.)

Pótolni kellett a II. könyv 23, 72–73. hiányzó sorait. Ezekhez a nápolyi kéziratból hozzájönnek az I. könyv 219–223, a II. könyv 111–320. és a III. könyv 1–333. sorai, azaz összesen 551 sor. Ennyiből áll Szentmártoni Szabó Géza fordítása, amelyet 2009. június 22-én kezdett el, és 2009. szeptember 25-én fejezett be. A nápolyi kéziratnak megfelelően át kellett igazítani Kerényi Grácia fordításának tagolását. A sorcserékkel is tűzdelt ajánlás két részre tagolódik, maga a laudatio pedig három könyvecskére.

Rosselli, Francesco (1448 k.–1513 előtt): Nápoly látképe (Tavola Strozzi)

Az aragon flotta visszatérése az Ischia szigete melletti, 1465. július 12-én vívott, győztes tengeri csatából, amellyel Anjou II. János (1425–1470) herceg támadását verték vissza.

Olajfestmény fatáblán, 82x245 cm; készült 1472 körül.

Filippo Strozzi ajándéka Aragóniai Ferdinánd, nápolyi királynak.

Nápoly, Museo e Gallerie Nazionali di Capodimonte.

Megjelent a *Jelenkor* folyóirat 2010. februári számának mellékleteként.